

Anna Janiszewska

**Dobór przestrzenny
i demograficzno-społeczny
małżeństw zawieranych w Łodzi**

Łódź 2007

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

REDAKCJA NAUKOWO-DYDAKTYCZNA
„FOLIA GEOGRAPHICA SOCIO-OECONOMICA”
Jerzy Dzieciuchowicz, Mariusz Kulesza, Agnieszka Rochmińska

RADA REDAKCYJNA
*Marek Koter, Stanisław Liszewski, Elżbieta Dziegieć, Tadeusz Marszał, Andrzej Matczak,
Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz*

RECENZENCI
Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz, Dobiesław Jędrzejczyk

REDAKTOR ZESZYTU
Jerzy Dzieciuchowicz

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ
Bogusław Pielat

KOREKTA i SKŁAD KOMPUTEROWY
Joanna Wieczorek

PROJEKT OKŁADKI
Agnieszka Gwoździńska

M/52/07

© Copyright by Anna Janiszewska, 2006

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
2006

Wydanie I. Nakład 120 egz.
Ark. druk. 13,625. Papier kl. III, 80 g, 70 × 100
Przyjęto do Wydawnictwa UŁ 30.10.2006 r.
Zam. 145/4114/2006. Cena zł 25,–

Drukarnia Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

ISBN 978-83-7525-002-2

1. WSTĘP

1.1. Ogólne sformułowanie problematyki badań

Obserwowane od lat dziewięćdziesiątych XX w. zmiany demograficzne w Polsce przebiegają podobnie, jak rejestrowane wcześniej tendencje w krajach Europy Zachodniej i Północnej. Przemiany demograficzne charakteryzujące się spadkiem płodności, mniejszą liczbą i później zawieranymi małżeństwami, przeobrażeniami modelu rodziny i wynikającymi stąd zmianami struktur domowych są określane w literaturze jako drugie przejście demograficzne (I. Kotowska 1998; M. Ziętek 1998).

Sformułowana w połowie minionego stulecia teoria przejścia demograficznego – określana w literaturze jako pierwsze przejście demograficzne – opisuje i wyjaśnia przemiany reprodukcji ludności w określonym kierunku, tzn. od reprodukcji typu tradycyjnego (rozrzutnej) do reprodukcji nowoczesnej – tzw. oszczędnej (E. Rosset 1980; 1987; M. Okólski 1987; 1990). Reprodukacja tradycyjna cechuje się wysoką i niestabilną umieralnością, krótkim przeciętnym trwaniem życia, wysoką i mało stabilną rozrodczością oraz wysoką dzietnością; natomiast reprodukcję nowoczesną charakteryzuje niska i dość stabilna umieralność, długie przeciętne trwanie życia, niska i względnie stabilna rozrodczość oraz niska dzietność.

Zgodnie zatem z teorią przejścia demograficznego w końcowej fazie przeobrażeń reprodukcji ludności należało oczekiwać jej stopniowej stabilizacji. Natomiast zmiany, jakie nastąpiły w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku w rozwiniętych ekonomicznie krajach europejskich, polegające na dalszym spadku płodności bądź jej względnej stabilizacji poniżej poziomu gwarantującego reprodukcję prostą, stabilizacji bynajmniej nie oznaczały. Innymi symptomami zmian były: zmniejszenie się znaczenia małżeństwa jako formy tworzenia rodziny oraz osłabienie jego trwałości, rozpowszechnienie kohabitacji i związków typu LAT (Living-Apart-Together), opóźnianie zawierania małżeństw i urodzenia pierwszego dziecka. Wymienione przeobrażenia spowodowały istotną zmianę wzorca tworzenia i rozpadu rodziny, osłabiły prokreację i wpłynęły na odmienny wzorec płodności. Ten nowy etap przemian demograficznych został nazwany drugim przejściem demograficznym (D. J. van de Kaa 1987; R. Lesthaeghe 1991).

Czynnikiem sprawczym tych przeobrażeń jest modernizacja społeczeństwa, która przejawia się jako integralny proces transformacji w czterech sferach: techniczno-ekonomicznej, społeczno-kulturowej, politycznej i osobowościowej (M. Okólski 1985; 1990).

Zmniejszanie się dynamiki demograficznej w Polsce wynika głównie ze spadku płodności i małżeńskości, przy czym bardziej widoczne są zmiany zachowań matrymonialnych. Od początku lat osiemdziesiątych minionego stulecia postępuje znaczny spadek absolutnej liczby i natężenia zawieranych małżeństw zarówno w skali ogólnokrajowej, jak i regionalnej. Małżeństwa są istotnym elementem ruchu naturalnego i odgrywają niejako „wyjściową” rolę w procesie reprodukcji ludności, wpływając w dalszym ciągu w znacznym stopniu na zachowania prokreacyjne ludności w Polsce (choć odsetek urodzeń pozamałżeńskich zwiększa się z roku na rok, zwłaszcza w miastach). Tworzenie się związków małżeńskich i trwałość małżeństw to szczególnie ważne zjawiska ruchu naturalnego z punktu widzenia wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego kraju.

Zawieranie związków małżeńskich jest jednym z zachowań demograficznych określanych jako najbardziej decyzyjne. Określenie „decyzyjne” oznacza, iż przebieg tych procesów demograficznych jest w dużej mierze zależny od indywidualnych decyzji partnerów. Na postanowienie o zawarciu związku małżeńskiego mogą w istotny sposób wpływać kwestie ekonomiczne i społeczne.

W wyniku transformacji ustrojowo-gospodarczej dokonuje się proces modernizacji społeczeństwa, który przebiega na wielu płaszczyznach. Wraz z upadkiem obowiązującego systemu norm i wartości, który jest pochodną przekształceń ustrojowo-gospodarczych, wzrasta racjonalizm w podejściu do związku małżeńskiego. Racjonalizm przy wyborze partnera jest silnie uwarunkowany przez pozycję, jaką zajmuje w społeczeństwie zarówno osoba wybierająca, jak i jej potencjalny partner. Jak pisze M. Haller (1981): społeczna pozycja rodziny, jej zamożność, szkoły, do których uczęszcza jednostka, a wreszcie jej doświadczenie zawodowe wyznaczają nie tylko krąg partnerów możliwych do małżeństwa, lecz także wpływają na formowanie się osobowości, a tym samym preferencji małżeńskich.

Wielu demografów i socjologów stwierdza, że daleko posunięty indywidualizm stał się dominującą cechą zachowań ograniczających prokreację w postindustrialnych społeczeństwach. Zindywidualizowane zachowania jednostek przekładają się na obserwowane i rejestrowane trendy rozwojowe społeczeństw. Ich wyrazem są m. in. wspomniane wyżej zmiany w modelu prokreacji, ale także zmiany dotyczące form życia małżeńskiego, których odbiciem jest rosnąca liczba nieformalnych związków małżeńskich i wzrastająca liczba rozwodów. Indywidualizm oznacza tutaj kierowanie się w życiu własnym wyborem i dążenie do samookreślenia się w kategoriach własnego „ja” – a nie rodziny pochodzenia czy nawet rodziny prokreacji

(K. Slany 2001). Proces ten wyraża się w narastającym prymacie interesów i dążeń osobistych w stosunku do interesów i celów grupowych.

Można spodziewać się, że zmiany w sferze zachowań rodzinnych, demograficznych i socjo-psychologicznych dotyczyć będą młodego pokolenia cechującego się dynamicznością, innowacyjnością, a także naśladownictwem wartości i wzorów czerpanych od dorosłej młodzieży z krajów zachodnich. Interesujące jest, jak transformacja systemowa będąca silnym źródłem bodźców wpłynie na kierunek rozwoju, kształt i formy życia małżeńskiego młodych ludzi w Polsce.

W związku z tym ważne i ciekawe wydaje się podjęcie problematyki badawczej dotyczącej małżeńskiego doboru przestrzennego, czyli wykazanie wpływu pochodzenia terytorialnego, miejsca poznania i spotykania się na kojarzenie się par, tym bardziej że to zagadnienie nie doczekało się dotąd zbyt wielu wyczerpujących opracowań. Przeprowadzona identyfikacja struktury demograficzno-społecznej i pochodzenia rodzinnego przyszłych małżonków umożliwi rozpoznanie wpływu cech demograficznych, społecznych i ekonomicznych na dobór przestrzenny małżonków. Tak określona problematyka badawcza i jej realizacja może być istotnym wkładem w poszerzenie wiedzy na temat doboru małżeńskiego w mieście Łodzi.

1.2. Przedmiot, podmiot i cele pracy

Przedmiotem badań prezentowanej pracy było zróżnicowanie doboru przestrzennego i demograficzno-społecznego małżeństw zawieranych w Łodzi. Przestrzenny dobór został określony miejscem urodzenia, aktualnym miejscem zamieszkania, poznania i spotykania się małżonków. Dobór demograficzno-społeczny rozpatrywano ze względu na cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne zawierających małżeństwa.

W pracy, analizując dobór małżeństw zawieranych w Łodzi, zmierzano przede wszystkim do ustalenia:

1. Jakie typy małżeństw zawierane były w badanej zbiorowości najczęściej, a więc jaki był udział małżeństw jednorodnych i mieszanych ze względu na cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne?

2. Czy w badanej populacji istnieje tendencja do homogamii¹ małżeństw ze względu na cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne?

¹ Pojęcie „homogamia” jest w pracy rozumiane jako dobieranie się partnerów o podobnych cechach demograficzno-społecznych i przestrzennych przy zawieraniu małżeństwa. Analogicznie „heterogamia” jest doborem małżeńskim o odmiennych cechach osób zawierających małżeństwo. Dobór homogeniczny oznacza więc jednorodny dobór małżeński, a heterogeniczny jest doborem niejednorodnym ze względu na

Podmiotem prowadzonych badań była zbiorowość osób zawierających małżeństwa oraz zbiorowość zawieranych małżeństw. Badając małżonków poczyniono założenie, że jeden z nich ma być mieszkańcem Łodzi. Osoby zawierające małżeństwa to kobiety i mężczyźni, którzy mają zamiar wstąpić w związki małżeńskie. Zamiar ten przybiera formę skonkretyzowaną w postaci podjęcia działań zmierzających do legalizacji związku poprzez dopełnianie formalności urzędowych (w urzędzie stanu cywilnego i/lub kancelarii parafialnej). Analogicznie, zawierane małżeństwa to takie, które znajdują się w sytuacji przedślubnej, tzn. są parami przygotowującymi się do zawarcia związku małżeńskiego.

Opracowanie należy zaliczyć do grupy prac rozpatrujących dobór małżeński jako proces selekcji, w którym rolę podstawowych czynników filtrujących odgrywają cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne kandydatów. Podjęto w nim też próbę analizy doboru małżeńskiego respondentów jako procesu rozwoju znajomości od chwili poznania się poprzez kolejne etapy znajomości, tj. „chodzenia” i narzeczeństwa, aż po finalizację znajomości w postaci zawarcia związku małżeńskiego.

Struktura demograficzna, społeczna i ekonomiczna małżonków została przedstawiona z uwzględnieniem wieku, stanu cywilnego, poziomu wykształcenia, grupy społecznej, wyznania religijnego, zawodu (wyuczonego i wykonywanego), źródła utrzymania, aktywności zawodowej, a także poziomu dochodów osób zawierających małżeństwa. Zbadano także pochodzenie rodzinne małżonków poprzez ustalenie poziomu wykształcenia, grupy społecznej, struktury zawodowej, miejsca pracy i miejsca zamieszkania ich rodziców. Analiza pochodzenia terytorialnego przyszłych partnerów obejmowała ich miejsca urodzenia i miejsca zamieszkania przed i po ślubie. Miejsce urodzenia określono jako miejsce zamieszkania matki w chwili narodzin badanego współmałżonka. Przestrzenny dobór małżonków był także identyfikowany poprzez miejsce poznania i spotykania się przed ślubem.

Zakres czasowy badań obejmował lata 1990–2003. Charakterystyka małżeństw zawartych w Łodzi, oparta na dostępnych danych statystycznych, odnosi się do okresu 1990–2003. Badania ankietowe dotyczące doboru przestrzennego i demograficzno-społecznego małżeństw zawieranych w Łodzi przeprowadzono w latach 2001–2003.

Zakres przestrzenny opracowania obejmuje miasto Łódź oraz miejscowości, z których pochodzą zawierający małżeństwa.

Punktem wyjścia badań nad doбором przestrzennym i demograficzno-społecznym zawierających małżeństwa były następujące założenia:

1. Decyzja o wyborze partnera do zawarcia małżeństwa jest zawsze decyzją osobistą, odzwierciedlającą oczekiwania osoby wybierającej wobec przyszłego partnera.

2. Niezależnie od subiektywnych preferencji w doborze przyszłego partnera występują obiektywne prawidłowości – według których dokonuje się wyboru.

Przyjęcie takich założeń umożliwiło konstrukcję hipotez badawczych w następującej postaci:

1. Stopień homogamii zawieranych małżeństw w Łodzi jest zróżnicowany ze względu na cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne.

2. Przestrzenny dobór matrymonialny osób zawierających małżeństwa w większym stopniu jest uzależniony od aktualnego miejsca zamieszkania niż miejsca urodzenia.

3. Dobór zawieranych małżeństw jest silniej uwarunkowany cechami demograficzno-społecznymi współmałżonków niż pochodzeniem rodzinnym.

4. Zróżnicowanie doboru przestrzennego jest w różnym stopniu uwarunkowane cechami demograficzno-społecznymi małżonków.

Celami poznawczymi pracy są:

1. Ustalenie ogólnych tendencji w formowaniu się związków małżeńskich w Łodzi w okresie transformacji społeczno-gospodarczej.

2. Weryfikacja teorii „poła wybieralności” R. F. Wincha (1958), określającej mechanizmy doboru małżeńskiego w warunkach transformacji społeczno-gospodarczej.

3. Identyfikacja cech przestrzennych małżonków i ich doboru przestrzennego w Łodzi.

4. Określenie typowych cech doboru demograficzno-społecznego małżeństw zawieranych w Łodzi.

5. Ustalenie stopnia wpływu cech demograficzno-społecznych osób zawierających małżeństwo na ich przestrzenny dobór matrymonialny w Łodzi.

6. Próba typologii zawieranych małżeństw ze względu na ich dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny.

1.3. Podstawowe pojęcia i koncepcje teoretyczne

Pojęcie doboru należy ogólnie rozumieć jako dobieranie lub wybieranie najodpowiedniejszych jednostek albo przedmiotów, a także zbiór (ogół) tak dobranych jednostek bądź przedmiotów (*Multimedialna Encyklopedia Powszechna* 2002). Dobór małżeński jest dokonywaniem przez kandydatów optymalnego wyboru, czyli takiego, by współmałżonek dawał maksymalną gwarancję osiągnięcia szczęścia i miłości (H. Mrzygłód 1996).

Dobór małżeński rozpatrywano w niniejszym opracowaniu jako dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny. Dobór przestrzenny potraktowano jako proces selekcji kandydatów ze względu na cechy przestrzenne: miejsce urodzenia, zamieszkania, poznania i spotykania się przed ślubem. Analogicznie za dobór demograficzno-społeczny uznano taki sposób dobierania się partnerów, w którym kryteriami wyboru są takie cechy, jak: wiek, stan cywilny, wykształcenie, przynależność społeczna, wyznanie, zawód (wyuczony i wykonywany), źródło utrzymania, miejsce pracy, dochód i pochodzenie rodzinne.

Dojrzałego wyboru dokonuje się nie tylko na podstawie uczuciowej skłonności, ale i przesłanek intelektualnych. W naszym społeczeństwie dominuje obiegowy stereotyp, zasadniczo zgodny z założeniami aksjonormatywnymi, z którego wynika, że w dążeniu do małżeństwa „nie wypada” powoływać się na względy pozauczuciowe. Miłość jest uzasadnieniem modnym, gdyż wyłącza względy materialne, chęć awansu społecznego czy materialnego. Może więc występować zjawisko kamuflowania chęci poprawy bytu poprzez zaangażowanie emocjonalne (B. Łobodzińska 1975).

Ludzie decydujący się na zawarcie związku małżeńskiego znają swoje pozycje społeczne, a więc – poza nielicznymi przypadkami – wiedzą, jaki zawód wykonuje partner, jakie ma wykształcenie, z jakiego typu rodziny pochodzi itp. Są zatem świadomi tego, z kim chcą połączyć swoje dalsze losy.

Zdaniem W. Warzywody-Kruszyńskiej (1974) cechy społeczne są „ukrytymi motywami” wyboru, wytwarzającymi „wzory ukryte”, które są zdeterminowane kulturowo, a nie jednostkowo-psychologicznie. Autorka uzasadnia, że kryteria „atrakcyjności” określane są przez cechy społeczne, które poprzez wyznaczanie zasięgu kontaktów społecznych zakreślają granice kulturowego podobieństwa. Wynika z tego, że partnerzy świadomie uznają się za atrakcyjnych, ale nieczęsto uświadamiają sobie, dlaczego tak siebie oceniają. Nieuświadomiona ocena atrakcyjności wynika z tego, iż reagują podobnie na określone sytuacje, wykazują zbliżone zainteresowania, podobnie spędzają czas wolny, mają zbliżone poglądy dotyczące roli męża i żony itp. I to właśnie ma swoje źródło w ich społecznym podobieństwie (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974).

Wybór współmałżonka wywołuje następstwa nie tylko dla dwojga zainteresowanych osób, ale również liczne konsekwencje społeczne. Są one szczególnie dotkliwie odczuwane w przypadku niewłaściwej decyzji, która może prowadzić do konfliktów, zakłóceń w pełnionych funkcjach i wreszcie do rozpadu rodzin, powodując korozję społeczeństwa globalnego (H. Mrzygłód 1996).

Śledząc zjawisko doboru małżeńskiego na przestrzeni epok, obserwujemy odmienność tego procesu, zwłaszcza gdy porówna się rodzinę tradycyjną,

zawierającą elementy patriarchalne, z rodziną współczesną. Dawniej kojarzenie pary małżeńskiej było sprawą całej rodziny, a nie tylko młodych, których bezpośrednio to dotyczyło. Od woli rodziców, a szczególnie ojca, zależał wybór partnera małżeńskiego dla syna czy córki. Brane były pod uwagę kryteria majątkowe, przynależność klasowa, koligacje rodowe, pozycja społeczna mierzona odmiennymi niż dzisiaj wskaźnikami. Kojarzenie par przez rodziców było szczególnie ważne wówczas, gdy powstawanie nowego małżeństwa miało zapewnić nowe ręce do pracy, nowe koligacje i przywileje, dziedziców nazwiska, dziedziców majątku. Życzenia młodych, ich upodobania były uwzględniane w wyjątkowych przypadkach. Taki sposób doboru chronił przede wszystkim interesy rodu i klasy społecznej (J. S. Bystroń 1976; Z. Kuchowicz 1975; B. Łobodzińska 1975; Z. Jabłonowska 1975).

Współczesne badania wykazują, że w miarę upływu lat zmianom ulegały wzory doboru małżeńskiego. Obecnie młodzi zawierają znajomości w trakcie wspólnej nauki, pracy czy rozrywki, w dużym stopniu poza kontrolą rodziny. Na podstawie literatury przedmiotu można wyróżnić trzy sposoby analizy wyboru współmałżonka. Pierwszy traktuje ten wybór jako proces selekcji. Badacze próbują wówczas ustalić czynniki, które powodują, że określone typy mężczyzn poszukują określonych typów kobiet i odwrotnie. Uwaga badaczy koncentruje się na ostatecznym rezultacie wyboru, analizie jego społecznych uwarunkowań i na poszukiwaniu czynników ograniczających swobodę kojarzenia się par. Taki sposób badań został zapoczątkowany obserwacją, iż spory odsetek zawieranych małżeństw charakteryzuje się znacznym stopniem podobieństwa cech społecznych współmałżonków. Zdecydowana większość badań koncentruje się na analizie selekcji małżeńskiej. Drugi z wyróżnionych sposobów rozpatruje wybór współmałżonka jako proces rozwoju, w trakcie którego para przeżywa serię etapów znajomości od pierwszego przypadkowego spotkania, poprzez „chodzenie” ze sobą, aż do podjęcia decyzji o zawarciu małżeństwa. Ten typ prowadzenia badań jest mało popularny. Wreszcie trzeci sposób, opracowany przez H. Wienolda (1972) jest połączeniem obu wyróżnionych wcześniej typów analiz występujących oddzielnie.

W socjologii daje się wyróżnić dwa nurty teoretyczne dotyczące wzorów doboru małżeńskiego. Można je sprowadzić do następujących twierdzeń:

1) proces wyboru partnera do małżeństwa jest żywiołowy, co oznacza wolność rynku matrymonialnego i jednakowe szanse dla wszystkich uprawnionych do zawarcia związku;

2) w procesie wyboru partnera do małżeństwa istnieją pewne bariery społeczne, które określają prawidłowości tego procesu, co przejawia się w cechach społecznych i demograficznych charakteryzujących partnerów.

Badania empiryczne zarówno zachodnich, jak i polskich socjologów dostarczyły jednoznacznych podstaw do stwierdzenia, że doborem

małżeńskim rządzi zasada endogamii, tzn. doboru osób o cechach tych samych lub bardzo podobnych. Mechanizmy wyjaśniające podłoże działania zasady endogamii zostały syntetycznie ujęte w koncepcji „pola wybieralności” wzbogaconej o „teorię komplementarnych potrzeb” (R. F. Winch 1958).

Społeczne uwarunkowania wyboru kandydata czy kandydatki na współmałżonka(-kę) określił R. F. Winch za pomocą pojęcia „pola wybieralności”. Według niego istnieje szereg zmiennych, ze względu na które można postrzegać homogamię małżeństw. Są to: rasa, religia, klasa społeczna, wielkość grupy zawodowej, miejsce zamieszkania, wiek, dochody i poziom wykształcenia. Zmienne te działają w kierunku wyselekcjonowania dla każdej jednostki grupy ludzi, z którymi w sposób najbardziej prawdopodobny wejdzie ona w interakcje. Inaczej mówiąc, zmienne te determinują, z kim dana osoba będzie się spotykać, stowarzyszać i określają, zdaniem Wincha, dla każdej osoby „pole wybieralności kandydatów na współmałżonka”, wewnątrz którego prawdopodobnie wybierze swego partnera.

Koncepcję „pola wybieralności” uzupełnił A. C. Kerckhoff (1971). Jego analizy wykazały, że cały proces wyboru (a więc zarówno wybór pierwszej sympatii, jak i narzeczonej (-go) przebiega w ramach „pola wybieralności”. Natomiast w trakcie procesu wyboru, na poszczególnych jego etapach, przywiązuje się różną wagę do poszczególnych wyznaczników „pola wybieralności”. Badania Kerckhoffa wykazały przede wszystkim zmianę znaczenia miejsca zamieszkania oraz wykształcenia. To pierwsze, jako czynnik określający wybór, przechodząc od sytuacji pierwszej sympatii do narzeczonego, malało, to drugie – wyraźnie wzrastało.

Ukazanie zmiany znaczenia poszczególnych zmiennych społecznych w procesie wyboru współmałżonka stanowi istotne rozwinięcie koncepcji „pola wybieralności”. Pogląd mówiący, że wyborem współmałżonka rządzi prawo społecznej homogamii wydaje się mocno zakorzeniony i niepodważalny w literaturze. Ogólnie, przyczyn podobieństwa społecznych cech partnerów upatruje się w dwóch sferach:

- 1) w odmiennych wzorach aktywności oraz w odmiennym zasięgu i częstości kontaktów społecznych w poszczególnych segmentach struktury społecznej,

- 2) w występowaniu norm społecznych nakazujących dokonywanie homogenicznych wyborów.

W pierwszej z wymienionych interpretacji homogamię społeczną traktuje się jako funkcję możliwości. Wyboru współmałżonka dokonuje się spośród ludzi, którzy są „łatwo dostępni”, z którymi pozostaje się w codziennych kontaktach (R. F. Winch 1958; A. B. Hollingshead 1950; W. J. Good, 1964). Częstość kontaktów przyczynia się zatem z jednej strony do trafniejszej oceny wybranego, z drugiej do lepszej oceny własnych szans. Liczba

informacji potrzebnych do oceny przedstawiciela czy przedstawicielki własnej klasy społecznej jest mniejsza niż niezbędna do oceny ludzi należących do innych odłamów społeczeństwa, z którymi liczba kontaktów jest mniejsza. Zasięg kontaktów społecznych oraz wiążąca się z nimi liczba i rodzaj informacji wyznaczają także kryteria atrakcyjności partnera. Większą szansę uznania za „atrakcyjnych” mają ludzie należący do tej samej, co jednostka dokonująca wyboru, klasy czy warstwy społecznej niż pochodzący z innych klas czy warstw. Drugi typ wyjaśnień dotyczący homogamii małżeństw ma charakter normatywny. Ukazuje on wzory podobieństwa cech partnerów jako rezultat preferowania przez część wybierających osób sobie podobnych „społecznie” oraz zmuszania przez sankcje społeczne do czynienia wyborów homogenicznych.

Dotychczasowa wiedza uzyskana poprzez badania socjologiczne nie ogranicza się tylko do stwierdzenia, że procesem wyboru współmałżonka rządzi prawo społecznej homogamii. Podejmowano także próby ustalenia, jak przebiega proces wyboru już wewnątrz określonych „społecznych ram”.

Istotnego pogłębienia wiedzy dotyczącej wyboru współmałżonka dokonał R. F. Winch (1958) w „teorii komplementarnych potrzeb”. W swojej koncepcji godzi on dwa przeciwstawne stanowiska dotyczące prawideł rządzących procesem wyboru partnera. Twierdzi, że proces ten charakteryzuje zarówno tendencja do homogamii, jak i tendencja do heterogamii. Cechy społeczne partnerów tworzą dla nich pole wybieralności, do którego należą ludzie o takiej samej czy podobnej biografii społecznej. Wewnątrz pola wybieralności dokonywane są natomiast wybory heterogeniczne. Spośród odpowiednich ze względu na cechy społeczne kandydatów wybierane są raczej osoby o komplementarnej, niż takiej samej strukturze emocjonalnej.

Na podstawie wyżej wymienionej teorii doboru współmałżonka stwierdzono, że analizowane zmienne: cechy społeczne, wartości i potrzeby stanowią „czynniki filtrujące” w procesie wyboru współmałżonka, ale ich działanie nie jest równoczesne. Pierwszym takim filtrem są cechy społeczne kandydata czy kandydatki. Spośród ogółu młodych, dojrzałych do małżeństwa ludzi dokonują selekcji tych, którzy są podobni do jednostki wybierającej pod względem społecznej biografii. W tak zakreślonym polu wybieralności działa następny „filtr”, jakim jest uznawany system wartości. Za godnych uwagi czy branych pod uwagę wybierający uznaje tych, których system wartości jest zgodny z jego systemem. Liczba kandydatów ulega więc dalszemu ograniczeniu. Wreszcie trzeci czynnik „filtrujący” to komplementarność potrzeb. Ostateczny wybór dokonywany jest już spośród wąskiego kręgu osób o komplementarnej wobec wybierającego strukturze osobowości (A. C. Kerckhoff, K. E. Davies 1962).

Drugim, obok R. F. Wincha, najbardziej znanym teoretykiem doboru małżeńskiego, analizowanego jako proces selekcji, jest badacz amerykański

B. L. Murstein (1987), autor teorii SVR, tj. bodźca, wartości i roli. Bodziec to satysfakcja uzyskiwana przez partnerów poprzez wizualne, audytoryjne i nieinterakcyjne środki (np. reputacja). Drugi etap (wartości) stanowi wymianę i ocenę wartości dokonującą się w procesie interakcji werbalnej. Trzeci etap (roli) zawiera rozważania dotyczące zdolności partnerów do funkcjonowania w parze, we wzajemnie wyznaczonych rolach.

Opisane teorie dominowały w amerykańskiej socjologii małżeństwa i rodziny do końca lat siedemdziesiątych XX w. W latach osiemdziesiątych minionego stulecia pojawiły się nowe propozycje badawcze, mianowicie cztery modele analizy stosunków przedmażeńskich. Są to modele: stopniowej dyferencjacji, wczesnego determinizmu, wzrostowej konwergencji i dywergencji oraz stadiów rozwojowych. Kryteriami podziału modeli są: natura zmiany, specyficzne cechy rozwojowe związków oraz typ przyczyn użytych do wyjaśnienia zmian. Wymienione analizy koncentrują się na wstępnym etapie selekcji, nie podejmują zaś analizy przebiegu procesu „chodzenia ze sobą” i załotów. W tym zakresie ciągle obowiązują schematy stworzone przez badaczy sprzed kilkudziesięciu laty (J. Krzyszkowski 1993).

Badania ekonomiczne lat osiemdziesiątych wieku XX doprowadziły do opracowania modeli doboru małżeńskiego wzorowanych na prawach mikroekonomii (S. Golinowska 2002). W przypadku małżeństwa czy rynku małżeńskiego, tak samo jak w innych sytuacjach opisywanych przez mikroekonomię, jednostka musi dokonać racjonalnej oceny sytuacji i optymalnej alokacji szeroko pojętych ograniczonych zasobów. Taka alokacja w modelu statycznym w przypadku małżeństw dokonuje się dzięki istnieniu rynków małżeńskich. Pojęcie rynku nie odbiega tu od standardowego znaczenia nadawanego temu terminowi w analizie ekonomicznej. Oznacza, że dobór partnerski jest ustrukturalizowany i podlega dającym się opisać prawidłowościom. Równocześnie, istnienie rynku małżeńskiego zakłada *implicite*, że wycenia on uczestników w zależności od cech, jakie ich charakteryzują. Warunkiem koniecznym utworzenia małżeństwa jest sytuacja, gdy korzyści, jakie obie jednostki odnoszą z małżeństwa, są wyższe od korzyści z pozostania w stanie bezżennym. Jak pisze G. Becker (1990): „zakładamy, że do małżeństwa dochodzi wtedy i tylko wtedy, gdy poprawia ono sytuację obojga partnerów, tzn. gdy zwiększa ono osiąganą przez nich użyteczność”. Jak twierdzi autor, poziom użyteczności zależy tu od dóbr wytwarzanych przez gospodarstwo domowe, a nie od dóbr możliwych do nabycia na rynku towarów i usług (kategoria dóbr produkowanych przez gospodarstwo domowe jest szeroka i sięga od jakości posiłków, liczby dzieci, prestiżu, wypoczynku, do „jakości” relacji partnerskiej w związku). Oczekiwany poziom użyteczności tych dóbr będzie stanowił podstawę decyzji o wejściu w związek małżeński. Dlatego jednostki postrzegane jako mniej atrakcyjne będą miały mniejsze szanse na zawarcie małżeństwa (G. Becker 1990).

Dynamiczny model rynku małżeńskiego skonstruowany został na przykładzie mikroekonomicznego modelu poszukiwania pracy przez V. K. Oppenheimer (1988). W modelu tym przeprowadza się analogię pomiędzy poszukiwaniem pracy a poszukiwaniem odpowiedniego partnera na rynku małżeńskim. Na rynku pracy pracobiorcy mają pewne oczekiwania co do tego, jaka praca byłaby dla nich odpowiednia (preferencje jednostkowe). Podstawowy jest tutaj czynnik płacy akceptowalnej, odzwierciedlający oczekiwania i ocenę pozycji aktora na rynku. Poniżej wymaganego poziomu płacy pracobiorcy nie będą skłonni do podjęcia pracy. W obliczu braku ofert pracy zapewniających akceptowalny poziom zarobków pracobiorcy mogą poświęcić więcej czasu na poszukiwanie innej pracy lub obniżyć swoje oczekiwania płacowe, akceptując niższą płacę. Istnieje więc optymalny poziom czasu poświęconego na szukanie. Po przekroczeniu tego poziomu możliwość znalezienia pracy jest zdecydowanie większa.

Struktura problemu decyzyjnego dla aktorów na rynku małżeńskim jest identyczna. Preferencje co do tego, jakie cechy powinien mieć pożądaný partner, odpowiadają tu płacy akceptowalnej. Niektóre jednostki będą bardziej poszukiwane, dlatego ich „cena” na rynku będzie wysoka, a inne nie będą poszukiwane, stąd ich cena na rynku małżeńskim będzie niska. Paradoksalnie, właśnie te najwyżej i najniżej sklasyfikowane jednostki będą miały największy problem ze znalezieniem partnera. Takie zagrożenie będzie głównie dotyczyło najlepiej usytuowanych kobiet i najgorzej usytuowanych mężczyzn (T. Tymicki 2001).

Tematyka doboru partnera jest także treścią teorii układów samodzielnych M. Mazura (1999). Teoria wyjaśnia podstawy funkcjonowania organizmu ludzkiego w kategoriach jego energetyki i informacji oraz emocji. M. Mazur, tworząc teorię układów samodzielnych, przyjął i konsekwentnie stosował taką terminologię, jaką stosuje się w naukach ścisłych. Oparł się na prawach natury, wychodząc z zasady zachowania energii, wzorował się na matematycznym opisie zjawisk cieplnych związanych z nagrzewaniem i stygnięciem ciał. Człowiek jest traktowany jako system autonomiczny, ponieważ wszystkie funkcje systemu autonomicznego są spełniane w organizmie ludzkim: oddziaływanie na otoczenie, pobieranie informacji i energii z otoczenia, przetwarzanie ich i przechowywanie, utrzymywanie się w równowadze funkcjonalnej.

Biorąc pod uwagę dynamizm charakteru (właściwości sterownicze dotyczące przetwarzania energii) można wyróżnić wyraźnie rozgraniczone jego zakresy: endodynamizm, endostatyzm, statyzm, egzostatyzm i egzodynamizm. Odpowiednio do dynamizmu swojego charakteru ludzie będą określani jako endodynamicy, endostatycy, statycy, egzostatycy, egzodynamicy. Zależność poszczególnych przejawów dynamizmu M. Mazur sformułował w postaci twierdzeń szczegółowych. Jedno z nich odnosi się do nawiązywania kontaktu i mówi, że im mniejszy jest współczynnik

dynamizmu, tym mniejsza jest zdolność nawiązywania kontaktu z innymi ludźmi.

Stosując metodę systemową w procesie rozeznawania charakteru jednego partnera przez drugiego można potraktować obu partnerów jako sprzężone ze sobą systemy, w związku z czym w grę wchodzi oddziaływanie trojakiiego rodzaju. Są to: oddziaływanie partnera rozeznającego na partnera rozeznawanego, oddziaływanie partnera rozeznawanego na partnera rozeznającego i oddziaływanie otoczenia rozeznawanego. Biorąc pod uwagę wpływ każdego z tych oddziaływań otrzymuje się trzy rodzaje złudzeń charakterologicznych (omyłka, mistyfikacja i konformizm)

Z antropologicznego punktu widzenia istnieją wyraźnie określone reguły wybierania męża i żony w różnych społeczeństwach. Do podstawowych reguł rządzących wyborem partnera(-ów) – głównie małżeńskich – należą: zakaz kazirodztwa, egzogamia i endogamia (B. Malinowski 2000).

Zakaz kazirodztwa (bądź zakaz incestu) dotyczy niemożliwości nawiązywania relacji seksualnych między krewnymi oraz zawierania między nimi małżeństw. Sam zakaz kazirodztwa występuje we wszystkich znanych kulturach. Zmienności kulturowej podlega jednak krąg ludzi, których zakaz ma dotyczyć; stopień, w jakim dopuszcza się wyjątki od zakazu i to, kto może z nich skorzystać; także rodzaj sankcji społecznej, jaką pociąga za sobą złamanie zakazu.

Sformułowano kilka teorii wyjaśniających przyczyny, dla których zakaz incestu jest powszechny, oraz zmierzających do rozstrzygnięcia kwestii, czy korzenie zakazu są bardziej biologiczne, czy też raczej kulturowe i stanowią jedynie konwencję społeczną. Za tym, że tabu kazirodztwa jest zdeterminowane genetycznie, mogą przemawiać dane na temat wad wrodzonych potomstwa zrodzonego ze związków kazirodczych. Inne teorie akcentują społeczne pochodzenie tego zakazu. Według pierwszej, z 1967 r., której autorem jest C. Levi-Strauss zakaz kazirodztwa pojawił się dla zapewnienia wymiany partnerów małżeńskich pomiędzy grupami. Związki i małżeństwa pomiędzy przedstawicielami różnych grup zacieśniają więzi i studzą ewentualną wrogość (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001).

Druga teoria zakładająca społeczne pochodzenie tabu kazirodztwa, sformułowana przez B. Malinowskiego (1987), odsyła do relacji w rodzinie. Zakłada się w niej, że dzieci mają naturalną skłonność do wyboru jako seksualnych partnerów swoich rodziców ze względu na łączące ich z nimi naturalne więzi intymne. Dopuszczanie takich związków między rodzicami a dziećmi powodowałoby rozsadzanie struktury rodzinnej od wewnątrz poprzez pomieszanie ról rodzicielskich z partnersko-seksualnymi. Dlatego też zakaz kazirodztwa pełni funkcję tamy wobec takiego przemieszania ról.

Treścią reguły egzogamicznej (z gr. *ekso* – [na] zewnątrz, od; czyli egzogamia to tyle, co małżeństwo „na zewnątrz” – por. W. Kopaliński 1989) jest nakaz zawierania małżeństwa z partnerem(-ami) spoza pewnej grupy

społecznej. Skład grupy egzogamicznej jest odmiennie określany w zależności od społeczeństwa i wypracowanych przez niego reguł pokrewieństwa. W społeczeństwach zachodnich reguła egzogamiczna pokrywa się w zasadzie z zakazem kazirodu, albo ta pierwsza nie istnieje, a funkcjonuje tylko zakaz kazirodu (B. Malinowski 2000).

Reguła endogamiczna (z gr. *endon* – wewnątrz, w domu; małżeństwo „w obrębie” – W. Kopaliński 1989) nakazuje zawieranie małżeństwa z partnerem(-ami) należącym do pewnej ściśle określonej grupy społecznej. Endogamia występuje zarówno w społeczeństwach egalitarnych, jak i klasowych. W tym ostatnim przypadku mówi się o endogamii warstwowej. Tam, gdzie następuje złamanie endogamii warstwowej, dochodzi do małżeństwa z kimś z klasy wyższej – hipergamii, lub do małżeństwa z kimś z klasy niższej – hipogamii (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001).

Pośród trzech wyżej wymienionych reguł najmocniejsze genetyczne korzenie ma zakaz kazirodu. Pozostałe dwie mają charakter czysto kulturowy, co oznacza, że jeśli słabnie presja społeczna na ich przestrzeganie, samorzutnie i na podstawie wewnętrznych dyspozycji i skłonności indywiduum, nie będą przestrzegane. Z egzogamii i endogamii silniejsza wydaje się ta druga. Pod większą bądź mniejszą presją społeczną (głównie ze strony rodziny) we współczesnych społeczeństwach zachodnich endogamia przybiera postać wyznaniowej, etnicznej lub intelektualnej (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001).

Powyżej określone reguły dotyczące wyboru partnera wyznaczają jedynie pewien krąg ludzi. Pośród należących do niego osób musi dojść do wyboru kogoś konkretnego. Wybór na tym etapie może być względnie wolny albo ograniczony poprzez konieczność uwzględniania preferencji innych osób. Mamy w tym zakresie cztery zasadnicze możliwości:

1) wolny wybór dokonywany przez mężczyznę i kobietę (oczywiście wybór nigdy nie jest wolny w ścisłym tego słowa znaczeniu, ograniczają go silne preferencje związane ze strategiami reprodukcyjnymi i seksualnymi, które są nieco inne u obu płci),

2) wybór dokonywany przez rodziców, rodziny lub większy krąg krewniaczy (prowadzący do małżeństwa aranżowanego),

3) wybór dokonywany przez mężczyznę, ale nie przez kobietę,

4) wybór dokonywany przez kobietę, ale nie przez mężczyznę – jeśli w historii występował, to rzadko i był raczej ukryty.

Fakt uwolnienia wyboru małżonków z ograniczeń niesionych przez aranżację rodziców wydaje się nam, członkom społeczeństwa Zachodu, jednoznacznym dobrodziejstwem. Występuje jednak zjawisko, w którym ludzie kierują się w wyborze partnera schematami nieświadomie przejętymi od rodziców. Zgodnie z tym bezpośredni wybór przez rodziców zostaje zastąpiony przez wybór pod wpływem rodziców.

Przedstawiony dorobek teoretyczno-metodologiczny doboru małżeńskiego wytycza ramy badań empirycznych w tym zakresie (rys. 1).

Na każdym etapie rozwoju historycznego, w każdym ustroju ekonomiczno-społecznym obowiązywały w społeczeństwie normy obyczajowe i etyczne wyznaczające sposób definiowania małżeństwa oraz jego zadania i funkcje. Najczęściej opierały się one na aspektach instytucjonalnych w postaci aktów prawnych (państwowych lub kościelnych) bądź wypowiedzi autorytetów-moralistów lub też specjalistów różnych dyscyplin naukowych. Tradycje instytucjonalnego definiowania małżeństwa sięgają czasów Arystotelesa i Platona i były niemal powszechnie obowiązujące aż do lat sześćdziesiątych XX stulecia, kiedy to zaczęły się wyodrębniać i intensyfikować nowe, alternatywne formy życia małżeńskiego (K. Slany 2002a).

Rys. 1. Zagadnienie doboru małżeńskiego w badaniach naukowych

Źródło: oprac. własne na podstawie literatury

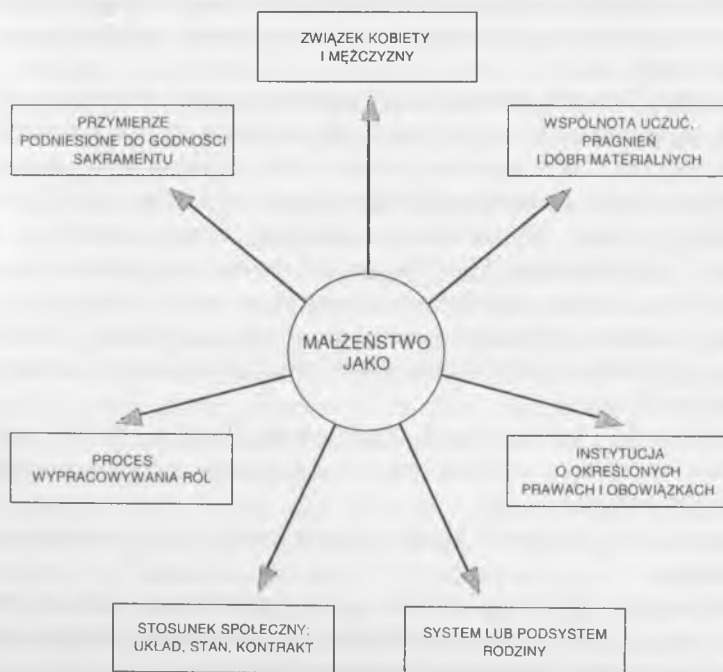
Sposoby definiowania małżeństwa wynikają z istoty i charakteru tego zjawiska społecznego i uwzględniają wielopostaciowość i wielowymiarowość samego związku (rys. 2).

Definiowanie istoty małżeństwa poprzez eksponowanie cech związku jest najczęstszym sposobem ujmowania jego charakteru. W większości definicji małżeństwa proponowanych przez socjologów i psychologów pojawia się określenie jego istoty przez cechy związku. Również w ujęciach słownikowych małżeństwo na ogół traktowane jest jako związek kobiety i mężczyzny uznawany przez prawo, religię lub obyczaj.

Mały słownik języka polskiego (1968) podaje, że małżeństwo to związek prawny między mężczyzną i kobietą, mający na celu stworzenie rodziny, określony prawem obowiązującym w danym społeczeństwie oraz nakazami i normami ustanowionymi przez państwo lub też przez prawo i kościół.

Słownik języka polskiego z 1998 roku (red. M. Szymczak) ogranicza się zaś tylko do określenia, że „małżeństwo jest związkiem prawnym mężczyzny i kobiety mającym na celu utworzenie rodziny”.

Próbę stworzenia uniwersalnej definicji małżeństwa podjęła I. Reiss (1980, s. 50), która zaproponowała, by za małżeństwo uważać „społecznie akceptowany związek jednostek w rolach męża i żony z kluczową funkcją legalnego rodzicielstwa”. Zdaniem innego socjologa, J. R. Eshlemana (1985, s. 78), istnieje konsensus co do tego, że małżeństwo łączy wiele kryteriów, które występują międzykulturowo i ponadczasowo.

Rys. 2. Sposoby definiowania małżeństwa

Źródło: oprac. własne na podstawie literatury

Kryteria te obejmują:

- związek heteroseksualny, w którego skład wchodzi jeden mężczyzna i jedna kobieta,
- społeczne uznanie lub przyznanie poparcia związkowi seksualnemu i rodzeniu dzieci bez jakiegokolwiek utraty pozycji we wspólnocie bądź społeczeństwie,
- bardziej interes publiczny niż rzecz prywatną, osobistą,
- wysoce zinstytucjonalizowany i zeschematyzowany układ łączący,
- założenie wspólnych i wzajemnych praw i zobowiązań pomiędzy małżonkami,
- związek łączący w stosunki, które zakładają pewną stałość.

Do definicji wskazujących na „związkowy” charakter małżeństwa należy zaliczyć propozycje Z. Tyszki (1974, s. 77), według którego małżeństwo jest legalnym, względnie trwałym związkiem kobiety i mężczyzny, powołanym w celu wspólnego pożycia, współpracy dla dobra rodziny, a więc głównie wychowywania dzieci, oraz wzajemnej pomocy. W grę wchodzi tu również wzajemne satysfakcje emocjonalne. Także w ujęciu W. N. Stephensa (1964, s. 5), socjologa amerykańskiego, małżeństwo jest to społeczny, legalny, seksualny związek rozpoczynający się publicznym obwieszczeniem i zobowiązaniem podejmowanym z myślą o jego trwaniu. To wszystko jest objęte umową małżeńską, która określa obopólne prawa i obowiązki współmałżonków oraz prawa i obowiązki dotyczące wzajemnych stosunków między współmałżonkami i ich przyszłymi dziećmi.

„Związkowy” charakter przypisuje małżeństwu wielu badaczy; nawet jeśli dopatrują się w nim cech instytucjonalnych, to jednak starają się zdefiniować jego istotę poprzez antycypowane zadania. Jako przykład może służyć próba zdefiniowania istoty małżeństwa podjęta przez A. Skolnick (1978, s. 237–238), która uważa, że małżeństwo zawsze miało podwójny aspekt, intrygujący jego badaczy. Małżeństwo jest bowiem związkiem pomiędzy dwojgiem ludzi, lecz to coś więcej niż związek w parze – to instytucja, gdyż jest w dużej mierze sprawą prywatną, ale również publiczną. Małżeństwo zdaje się prowadzić swą własną, oddzielną egzystencję, całkiem poza małżeńskimi relacjami.

Można również, jak czyni to L. Janiszewski (1986, s. 25–26), traktować małżeństwo w relacji z rodziną, gdyż między nimi zachodzi przynajmniej pięć rodzajów związków:

- 1) genetyczny, ponieważ każda rodzina powstaje z zawarcia związku małżeńskiego,
- 2) strukturalny, gdyż małżeństwo tworzy podstawowy element struktury rodziny – mąż i żona z chwilą urodzenia się lub adopcji dziecka stają się rodzicami, zatem małżeństwo jest synonimem rodziny,
- 3) funkcjonalny, istotne zadania i cele małżeństwa wchodzi bowiem w skład lub łączą się ściśle z podstawowymi zadaniami i celami rodziny,

4) organizacyjny, bo wiele czynności związanych z życiem małżeńskim odnosi się jednocześnie do działań wykonywanych na rzecz rodziny,

5) ideologiczny, ponieważ oceny dotyczące instytucji małżeńskiej korelują w zasadzie z ocenami wypowiedzianymi na temat rodziny czy zjawisk życia rodzinnego traktowanych jako wartości.

L. Janiszewski (1986), w przeciwieństwie do większości socjologów, podkreśla odrębność instytucji małżeństwa wobec instytucji rodziny, twierdząc, że z reguły trwa ono dłużej niż rodzina w znaczeniu czasu pełnienia przez męża i żonę ról rodzicielskich. Uważa on, co można potraktować jako próbę definicji małżeństwa, że „każde małżeństwo wyodrębnia się jako związek dwu osób (diada), którego trwałość zależy w dużym stopniu od charakteru i treści więzi zachodzących między nimi”.

Niektórzy socjolodzy nie rozstrzygają, czy małżeństwo ma cechy związku, instytucji czy wspólnoty. Starają się wykazać, że specyficzne cechy tego układu i typ stosunków wewnątrz niego, jak i więzi łączących go z innymi strukturami, czynią małżeństwo jednocześnie tworem instytucjonalnym, wspólnotowym i związkowym.

Według C. Kirkpatricka (1955, s. 427), uważanego za jednego z najwybitniejszych znawców problematyki małżeństwa i rodziny, autora znanej pracy o rodzinie jako procesie i instytucji, małżeństwo ma cechy związku szczególnie intymnego, nieporównywalnego z innymi związkami, w jakie wchodzi człowiek w swoim życiu. Osobowy, intymny i satysfakcjonujący związek oddziałujących na siebie różnych osobowości daje możliwości odgrywania wielu specyficznych ról w przeróżnych obszarach ludzkiego doświadczenia.

W większości definicji, ujmujących małżeństwo jako związek, podkreśla się, że jest to związek zalegalizowany w świetle obowiązujących norm prawnych, obyczajowych i religijnych. Podobnie definiuje małżeństwo H. Stasiak (1975, s. 20), który uważa, że termin „małżeństwo” odnosi się tylko do określonego typu związków międzyludzkich, do określonych związków między osobnikami płci odmiennej. Związek ten jest uznawany i regulowany przez prawo, obyczaje i religie. Uważa się go w większości społeczeństw za warunek konieczny zalegalizowania procesów prokreacji, a niekiedy i obcowania seksualnego.

Traktowanie małżeństwa jako rodzaju wspólnoty jest jednoznaczne z przypisywaniem mu pozainstytucjonalnych, formalnych atrybutów ze wskazaniem na istnienie pewnych, wysublimowanych, wypracowanych wspólnie w toku wcześniejszego etapu poznawania się („chodzenia” ze sobą, bywania razem) niepowtarzalnych cech. Wspólnotowy charakter małżeństwa może oznaczać jedność dwóch dotąd odrębnych indywidualności, jakie stanowią mąż i żona, jak i jedność celów, dla jakich małżeństwo zostaje zawarte. Ujęcie wspólnotowe oznacza jedność działania, wspólnotę egzystencji, wspólne gromadzenie dóbr, współdziałanie, wspólne planowanie

i realizowanie zadań, wypracowywanie strategii wspólnego życia. Takie ujęcie małżeństwa dominuje w psychologicznych jego koncepcjach. Wspólnota w tym ujęciu to jedność oczekiwań, wartości, działań w odpowiedzialności za trwałość związku (A. Kotlarska-Michalska 1998, s. 55).

Jeśli przez pojęcie wspólnoty rozumie się naturalne zespolenie ludzi ze względu na wspólnie odczuwany cel i podobne wzajemne uczucie oraz naturalne wspólne dążenie, czyli zbieżność uczuć i pragnień, to małżeństwo oparte na takich podstawach można potraktować jako wspólnotę. Wielu socjologów i psychologów wskazuje na wspólnotowe cechy małżeństwa. Dzięki małżeństwu rodziców, dzieci stają się współwłaścicielami majątku, małżonków łączy wspólnota gospodarowania dobrami i wspólna troska o ich zdobywanie i pomnażanie (F. Adamski 1982, s. 25).

M. Braun-Gałkowska (1980) proponuje, by małżeństwo definiować jako wspólnotę w zamierzeniu trwałą, realizującą się w procesie interakcji małżonków, która jest sposobem życia polegającym na osiąganiu celu wspólnie przez dwie osoby. Za małżeństwo uważa ona związek trwający całe życie, który przez to trwanie wieloaspektowej wspólnoty życia dąży do urzeczywistnienia wspólnego dobra. Autorka przytacza ciekawe określenie wspólnoty małżeńskiej R. Mucchiello, który sądzi, że

egzystencja małżeńska nie powinna być podobna do gry we dwoje, gdzie jest wygrywający i przegrywający, ani nawet do gry, w której jest pewnego rodzaju równowaga wygranych i zadowoleń. Jest to raczej gra, w której mogą wygrać oboje lub przegrać oboje zależnie od sposobu gry i typu relacji uczuciowych między partnerami (M. Braun-Gałkowska 1985, s. 223).

Wspólnotowy charakter małżeństwa jest akcentowany w próbach definiowania go przez socjologów i psychologów. Charakter ten ujmowany jest w kategoriach jedności. M. Ziemska (1975, s. 53) uważa, że „małżeństwo tworzy jedność dwu różnych indywidualności, dwu niepowtarzalnych osobowości, które decydują się dalsze życie spędzić razem”. O wspólnotowym charakterze małżeństwa decydują specyficzne cele. Należy do nich: zaspokajanie potrzeb uczuciowych, innych potrzeb psychicznych i społecznych oraz seksualnych, wzajemna pomoc w osiąganiu celów indywidualnych, wspólne dążenie do poprawy warunków materialnych, wspólne pragnienie posiadania i wychowania potomstwa.

Również poszukiwanie całkowitej wspólnoty może być traktowane jako wyraz dążeń do wolnego, nieobciążonego kontrolą, samodzielnego poszukiwania odpowiedniego partnera. Jak zastanawia się francuski socjolog P. H. Chombart de Lauwe, „pragnienie całkowitej wolności w wyborze partnera oraz możliwości zmiany, czy nie przeciwstawiają się dążeniom do pogłębiania kontaktu, poszukiwaniom całkowitej wspólnoty?” (A. Kotlarska-Michalska 1998, s. 56). Wątpliwości te pojawiły się na skutek zaobserwowanej przez niego wśród młodzieży tendencji do poszukiwania

miłości romantycznej, przy jednocześnie występującej potrzebie wolności seksualnej.

Małżeństwo może być definiowane jako wspólnota uczuciowa, jeśli zaistnieją warunki do wykształcenia się specyficznego klimatu w formalnym, zinstytucjonalizowanym w świetle prawa i obyczaju, czyli formalnie zawartym związku. Jak zauważa L. Janiszewski (1986, s. 29), „w naszym kręgu kulturowym istotnym czynnikiem zawarcia związku małżeńskiego jest osobiste zaangażowanie się emocjonalne mężczyzny i kobiety”. Charakteryzuje się ono różnymi typami doznań i przeżyć psychicznych, nazywanych stereotypowo miłością.

Wspólnotowe cechy przypisuje małżeństwu wspomniany wyżej C. Kirkpatrick (1955, s. 428), który uważa, że małżeństwo jest wspólnotą ekonomiczną zarówno w sensie wspólnych dochodów, jak i własności.

Większość badaczy definiujących istotę małżeństwa poprzez podkreślanie cech wspólnoty stara się jednocześnie uwypuklić fakt, że dzięki małżeństwu zaspokajane są potrzeby wzajemnego posiadania, jak i bezpiecznej przynależności do współmałżonka.

W wielu definicjach, proponowanych szczególnie przez socjologów rodziny, małżeństwu przypisuje się cechy instytucjonalne, przejawiające się w funkcjach, a przede wszystkim w zadaniach, jakie winni wypełniać małżonkowie wobec siebie i wobec: społeczeństwa globalnego, kultury, religii, grupy krewnych, kręgów towarzyskich, koleżeńskich, sąsiedzkich. Do najbardziej znanych określeń małżeństwa jako instytucji należy definicja H. T. Christensena (1964, s. 3), według którego „małżeństwo jest zinstytucjonalizowanym układem łączącym w pary mężczyzn i kobiety”. Dzięki temu małżeństwo jest postrzegane jako warunek wstępny organizacji rodziny. Będąc tak zinstytucjonalizowane, zakłada pewną stałość i dostosowanie do społecznych norm.

W każdym społeczeństwie nakłada się na tę instytucję określone prawa i obowiązki. Jak twierdzi F. Adamski (1982, s. 16), małżeństwo to pewien zespół środków instytucjonalnych umożliwiających społeczeństwu wykonywanie zadań wiążących się z prokreacją i socjalizacją swych członków oraz określających stosunki pokrewieństwa w ramach grupy, w tym przede wszystkim przypisujących dzieciom ich rzeczywistych lub domniemyanych rodziców.

Większość socjologów rodziny optuje za przypisywaniem małżeństwu cech instytucji zarówno ze względu na charakter stosunków panujących wewnątrz małżeństwa, jak i ze względu na konsekwencje formalne wynikające z grania ról małżeńskich.

Małżeństwo, jak twierdzi W. Good (1964, s. 31–32), stwarza mnóstwo konsekwencji dla samych zainteresowanych oraz ich krewnych, we wszystkich społeczeństwach zarówno doborem małżeńskim, jak i zasadami życia małżeńskiego rządzą bowiem złożone zasady prawne, obyczajowe i

moralne. Małżeństwo jest zatem rzeczą publiczną we wszystkich społeczeństwach, ponieważ to społeczeństwo ponosi ryzyko konsekwencji zawarcia małżeństwa.

Ze względu na rangę społeczną małżeństwo jest niejako z konieczności podporządkowane szerszej grupie społecznej. W żadnym społeczeństwie nie oznacza ono jedynie związku dwóch osób, ale jest sprawą grupy społecznej i jej członków, a jego zawarcie jest zawsze odbierane jako jakaś zmiana sytuacji życiowej jednostki i musi być uznane (F. Adamski 1982, s. 27).

Instytucjonalny charakter nadają małżeństwu przypisane mu funkcje. Socjolodzy, mówiąc o funkcjach rodziny, nie wyodrębniają na ogół funkcji małżeństwa, zakładając, że i tak wszystkie funkcje są realizowane w obrębie rodziny. L. Janiszewski (1986) podaje trzy argumenty świadczące o autonomii małżeństwa i przemawiające za tym, by instytucja ta traktowana była w sposób autonomiczny. Pierwszym jest fakt, że poślubiając partnera, współmałżonkowie myślą głównie o osobistym i wzajemnym szczęściu, na dalszy plan odsuwają sprawy potomstwa i rodziny. Po drugie, rzadko się zdarza, aby małżonkowie zamierzali całe swe życie i cały swój czas wolny poświęcić wyłącznie dla dzieci i domu, gdyż pragną również żyć dla siebie i swego partnera. I wreszcie trzeci powód – małżeństwo z reguły trwa dłużej niż rodzina (w sensie czasu pełnienia ról rodzicielskich).

L. Janiszewski (1986, s. 29) twierdzi, że małżeństwo może być traktowane jako instytucja służąca osiągnięciu celów pozarodzinnych, takich jak miłość małżeńska, szczęście czy sukces małżeński, a ich urzeczywistnianie związane jest z czysto małżeńskimi funkcjami w obrębie rodziny.

Z bogatego już dorobku empirycznego w dziedzinie socjologii małżeństwa wynika, że staje się ono w coraz mniejszym stopniu instytucją, a coraz bardziej związkiem opartym na więzi osobowej.

Za ujęciem małżeństwa jako systemu czy podsystemu optują najczęściej psycholodzy. Niektórzy badacze psychologicznych aspektów funkcjonowania małżeństwa uważają, że małżeństwo tworzy system, inni są skłonni klasyfikować je jako podsystem rodziny. Systemowe ujęcie pozwala na traktowanie małżeństwa nie tylko jako niepowtarzalnego zestawu cech męża i żony, ale jako efektu nowo powstałego poziomu funkcjonowania, osiągniętego poprzez zachodzące, niesumujące się transakcje (A. Kotlarska-Michalska 1998, s. 61).

Jak twierdzi J. Rembowski (1986, s. 18), system mąż-żona, jak wszystkie inne systemy w ramach rodziny, jest systemem społecznym w tym znaczeniu, że dwie jednostki współdziałają ze sobą na podstawie wspólnych zobowiązań, wzajemnych oczekiwań i odpowiedniego zachowania się wobec samych siebie, wobec innych członków rodziny oraz wobec osób spoza kręgu rodzinnego.

Małżeństwo spełnia wszystkie warunki, by traktować je jako rodzaj stosunku społecznego, pewnego układu złożonego z takich elementów, jak:

dwoje partnerów, łącznik, postawy, interes, sytuacja będąca platformą tego stosunku oraz układ powinności i obowiązków, które partnerzy powinni wobec siebie wykonywać (S. Kosiński 1983, s. 93).

Do tej grupy definicji można zaklasyfikować wszystkie próby ujmowania małżeństwa jako układu, stanu czy porozumienia opartego na kontrakcie.

Według E. Burgessa i P. Wallina (1953, s. 31), znakomitych znawców problematyki małżeństwa, istotę i naturę małżeństwa określają warunki cywilizacyjne, głównie zaś urbanizacja. Warunki te spowodowały, że małżeństwo jest relacją międzysobową, rodzajem stosunków międzysobowych służących zaspokajaniu indywidualnych potrzeb. Relacja ta jest oparta na swobodnym wyborze partnera małżeńskiego i towarzyszy jej motywacja uczuciowa. Zasadą naczelną tworzenia się nowoczesnych związków małżeńskich są uczucia miłości i przyjaźni powstałe przed ślubem.

J. Szczepański (1963, s. 155) określa małżeństwo jako społecznie unormowany stosunek społeczny, w którym następuje przekształcenie czysto osobistego zaangażowania uczuciowego w trwałe przystosowanie i współdziałanie w celu wykonania zadań małżeństwa.

Małżeństwo może być traktowane jako rodzaj kontraktu. P. Landis (1954, s. 216) twierdzi, iż kontrakt małżeński jest łatwo i zwięźle porównywalny z większością kontraktów biznesowych. A jednak zawierane partnerstwo jest najbliższym, jakiego może doświadczyć człowiek. Wymagane jest porozumienie w wielu kwestiach. Dostosowywanie się jest procesem trwającym przez całe życie, procesem napotykania kwestii spornych i wypracowywania wspólnej drogi życia.

Przed współczesnym małżeństwem stoi znacznie trudniejsze zadanie, polegające na współpracy w zakresie wypracowywania wzorów, niż przed małżeństwami żyjącymi dawniej, korzystającymi z gotowych wzorów, opartych na czytelnej dominacji męża nad żoną (A. Kotlarska-Michalska 1998). O wypracowywaniu ról, zmienności charakteru małżeństwa pisze większość badaczy tej instytucji. Według C. Kirkpatricka (1955, s. 443–444) małżeństwo jest procesem, w nim bowiem odbywa się ciągle wzajemne oddziaływanie osobowości i tworzenie nowych reakcji na nieskończony ciąg nowych bodźców. Stąd też wynika podstawowa trudność w precyzyjnym zdefiniowaniu istoty małżeństwa – przybiera ono nieco inną postać na początku swego istnienia i zmienia się w procesie przystosowania się małżonków do ról małżeńskich, a później rodzicielskich (A. Kotlarska-Michalska 1998).

Różnorodność form małżeństw sprawia, że niełatwo jest wypracować jedną definicję małżeństwa, która swym zakresem obejmowałaby wszystkie te formy i która byłaby zgodnie przyjmowana przez większość antropologów. Według jednej z najpojemniejszych definicji, małżeństwo jest relacją ustanowioną między kobietą i jedną bądź większą liczbą osób, która zapewnia dziecku urodzonemu przez kobietę – w warunkach niezakazanych przez reguły dotyczące takich relacji

– pełnoprawny status normalnego członka społeczeństwa, bądź warstwy społecznej (K. E. Gough 1959, s. 32).

Jednak i ta definicja nie obejmuje małżeństw homopłciowych (które są dziś prawnie dopuszczone w niektórych krajach Europy i w niektórych stanach USA).

W przeważającej większości modeli małżeńskich mamy do czynienia z istnieniem relacji seksualnej między mężczyzną i kobietą oraz ze współpracą o charakterze ekonomicznym. Kluczową cechą małżeństwa jest jego kontraktowość, umowność. Kontraktowość małżeństwa nie dotyczy wyłącznie sfery ekonomicznej i podziału ról, ale odnosi się także do jego funkcji intymnej.

Obok małżeństw występują we wszystkich kulturach stałe związki pozbawione właściwej im ceremonialnej oprawy, jasnych reguł dotyczących ich początku i zakończenia, cieszące się różnym stopniem akceptacji społecznej. Tym, co zbliża takie związki do małżeństwa, jest kooperacja w zajmowaniu się potomstwem i względna stabilność. W tradycji zachodniej istnieją dla nich dwa terminy: konkubinat i kohabitacja. Pierwszy ma długą tradycję: istnieje od czasów starożytnego Rzymu. Rozumienie jego znaczenia podlegało wielu zmianom. Konkubinat jest w miarę stabilnym związkiem między partnerami bez wspólnego zamieszkiwania (z łac. *con cubare* – czyli spać ze sobą – W. Kopaliński 1989). Drugi termin jest nowszy, choć też wzięty z łaciny. Kohabitacja jest związkiem, któremu koniecznie towarzyszy współzamieszkiwanie partnerów (z łac. *habitare* – mieszkać i *com* – wspólnie, z – por. W. Kopaliński 1989), bez zawarcia formalnego związku zgodnie z tym, jak jest on definiowany przez daną społeczność. Przy braku dzieci kohabitacja pozostaje formą związku partnerskiego, po pojawieniu się ich staje się rodziną.

Antropolodzy w stosunku do kohabitacji i konkubinatu sformułowali pewne prawidłowości. Kohabitacja i konkubinat wydają się być strukturami, które poprzedzają zawarcie małżeństwa. Stymulują nakierowanie na nie, jeśli inaczej związek miałby być nieakceptowany, bądź stanowią przejściową formę między kolejnymi małżeństwami. Następną prawidłowością jest opozycyjność wobec formalnych struktur małżeńskich. Polega ona na wybieraniu kohabitacji lub konkubinatu jako kompromisowej formy związku, gdy nie chce się albo nie może z jakichś względów zawrzeć małżeństwa, a jednocześnie nie chce się poprzestawać wyłącznie na krótkotrwałych i rwanych relacjach (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001).

Antropologiczna klasyfikacja form małżeńskich oparta jest na kryterium liczby i płci małżonków (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001). Zgodnie z nim wyróżniamy następujące formy:

- 1) monogamię,
- 2) poligamię:
 - poliginie,

– poliandrię,

3) małżeństwo multilateralne.

Monogamia to małżeństwo jednego mężczyzny z jedną kobietą (z gr. *monos* – pojedynczy i *gamos* – małżeństwo; por. W. Kopaliński 1989). Sam termin monogamia nie implikuje odmienności płciowej małżonków, monogamia jest heteropłciowa, ale może być homopłciowa.

Poligamia jest związkiem, w którym po jednej stronie małżeństwa występuje więcej niż jeden podmiot (z gr. *polys* – wiele; por. W. Kopaliński 1989). Termin poligamia nie określa tego, czy chodzi o wielość żon czy mężów. Warto zwrócić na to uwagę, dlatego że w języku potocznym poligamia bardzo często równa się małżeństwu jednego mężczyzny z więcej niż jedną kobietą. W rzeczywistości poligamia obejmuje dwie kategorie małżeństw: poliginie (z gr. *gyne* – kobieta; por. W. Kopaliński 1989), czyli związek jednego mężczyzny z więcej niż jedną kobietą oraz poliandrię (z gr. *aner* – mężczyzna; por. W. Kopaliński 1989) oznaczającą związek jednej kobiety z więcej niż jednym mężczyzną.

Małżeństwo multilateralne (multigamia, małżeństwo grupowe) oznacza związek, w którym obydwie strony małżeństwa są reprezentowane przez więcej niż jedną osobę, czyli kilka kobiet i kilku mężczyzn w tym samym czasie (najmniej czworo).

Podkreślanie w definicjach małżeństwa czynnika legalności czy też formalności związków pomiędzy kobietą i mężczyzną sprawia, że pomija się wiele innych form związków, w których żyją ludzie (K. Slany 2002a). Pomijanie bądź też udawanie, że takich związków nie ma, nie rozwiązuje problemu osób w nich żyjących. Dane statystyczne z roku 1995 (z mikrospisu) mówią, że w Polsce 310 545 osób żyło w związkach nieformalnych, ale dane te ocenia się jako niepełne i zaniżone (K. Slany 2002b). Wśród par nieformalnych istnieje dość duże zróżnicowanie, jeśli chodzi o wiek, płeć czy też motywy przebywania w związku. Pary nieformalne tworzą bowiem nie tylko partnerzy z „przeszłością matrymonialną”, a więc mający doświadczenie z poprzednich formalnych związków małżeńskich, ale także młodzi ludzie nie legalizujący związku z różnych powodów (m. in. przeszkody ekonomiczne, mieszkaniowe, niechęć przed utratą wolności – A. Brzezińska, W. Ćwiek, B. Pietkiewicz 2003). Występują także trwałe nieformalne związki par homoseksualnych.

W ślad za zmianą w obyczajowości powinny iść rozwiązania prawne. Pierwszy sygnał w tej sprawie dała Dania, gdzie w roku 1989 uchwalono ustawę o partnerskich związkach rejestrowanych, które mogą być zawierane w urzędach stanu cywilnego. Od roku 1995 oficjalne związki par homoseksualnych rejestruje się również w Norwegii i Szwecji, gdzie na gruncie prawa rodzinnego mają one podobne uprawnienia jak związki małżeńskie. W Holandii nie ma różnic w sytuacji prawnej niemałżeńskich związków hetero- i homoseksualnych. Podobne rozwiązania dla partnerów

związków nieformalnych (zarówno hetero-, jak i homoseksualnych) wprowadziła Francja: PACS – obywatelski pakt solidarności to pośrednia forma między małżeństwem a wolnym związkiem (W. Pawłowski 1998). Prawo do zawierania homoseksualnych związków małżeńskich (cywilnych) zostało w 2003 r. przyznane przez Sąd Najwyższy Stanu Massachusetts Stanów Zjednoczonych. W uzasadnieniu wyroku sędziowie napisali: Konstytucja [...] zabrania tworzenia obywateli drugiej kategorii. Zdajemy sobie sprawę, że nasze orzeczenie oznacza zmiany w naszym prawie małżeńskim. [...]. Naszym obowiązkiem jest stać na straży wolności każdego, a nie narzucać nasz kod moralny (D. Passent 2003).

Próby rozwiązań legislacyjnych statusu par nieformalnych zostały podjęte także w Polsce. W projekcie ustawy o konkubinacie dla par hetero- i homoseksualnych (luty 2002 r.) zakłada się legalizację tego typu związków i rodzin oraz zapobieganie ich dyskryminacji społecznej (K. Slany 2002a). Projektodawcy pomysłu legalizacji wolnych związków (klub SLD)² chcą umożliwić rejestrację związku w urzędzie stanu cywilnego oraz nadanie konkubinatom niektórych praw dotyczących dziedziczenia, wspólnego opodatkowania się partnerów oraz prawa reprezentacji interesów partnera, gdy ten sam nie może o sobie decydować (A. Brzezińska, W. Ćwiek, B. Pietkiewicz 2003).

W polskim prawie brak jest definicji konkubinatu. Jego zdefiniowanie spadło na wymiar sprawiedliwości. W wyroku z 31 marca 1988 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że przez konkubinatu należy rozumieć współżycie analogiczne do małżeństwa, tyle że pozbawione legalnego węzła. Oznacza to istnienie ogniska domowego charakteryzującego się duchową, fizyczną i ekonomiczną więzią łączącą mężczyznę i kobietę (A. Brzezińska, B. Ćwiek, B. Pietkiewicz 2003).

Generalnie można wyróżnić trzy typy związków małżeńskich: formalne (religijne lub świeckie), kohabitacyjne oraz zwyczajowe (K. Slany 2002b). Związek zwyczajowy nie wymaga formalizacji, zostaje bowiem zawarty poprzez złożenie wzajemnej deklaracji intencji poślubienia się. Taki typ małżeństwa obowiązuje często w małych, zamkniętych społecznościach. Dotychczas związki zwyczajowe uznawane są np. w krajach Ameryki Łacińskiej, a nawet w niektórych stanach USA – m. in. w Idaho, gdzie kohabitacja jest zakazana, i są ekwiwalentem małżeństwa formalnego. Jednak wraz z postępującą modernizacją nowoczesne społeczeństwa coraz częściej opierają się na związkach formalnych, określanych przez prawo. Państwo wkracza na „teren małżeństwa” z wieloma regulacjami prawnymi, chroniąc małżonków i dzieci.

Zawieranie związków małżeńskich przez pary heteroseksualne jest regulowane przez polskie prawo kilkoma aktami prawnymi. Trudno jednak doszukać się w nich definicji małżeństwa lub związku małżeńskiego.

² Autorką projektu o tzw. rejestrowanych związkach partnerskich jest senator M. Szyszkowska.

Najwyższy akt prawny – *Konstytucja RP* – w artykule 18 określa małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny znajdujący się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej³.

Ustawodawca nie definiuje także instytucji małżeństwa w podstawowym akcie prawnym dotyczącym małżeństwa, tj. w *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym* z dnia 25 lutego 1964 r.⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy reguluje prawem zawarcie małżeństwa, prawa i obowiązki małżonków, stosunki majątkowe między małżonkami, ustanie małżeństwa i separację. Prawo polskie do 1999 r. dopuszczało możliwość zawierania związków małżeńskich w formie przewidzianej prawem tylko w urzędach stanu cywilnego. Artykuł 1 (§ 1) *Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego* stanowi: Małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenie, że wstępują ze sobą w związek małżeński. W wyniku podpisania Konkordatu między stolicą Apostolską i RP (w dniu 28 lipca 1993 r. i ratyfikowaniu go przez rząd polski 3 kwietnia 1998 r.) zawarcie związku wyznaniowego w obecności duchownego podlega prawu polskiemu i pociąga za sobą takie same skutki cywilnoprawne, jak małżeństwo zawarte przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Małżeństwa wyznaniowe mogą być zawierane jedynie w następujących Kościołach i Związku Wyznaniowym⁵, a zaświadczenie stanowiące podstawę sporządzenia aktu małżeńskiego mogą sporządzać wymienione poniżej osoby⁶:

1. Kościół Katolicki – ordynariusz miejsca, proboszcz, administrator parafii, wikariusz w zastępstwie proboszcza, duchowny w zastępstwie proboszcza,
2. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny – biskup, proboszcz, wikariusz z upoważnienia proboszcza,
3. Kościół Ewangelicko-Augsburski – biskup, proboszcz, administrator, wikariusz,
4. Kościół Ewangelicko-Reformowany – wszyscy ordynowani duchowni,
5. Kościół Ewangelicko-Metodystyczny – pastor parafii,
6. Kościół Chrześcijan Baptystów – prezbiter, kaznodzieja,
7. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego – duchowni starsi,
8. Kościół Polskokatolicki – proboszcz, administrator parafii,
9. Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich – rabin, podrabin,

³ *Konstytucja RP* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU z dnia 16 lipca 1997 r.)

⁴ *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (DzU z dnia 5 marca 1964 r.)

⁵ „Rocznik Demograficzny” 2000 [GUS, Warszawa].

⁶ Załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 listopada 1998 r. (poz. 554) – Wykaz stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeńskiego zawartego w sposób określony w art. 1 §2 i 3 „Kodeksu rodzinnego i opiekuńskiego”.

10. Kościół Starokatolicki Mariawitów – biskup naczelny, ordynariusz, biskup, proboszcz, administrator parafii,

11. Kościół Zielonoświątkowy – prezbiter.

Jednakże w polskim systemie prawa, podobnie jak w innych krajach europejskich, obowiązuje świecki model małżeństwa. Wyraża się on m. in. tym, że małżeństwo może zostać rozwiązane przez rozwód. Najważniejszym jednak rysem świeckości jest kontrola państwa nad zawieraniem i rozwiązywaniem małżeństw. Dzieje się tak nawet w przypadku tzw. małżeństw konkordatowych, a więc zawieranych przed duchownym. Kierownik USC jest zobowiązany do wystawienia zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa według prawa polskiego. Bez tego zaświadczenia duchowny nie może przyjąć oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński. Małżeństwo konkordatowe zostaje zawarte, jeśli mężczyzna i kobieta podlegający prawu wewnętrznemu Kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa w zgodzie z prawem polskim, a kierownik USC sporządzi następnie akt małżeństwa.

Zachowanie świeckości małżeństw w polskim prawie nie oznacza odmowy jakichkolwiek praw Kościołom i innym związkom wyznaniowym do udzielania małżeństw, poza faktem złożenia oświadczenia o woli wstąpienia w związek małżeński. Ustawodawca nie ingeruje w wewnętrzne przepisy poszczególnych Kościołów i innych związków wyznaniowych, pozostawiając im swobodę nie tylko w zakresie formy złożenia oświadczenia, ale własnych wymagań stawianych osobom zamierzającym wstąpić w związek małżeński. Ta sytuacja z kolei zakłada nawet prawo odmowy przyjęcia przez duchownego oświadczenia woli, pomimo spełnienia cywilnoprawnych przesłanek ważności takiego oświadczenia, jeżeli osoby zamierzające zawrzeć związek małżeński nie spełniają wymogów stawianych przez prawo wewnętrzne danego Kościoła. Nie ma też możliwości odwołania się do sądu cywilnego w razie zaistnienia sprzeciwu, a zatem takim osobom pozostaje oświadczenie woli w USC (B. Sitek 2002).

Relacje państwa i Kościoła, wraz z ich prawodawczą aktywnością dotyczącą małżeństwa na przestrzeni wieków, kształtowały się różnie. Szczególne miejsce w sferze prawnego uregulowania wzajemnych relacji między prawem kościelnym a prawem państwowym dotyczącym małżeństw mają umowy międzynarodowe (konkordaty), zawierane między Stolicą Apostolską i poszczególnymi państwami.

W praktyce można obecnie mówić o trzech systemach państwowych regulujących zawieranie małżeństwa. Pierwszym z nich jest system obligatoryjnego małżeństwa cywilnego. Obowiązuje on w wielu krajach, np. we Francji, w Belgii i w Holandii. Występuje on wówczas, gdy przepisy prawa pozytywnego zobowiązują obywateli danego państwa do zawierania małżeństwa według formy określonej przez prawo cywilne i konsekwentnie

na forum prawa państwowego tylko te małżeństwa mogą wywołać skutki prawne. Drugim systemem jest system fakultatywny, dopuszczający zawarcie małżeństwa bądź w formie cywilnej, bądź w formie religijnej. System ten stosuje wiele państw i to nie tylko tych, które podpisały umowy konkordatowe ze Stolicą Apostolską (np. USA). Dla pełnego obrazu należy jeszcze dodać trzeci system, a mianowicie obligatoryjne zawieranie małżeństwa w formie religijnej, z tym że w dzisiejszych czasach występuje on wyłącznie w tradycyjnych państwach wyznaniowych i jest niejako naturalną konsekwencją tego faktu ustrojowego (W. Adamczewski 1999).

Regulacje dotyczące małżeństw zawarte w polskim Konkordacie z 1993 r., nie mają swoich odpowiedników w poprzednio obowiązującej umowie ze stolicą Apostolską z 1925 r. Ta dziedzina prawa konkordatowego nie miała więc w Polsce dłuższej tradycji. System prawa małżeńskiego był w Polsce przed II wojną światową bardzo niejednolity. Dopiero po jej zakończeniu wprowadzono nowe regulacje prawne odnoszące się do małżeństwa, z pominięciem wszakże jakichkolwiek odniesień do religijnej sfery.

Przepisy konkordatu zostały wprowadzone w obieg prawa polskiego nowelizacją *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* oraz *Prawo o aktach stanu cywilnego* z dnia 24 lipca 1998⁷. Natomiast partykularne prawo kanoniczne zostało znowelizowane w tym względzie poprzez wydanie odpowiedniej instrukcji Konferencji Episkopatu Polski w dniu 22 października 1998 r.⁸ Oba te akty prawne weszły w życie z dniem 15 listopada 1998 r.

Różne aspekty życia małżeńskiego – zarówno teoretyczne, jak i praktyczne, znajdują wyraz w stanowiskach religii i Kościołów wobec małżeństwa⁹.

Kościół rzymskokatolicki był zawsze świadomy swojej kompetencji rozciągającej się nad instytucją małżeństwa. Z czasem wypracował własny system prawa małżeńskiego, który – opierając się na prawie Bożym – zarówno naturalnym, jak i pozytywnym – zawierał również elementy prawa czysto kościelnego (W. Adamczewski 1999).

Definicję małżeństwa określił ustawodawca kościelny (Kościół rzymskokatolicki) w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* Jana Pawła II¹⁰. Ma ona charakter nie tyle definicji prawnej, ile raczej duszpasterskiego wskazania. Ustawodawca zdecydował, że:

Małżeńskie przymierze, przez które mężczyzna i kobieta ustanawiają ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania

⁷ DzU z 1998 r. nr 117, poz. 757.

⁸ „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 1998, t. 1, nr 2, s. 55.

⁹ W pracy zaprezentowano stanowiska Kościołów i religii, których wyznawcy znaleźli się w grupie przebadanych respondentów.

¹⁰ *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 1055, § 1.

potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu (W. Adamczewski 1999).

Prawodawstwo Kościoła rzymskokatolickiego ściśle definiuje także małżeństwo mieszane¹¹, które jest traktowane jako

małżeństwo między dwiema osobami ochrzczonymi, z których jedna została ochrzczona w kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i formalnym aktem od niego się nie odłączyła, druga zaś należy do kościoła lub wspólnoty kościelnej nie mającej pełnej łączności z kościołem katolickim¹².

Prawo kanoniczne przepisom o małżeństwach mieszanych podporządkowuje także dwie inne sytuacje: małżeństwo ze stroną nieochrzczone¹³ oraz małżeństwo z osobą, która porzuciła wiarę katolicką¹⁴.

Sakramentalność małżeństwa uznawana jest też przez wyznawców Kościoła prawosławnego i obrządku greckokatolickiego¹⁵.

W Kościele ewangelickim małżeństwo nie jest sakramentem ani „znakiem zbawienia”, ale jednak porządkiem ustanowionym przez Boga i dlatego otacza się je powagą i szacunkiem. Uważa się, że zarówno ślub, jak i samo małżeństwo są sprawą świecką, chociaż zostały ustanowione przez Boga. Dlatego też traktuje się jako pełnoprawny i nierozzerwalny również związek zawarty w urzędzie stanu cywilnego. Kościół ewangelicki uznaje rozwód cywilny, jednak samego rozwodu nie udziela (T. Jelinek 1996).

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w swoim oświadczeniu Zarządu Generalnej Konferencji z 1996 r.¹⁶ przyjmuje, iż

Małżeństwo zostało ustanowione przez Boga w Edenie i potwierdzone przez Jezusa Chrystusa jako monogamiczny, heteroseksualny oraz dozwolony związek oparty na miłości i wspólnocie między mężczyzną i kobietą [...] Harmonijne współżycie mężczyzny i kobiety w małżeństwie tworzy podstawową komórkę społecznej jedności, szanowaną jako główny składnik stabilnego społeczeństwa.

Świadkowie Jehowy (Strażnica – Towarzystwo Biblijne i Traktatowe. Zarejestrowany Związek Wyznania Świadków Jehowy w Polsce) nie uznają małżeństwa za sakrament, choć uważają, że żyją w „naturalnych tylko związkach małżeńskich”. Swoją związek małżeński traktują z reguły jako nierozzerwalny, ale niewierność któregoś z małżonków pozwala im uzyskać i uznać rozwód i ponownie zawrzeć małżeństwo wyznaniowe¹⁷.

Mormoni, czyli członkowie Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich praktykują poligamię (właściwie poliginie), mimo iż zwierzchnicy Kościoła w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia pod naciskiem opinii

¹¹ Małżeństwa mieszane w potocznym rozumieniu oznaczają związki pomiędzy dwojgiem ludzi różnych religii czy wyznań, ale także: narodowości, obywatelstwa, rasy, miejsca zamieszkania itd.

¹² *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 1124

¹³ Tamże, kan. 1086

¹⁴ Tamże, kan. 1071, § 1, 4°, § 2

¹⁵ *Leksykon teologiczny*, www.mikolaj-bydgoszcz.home.pl

¹⁶ *Afirmacja małżeństwa*, www.oswiadczenia.maranatha.pl

¹⁷ www.katolikos.republika.pl

publicznej zakazali posiadania wielu żon. Niemniej jednak istnieje wiele gmin mormońskich w USA, które nadal żyją w wielożeństwie. Ich członkowie uważają, że małżeństwo takie wywodzi się z *Biblii*, nie jest więc sprzeczne z wierzeniami Mormonów. Gminy te tworzą odłam sekty, gdyż są ekskomunikowane przez władze naczelne. W obawie przed sankcjami prawnymi obowiązującymi w ustawodawstwie krajów, które zamieszkują, Mormoni zawierają tylko śluby kościelne.

W buddyzmie, w świecie miłości i związków, ujawniają się największe ludzkie radości i cierpienia. Budda często wspomina o tym, jak trudno znaleźć odpowiedniego partnera. Jednak od momentu, kiedy zdecydujemy się na bycie w związku, sensowne jest stanie ramię przy ramieniu. Pełne znaczenia jest wspieranie siebie nawzajem we wchodzeniu w świat, a to najlepiej się sprawdza, kiedy myślimy „my” lub „nam”, a nie „mi” i „jej” lub „mi” i „jemu”. Zazwyczaj obydwójce partnerzy przeżywają wzloty i upadki razem, jednak szczęście i cierpienie zależy od punktu i sposobu widzenia każdego z nich. Można wiązać się z nowymi kobietami pod warunkiem, że dawne partnerki będą szczęśliwe. W buddyzmie nie ma miejsca na sztywną moralność. Budda daje nam jedynie wskazówki dotyczące skutków naszych działań, wyborów dokonujemy jednak sami¹⁸.

W niniejszym opracowaniu pod pojęciem małżeństwa lub związku małżeńskiego będziemy rozumieć (za R. Zasępą i Z. Smolińskim 1959), fakt zawarcia związku pomiędzy dwiema osobami płci odmiennej, pociągającego za sobą pewne wzajemne prawa i obowiązki współmałżonków, ustalone w przepisach prawnych i zwyczajach.

1.4. Zastosowane podejścia badawcze

Badania nad doborem przestrzennym małżeństw zawieranych w Łodzi należą do przedmiotu badań geografii społecznej miast.

S. Liszewski (1997), biorąc pod uwagę wkład geografów w badania miast, wymienia następujące główne kierunki geograficzne tych badań:

- położenie geograficzne,
- studia fizjonomiczno-morfologiczne,
- studia funkcjonalne,
- studia społeczno-ekologiczne,
- studia poziomu i warunków życia,
- studia percepcji miasta,
- geograficzne monografie miasta.

¹⁸ Luma Ole Nydahl, *Miłość i partnerstwo*, www.buddyzm.home.pl

Jak pisze G. Węclawowicz (2003), różnorodność tematyki geografii społecznej miast wraz z różnorodnością podejść metodologicznych powoduje, że sprawia ona wrażenie eklektycznej. Ma jednak, według A. Kuklińskiego (1985), znamiona racjonalnego eklektyzmu, prowadzącego do racjonalnego pluralizmu.

Różnorodność badawcza współczesnej geografii – społecznej i ekonomicznej – jest związana także z historią rozwoju nauk geograficznych. Geografia – jako nauka – jest podatna, podobnie jak wiele innych, na wpływy różnych dyscyplin naukowych. Tak jak w innych naukach, również w niej można wydzielić nawarstwianie się kolejnych orientacji badawczych. Należy przy tym zaznaczyć, że pojawienie się nowej orientacji badawczej nie eliminuje automatycznie starszej, ale jako nowość metodologiczna uzyskuje niekiedy okresową dominację koncepcyjną nad orientacjami dawnymi.

W geografii społecznej i gospodarczej można wymienić co najmniej cztery orientacje badawcze: klasyczną, neopozytywistyczną (scjentyistyczną), behawioralną i strukturalistyczną, czyli radykalną (M. Jerczyński i in. 1991). Współcześnie wydzieliła się niekiedy również orientację modernistyczną lub postmodernistyczną (G. Węclawowicz 2003).

Prezentowane opracowanie należy zaliczyć do szeroko pojmowanych badań behawioralnych, przy tym nawiązujących do idei humanizmu.

Pojawienie się orientacji behawioralnej w badaniach geograficznych przypada na lata sześćdziesiąte XX w., kiedy to zastosowanie metod ilościowych osiągnęło apogeum. Główną ideą badań behawioralnych było odrzucenie koncepcji człowieka zachowującego się zawsze racjonalnie i traktowanego jako *homo oeconomicus*. Człowiek w geografii behawioralnej traktowany jest jako *homo psychologicus*, nie zawsze w sposób racjonalny wybierający i podejmujący decyzje w zależności od informacji, jakimi dysponuje (G. Węclawowicz 2003).

Orientacja behawioralna obejmuje szerokie spektrum tematyki badawczej. W geografii miast konstruowano w ramach tej orientacji mapy wyobraźniowe, mapy preferencji przestrzennych zamieszkiwania, wyborów miejsc zakupów itp. Posługiwano się przy tym technikami zapożyczonymi z psychologii i socjologii (D. J. Walmsley, G. J. Lewis 1997).

W ramach podejścia behawioralnego możliwe jest empiryczne lub humanistyczne ukierunkowanie badań. W pierwszym przypadku dąży się do obiektywnej weryfikacji wyników i ich intersubiektywnej zgodności. W drugim opisuje się i dosłownie rekonstruuje różne środowiska w celu wydobycia ich oczywistych znaczeń (D. J. Walmsley, G. J. Lewis 1997).

Niniejsze opracowanie, badające m. in. dobór przestrzenny przyszłych małżonków w Łodzi, należy do mikroskalowych badań zachowań przestrzennych ludności. Zgodnie z założeniami geografii behawioralnej partnerzy dokonujący wyboru współmałżonka podejmują decyzje o zawarciu małżeństwa, która skutkuje (dla dwojga lub przynajmniej jednego z nich)

zmianą miejsca zamieszkania. Dokonanie wyboru i podjęcie decyzji o zawarciu związku ma charakter osobisty i w dużej mierze jest zależne od informacji, jakie partnerzy o sobie posiadają.

Geografów bardzo interesuje życie w mieście współczesnym, które jest zupełnie inne pod względem środowiska i jakości życia od miasta przeszłości. Miasto współczesne – większe i bardziej złożone – jest źródłem bodźców nieznanych naszym przodkom, wymaga więc odmiennych sposobów adaptacji i zachowania. Współczesne życie w mieście należy wiązać raczej ze społecznością spójną więzami działalności niż więzami pokrewieństwa. W warunkach ruchliwego społeczeństwa miejsca można traktować jako ośrodki, w których przeżywamy znaczące momenty naszego życia i punkty, z których wyruszamy na podbój środowiska. Wynika z tego pewna hierarchia przestrzeni społecznych, z których każda odzwierciedla coraz rzadsze czasowe wykorzystanie środowiska miejskiego (G. Węławowicz 2003).

Szczególnie interesującym przedmiotem badań jest rola odległości i przestrzeni w pobudzaniu lub opóźnianiu interakcji społecznej (H. Irving 1975; C. J. Smith 1978). Badania wykazały, że sama bliskość zamieszkania i czas zamieszkania w danym miejscu jest ważnym czynnikiem powiększającym krąg znajomych, ale nie decyduje o intensywności związków międzyludzkich. W najwyższym stopniu obok wymienionych już czynników na kontakty lokalne wpływa przynależność do określonej klasy społecznej, członkostwo klubu, lokalne przyjaźnie i wyposażenie handlowe (R. G. Golledge i G. Zannares 1973). Jest oczywiste, że ludzie różniący się pozycją w przestrzeni i w strukturze społecznej różnią się także wiedzą o miejscach ewentualnego zamieszkania, ich percepcją i stopniem korzystania z tamtejszych możliwości (R. C. Jones 1980).

Zgodnie z tym podejściem przyjmuje się, że ludzie migrują, ponieważ wierzą, że w innym miejscu będą mogli lepiej zaspokoić swoje aspiracje. Wśród migracji swobodnych istnieją takie, które są podyktowane czynnikami ekonomicznymi – bezrobociem, wyższymi zarobkami i karierą zawodową, mają one charakter przemieszczeń na daleką odległość. Natomiast ruchy na bliskie odległości podyktowane są na ogół przyczynami społecznymi: chęcią zmiany otoczenia, inwestycjami, małżeństwem i zmianą mieszkania (R. P. Shaw 1975; G. J. Lewis 1982).

Ruchliwość związana z przeprowadzką zależy głównie od stopnia niezadowolenia z warunków życiowych. Zmienia się on wraz ze zmianami cyklu życia rodziny (D. C. Thorns 1980). W ciągu tego cyklu można wskazać takie zdarzenia, które powodują wzrost lub spadek gotowości do migracji. Małżeństwo i rodzenie dzieci należą np. do zdarzeń zwiększających prawdopodobieństwo migracji. Nie należy jednak przeceniać czynnika cyklu życia rodziny jako jedynej zmiennej objaśniającej. W. A. Clark (1976) i D. H. Weinberg (1979) stwierdzili, że faktycznymi przyczynami ruchliwości

wewnątrzmięskiej są przyczyny ekonomiczne. Wiele rodzin chce zamieszkać w innym miejscu, ale brakuje im odpowiednich środków finansowych (C. Jones 1981).

Koncepcja poznawcza zachowań migracyjnych J. Dzieciuchowicza (1995) uwzględnia czynniki sterujące tymi zachowaniami, procesy przetwarzania odpowiednich informacji, wartościowanie skutków migracji oraz ich mechanizm motywacyjny. Do czynników stymulujących zachowania migracyjne autor tej koncepcji zalicza czynniki wewnętrzne (informacje zarejestrowane w pamięci ludzkiej) oraz czynniki zewnętrzne (informacje dostarczane jednostce przez środowisko społeczne, kulturowe i fizyczne). Podstawowe znaczenie w podjęciu decyzji migracyjnej ma ocena wartości subiektywnej skutków planowanego przemieszczenia, uwzględniająca wartości pozytywne (np. wzrost prestiżu społecznego, poprawa warunków mieszkaniowych), negatywne (np. wrogość nowego środowiska, uciążliwe dojazdy do pracy) i neutralne (podobne sąsiedztwo). Źródło motywacji migracyjnej zgodnie z analizowaną koncepcją tkwi w procesie informacyjnym.

Mikroskalowe podejścia behawioralne, akcentując przetwarzanie i użytkowanie informacji pochodzącej ze środowiska, przyczyniły się znacznie do zrozumienia interakcji człowieka i środowiska. Nie są one jednak wolne od wad, jedną z nich jest skłonność, czasem nieuzasadniona, do stawiania znaku równości między poznaniem i zachowaniem.

Mikroskalowe badania zachowania człowieka mogą umożliwić wgląd w relacje człowieka i środowiska przy założeniu, że zastosowane metody w pełni uwzględniają doświadczenie człowieka i jego związki z otaczającym go światem. Takie podejście zwane jest humanistycznym (D. J. Walmsley, G. J. Lewis 1997). Według orientacji humanistycznej w geografii, uwzględniającej w należyty sposób cechy człowieka będące jego wyróżnikiem, działanie człowieka jest reakcją na znaczenie przywiązywane przez niego do środowiska fizycznego i społecznego (J. G. Cullen 1976). Zgodnie z tą orientacją badanie przestrzennego zachowania człowieka różni się od badań prowadzonych w naukach przyrodniczych.

W rozwoju badań behawioralnych w geografii szczególną rolę odegrały trzy kierunki filozoficzne: fenomenologia, egzystencjalizm i idealizm (D. Jędrzejczyk 2001b).

Fenomenologia koncentruje uwagę na związku między doświadczeniem i znaczeniem we wzajemnym oddziaływaniu człowieka i jego środowiska. Zakłada, że w naukach społecznych badacz zmienia przedmiot w trakcie samego badania i dlatego, że go bada. Fenomenolodzy twierdzą, że człowiek nie jest niezależny od otaczającego go świata, że dochodzi on do poznania tego świata przez swoją własną świadomość i dlatego nauki społeczne muszą badać, jak człowiek doświadcza świata. Badacz stara się zrozumieć zachowanie badanej osoby, a ściślej intencje, którymi kieruje się ona w

swoim zachowaniu, przez empatię z tą osobą i przez wyobrażenie sobie siebie na jej miejscu (D. J. Walmsley, G. J. Lewis 1997).

Według idealizmu podstawą ludzkiego istnienia i wiedzy są czynności umysłowe. Oznacza to, że świat jest poznawalny tylko pośrednio przez myśli (L. Guelke 1981). Nie ma „rzeczywistego” świata, poznawalnego niezależnie od umysłu, gdyż każda osoba oddziałuje na świat i ten „świat” jest tworzony i kształtowany przez jej świadomość (G. T. Moore, R. G. Golledge 1976).

Idealizm różni się od fenomenologii tym, że wykracza poza zainteresowanie subiektywnie doświadczanym światem przeżywanym i dąży do wiedzy sprawdzalnej (L. Guelke 1981).

Punktem wyjścia egzystencjalizmu jest pojęcie człowieka mocno osadzonego w bardzo konkretnych, historycznych i geograficznych faktach egzystencji. Wychodząc z tego założenia egzystencjalizm twierdzi, że człowiek sam się wyodrębnia z otaczającej go przestrzeni, po to, aby móc nawiązać stosunki z przedmiotami i zjawiskami z tego otoczenia. Związki ze środowiskiem nadają znaczenie egzystencji człowieka (M. S. Samuels 1981).

Specyficznym kierunkiem badań jest geografia czasu. Stworzona i rozwinięta przez T. Hägerstranda i jego uczniów, stała się wspaniałym narzędziem opisu zachowania jednostek i ich biografii w czasie i przestrzeni oraz opisu ograniczeń, jakie istnieją w otaczającym środowisku. Na wartość tych opracowań wskazuje A. Giddens (2003):

W rezultacie geografowie, kontynuując ustalone tradycje teorii społecznej, znacząco przyczynili się do rozwoju myśli społecznej. Myślę, że ich prace, mimo że przynoszą idee o ogólnym znaczeniu, są nadal nie znane większości pozostałych badaczy społecznych.

T. Hägerstrand (1975) badał interakcje jednostek poruszających się w czasie i w przestrzeni, które układają się w wiązki spotkań czy okazji towarzyskich w jakichś „stacjach”, czyli punktach czasoprzestrzeni w granicach określonych obszarów (w domach, na ulicach, w miastach, krajach). Wynika z tego ogólny schemat przemieszczeń w czasoprzestrzeni w toku „cyklu życiowego”. Na przykład, ktoś mieszka z rodzicami do chwili zawarcia małżeństwa, po czym się przeprowadza. Wiązać się z tym może zmiana miejsca pracy, a tym samym i codziennej drogi z domu do pracy. Typowe drogi życiowe ulegają odkształceniom pod wpływem warunków gospodarowania, ewentualnego rozrodu, postępów kariery i mnóstwa innych czynników (A. Giddens 2003).

Współczesna polska geografia zgromadziła dużą liczbę badań dotyczących zagadnień społecznych. Orientacja społeczna w poszczególnych działach geografii nie jest tylko chwilową modą. Wynika ona w dużym stopniu z tzw. zapotrzebowania społecznego (G. Węclawowicz 2003).

Geografia społeczna zajmuje się obserwacją, opisem i badaniem prawidłowości przestrzennych będących wynikiem procesu kształtowania środowiska człowieka. J. Goryński (1982) określa ten proces jako działalność polegającą na przystosowaniu przestrzeni geograficznej stosownie do potrzeb

systemu i wartości człowieka. Przestrzeń traktowana jest więc jako dobro ekonomiczne, kulturowe, społeczne, mające określoną wartość dla konkretnej jednostki lub grupy ludzi. Według tego autora zadanie stworzenia teorii potrzeb i wartości przestrzennych powinno należeć do socjologii. Innego zdania jest G. Węclawowicz (2003), który uważa, że to geografia społeczna winna dążyć do poznania struktury takich wartości i potrzeb przez pokazanie ich uwarunkowań lokalizacyjnych. Jak wskazuje Z. Rykiel (1989a), sposobem wzmocnienia geografii społecznej może być jeszcze dalsze rozszerzenie zakresu badawczego albo tworzenie własnych teorii wyjaśniających rzeczywistość społeczną i ekonomiczną, w których przestrzeń nie będzie ignorowana.

Badaniem współzależności zjawisk społecznych z przestrzenią od dawna interesowali się socjolodzy. Socjologia bowiem dokonuje typologii grup społecznych właśnie w powiązaniu z zajmowanym przez te grupy obszarem (B. Jałowiecki 1988). Miejsce zamieszkania, przebywania lub aktywności społecznej jest tu jednym z podstawowych elementów wyróżniających.

E. Durkheim, który uznawany jest za prekursora socjologicznego rozumienia przestrzeni, zaproponował subiektywistyczny punkt widzenia. Według niego, wyobrażenie przestrzeni polega przede wszystkim na podstawowej koordynacji danych doświadczenia zmysłowego. Zachodzi ona między zróżnicowanymi jakościowo częściami przestrzeni, a jej źródłem jest klasyfikacja na części i kierunki. Każdej ze stref przestrzeni przypisane są pewne wartości. W ten sposób organizacja przestrzeni odwzorowuje organizację społeczną (A. Majer, P. Starosta 2004).

Pierwszą zwartą koncepcję wyjaśniającą relacje przestrzeń–społeczeństwo w literaturze polskiej zaproponował F. Znaniecki. Jego koncepcja była drugą, obok założeń R. Parka, próbą stworzenia teorii społecznych stosunków przestrzennych (G. Węclawowicz 2003). Podstawowym założeniem koncepcji F. Znanieckiego (1938) było rozróżnienie przestrzeni fizycznej od przestrzeni w znaczeniu społecznym – przestrzeni społecznej oraz zastąpieniem pojęcia „przestrzeń” pojęciem „wartości przestrzennej”. Podejście takie wymagało przyjęcia następnego założenia mówiącego, że dany wycinek przestrzeni może mieć różną wartość dla różnych grup społecznych. Naczelnym pojęciem koncepcji F. Znanieckiego jest „pozycja ekologiczna” polegająca na przyznawaniu człowiekowi pełniącemu pewną rolę społeczną prawa obecności w danej przestrzeni społecznej.

Zdaniem H. Lefebvre’a przestrzeń jest nie tylko biernym umiejscowieniem stosunków społecznych, ale odgrywa wobec nich aktywną lub instrumentalną rolę. Zawiera ona, przypisując im odpowiednie miejsca, społeczne stosunki reprodukcji, a więc stosunki między płciami, grupami wieku, wraz ze specyficzną organizacją rodziny, oraz stosunki produkcji – podział pracy, jej organizację, a zatem hierarchię stosunków społecznych. Przestrzeń nie jest bowiem abstrakcją, lecz przestrzenią społeczną

„wytworzoną” (wyprodukowaną przez społeczeństwo), będąc równocześnie jednym z czynników, który uczestniczy w tworzeniu społeczeństwa (A. Majer, P. Starosta 2004).

Koncepcję, w której przestrzeń jest traktowana jako produkt procesów społecznych, przedstawił B. Jałowiecki (1988). Podstawowym elementem schematu wyjaśniającego społeczne wytwarzanie przestrzeni jest identyfikacja form przestrzennych, które są „obszarami o określonym przeznaczeniu i funkcji wraz z towarzyszącymi im urządzeniami i wyposażeniem materialnym”. Autor koncepcji wydzielił pięć form przestrzennych: produkcji, konsumpcji, władzy, symboliki i wymiany. Społeczne wytwarzanie przestrzeni, według B. Jałowieckiego, jest zdeterminowane przez cztery najważniejsze zmienne: ograniczenia przyrodnicze i środowiska naturalnego, rozwój techniki i technologii, stosunki panowania – podległości, systemy wartości i kategorie kultury.

Kontrowersje pomiędzy socjologią i geografią dotyczące roli przestrzeni datuje się od momentu dyskusji P. V. de la Blache’a z E. Durkheimem na początku wieku XX (G. Węclawowicz 2003). Niemniej teorie lokalizacji autorstwa J. H. Thunena, A. Webera lub szkoły chicagowskiej były zarówno teoriami społecznymi, jak i przestrzennymi. W następstwie doszło do oddzielenia geografii od teorii społecznych, negacji znaczenia przestrzeni i powstawania koncepcji aprzestrzennych.

Dyskusje geografów i socjologów podjęte ponownie w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku doprowadziły do odrzucenia fetyszyzmu przestrzennego, jednocześnie odrzucając też amnezję przestrzenną. Przyjęto, iż struktura przestrzenna nie jest autonomiczna względem organizacji społecznej i że przestrzeń nie determinuje organizacji społecznej oraz działalności ludzkiej. Podobnie błędem jest mówienie, że istnieje współzależność pomiędzy różnymi strukturami przestrzennymi jako takimi. To przedmioty społeczne pozostają w interakcji, a nie struktury przestrzenne (G. Węclawowicz 2003). Działalność człowieka jest zarówno czasowo, jak i przestrzennie zróżnicowana; jeśli więc chcemy wyjaśnić jakiś konkretny problem społeczny, to pomijanie czasu i przestrzeni jest błędem.

Odmienne stanowisko zajmuje B. S. Morgan (1984), według którego geografowie o nastawieniu pozytywistycznym, wyszkoleni w połowie lat sześćdziesiątych XX w., starali się wyjaśnić związki pomiędzy strukturą przestrzenną (rozumianą jako rozmieszczenie grup społecznych) a strukturą społeczną. Powiązanie to jest dwustronne. Po pierwsze, struktura przestrzenna jest w dużym stopniu odzwierciedleniem wielu aspektów struktury społecznej i obowiązkiem geografów społecznych jest badanie procesów, za pomocą których struktura społeczna nabiera przestrzennego wyrazu. Po drugie, struktura przestrzenna działa jako wzmocnienie i wpływa na ewolucję struktury społecznej.

W koncepcji przestrzeni społecznej zasadniczym składnikiem są ludzie tworzący zorganizowaną zbiorowość, a nie obszar tej działalności. Człowiek w koncepcji owej przestrzeni jest aktywnym twórcą otoczenia, a nie biernym odbiorcą oddziaływań zewnętrznych. Nacisk położony jest nie na zachowania adaptacyjne i reakcje na bodźce pochodzące z otoczenia, ale na działanie ludzkie mające charakter celowy i intencjonalny (A. Lisowski 2003).

Współczesne poglądy doceniające znaczenie przestrzeni w teoriach społecznych i ekonomicznych wywodzą się z dwóch koncepcji teoretyczno-filozoficznych, tzn. z filozofii realistycznej oraz z teorii nierównomiernego rozwoju. S. S. Duncan (1989), podsumowując dyskusję, zaproponował klasyfikację koncepcji ukazujących rolę przestrzeni w przebiegu procesów naturalnych i społecznych. Do pierwszej grupy zaliczył „efekt uwarunkowania przestrzennego”, stwierdzając, że jakkolwiek przestrzeń nie ma autonomicznej siły sprawczej, to raz ukształtowane relacje przestrzenne pomiędzy przedmiotami mają drugorzędny wpływ warunkowo-przyczynowy. Relacje przestrzenne wpływają na zakres i stopień działania pierwotnych przyczyn, na to, jak funkcjonują dane procesy. Do drugiej grupy zaliczył „efekt granic przestrzennych”. Wszystkie systemy społeczne mają – według niego – swoją geografii i historię, dlatego mechanizmy generujące ich przemiany nie wszędzie występują w tym samym natężeniu. Trzecia grupa, nazwana „efektem nierównomiernego rozwoju”, jest związana z tym, jak procesy społeczne tworzą przestrzeń.

Geografowie wciąż podejmują badania nowych zjawisk, którymi tradycyjnie zajmowali się ekonomiści, psycholodzy, etnolodzy, socjolodzy czy też historycy. Jednocześnie wiele problemów, które od dziesięcioleci stanowiły domenę geografii, zostało wchłoniętych przez takie dyscypliny, jak socjologia, demografia oraz antropologia kultury. W ten sposób tradycyjne granice geografii, podobnie zresztą jak wielu innych dziedzin wiedzy, ulegają zatarciu (D. Jędrzejczyk 2001b).

1.5. Problematyka badań w świetle literatury

Małżeństwo stanowi przedmiot zainteresowania wielu badaczy, zwłaszcza psychologów, socjologów i demografów, ale również geografów, etnologów, antropologów kultury, ekonomistów, prawników, historyków, pedagogów, biologów, filozofów i teologów. Interdyscyplinarny charakter problematyki małżeństwa wynika z wielopostaciowej istoty tego związku, a także ze społeczno-ekonomicznych, demograficznych, prawnych i socjalnych konsekwencji współbywania diady małżeńskiej (A. Kotlarska-Michalska 1998). Drugim ważnym powodem, dla którego małżeństwo tworzy ciekawy obiekt

badania, jest wielowymiarowość samego związku, co daje możliwość zastosowania wielu podejść metodologicznych. Wypracowane na polu badawczym jednej dyscypliny teorie i określenia są adaptowane na potrzeby innych nauk.

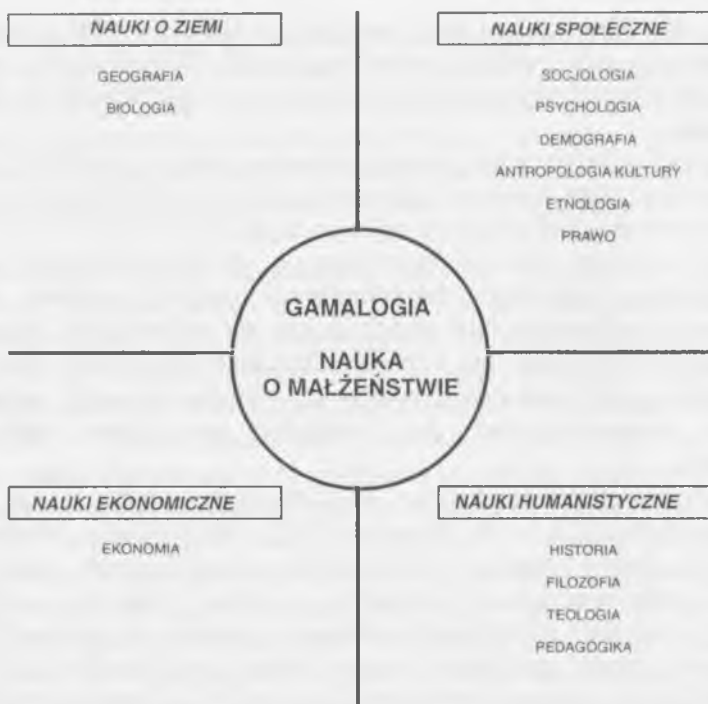
Specjaliści zajmujący się kwestią małżeństw ujęli tę tematykę w ramy oddzielnej dyscypliny naukowej: gamalogii, tj. nauki o małżeństwie (rys. 3).

Zainteresowanie socjologów problematyką małżeństwa skierowane jest na poznanie kryteriów doboru małżeńskiego, praw rządzących rynkiem matrymonialnym, czynników determinujących trwałość wspólnoty małżeńskiej, funkcji małżeństwa jako instytucji oraz ról małżeńskich. Socjologów interesują również społeczne konsekwencje heterogeniczności małżeństw pod względem cech społeczno-zawodowych i środowiskowych, szczególnie związków heterogenicznych pod względem pochodzenia społecznego małżonków.

Przebiegiem procesu wyboru współmałżonka zajął się w latach siedemdziesiątych XX w. H. Wienold (1972). Wychodząc z założenia, że pobierają się ludzie uznający się wzajemnie za atrakcyjnych, podjął próbę ustalenia, jakie mechanizmy prowadzą do takiej wzajemnej oceny. Na podstawie literatury określającej zależność między uczestnikami diady, skonstruował model przebiegu procesu wyboru współmałżonka, ujmując zależności między cechami społecznymi, postawami i ocenami partnerów.

Prowadzone w latach osiemdziesiątych XX w. przez M. Hallera (1981) badania nad stratyfikacją społeczną potwierdziły realizację homogenicznych wzorców zawierania małżeństwa i dziedziczenia statusu społecznego, a przez to utrzymywanie stratyfikacji społecznej. Badania nad ruchliwością społeczną, w których małżeństwo postrzegane jest jako kanał tejże ruchliwości, a także jako czynnik odpowiadający za odtworzenie hierarchii statusu poprzez stopień homogeniczności, były prowadzone m. in. przez G. Beckera (1990) i V. K. Oppenheimer (1988).

Analizy zależności pomiędzy preferencjami doboru małżeńskiego a „wynikiem reprodukcyjnym” prowadzili T. Bereczkei i A. Csanaky (1996). Wyniki badań (wśród respondentów węgierskich) wykazały, iż kobiety, które poślubiły partnerów o wyższym statusie społecznym i mężczyźni, którzy wybrali młodsze partnerki, mają znacznie więcej dzieci i może to być traktowane jako mechanizm prowadzący do sukcesu małżeńskiego. Wyprowadzili stąd wniosek, że hipergamia jest doborem partnerów o charakterze „udanej reprodukcji”, podobnie jak homogamia.

Rys. 3. Interdyscyplinarny charakter problematyki małżeństwa

Źródło: oprac. własne na podstawie literatury

O małżeństwie jako kontrakcie reprodukcyjnym piszą L. Buckle, G. G. Gallup, Z. A. Rodd (1996). Zajmując się wzorcami doboru w małżeństwach powtórnych, zaobserwowali oni, iż brak potomstwa był elementem wpływającym na powtórne zawarcie związku i na homogeniczne wybory.

Zbiór czynników, według których dokonuje się homogenicznych wyborów partnera, jest szeroki. Partnerzy życiowi są bardziej niż oczekiwano podobni pod względem wielu różnorodnych cech. Jedną z nich jest kolor włosów i oczu. Pozytywny wybór ze względu na kolor włosów i oczu odzwierciedla przyciąganie cech samopodobnych, ale również kierowanie się cechami rodzicielskimi, tzn. rodzica przeciwnej płci (A. C. Little, I. S. Penton-voak, D. M. Burt, D. I. Perrett 2003).

Polscy socjologzy rozwinęli badania nad doбором małżonków na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. (J. Małanowski 1967; B. Łobodzińska 1970; 1974). Najwięcej informacji z tego okresu na temat procesu wyboru współmałżonka dostarczyły badania B. Łobodzińskiej. Badania te odnoszą się jednak do bardzo wąskiej kategorii społeczno-zawodowej (inżynierów zatrudnionych w dwóch warszawskich biurach projektów), dlatego też wnioski autorki mają ograniczony zasięg. Praca B. Łobodzińskiej jest jednakże bardzo interesująca z tego względu, że po raz

pierwszy w Polsce omawia takie sprawy, jak motywy zawarcia związku małżeńskiego, stosunek rodziców i znajomych do decyzji o małżeństwie, okoliczności, w których małżonkowie się zapoznali. Informuje zatem nie tylko o „ramach społecznych” czy „polu wybieralności kandydata”, ale także w pewnym zakresie o „treści” procesu wyboru współmałżonka.

W tym samym nurcie badań nad wzorami doboru małżonków mieści się praca W. Warzywody-Kruszyńskiej (1974). Miała ona, co ważne, charakter badań kompleksowych (obejmując wszystkie kategorie społeczne ludności) i dotyczyła mieszkańców dużych miast: Koszalina (1964), Szczecina (1964) oraz Łodzi (1965; 1967)¹⁹. Podstawowym jej celem było zbadanie znaczenia przynależności społeczno-zawodowej jako wyznacznika „pola wybieralności” małżeńskiego partnera, a także określenie znaczenia przynależności klasowo-warstwowej w procesie wyboru współmałżonka. Przeprowadzone badania pozwoliły autorce wysunąć wniosek, że stałym elementem wzoru doboru współmałżonka w badanej populacji było występowanie tendencji do zawierania małżeństw w obrębie tej samej grupy pracowników, wewnątrz tej samej kategorii wykształcenia, w ramach jednej klasy czy warstwy pochodzenia. Jednakże wśród czynników doboru istnieje zróżnicowanie, czynnikiem najsilniej działającym w kierunku homogamii małżeństw było bowiem wykształcenie, a najslabiej oddziaływało pochodzenie społeczne.

Badania prowadzone przez R. Ziętka (1984) nad zasadami doboru małżeństw w środowisku wiejskim wskazują, że istnieją tu wyraźne społeczne ograniczenia, w zakresie wyboru partnera do małżeństwa. Dotyczą one miejsca urodzenia jako czynnika bliskości przestrzennej, pochodzenia społecznego, wykształcenia, statusu ekonomicznego czy wieku kandydatów na współmałżonków. Badania te dowiodły, że w hierarchii ważności czynników mających wpływ na dobór małżonków dalej istotną rolę odgrywa wyznanie. Środowisko wiejskie jest pod tym względem specyficzne, elementy tradycji zawsze odgrywały w nim większe znaczenie niż w mieście. Zdaniem autora społeczność wiejska dalej charakteryzuje się znacznym stopniem wewnętrznego zamknięcia, o czym świadczy przewaga małżeństw zawieranych w obrębie własnego środowiska (własnej gminy, ewentualnie gmin ościennych). Wyniki badań dotyczące m. in. doboru terytorialnego wskazują, że pochodzenie z podobnego środowiska lokalnego zarówno mieszkańców wsi, jak i miast jest istotnym czynnikiem kojarzenia par małżeńskich (D. Markowska 1969; J. Przychodzeń 1965; M. Jarosiński 1964).

Badania W. Warzywody-Kruszyńskiej i jej współpracowników nad zróżnicowaniem społecznym prowadzone w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia w Łodzi potwierdziły utrzymywanie

¹⁹ Badaniom kwestionariuszowym poddano mężczyzn żonatych, do 65. roku życia, czynnych zawodowo.

się zasady homogamii wśród małżonków, pomimo zachodzących zmian społeczno-gospodarczych (W. Warzywoda-Kruszyńska i A. Wojciechowska 1986; W. Warzywoda-Kruszyńska i J. Krzyszkowski 1991). Na stabilność wzorców zawierania małżeństw w Polsce, pomimo zmian politycznych i ekonomicznych oraz utrzymywania się dystansów i barier między grupami społecznymi, wskazują także inni badacze, m. in. M. Pohoski (1991), H. Domański (2000; 2001), T. Tymicki (2001).

Wnikliwej analizie doboru małżeństw dokonała G. Kacprowicz (1989), uwzględniając charakterystykę demograficzną i społeczną zawieranych małżeństw, a szczególnie zależności pomiędzy stanem cywilnym, poziomem wykształcenia a pozycją społeczno-zawodową i pochodzeniem społecznym współmałżonków. Oceniała ona także stopień homogeniczności oraz heterogeniczności małżeństw i opisała bariery społeczne wynikające ze struktury społeczeństwa.

Pojedynczymi barierami w zawieraniu związków małżeńskich interesowali się E. Gołata (1995a) – bezrobocie, I. Janicka (1995) – wiek, G. Mikołajczyk-Lerman (1991) – sytuacja materialna, W. Nowak-Sapota (2002) – tworzenie gospodarstw domowych.

Przedmiotem badań socjologów były także określone typy małżeństw – jednorodne pod względem pewnych cech. Można spotkać opracowania poświęcone małżeństwom studenckim (Z. Tyszka 1990; E. Guenther 1984), niepełnoletnim (K. Zawadzki 1995), młodym (J. Lutyński 1960), inwalidzkim (A. Paszkowska-Rogacz 1991) i mieszanym narodowościowo na Litwie (J. Czerniuiwiene 1991).

Przemiany społeczno-ekonomiczne i idące za tym przeobrażenia obyczajowości doprowadziły do pojawienia się i rozpowszechnienia nowych, alternatywnych form związków życia małżeńskiego obok istniejących „od zawsze” związków nieformalnych. Nowe formy życia małżeńskiego stały się przedmiotem badań socjologicznych ostatnich kilkunastu lat (A. Kwak 1995a; M. Raclaw-Markowska 2000; L. Kocik 2002; A. Brzezińska, W. Ćwiek, B. Pietkiewicz 2003). Socjolodzy zwracają uwagę na inny sposób doboru partnerów w związkach nieformalnych w stosunku do tradycyjnych związków małżeńskich.

Na przeobrażenia polskich rodzin (w tym małżeństw) na tle zmian rodzin europejskich w okresie postindustrialnym wskazują Z. Tyszka (1997; 2002), a w dobie transformacji ustrojowej – H. Marzec (2002).

Badania socjologiczne małżeństw często koncentrują się na zagadnieniu preferencji matrymonialnych, tj. oczekiwaniach młodzieży wobec małżeństwa, wizji własnego związku, sukcesie małżeńskim, roli męża i żony (H. Izdebska 1975; S. Zagórny 1991; K. Włostowska 1996; H. Pielka 1996; 1997; 1998; T. Michalczyk 1991). Wyniki tych badań określają postawę młodych ludzi wobec instytucji małżeństwa. Ma ona charakter umiarkowanej nowoczesności zespolonej w sposób naturalny z tradycją przekazywaną im przez

rodziców. Do elementów nowoczesnych zaliczyć można decydowanie o małżeństwie przez narzeczonych i demokratyczny sposób rozstrzygania problemów przez oboje małżonków. Elementami tradycyjnymi pozostają: wyraźnie występująca jeszcze i pożądana nadal instytucja narzeczeństwa oraz ciągle akceptowana instytucja oświadczyn, a także występujący podział ról w rodzinie na męskie i żeńskie (S. Zagórny 1991).

Okres przedmałżeńskiej znajomości („chodzenie ze sobą”, bywanie razem, narzeczeństwo), jak podkreślają znawcy tematu, jest niezmiernie istotny dla powodzenia przyszłego związku. Znajomość przedślubna jest traktowana przez socjologów jako proces rozwoju, w którym para przeżywa kolejne etapy znajomości. W. Warzywoda-Kruszyńska i J. Krzyszkowski (1990) oraz J. Krzyszkowski (1993) wyróżniają kilka stadiów rozwoju znajomości przedślubnej.

Pod nieco innym kątem rozpatrywane jest zjawisko małżeństw i małżeńskości w demografii. Ponieważ demografia zajmuje się statystyczno-analitycznym opisem stanu i struktury ludności, a także badaniem i oceną zmian wynikających z dotychczasowego i przewidywanego ruchu naturalnego i wędrownego, małżeństwa są tu pojmowane jako początkowa faza w szerszym pojęciowo procesie reprodukcji ludności. Z tego stwierdzenia nie wynika bynajmniej, by demografowie nie przywiązywali wagi do znaczenia i roli małżeństw w ruchu naturalnym ludności. Píše o tym E. Rosset (1975), podkreślając nie tylko rolę czynników demograficznych, ale ukazując wpływ ważnych wydarzeń historycznych (wojny) i rozwiązań prawnych na kształtowanie się małżeństw. Omawia także zawieranie i rozwiązywanie małżeństw w Polsce i strukturę wiekową nowożeńców.

W demografii podejście demometryczne do małżeństw, tj. opisujące procesy demograficzne za pomocą wyspecjalizowanego aparatu matematyczno-statystycznego prezentują w swoich pracach: J. Z. Holzer (1980), M. Kędeliski (1981; 1982; 1996), P. Rydzewski (1993), M. Andrzejewska (1973), L. Bolesławski (1974; 1975), B. Paszek (1982), M. Kędeliski i E. Gołata (1986), M. Wiczorek (1986), J. Zbořilowa (1974), E. Frątczak (2001), Z. Smoliński (1973), analizując częstość i kalendarz zawieranych małżeństw oraz zmiany stanu cywilnego.

Wiele analiz demograficznych poświęconych jest wybranym cechom małżonków, np. ich wiekowi, wykształceniu, pochodzeniu terytorialnemu (K. Sienkiewicz 1978; B. Skrętowicz i G. Bodych 1983; Z. Welon, A. Szklarska, T. Bielecki 1999; T. Bielecki, A. Szklarska, Z. Welon, C. Brajczewski 1997; E. Vielrose 1997; E. Rosset 1963; 1970; W. Kwiecień 1977; K. Guraj--Kaczmarek 1991; Z. Welon 1995). W opracowaniach tych możemy odnaleźć nie tylko rozpoznane struktury małżonków według określonej cechy, ale także preferencje matrymonialne z punktu widzenia owej cechy.

Demografowie analizują nowożeńców pod kątem różnych charakterystyk: demograficznych, społecznych, zawodowych w skali kraju i poszczególnych województw (Z. Strzelecki 1976; J. Dybowska 2000; I. Kowalska 1995). Interesuje ich wiek, w którym ludzie wchodzi w związki małżeńskie, średnia wieku kobiet i mężczyzn wstępujących w związki jest bowiem wskaźnikiem nie tylko popularności instytucji małżeństwa wśród potencjalnych zainteresowanych, ale także dojrzałości społecznej do wchodzenia w role małżeńskie.

J. Hajnal (1965) zwrócił uwagę na konsekwencje przejścia demograficznego, które wpłynęło na zmianę średniego wieku zawierania pierwszych związków małżeńskich w Europie i sformułował trzy wzorce zawierania małżeństw na podstawie średniego wieku zawarcia pierwszego związku. E. Vielrose (1963) dokonał regionalizacji Polski według wieku zawierania związków małżeńskich.

O występowaniu różnorodnych barier pisze Z. Strzelecki (1993) omawiając cechy demo-społeczne doboru małżeńskiego w Polsce w latach 1970–1990. Jego zdaniem te podstawowe cechy wskazują, że proces wyboru partnera do małżeństwa nie jest żywiołowy, nie istnieje też wolność rynku matrymonialnego. W procesie wyboru partnera występują bariery. Przede wszystkim jest to znaczna jednorodność stanu cywilnego partnerów, wysoka skłonność do pobierania się partnerów o tym samym poziomie wykształcenia oraz notowana wciąż jeszcze w procesie doboru małżeństw bariera terytorialna.

Analizie demograficznej podlegają też procesy zawierania małżeństw powtórnych (wcześniejsze uwagi dotyczyły w większości małżeństw pierwszych), tj. takich, z których co najmniej jeden z współmałżonków był już kiedyś w związku (K. Sienkiewicz 1978; K. Kluzowa i K. Slany 1990; 1993; P. Rydzewski 1993; K. Guraj-Kaczmarek 1995).

Interesującym zagadnieniem badanym przez demografów są postawy i preferencje młodzieży w wieku matrymonialnym (S. Borowski 1977; W. Ignatczyk 1980; 1990; 1993; 2000). Wyniki tych badań są wykorzystywane do konstrukcji wzorca postaw małżeńskich i prokreacyjnych oraz prognozowania rozmiarów ruchu naturalnego. Na podstawie badań młodzieży szkół średnich i policealnych (w roku 1995/1996) byłego województwa poznańskiego W. Ignatczyk (2000) wysuwa wniosek, iż mogą pojawić się nowe zachowania matrymonialne, przejawiające się formą związków nieinstytucjonalnych, głównie wśród młodzieży mającej liberalny stosunek do istniejących nieformalnych związków. W systemie wartości młodzieży rozpoczął się bowiem proces przewartościowania, który może zaowocować odraczaniem zawarcia małżeństwa i preferowaniem nieformalnych związków. O zmianach wzorców małżeńskości wyrażających się spadkiem liczby zawieranych małżeństw, upowszechnianiem się związków nieformalnych, odraczaniem decyzji matrymonialnych piszą też

m. in. J. Z. Holzer (1993), I. Topińska (1987), A. Kowalska (2001), K. Slany (2000; 2002a; 2002b). Analizie demograficznej poddawane są osoby żyjące w związkach nieformalnych (np. kohabitujące), por. Z. Strzelecki 1976; E. Hofsten 1978, P. Szukalski 2001; 2002b.

W demografii rodziny zasadnicza rola w badaniach przypada teorii cyklu życia rodziny, w którym małżeństwo stanowi pierwszy jego etap. Przez cykl życia rodziny w ujęciu demograficznym rozumie się cykl, przez który przechodzi rodzina od momentu swego powstania w wyniku zawarcia małżeństwa aż do swego zaniku z sekwencją różnych zdarzeń demograficznych. Zdaniem Z. Strzeleckiego (1989) w kompleksowym ujęciu cykl ten należałoby traktować nieco szerzej. Jego początek powinien wyznaczać nie fakt zawarcia małżeństwa (niezależnie czy formalnoprawnego, zwyczajowego, czy tylko kohabitacyjnego), lecz czas rozpoczęcia narzeczeństwa, decyzja młodych o tzw. byciu ze sobą itd., a więc fakty, które zadecydowały o późniejszym związku.

O migracjach małżeńskich wynikających z faz cyklu życia rodziny, a w szczególności z początku pierwszej z nich, tj. zawarcia związku małżeńskiego, piszą Z. Strzelecki (1989) i W. Mirowski (1975). Według Z. Strzeleckiego (1989) dobór terytorialny małżeństw determinuje migracje matrymonialne, dlatego zbadanie praw nim rządzących ułatwia zarazem poznanie trendów i mechanizmów wspomnianych migracji.

Małżeństwa jako element ruchu naturalnego są poruszane w wielu opracowaniach dotyczących problemów demograficznych i społeczno-ekonomicznych Polski i innych krajów, trendów rozwojowych i prognoz ludności (K. Dzieńcio i H. Wasilewska-Trenkner 1983; J. Z. Holzer 1984; M. Andrzejewska 1973; M. Kędeliski 1981; M. Ziętek 1998; E. Gołata 1995b; W. Linke 1989).

W psychologicznych studiach nad małżeństwem uwaga badaczy koncentruje się na procesie doboru małżeńskiego, rozwoju więzi interpersonalnej, podobieństwie cech osobowościowych i charakterologicznych małżonków, randze czynników sprzyjających szczęściu małżeńskiemu, motywach zawierania małżeństwa, czynnikach działających przed ślubem i w trakcie trwania małżeństwa, które wpływają na jakość pożycia małżeńskiego, interakcyjnych uwarunkowaniach udanego związku oraz psychologicznych przyczynach rozpadu małżeństwa. Psychologiczne analizy opierają się często na podejściu systemowym, pozwalającym na głębsze rozpoznanie powiązań wewnątrzrodzinnych. Bogata literatura przedmiotu świadczy, że zainteresowanie problematyką małżeństwa wśród psychologów nie słabnie, a nawet wzrasta (A. Kotlarska-Michalska 1998).

O procesie doboru małżeńskiego pisali m. in. I. Janicka i L. Niebrzydowski (1994), którzy prowadzili badania wśród kandydatów do małżeństwa metodą FIRO-B (Fundamental Interpersonal Relations – Behavior) – tj. Kwestionariusza Stosunków Międzyosobowych, opracowanej przez W. Schutza

w 1958 r. I. Janicka (1995) twierdzi, że na wybór współmałżonka wpływają motywy jako siły pobudzające oraz ukierunkowujące, które są sprzyjające bądź niesprzyjające. Do sprzyjających motywów autorka zalicza: wzajemną miłość partnerów, podobne usposobienie, stabilizację życiową, do niesprzyjających zaś: ucieczkę w małżeństwo, nieplanowaną ciążę i obawę przez samotnością. Wyróżnia motywację emocjonalną i racjonalną, które są charakterystyczne dla określonego wieku, przy jednoczesnym spadku motywacji ogólnej postępującym wraz z wiekiem.

Sporo uwagi psychologowie poświęcają czynnikom wpływającym na udany, szczęśliwy związek. Wśród nich wymieniają m. in. empatię (M. Sitarczyk, A. Waniewski 2002), zgodność przekonań religijnych (K. Cieślak 1991), dobrą komunikację między małżonkami i przestrzeganie norm moralnych (M. Braun-Gałkowska 2002b), udane małżeństwo rodziców (A. Gałkowska 1995; 2002), właściwy dobór partnerów (D. Inglik-Dziąg 1998). T. Rostowska (2001) podkreśla, że o szczęściu małżeńskim decydują zarówno czynniki zewnętrzne: wzorce kulturowe, doświadczenie wyniesione z rodziny pochodzenia, wsparcie społeczne, podobieństwo zachowań partnerów, jak i czynniki wewnętrzne obejmujące swym zakresem szeroko rozumianą dojrzałość psychiczną małżonków.

Nieco inaczej wyznaczono cechy partnera „romantycznego”, na podstawie których dokonuje się jego wyboru. Są to: wierność, niezawodność, witalność, walory duchowe, kreatywność, atrakcyjność, bycie dobrym rodzicem i status majątkowy. Zgodnie z teorią „inwestowania rodzicielskiego” hierarchia cech jest zależna od płci (W. C. Rowatt, S. DeLue, L. Strickhouser, T. Gonzales 2001).

O zmianach, jakie dokonały się w Polsce w sferze społecznej, znajdujących swój wyraz w zmianie modelu rodziny, małżeństwa, zmianie ról kobiety i mężczyzny w związku, piszą m. in. L. Niebrzydowski (1997) i H. Cudak (1998). Przekształcenia społeczno-gospodarcze w naszym kraju są siłą sprawczą upowszechniania się związków partnerskich kosztem tradycyjnych (I. Taranowicz 1995; D. Inglik-Dziąg 1998; I. Janicka 2002). Badania wykazują, iż pomimo tych zmian małżeństwo jest dla Polaków wartością wyjątkowo cenną (T. Michalczyk 1991; Z. Dąbrowska 2003).

Według antropologów sama rodzina i małżeństwo nie wypełniają ram społecznych w obszarze związków intymnych. W każdej ludzkiej społeczności poza małżeństwami mamy do czynienia z konkubinami i kohabitacjami, których wspólną cechą jest istnienie stałej relacji intymno-seksualnej. Małżeństwo różni się od kohabitacji i konkubinatu większym oczekiwaniem na urodzenie potomstwa i pełniejszym zabieganiem o nie (R. Benedict 2000; D. Jabłoński i L. Ostasz 2001).

Ekonomiczne badania empiryczne nad małżeńskością wzorują się na prawach zachowania rynku i konsumentów tego rynku. Na dobór partnerów w zależności od przyszłego wkładu w dochód małżeństwa wskazują D. A.

Anderson i S. Hamori (2000). J. Zhang (1995) określił zależność pomiędzy wiekiem zawarcia małżeństwa i wysokością zarobków męża a aktywnością zawodową żon. Badania przeprowadzone na Tajwanie pozytywnie określiły zależność w przypadku pracujących żon, negatywnie zaś w odniesieniu do żon niepracujących.

O wpływie płci na konsumpcję i dysponowanie dochodami pary małżeńskiej pisze S. Grossbard-Shechtman (2003). Badania dotyczące „targowania się” odnoszą się zarówno do osób będących w związku małżeńskim, jak i do osób, które zamierzają go zawrzeć.

Dorobek geografów w badaniach małżeńskości w porównaniu z innymi dyscyplinami (socjologia, demografia) nie jest znaczący (przynajmniej ilościowo). Jak pisze B. Miszewska (1994), dla geografów „małżeństwa nie są elementem różnicującym wyraźnie populacje, dlatego w literaturze omawiane są najczęściej z innymi elementami ruchu naturalnego”. Według D. Jędrzejczyka (2001a) małżeństwa (oraz wiek nowożeńców) z reguły rozpatrywane są z punktu widzenia potrzeb analizy urodzeń.

Do najstarszych polskich prac poświęconych zmienności przestrzennej małżeństw należą opracowania zamieszczone w „Kwartalniku Statystycznym” z 1926 r. dotyczące ruchu naturalnego ludności w województwach zachodnich i śląskim w latach 1922–1924 oraz artykuły J. Wąsowicza (1928), S. Szulca (1928) i W. Morawskiego (1930) podejmujące problematykę ruchu naturalnego w Polsce bądź w wybranych województwach w porównaniu z niektórymi krajami europejskimi. Wymienione opracowania dostarczają bardzo dużo informacji statystycznych odnoszących się do rozmiarów ruchu naturalnego. Artykuł z roku 1926 jest zbiorem samych informacji statystycznych określających rozmiary i strukturę małżeństw w latach 1922–1924 (według wieku, stanu cywilnego i wyznania). Interesujące pod względem faktograficznym są także badania S. Szulca i W. Morawskiego pogłębione o analizę statystyczną. Szczególnie opracowanie W. Morawskiego stanowi obszerny opis struktury małżeństw i nowożeńców według wieku, stanu cywilnego, wyznania i wielkości osiedli. Uwzględniając specyfikę struktury narodowościowej i wyznaniowej Polski okresu międzywojennego, autor omawia małżeństwa mieszane wyznaniowo. Na uwagę zasługuje także rozkład częstotliwości zawierania małżeństw według miesięcy. Natomiast informacje dotyczących przyrostu naturalnego, w tym małżeństw w Polsce w latach 1919–1927, dostarcza artykuł J. Wąsowicza (1928). Spośród prac powojennych wymienić należy dwie grupy opracowań, obejmujących badania ruchu naturalnego, czyli takie, w których elementem składowym analizy jest małżeńskość, oraz dotyczące tylko zagadnienia małżeństw.

Problematyka ruchu naturalnego w okresie powojennym stała się istotnym zagadnieniem badawczym ze względu na poniesione straty ludnościowe i zasiedlanie ziem, które weszły w skład państwa polskiego. Pierwsze analizy

dostarczyły informacji o liczbie zawieranych małżeństw i strukturach przestrzennych tego zjawiska w kilka lat po wojnie (W. Morawski 1949; S. Waszak 1955; R. Galon 1957; A. Jelonek 1957; 1960; L. Kosiński 1963).

Zmiany ludnościowe, jakie nastąpiły w kolejnych latach w Polsce, wyznaczyły nieco odmienną tematykę badań nad ruchem naturalnym. Powstawały prace ukazujące tendencję zmian w elementach ruchu naturalnego pod wpływem migracji i zmian modelu płodności (A. Jagielski 1975; 1991; 1993; A. Jelonek 1986; 1992; K. Dziewoński, A. Gawryszewski, E. Iwanicka-Lyrowa, M. Jerczyński, P. Korcelli, A. Żurkowska 1977).

O migracjach tzw. „małżeńskich” pisali m. in. W. Michalski (1983; 1988), A. Araszkiewicz (1990), A. Araszkiewicz i W. Michalski (1991). A. Araszkiewicz (1990), analizując ruch naturalny rejonu zapiliczańskiego województwa piotrkowskiego pisze, że

Niezmierzalnym elementem ruchu naturalnego są zawierane małżeństwa. decydują one bowiem o wielkości przyszłego pokolenia, ponieważ w Polsce w dalszym ciągu dzieci urodzone ze związków małżeńskich przewyższają (ponad 90%) liczbę dzieci pozamałżeńskich”.

W opracowaniu autorka zwraca też uwagę na zróżnicowanie przestrzenne miejsca pochodzenia małżonków oraz dużą mobilność młodych małżeństw.

Pewnego rodzaju podsumowanie zmian przestrzennych ruchu naturalnego i jego składników w okresie powojennym w Polsce są opracowania P. Korcellego (1981) oraz P. Korcellego, A. Gawryszewskiego i A. Potrykowskiej (1992) analizujące zmiany natężenia małżeństw i zróżnicowanie przestrzenne tego zjawiska w układzie miasto–wieś.

Powstają w tym okresie również analizy omawiające ruch naturalny i jego elementy składowe w kraju w różnych skalach przestrzennych, np. E. Miki dla Dolnego Śląska (1977), J. Sobczaka dla Pomorza (1974), W. Michalskiego dla Bełchatowa (1989), M. Kucharskiej dla dzielnicy Teofilów „A” w Łodzi (1974).

Interesujące dla wielu geografów było określenie związku pomiędzy ruchem naturalnym, jego elementami a innymi aspektami demograficznymi, społecznymi, ekonomicznymi i kulturowymi. M. Gacek-Borna (1972), na przykładzie województw północnych określiła wpływ czynników społecznych na wielkość ruchu naturalnego. Autorka ustaliła dodatnią zależność stopy małżeństw od cech społeczno-zawodowych w województwach szczecińskim, koszalińskim, gdańskim i olsztyńskim w latach 1950, 1960, 1970.

Wpływem urbanizacji na ruch naturalny zajmowali się A. Jagielski (1975; 1977), A. Jelonek (1981) oraz A. Jelonek i A. Zaborowski (1983; 1984). J. Runge (1989) dowodzi zależności elementów ruchu naturalnego i zatrudnienia. Na związek między długością stażu małżeńskiego, strukturą wieku małżonków a zakupami dóbr trwałego użytku zwrócił uwagę J. Paradysz (1976). Charakter syntetyczny ma praca K. Zająca (1984)

porównująca poziom rozwoju demograficznego (w tym natężenia małżeństw) i społeczno-gospodarczego w województwach. Zdaniem autora, wyniki badań przemawiają za brakiem zgodności między poziomem rozwoju gospodarczego i demograficznego.

Geografowie podejmują także badania nad małżeństwami mieszanymi (R. Domański 1970; Z. Rykiel 1989b; J. Dzieciuchowicz 1990). Małżeństwa mieszane są w tych analizach pojmowane jako niejednorodne pod względem określonych cech, np. obywatelstwa (J. Dzieciuchowicz – badanie polonii francuskiej) czy miejsca zamieszkania (Z. Rykiel – badanie małżeństw pomiędzy Górnolazakami, Zagłębiakami i ludnością okręgu zachodniokrakowskiego). Według R. Domańskiego (1970) małżeństwa mieszane są istotnym miernikiem integracji społecznej lub nawet struktury klasowej. Zawieranie choćby sporadycznych małżeństw mieszanych może być symptomem integracji nie tylko jednostek, lecz również szerszych grup społecznych, których jednostki te są członkami.

Opracowania geograficzne zajmujące się problematyką rozwoju demograficznego i społeczno-ekonomicznego Polski wskazują na wiele ważnych problemów stojących przed polityką społeczną państwa, a wśród nich na problem zaspokajania potrzeb młodych małżeństw (K. Secomski 1984).

Spśród prac geograficznych poświęconych wyłącznie tematyce małżeństw odnotowano trzy. Są to artykuł A. Jagielskiego (1971) o małżeństwach i rodzinach na Pobrzeżu Kaszubskim, opracowanie I. Brzozowskiej (1996) dotyczące doboru małżonków w Łasku w okresie transformacji gospodarczej i praca K. Genderki (2004) o strukturach demograficznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzeniu terytorialnym małżeństw w Pabianicach. Problematyka badawcza podjęta przez I. Brzozowską (1996) dotyczyła wpływu pochodzenia rodzinnego oraz struktury demograficznej społeczno-zawodowej i przestrzennej par na ich dobór. W wyniku przeprowadzonych analiz autorka potwierdziła wpływ wielu cech demograficzno-społecznych partnerów na sposób kojarzenia się małżeństw, a tym samym istnienie homogamii w doborze partnera do małżeństwa. Badania przeprowadzone przez K. Genderkę (2004) wśród małżeństw w Pabianicach wykazały wyższy stopień homogamii terytorialnej wśród małżeństw młodszych niż starszych stażem małżeńskim.

Omawiając problematykę małżeństw, nie można nie wspomnieć o literaturze teologicznej. Bardzo obszernie są w niej omawiane problemy małżeństw mieszanych (J. Pałyga 1999; J. Kijas 2000; W. Stępiak-Minczewska 2000; J. Teofiluk 2000; H. Buszka 2000; W. Nast 2000; Z. Tranda 2000; A. Kleszczyński 2000; G. Dzierżon 2002).

Druga grupa opracowań teologicznych omawia zagadnienia małżeństwa konkordatowego i konsekwencji podpisania przez Polskę Konkordatu

(H. Haak 1999; W. Góralski 1994; P. Kuglarz, F. Zoll 1994; T. Pieronek 1994; J. Gręzlikowski 2000; B. Glinkowski 2002; R. Sztuchmiller 1999).

Problematyka małżeństw jest przedmiotem analiz oraz badań wielu dyscyplin naukowych i choć każda z nich wypracowała odmienne koncepcje, to często stosują te same metody badawcze. Prezentowane opracowania w niewielkim stopniu dotyczą zagadnień doboru małżeńskiego, które omawiane są pod kątem cech demograficzno-społecznych lub charakterologicznych i osobowościowych partnerów. Brak jest natomiast prac poświęconych doborowi przestrzennemu małżonków. Przedstawiony przegląd literatury nie wyczerpuje całej problematyki małżeństw zawartej w istniejących pracach. Przytoczona literatura umożliwiła w niniejszym opracowaniu szersze i bardziej wszechstronne spojrzenie na problematykę małżeństw, w tym na zagadnienia doboru małżeńskiego.

1.6. Metody badań i materiały źródłowe

Podstawowy materiał źródłowy wykorzystany w opracowaniu pochodzi z dwóch rodzajów badań terenowych – badań surveyowych w postaci ankiety oraz kwerendy w urzędach i instytucjach.

Metoda ankietowa jako narzędzie badań surveyowych należy do grupy typowych badań społecznych i polega na pozyskaniu informacji na podstawie wypełnianego przez respondenta kwestionariusza. Niewątpliwie zaletą tej metody jest możliwość pozyskania nieskrępowanych wypowiedzi respondentów poprzez wyeliminowanie udziału osoby ankietera w procesie udzielania odpowiedzi. Nieobecność ankietera (tu osoby prowadzącej badania) może jednak wpływać niekorzystnie na wyniki badań z powodu udzielenia niepełnych, czy też nieistotnych dla badania, odpowiedzi. Aby uniknąć takiej sytuacji, kwestionariusz był wręczany przez autorkę opracowania (bądź studentów grupy prowadzącej badania w ramach ćwiczeń terenowych z geografii społeczno-ekonomicznej w lipcu 2002 r.) i przez nią odbierany, co umożliwiło wyjaśnienie nieścisłości lub pokonanie trudności. Biorąc pod uwagę formę dostarczenia kwestionariusza do respondenta i sposób zwrócenia go badaczowi, dokonano badań techniką ankiety rozdawanej (J. Lutyński 2000).

Konstrukcja ankiety skierowanej do przyszłych małżonków była zgodna z zaleceniami budowy tego narzędzia badawczego sformułowanymi przez J. Lutyńskiego (1977), K. Lutyńską (1984) i L. A. Gruszczyńskiego (1991). W celu sprawdzenia poprawności konstrukcji ankiety przeprowadzono badania pilotażowe w Gostyninie w czerwcu 2001 r. Badania prowadzono wśród małżeństw zawieranych we wszystkich USC w Łodzi: Łódź – Centrum na ul. Piłsudskiego 100, Łódź – Górna – al. Politechniki 2 i Łódź –

Bałuty – ul. Zgierska 70. O podjęciu badań w tych urzędach zdecydowały dwa powody. Po pierwsze, w pracy postawiono za cel przebadanie kandydatów do małżeństwa reprezentujących całe miasto, a po wtóre w ramach istniejącego prawa wszyscy nupturienti (kandydaci), niezależnie od tego, jaki związek zawierają (cywilny czy wyznaniowy), są zobowiązani do wypełniania czynności urzędowych i stawienia się w urzędzie stanu cywilnego. Dało to możliwość przeprowadzenia badań na próbie pochodzącej z całej zbiorowości przyszłych małżonków legalizujących związki w rozważanym okresie.

Badania ankietowe prowadzono przez okres dwóch lat, od połowy 2001 r. do połowy 2003 r. Ankieta z założenia była dobrowolna i anonimowa, co umożliwiło uzyskanie szczerych odpowiedzi. Wybór próby respondentów z praktycznych powodów (braku dostępu do danych osobowych przyszłych małżonków) nie mógł być losowy, niemniej postarano się o jak najbardziej reprezentatywny charakter próby. Przeprowadzone badania miały charakter próby dostępnościowej, tj. ankietę przeprowadzono z osobami, które podjęły działania w kierunku zawarcia związku małżeńskiego i wyraziły gotowość wzięcia udziału w badaniach (E. Babbie 2004). Ponieważ próba oparta na dostępności badanych odznacza się niższym stopniem reprezentatywności niż próba losowa, uwzględniono także kwotowy dobór próby. Reprezentatywność zbadanej próby respondentów określono poprzez porównanie ich struktury ze strukturą nowożeńców z Łodzi ze względu na wiek i stan cywilny. Wyniki porównania tych struktur wykazały, że reprezentatywność dobranej w ten sposób próby była relatywnie wysoka.

Ankieta zbudowana została z 42 pytań, tak samo brzmiących dla kobiet i dla mężczyzn. Znalazły się w niej zarówno pytania otwarte (26), jak i zamknięte (16), dzięki którym uzyskano informacje o cechach i doborze małżeństw zawarte w opiniach respondentów. Każdy z respondentów udzielił łącznie 81 odpowiedzi na postawione pytania.

Ankieta zawierała pytania zgrupowane w następujących blokach tematycznych:

- cechy respondentów (demograficzne, społeczne, ekonomiczne, pochodzenie terytorialne),
- charakterystyka okresu przedmałżeńskiego,
- cechy idealnego partnera i motywy zawarcia związku,
- stosunek do instytucji małżeństwa,
- cechy rodziców respondentów.

Osoby zawierające małżeństwo zostały zbadane ze względu na cechy demograficzne, społeczne, ekonomiczne i terytorialne. Wśród pytań dotyczących cech demograficznych znalazły się pytania o wiek, stan cywilny, rodzaj zawieranego związku, a także o przeszłość matrymonialną określoną liczbą poprzednich związków formalnych. Strukturę społeczną

respondentów zidentyfikowano m. in. poprzez stosunek do wiary, wyrażony rodzajem wyznania i realizowaniem praktyk religijnych, poziom wykształcenia i kontynuację nauki oraz grupę społeczną. Do pytań opisujących cechy zawodowo-ekonomiczne respondentów należą pytania o ich zawód wyuczony i wykonywany, miejsce pracy, źródło utrzymania i poziom dochodów. Uwzględniono także ich pochodzenie terytorialne, pytając o miejsce urodzenia (rozumiane jako miejsce zamieszkania matki respondenta w chwili jego narodzin), aktualne miejsce zamieszkania i jego ocenę, przyszłe miejsce zamieszkania (tzn. po zawarciu związku małżeńskiego) i najbardziej preferowane, tzn. upragnione, miejsce zamieszkania po ślubie. Respondenci odpowiadali także na pytanie: „Czy miejsce zamieszkania Pani/Pana po ślubie może mieć wpływ na »sukces małżeński«, czyli długie i szczęśliwe pożycie małżeńskie?”

Ankietowani udzielali również odpowiedzi na pytania dotyczące okresu przedmałżeńskiego. Charakter przebiegu tego okresu był ustalony na podstawie roku i miejsca poznania przyszłego współmałżonka, czasu trwania i spotykania się w trakcie znajomości w podziale na okresy „chodzenia ze sobą” i narzeczeństwa, jak również pytaniem o czas dojścia pieszego lub dojazdu do miejsca zamieszkania partnera. W ankiecie znalazło się też pytanie o wspólne zamieszkiwanie przed ślubem i czas jego trwania.

W bloku pytań odnoszących się do cech przyszłego współmałżonka proszono o ocenę w skali 0–5 pkt. (0 pkt. – nieważne, 5 pkt. – bardzo ważne) takich cech, jak: cechy osobiste (uroda, wygląd, aparycja), cechy charakteru, wiek, stan cywilny, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia, wykonywany zawód, pochodzenie społeczne, status majątkowy przyszłego męża i przyszłych teściów. Dodane zostały również pytania o cechy „idealnego” partnera i motywy skłaniające do zawarcia związku małżeńskiego. Stosunek do instytucji małżeńskiej reprezentowały pytania o zalety i wady małżeństwa oraz role żony i męża w związku.

Ostatni blok pytań poświęcony był cechom rodziców respondentów i dotyczył m. in. ich cech społeczno-ekonomicznych, takich jak poziom wykształcenia, zawód wyuczony i wykonywany, aktywność zawodowa i miejsce zamieszkania. Respondenci proszeni byli o dokonanie oceny poziomu zamożności rodziców i swoich przyszłych teściów.

Mając na uwadze niedoskonałość omawianej techniki zbierania danych (ankiety) należało dokonać oceny wartości uzyskanych wyników. Jak pisze J. Lutyński (2000)

Niezależnie bowiem od tego, że w socjologii – i nie tylko zresztą socjologii – nie opracowano dotychczas efektywnych metod ścisłej oceny wartości tych wyników, wielu badaczy i metodologów stara się poddać je analizie i na tej podstawie dojść do jakichś oceniających wniosków.

Analizę oceny wiarygodności wyników liczbowych, traktowaną jako ich weryfikację, przeprowadzono na podstawie wewnętrznej zgodności logicznej

odpowiedzi – porównując odpowiedzi uzyskane na poszczególne pytania, zastosowano także pytania kontrolne.

Innym problemem odnoszącym się do oceny wyników badań ankietowych jest kwestia nieudzielania odpowiedzi na wszystkie pytania. Ogółem 62 ankiety zostały odrzucone, ponieważ „braki” występujące w odpowiedziach dotyczyły zagadnień zasadniczych, jak na przykład miejsce zamieszkania, lub udzielono odpowiedzi tylko na kilka pytań, co uniemożliwiło wykorzystanie ich w opracowaniu. W rezultacie do dalszej analizy zakwalifikowano odpowiedzi 580 par. W sumie pozyskano informacje o 1160 respondentach i 2235 ich żyjących rodzicach, co dało ponad 93 tysiące jednostkowych informacji. Stosunek respondentów do prowadzonych badań był raczej pozytywny, choć zdarzały się przypadki odmowy uczestnictwa w badaniu. Jako powód odmowy najczęściej podawany był brak czasu, natomiast nie odnotowano podważania sensu i celowości badań. Najbardziej przychylny stosunek do tych badań zaobserwowano wśród respondentów młodych z wykształceniem wyższym.

Mimo że badania miały charakter ankietowy, istniała możliwość obserwacji naocznej respondentów. Wyniki tych obserwacji nasuwają kilka refleksji. Jedną z nich była niezbyt dokładna znajomość przez respondentów poglądów swojego partnera na temat stosunku do małżeństwa i roli kobiety bądź mężczyzny w związku. Poznanie tych poglądów w trakcie udzielania odpowiedzi doprowadziło w kilku przypadkach do „burzliwych kłótni”, a w jednym do opuszczenia urzędu stanu cywilnego przez niedoszłych małżonków.

Mając na uwadze fakt, iż w ostatnich latach w Łodzi zawieranych jest od 3,5 do 4 tys. małżeństw rocznie, przebadana próba 580 par (w ciągu dwóch lat) stanowiła ok. 7–8% całej zbiorowości. Warto również zauważyć, że liczba związków małżeńskich, które nie są finalizowane pomimo podejmowania decyzji o ich legalizacji, według informacji przekazanych przez pracowników urzędów stanu cywilnego jest w Łodzi znikoma, gdyż wynosi rocznie ok. 15–20 przypadków. Często w takich sytuacjach dochodzi tylko do zmiany terminu zawarcia związku małżeńskiego.

Drugi rodzaj pierwotnego materiału źródłowego stanowiły informacje statystyczne uzyskane z Urzędu Statystycznego w Łodzi dotyczące nowożeńców i małżeństw zawartych w latach 1990–2003. W celu ustalenia ogólnych tendencji w procesie zawierania związków małżeńskich w Łodzi zebrano dane, które prezentowały stan i strukturę małżeństw oraz zawierały strukturę demograficzną (wiek, stan cywilny) nowożeńców.

Informacje z 1160 ankiet zestawiono w arkuszu kalkulacyjnym Microsoft Excel 6.0, a następnie przystąpiono do systematyzowania i zliczania pozyskanych danych. Procedura grupowania materiału statystycznego (pochodzącego z badań ankietowych i pozyskanych z Urzędu Statystycznego w Łodzi) polegała na podziale niejednorodnej zbiorowości na możliwe

jednorodne grupy według obranych kryteriów i zestawienia danych statystycznych, charakteryzujących poszczególne grupy. Dopiero w ramach otrzymanych jednorodnych grup dokonywano określonej analizy.

Grupowanie jednostek zbiorowości przeprowadzono według cech demograficzno-społecznych i przestrzennych, co umożliwiała obliczanie charakterystyk statystycznych badanych małżonków. Pozwoliło także na opis struktury badanej zbiorowości i ustalenie związków między badanymi cechami. Uzyskane wyniki zostały przedstawione w zestawieniach tabelarycznych, co ułatwiło ich interpretację.

Na potrzeby analizy wykorzystano różnorodne metody statystyczne i kartograficzne. Spośród miar statystycznych obliczono średnie klasyczne i pozycyjne oraz miary zmienności, a z metod analizy wielozmiennej metodę punktową i bonitacyjną. Dla wyróżnienia jednorodnych podokresów zmian w strukturze wieku nowożeńców w Łodzi w latach 1990–2003 zastosowano jedną z metod taksonomicznych, tj. algorytm taksonomiczny. W celu poznania zależności pomiędzy cechami osób zawierających małżeństwa policzono miary korelacji – współczynnik zbieżności Czuprowa. Do analizy rozkładu przestrzennego cech przestrzennych osób zawierających małżeństwo obliczono wskaźnik koncentracji przestrzennej Lorenza, wykreślono krzywą Lorenza oraz sporządzono mapy koncentracji przestrzennej.

Tendencję do homogamii lub heterogamii małżeństw określono stosując analizy rozkładu procentowego, a także inne miary statystyczne – współczynnik h oraz współczynnik H . W odróżnieniu od udziału procentowego cechą charakterystyczną obydwu tych miar jest to, że badając za ich pomocą zależność między cechami małżonków porównujemy badany rozkład cech ze skonstruowanym w celu jego analizy rozkładem teoretycznym, w którym cechy małżonków są niezależne. Obydwa współczynniki oparte są na założeniu, że analizowana zbiorowość jest układem zamkniętym i tylko wewnątrz niego możliwy jest wybór współmałżonków (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974).

Współczynnik h ma postać:

$$h = \frac{\text{rzeczywista liczba małżeństw w danej kategorii (n)}}{\text{teoretyczna liczba małżeństw w danej kategorii (n}_0\text{)}}$$

„Teoretyczna liczba małżeństw” wskazuje, jaka byłaby liczba małżeństw między kobietami i mężczyznami o określonych cechach, gdyby nie występowała ani tendencja do homogamii, ani do heterogamii, a więc gdybyśmy mieli do czynienia z całkowitą niezależnością między cechami partnerów i wybór małżonka był zupełnie przypadkowy. Gdy h jest mniejsze od jedności (a więc gdy n jest mniejsze od n_0) występuje zjawisko niedoreprezentowania małżeństw określonego typu. Istnieje wówczas „niechęć” do tworzenia związków między ludźmi o określonych cechach

bądź też występują inne czynniki utrudniające zawieranie małżeństw tego typu. W przypadku gdy h jest większe od jedności mamy do czynienia z nadreprezentacją danego typu małżeństw. Pojawia się wtedy preferencja do zawierania związków małżeńskich między ludźmi o danych cechach bądź też występują inne czynniki ułatwiające zawieranie małżeństw tego typu. Natomiast brak jest preferencji w wyborze partnera, gdy $h = 1$.

Współczynnik h pozwala ustalić, czy w poszczególnych kategoriach mamy do czynienia z tendencją do homogamii czy do heterogamii. Nie daje on jednak odpowiedzi na pytanie, czy w całej analizowanej zbiorowości występuje tendencja do homogamii oraz ze względu na którą cechę jest ona silniejsza, a ze względu na którą słabsza. Wymogi te spełnia współczynnik H .

$$H = \frac{Z - Z_0}{M - Z_0}$$

gdzie: Z – liczba małżeństw homogenicznych w danej populacji,
 Z_0 – teoretyczna liczba małżeństw homogenicznych,
 M – maksymalna możliwa w danej populacji liczba małżeństw homogenicznych.

Współczynnik H przybiera wartości od 0 do 1. Jeśli wartości współczynnika H zbliżają się do 1, oznacza to wzrost homogamii, a w krańcowym przypadku, gdy $H = 1$, określa sytuację, kiedy w populacji nie ma takich małżeństw, które mogłyby być homogeniczne, a nimi nie są. Wartości współczynnika H informują o faktycznej nadwyżce małżeństw jednorodnych w stosunku do możliwej liczebności.

W analizie wyników badań wykorzystano różne metody kartograficzne – diagramy strukturalne, wykresy słupkowe (proste, grupowane, sumaryczne, strukturalne, histogramy), kartogramy, kartodiagramy (proste), metodę sygnaturową przy zastosowaniu programów Corel 7.0, Ms Draw. 1.01., Microsoft Exel 6.0, Mapinfo 5.5. Program MapInfo 5.5. posłużył m. in. do analizy lokalizacji miejsc zamieszkania osób zawierających małżeństwa.

2. NOWOŻEŃCY I MAŁŻEŃSTWA ZAWARTE W ŁODZI W LATACH 1990–2003

2.1. Uwagi wstępne

W Polsce od roku 1989 trwa transformacja systemowa o zmiennej dynamice, która obejmuje wszystkie dziedziny życia. Przemiany społeczno-gospodarcze polegają na przechodzeniu od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej opartej głównie na prywatnej własności środków produkcji.

Rozpoczęta transformacja o charakterze modernizacji miała początkowo wybitnie technokratyczny charakter, tzn. była zorientowana na kształtowanie parametrów makroekonomicznych dotyczących inflacji, recesji, wzrostu narodowego produktu brutto, redukcji zadłużenia zagranicznego itp. Ignorowała natomiast socjo-psychologiczny wymiar przemian związany z postawami ludzi wobec nowego ładu, z trudnościami adaptacyjnymi, ze stanem samopoczucia zbiorowego (A. Miszańska 1996).

Charakter modernizacji systemowej przejawia się w czterech wymiarach: politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturowo-świadomościowym (A. Miszańska 1996). W wymiarze politycznym sprowadza się ona do demokratyzacji, tj. do rozwoju demokratycznych instytucji zapewniających pluralizm i policentryzm życia politycznego oraz demokratycznego obyczaju, polegającego na udziale obywateli w kreowaniu i kontrolowaniu decyzji odnoszących się do spraw publicznych, do dobra wspólnego. Gospodarczy wymiar modernizacji przejawia się uruchomieniem mechanizmów samoczynnego wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego oraz dążeniem do wydobycia kraju ze stanu strukturalnego zacofania i peryferyjności. Modernizacja w wymiarze społecznym oznacza proces kształtowania się rozwiniętej pluralistycznej struktury społecznej, złożonej z wielości autonomicznych grup – klas społecznych, grup zawodowych, regionalnych, religijnych itp. – pośredniczących pomiędzy państwem a jednostką. Oznacza także wzrost poziomu skolaryzacji społeczeństwa – niezbędnego warunku wyjścia z cywilizacyjnego zacofania – oraz rozwój klasy średniej, uważanej powszechnie za najważniejszy stabilizator porządku demokratycznego. W wymiarze kulturowo-świadomościowym modernizacja zaś to przemiana systemu wartości, postaw i orientacji życiowych, ogólnie mówiąc, trend zmierzający w kierunku większej kulturowej różnorodności i otwartości.

Według S. Golinowskiej (1996) w procesie transformacji można wyodrębnić trzy podokresy:

- pierwszy, lata 1990–1992, przeżywanie szoku związanego z transformacją i głębokim kryzysem produkcji,
- drugi, lata 1993–1995, czyli ożywienie gospodarcze i nabieranie kształtów rynkowych struktur i instytucji,
- trzeci, od 1996 r., charakteryzujący się osłabieniem dynamiki wzrostu gospodarczego i pojawieniem się obaw o źródła utrzymania jej wysokiego tempa.

Zjawiskami towarzyszącymi tym przemianom były m. in. zmiany w zasadach kształtowania cen i dochodów ludności, wzrost kosztów utrzymania, kryzys finansów publicznych, komercjalizacja usług społecznych, nowe zasady uzyskiwania mieszkań. Wszystko to wpływa w znaczący sposób na warunki życia większości rodzin.

W sferze zmian społecznych obserwuje się zwiększenie zróżnicowania społecznego, przybierającego z reguły postać polaryzacji społecznej. Wyodrębniają się nowe warstwy i kategorie społeczne „powołujące do życia nowe”, adekwatne do nich, statusowe kategorie rodzin. W wyniku tego procesu różnicuje się znacznie materialny status rodzin. Polaryzacja społeczna, jak twierdzi Z. Tyszka (1995), przybrała w Polsce dość duże rozmiary.

Przemiany, jakie nastąpiły w szeroko rozumianej sferze pracy, polegające przede wszystkim na zmianach aktywności zawodowej Polaków, dotknęły w pierwszym rzędzie rodzin, których źródłem dochodu była i jest praca zawodowa z tytułu zatrudnienia (praca najemna). W porównaniu z 1988 r. współczynnik aktywności zawodowej obniżył się z 65,3 do 54,7% w 2003 r. (w województwie łódzkim z 65,2 do 55,1%)¹. Zmiany te wynikały z przesunięcia części pracujących do grupy biernych zawodowo (wcześniejsze emerytury) oraz z przemian o charakterze strukturalnym (zwiększenie się liczby pracodawców i pracujących na rachunek własny oraz pomagających im członków rodzin), ale najważniejszą przyczyną obniżenia się poziomu aktywności zawodowej jest bezrobocie. Stopa bezrobocia w 2003 r. osiągnęła poziom $\frac{18,0\%^A}{20,0\%^B}$ i była zróżnicowana terytorialnie².

Niższa aktywność zawodowa oznacza spadek znaczenia wynagrodzeń w dochodach osobistych ludności i wzrost udziału dochodów z tytułu świadczeń społecznych. Nowym źródłem dochodu, o charakterze okresowym, dla wielu rodzin staje się zasiłek dla bezrobotnych. Niektóre rodziny

¹ Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski 2002, 2003. GUS, Warszawa; Rocznik statystyczny województw, 2004, GUS, Warszawa.

² Rocznik statystyczny województw, 2004, GUS, Warszawa. Dane podano w dwóch ujęciach, tj. z uwzględnieniem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie przy wykorzystaniu wyników Powszechnego Spisu Rolnego 1996 (wariant A) oraz Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 i Powszechnego Spisu Rolnego 2002 (wariant B).

najuboższe korzystają też z zasiłków pomocy społecznej jako źródła dochodu.

Kolejną ze zmian okresu transformacji jest ograniczenie społecznego funduszu spożycia. Wiąże się to z wprowadzaniem i podwyższaniem odpłatności za usługi społeczne. W okresie przemian ustrojowych nastąpiło więc przejście od państwa w założeniach opiekuńczego do państwa o tendencjach liberalnych, wykazującego skłonności do ograniczania świadczeń socjalnych.

Wszystko to powoduje coraz istotniejsze reperkusje w funkcjonowaniu jednostek i rodzin w ramach społeczeństwa oraz w świadomości społecznej. Tym, co cechuje dotychczasowy przebieg polskiej transformacji, jest jej asymetryczny charakter, tzn. przemiany w gospodarce, w infrastrukturze prawnej i politycznej nie powodują – jak na razie – oczekiwanych skutków w sferze mentalno-świadomościowej. Procesy adaptacyjne do nowej sytuacji, zdaniem Z. Tyszki (1995), są powolne i bardziej dostrzegalne u młodego pokolenia.

Zaistniała w naszym kraju sytuacja wymusza bardziej podmiotowe traktowanie siebie i swojej rodziny, za którą w pierwszej kolejności odpowiedzialni są ci, którzy ją założyli – mąż i żona. Zdaniem B. Kosek-Nity (1997) badania z ostatnich lat wskazują, że centralną wartością dla współczesnego człowieka jest „osoba w odniesieniu do jego własnej osoby”. Stąd też preferowane są takie wartości, jak: szczęście, miłość, zadowolenie, bezpieczeństwo, swoboda działania i decydowania, czyli tzw. orientacja na siebie. Jednak etos indywidualistyczno-podmiotowy, oparty na poleganiu na sobie samym, na wolności decydowania o własnym losie, na indywidualnej przedsiębiorczości bardzo powoli toruje sobie drogę w polskim społeczeństwie (A. Miszańska 1996).

W Polsce na zachowania demograficzne, w tym matrymonialne, od lat sześćdziesiątych XX w. poczynając, silniej oddziałują czynniki ekonomiczno-społeczne i świadomościowe aniżeli uwarunkowania w zakresie procesów i struktur ludnościowych (K. Słany 2000).

Proces spadku małżeńskości trwa w Polsce od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Trudno ocenić, na ile spowodowany jest on przemianami gospodarczymi, a w jakim stopniu wynika ze związanych z nim przeobrażeń świadomościowych, z przenoszenia wzorców zachowań z wysoko rozwiniętych krajów zachodnich.

Zawieranie związków małżeńskich ma podstawowe znaczenie dla śledzenia zmian w zakresie stosunków ludnościowych. Ma ono określone skutki dla kształtowania się procesów ludnościowych, gdyż głównie w małżeństwie jako podstawowej komórce społeczeństwa dokonuje się w dalszym ciągu w Polsce proces reprodukcji.

Poszukiwaniem tendencji w sposobie zawierania związków małżeńskich, czyli formowaniu się małżeństw, interesowano się od dawna. Do czynników

mających wpływ na kształtowanie się stopy małżeństw zalicza się: aktualną sytuację demograficzną, która jest wynikiem wydarzeń lat minionych, zmiany gospodarcze, regulacje prawne oraz przekształcenia świadomościowo-mentalne społeczeństwa. Wymienione czynniki często działają razem, a w pewnych okresach, dłuższych bądź krótszych, zarysowuje się przewaga jednego z nich. Potwierdzają to badania prowadzone w wielu krajach.

Zależność między aktualną częstością zawieranych małżeństw (oraz liczebnością wydanych na świat dzieci) a rozmiarami ruchu naturalnego ludności w minionym czasie ujmuje prawo Sundta, ogłoszone w 1855 r. (E. Rosset 1975). Sformułowana prawidłowość demograficzna zakłada istnienie „słabych i mocnych” roczników urodzeń, które po latach wywołują nową falę zwyczajki małżeństw i urodzeń.

W aspekcie czynnika demograficznego istotne jest, jaki wpływ na częstość małżeństw wywiera struktura ludności według wieku, płci i stanu cywilnego, a w szczególności obsada grup wiekowych, które dają największą liczbę kandydatów do małżeństwa. Rola czynnika demograficznego, tak ważna w okresie powojennym, od lat dziewięćdziesiątych wyraźnie traci na znaczeniu (K. Slany 2000).

Zmiany w natężeniu skłonności do małżeństw są w znacznej mierze zdeterminowane przez położenie gospodarcze kraju. Relacje pomiędzy częstością zawierania małżeństw a istniejącą sytuacją gospodarczą posłużyły ekonomistom okresu międzywojennego (J. Müller, E. Wagemann) do określenia krzywej małżeństw jako wskaźnika koniunktury gospodarczej (E. Rosset 1975). E. Wagemann w wyniku przeprowadzonych badań doszedł do wniosku, że w przeszłości w Anglii ruch małżeński pozostawał w silnej korelacji z płacami i z eksportem; w Australii – z importem i cenami hurtowymi; w krajach typowo rolniczych – z urodzajami; w krajach typowo przemysłowych – z zarobkami robotników, indeksem handlu hurtowego i importem (E. Rosset 1975).

O wpływie transformacji gospodarczej w Polsce na zmiany procesu zawierania małżeństw pisała m. in. E. Gołata (1995a). Wśród mierników wyrażających przeobrażenia gospodarcze, a wpływających na rozmiary zawierania małżeństw, autorka wyróżniła stopę bezrobocia, stopień zaawansowania prywatyzacji i udział pracujących w rolnictwie. Wyniki jej badań wskazują na współwystępowanie niższego natężenia małżeństw z wyższym natężeniem bezrobocia, niższym stopniem zaawansowania prywatyzacji i – jednocześnie – wyższym udziałem liczby pracujących w rolnictwie.

Wpływ czynników ekonomicznych zakwestionował H. Schubnell, który wskazał na inne zależności, a zwłaszcza na zależność liczby małżeństw od istniejących restrykcji prawnych wpływających na nie – jego zdaniem – w większym stopniu niż czynniki ekonomiczne (E. Rosset 1975).

Rozwiązania legislacyjne rzeczywiście mogą wpływać na liczebność zawieranych związków małżeńskich, ale wpływ ten ma charakter krótkotrwały. W Polsce w 1964 r. nastąpił niewielki, ale zarazem nieoczekiwany wzrost stopy małżeństw. W następnym roku liczba zawartych małżeństw obniżyła się w o wiele większym stopniu niż można było tego oczekiwać. Przyczyną tych zmian były nowe regulacje prawne, tj. podniesienie wieku małżeńskiego dla mężczyzn (do 21 lat) od 1965 r., co skłoniło wielu młodych ludzi do wcześniejszego zawarcia małżeństwa. Zmniejszyła się w ten sposób liczba małżeństw zawartych w następnym roku. Natomiast zmiany prawne, które nastąpiły w Polsce w 1998 r. (w ich wyniku m. in. obniżono wiek małżeński mężczyzn) nie wywołały zmian w liczebności zawieranych małżeństw.

Kształtowanie się liczby i struktury małżeństw zawieranych w Polsce Ludowej było wypadkową zmian czynników demograficznych, a także uwarunkowań społeczno-ekonomicznych. Formowanie się małżeństw w okresie transformacji społeczno-ustrojowej w Polsce wskazuje na większą rolę czynników ekonomicznych i zmian świadomości społeczeństwa. Na modernizację społeczeństwa wpłynęła nie tylko transformacja ustrojowo-gospodarcza dokonująca się w naszym kraju, ale i przekształcenia w sferze osobowościowej wyrażające się w procesie autonomizacji jednostek, któremu towarzyszy rozwój idei wolności jednostki i jej samorealizacji także poza pracą (Z. Tyszka 2002). Obrazem modernizacji społeczeństwa są m. in. zachowania demograficzne, a wśród nich zachowania matrymonialne.

2.2. Stan liczebny i struktura małżeństw

Zawieranie związków małżeńskich ma istotne znaczenie przynajmniej z dwu powodów. Pierwszy, o charakterze społeczno-ekonomicznym, wiąże się z faktem, iż małżeństwo stanowi na ogół jądro nowego gospodarstwa domowego, a z tym wiążą się różnorodne potrzeby, w pierwszym rzędzie mieszkaniowe. Drugi odnosi się do działania demograficznego, ponieważ nowe małżeństwa wpływać mogą na liczbę urodzeń – z reguły im więcej zawieranych małżeństw, tym więcej rodzi się dzieci.

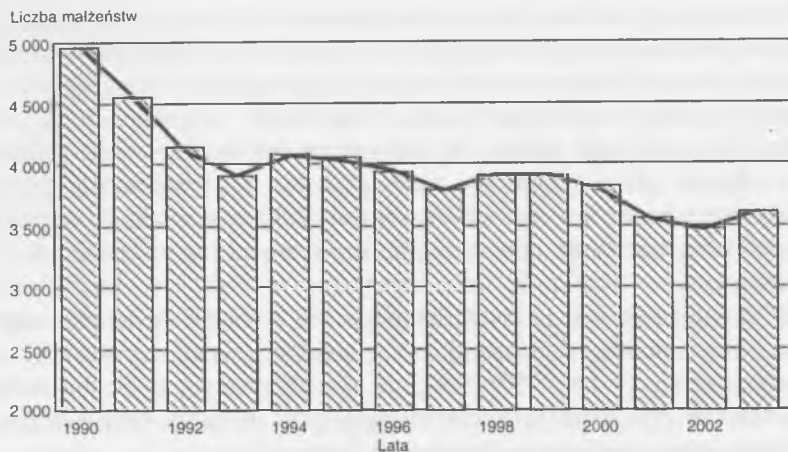
W pierwszym dziesięcioleciu po zakończeniu II wojny światowej, a więc w okresie tzw. kompensaty demograficznej, liczba zawieranych w Polsce związków małżeńskich była wysoka. W Łodzi szczególnie pod tym względem był rok 1948, kiedy liczba nowo zawartych związków małżeńskich wyniosła 10 793, a współczynnik natężenia małżeństw (liczba małżeństw na 1000 ludności) osiągnął maksymalny w okresie powojennym poziom 20,0 promille (E. Rosset 1962).

W pierwszej połowie lat sześćdziesiątych XX w. liczba małżeństw w mieście gwałtownie się zmniejszyła, obniżając się do poziomu poniżej 5 tys. rocznie. Ich natężenie wynosiło zaś ok. 6–7 promille. Ujawnił się wówczas ważny czynnik kształtujący liczbę małżeństw, a mianowicie struktura ludności potencjalnie zdolnej do ich zawierania według wieku. Właśnie w tym okresie grupa osób w wieku 20–24 lata, na którą przypadała maksymalna liczba nowo zawieranych związków małżeńskich, wypełniła się niewielkimi liczebnie generacjami urodzonymi w okresie II wojny światowej.

W drugiej połowie lat sześćdziesiątych i w latach siedemdziesiątych w wiek największego natężenia małżeństw weszły roczniki wyżu demograficznego z lat 1950–1960, nic więc dziwnego, że liczba małżeństw w Łodzi w tym okresie rosła, osiągając w 1977 r. liczbę 8336, przy współczynniku natężenia małżeństw 10,2 promille.

Od 1981 r. liczba małżeństw w Łodzi stale się zmniejszała (niewielki wzrost w stosunku do roku poprzedniego wystąpił tylko w latach 1988, 1994, 1998 i 2003). Wskaźnik dynamiki liczby zawieranych małżeństw wyniósł 73,3 w 2003 r. (1990=100). W latach osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych spadek ten można wiązać z napływem w wiek najczęstszego zawierania małżeństw osób urodzonych w okresie niżu demograficznego z lat sześćdziesiątych. Spadkowa tendencja liczby zawieranych związków małżeńskich w ostatnich latach utrzymuje się pomimo wzrostu liczby młodych osób mogących potencjalnie zawierać związki.

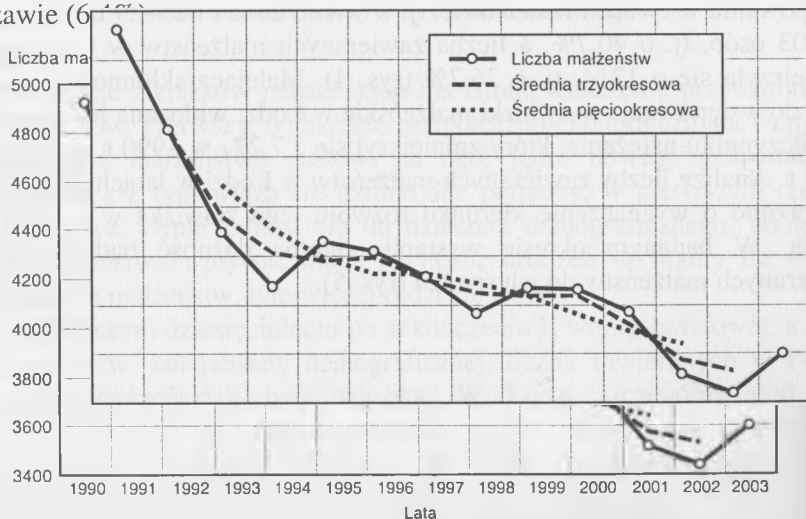
W latach 1990–2003 w Łodzi liczba osób w wieku najczęstszego wstępowania w związki małżeńskie, tj. w wieku 20–24 i 25–29 lat wzrosła o 37 203 osób, tj. o 40,7%, a liczba zawieranych małżeństw w tym okresie zmniejszyła się o 1314, tj. o 26,7% (rys. 4). Malejąca skłonność młodych osób do wstępowania w związki małżeńskie w Łodzi widoczna jest także we współczynniku natężenia, który zmniejszył się z 7,2‰ w 1990 r. do 4,7‰ w 2003 r. Analizę liczby zawieranych małżeństw w Łodzi w latach 1990–2003 poszerzono o wyznaczenie kierunku rozwoju tego zjawiska w czasie tzw. trendu. W badanym okresie wystąpiła ogólna dążność badanej liczby zawieranych małżeństw do ich spadku (rys. 5).

Rys. 4. Liczba zawartych małżeństw w Łodzi w latach 1990–2003

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź

Tendencję spadkową liczby zawieranych małżeństw odnotowano we wszystkich pięciu największych miastach Polski, przy czym największe tempo spadku (w latach 1990–2003) odnotowano w Łodzi (26,7% – tab. 1). W Krakowie, Wrocławiu i w Poznaniu spadek liczby zawieranych małżeństw wyniósł od 17,2 do 18,1%, najniższy spadek zaobserwowano zaś w Warszawie (6,4%).

Rys. 5. Tendencja rozwojowa liczby zawieranych małżeństw w Łodzi w latach 1990–2003

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź

Tabela 1

Małżeństwa zawarte w największych miastach Polski w latach 1990–2003

Rok	Łódź		Warszawa		Kraków		Poznań		Wrocław	
	w liczbach bezwzględ- nych	na 1000 ludności	w liczbach bezwzględ- nych	na 1000 ludności	w liczbach bezwzględ- nych	na 1000 ludności	w liczbach bezwzględ- nych	na 1000 ludności	w liczbach bezwzględ- nych	na 1000 ludności
1990	4 923	7,2	8 695	6,6	4 201	7,5	3 401	7,7	3 564	7,3
1995	4 016	4,9	7 964	5,9	3 734	6,5	2 937	6,4	3 047	6,0
1998	3 871	4,8	7 844	5,7	3 592	6,1	2 988	6,4	3 112	5,9
1999	3 863	4,9	8 118	5,9	4 202	7,0	3 092	6,6	3 220	6,1
2000	3 772	4,8	8 043	5,8	3 876	6,4	2 997	6,3	2 988	5,6
2001	3 519	4,5	7 574	5,4	3 603	5,9	2 716	5,7	2 850	5,3
2002	3 440	4,4	7 636	5,2	3 355	5,4	2 772	5,7	2 728	5,0
2003	3 609	4,7	8 140	4,8	3 480	4,8	2 786	5,0	2 946	4,7

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Roczniki demograficzne*, 1991, 1996, 1999, 2002, 2004, GUS, Warszawa.

Tendencja spadkowa ma charakter ogólnopolski. Według ekspertów: przyczyn spadku skłonności do zawierania małżeństw w Polsce w ostatnich latach można upatrywać przede wszystkim w uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych, tj. w trudnych warunkach ekonomicznych większości osób z młodego pokolenia będącego w wieku zakładania i budowy rodziny (bezrobocie wśród młodych ludzi, niskie dochody, niedostępność mieszkań dla młodych ze względu na zbyt wysokie ceny przy braku ulg i preferencyjnych kredytów dla młodych rodzin)³.

Należy dodać, że na spadek skłonności do zawierania małżeństw wpływać może dynamiczny wzrost liczby studiującej młodzieży (zwłaszcza kobiet), a także fakt, że uzyskanie atrakcyjnej posady (najczęściej w sektorze prywatnym) wiąże się z podporządkowaniem życia osobistego karierze zawodowej. Może to sprzyjać powstawaniu związków nieformalnych i odraczaniu decyzji o zawarciu formalnego związku małżeńskiego.

Zawierane małżeństwa można klasyfikować i grupować na różne sposoby, w zależności od kryteriów podziału i dostępności danych statystycznych. W tym opracowaniu dokonano klasyfikacji małżeństw według rodzaju zawieranego związku, wieku i poprzedniego stanu cywilnego nowożeńców. Biorąc pod uwagę dobór nowożeńców ze względu na określone cechy, wyróżniono małżeństwa homogeniczne i heterogeniczne. Za małżeństwa homogeniczne uznano związki jednorodne, zawierane przez partnerów o cechach takich samych lub bardzo podobnych. Analogicznie małżeństwami heterogenicznymi, czyli związkami mieszanymi (niejednorodnymi) są związki osób charakteryzujących się różnymi cechami.

Zgodnie z prawem obowiązującym od 1999 r. można w Polsce zawierać związki małżeńskie cywilne bądź wyznaniowe, które pociągają za sobą takie same skutki cywilnoprawne. Strukturę małżeństw zawartych w Łodzi według rodzaju zawartego związku ilustruje tab. 2. Z możliwości zawarcia związku tylko wyznaniowego w 1999 r. skorzystało ponad 55% nowożeńców. Mimo iż odnotowano w omawianym okresie wzrost liczby zawieranych ślubów tzw. konkordatowych (do 60,0% w 2003 r.), to w dalszym ciągu małżeństwa cywilne stanowią wysoki odsetek wśród ogółu par legalizujących swój związek.

³ *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 1997*, Rządowa Komisja Ludnościowa, Warszawa 1998.

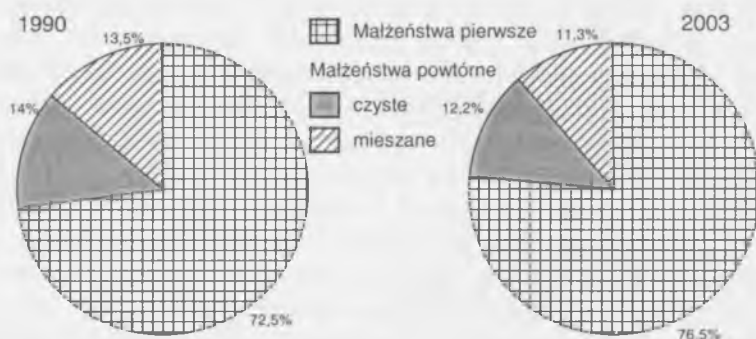
Tabela 2

Małżeństwa zawarte w Łodzi w latach 1999–2003 według rodzaju zawartego związku

Rok	Ogółem	Małżeństwa cywilne			Małżeństwa wyznaniowe		
		w liczbach bezwzględnych	na 1000 ludności w wieku 15 lat i więcej	w % ogólnej liczby małżeństw	w liczbach bezwzględnych	na 1000 ludności w wieku 15 lat i więcej	w % ogólnej liczby małżeństw
1999	3 863	1 727	2,5	44,7	2 136	3,1	55,3
2000	3 772	1 590	2,3	42,2	2 182	3,2	57,8
2001	3 519	1 460	2,1	41,5	2 059	3,0	58,5
2002	3 440	1 415	2,1	41,1	2 025	3,0	58,9
2003	3 609	1 442	2,1	40,0	2 167	3,2	60,0

Źródło: dane niepublikowane Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Wśród małżeństw zawieranych w Łodzi zdecydowanie dominują małżeństwa pierwsze, tj. związki, w które wступują panny i kawalerowie. W 2003 r. ponad 76% związków małżeńskich stanowiły związki zawierane pierwszy raz przez oboje partnerów. Liczba związków pierwszych w porównaniu z rokiem 1990 zwiększyła się o 4%, choć w omawianym okresie liczba tych związków podlegała wahaniom (rys. 6). Lata 1995 i 1998 to okresy, w których odnotowano nieznaczny spadek liczby małżeństw pierwszych w stosunku do roku poprzedniego.

Rys. 6. Struktura małżeństw według stanu cywilnego nowożeńców w 1990 i 2003 r.

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Statystyka...*, 2004, US, Łódź oraz niepublikowanych danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Małżeństwa powtórne obejmują związki, w których co najmniej jeden z partnerów ma przeszłość matrymonialną. W skład tej grupy wchodzi małżeństwa czyste (związki zawierane przez osoby, które pozostawały już poprzednio w małżeństwie) i małżeństwa mieszane, czyli związki, w których osoby stanu wolnego łączą się z osobami owdowiałymi lub rozwiedzionymi (P. Rydzewski 1993).

Małżeństwa powtórne w Łodzi w 2003 r. stanowiły blisko czwartą część ogółu zawartych związków (rys. 6), z przewagą małżeństw czystych (12,2%) nad mieszanymi (11,3%). Odnotowano 4% spadek liczby małżeństw powtórnych w stosunku do roku wyjściowego, ale – podobnie jak w przypadku związków pierwszych – liczba związków powtórnych w analizowanym okresie ulegała na przemian wzrostom lub spadkom. Najczęściej zawieranymi związkami powtórnymi w 2003 r. były małżeństwa: rozwiedziony – rozwiedziona (związek czysty) – 31,2%, panna – rozwiedziona (związek mieszany) – 26,9% i rozwiedziona – kawaler (związek mieszany) – 16,7%.

Analizując strukturę małżeństw ze względu na stan cywilny nowożeńców, stwierdzono, że najliczniejszą grupę stanowiły związki, w których oboje partnerzy mieli ten sam stan cywilny – odsetek małżeństw homogenicznych

w 2003 r. wynosił 85,5% ogółu zawartych małżeństw (tab. 3). Wśród małżeństw heterogenicznych przeważały związki osób wolnych z rozwiedzionymi.

Udział małżeństw homogenicznych wśród nowożeńców w Łodzi ze względu na wiek był zbliżony w całym omawianym okresie, wahając się od 51,7% w 1990 r. do 51,5% w 2003 r. (tab. 4).

Tabela 3

Małżeństwa homogeniczne i heterogeniczne ze względu na stan cywilny nowożeńców w Łodzi w % ogółu małżeństw)

Rok	Małżeństwa homogeniczne				Małżeństwa heterogeniczne
	ogółem	panna kawaler	rozwiedziona rozwiedziony	wdowa wdowiec	
1990	83,0	72,5	8,3	2,2	17,0
1994	87,2	73,5	11,2	2,5	12,8
1995	85,5	71,2	11,6	2,7	14,5
1996	87,1	72,0	12,3	2,8	12,9
1997	85,8	72,7	11,1	2,0	14,2
1998	85,5	71,6	11,9	2,0	14,5
1999	87,4	74,1	11,0	2,3	12,6
2000	85,6	74,3	9,9	1,4	14,4
2001	86,6	75,2	9,9	1,5	13,4
2002	87,3	75,5	10,2	1,6	12,7
2003	85,5	76,5	7,3	1,7	14,5

Źródło: oprac. własne na podstawie *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź.

Podobieństwo wieku małżonków jest jedną z cech charakterystycznych współczesnego społeczeństwa. Rówieśnictwo przyczynia się do lepszego wzajemnego porozumienia małżonków i ukształtowania partnerskiej formy związku (H. Mrzygłód 1996). Dokonując klasyfikacji małżeństw ze względu na wiek nowożeńców wyróżnia się małżeństwa młodociane, tj. zawierane przez partnerów, którzy nie osiągnęli wieku zawarcia małżeństwa określonego prawem.

W Polsce od 15 listopada 1998 r. małżeństwo mogą zawrzeć kobieta i mężczyzna mający ukończonych osiemnaście lat⁴. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny (Artykuł 10/12 § 1 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*).

Wcześniejsze rozwiązania prawne, obowiązujące od wejścia w życie *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* w roku 1965, zezwalały na zawieranie

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (DzU z dnia 5 marca 1964 r.).

związków małżeńskich kobiecie mającej ukończone lat 18 i mężczyźnie, który ukończył 21 lat. W wyjątkowych, uzasadnionych dobrem przyszłej rodziny, sytuacjach sąd opiekuńczy granicę wieku mógł obniżyć do 16 lat dla kobiety i 18 lat dla mężczyzny.

Tabela 4

Małżeństwa homogeniczne ze względu na wiek nowożeńców w Łodzi

Rok	Małżeństwa homogeniczne	
	w liczbach bezwzględnych	% ogółu małżeństw
1990	2 543	51,7
1994	2 194	54,1
1995	2 190	54,5
1996	2 115	54,1
1997	1 982	52,6
1998	2 059	53,2
1999	2 028	52,5
2000	2 038	54,0
2001	1 824	51,8
2002	1 805	52,5
2003	1 859	51,5

Źródło: oprac. własne na podstawie *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź.

Jako małżeństwa młodociane w okresie 1990–1998 należy traktować związek, w którym kobieta jest w wieku 16–17 lat, lub mężczyzna w wieku 18–20 lat bądź też oboje zawarli związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego. Od 1999 r., zgodnie z nowymi rozwiązaniami prawnymi, małżeństwo młodociane może powstać tylko przez udział w nim kobiety młodocianej, prawo bowiem nie dopuszcza, by w związek małżeński wstępował mężczyzna, który nie ukończył 18 lat.

Małżeństwa młodociane są szczególnie narażone na rozpad. Zaobserwowano, iż im młodszy był wiek zawarcia związku małżeńskiego, tym szybciej ulegało ono rozpadowi (K. Zawadzki 1995). Badania małżeństw młodocianych przeprowadzone przez K. Zawadzkiego w 1990 r. w Łodzi w dzielnicy Śródmieście wykazały, że na 27 takich małżeństw, po trzech latach 7 z nich (26%) uległo rozpadowi (na skutek rozvodu lub separacji).

W latach 1990–2003 liczba i udział małżeństw młodocianych w Łodzi znacznie się zmniejszyły, co było zjawiskiem bardzo pozytywnym (tab. 5).

Tabela 5

Małżeństwa młodociane zawarte w Łodzi w latach 1990–2003

Rok	Mężczyźni (18–20 lat)		Kobiety (16–17 lat)	
	w liczbach bezwzględnych	w % ogólnej liczby małżeństw	w liczbach bezwzględnych	w % ogólnej liczby małżeństw
1990	446	9,1	102	2,1
1991	331	7,3	83	1,8
1992	303	7,4	69	1,7
1993	270	7,0	60	1,5
1994	264	6,5	61	1,5
1995	204	5,1	47	1,2
1996	191	4,9	28	0,7
1997	143	3,8	31	0,8
1998	123	3,2	31	0,8
1999*	–	–	33	0,9
2000	–	–	21	0,6
2001	–	–	18	0,5
2002	–	–	13	0,4
2003	–	–	9	0,2

* Od 1999 r. mężczyźni w wieku 18–20 lat nie tworzą małżeństw młodocianych.

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź. *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź oraz niepublikowanych danych Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Można zaobserwować spadek liczby zarówno młodocianych kobiet, jak i mężczyzn zawierających związki. Jednocześnie od 1999 r. odnotowano większy udział mężczyzn w wieku 18–20 lat wchodzących w związki (ze 123 w 1998 r. do 191 w roku 1999) – co było wynikiem obniżenia granicy wieku małżeństw w ich przypadku do 18 lat. W następnych latach liczba młodych mężczyzn w wieku 18–20 lat zawierających związki małżeńskie powtórnie uległa zmniejszeniu, do 72 w 2003 r.

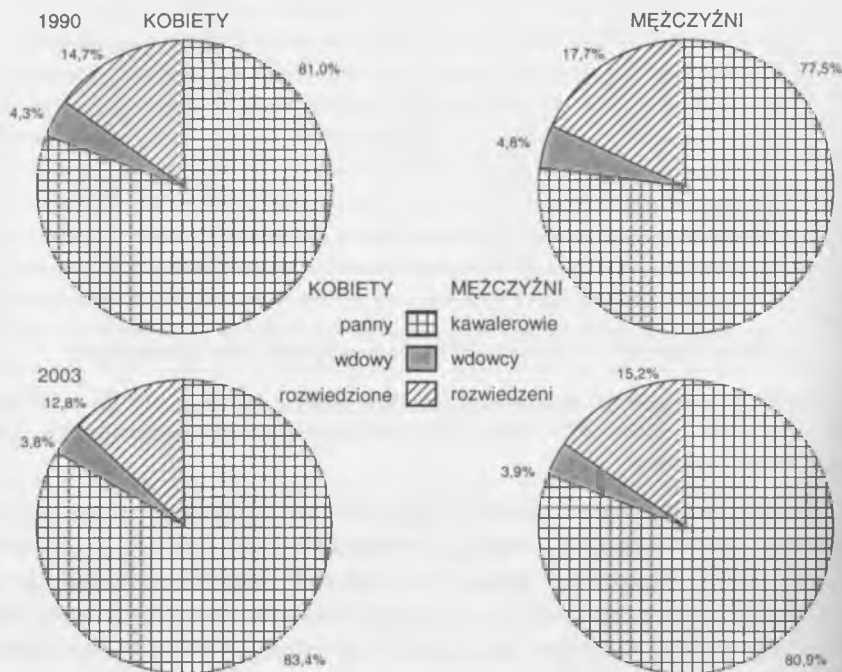
2.3. Struktura nowożeńców według cech demograficznych

W wyjaśnianiu procesów formowania się małżeństw w Łodzi w okresie transformacji zmienna stanu cywilnego nowożeńców odgrywa istotną rolę. Poprzedni stan cywilny osób zawierających związek małżeński ma wpływ na szansę doboru homogenicznego, a tym samym na liczbę związków pierwszych i powtórnych.

Struktura nowożeńców według poprzedniego stanu cywilnego w Łodzi wykazuje zdecydowaną przewagę osób stanu wolnego, które zawierały

małżeństwa w analizowanym okresie. Drugą pod względem udziału grupę nowożeńców stanowią osoby rozwiedzione (zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn). Najmniej liczną grupą nowożeńców są osoby owdowiałe.

W okresie transformacji w Łodzi można zaobserwować słabą tendencję do zwiększania się udziału osób stanu wolnego wstępujących w związki małżeńskie (panien z 81% w 1990 r. do 83,4% w 2003 r. i kawalerów z 77,5% w 1990 r. do 80,9% w 2003 r.). Jednocześnie odnotowano zmniejszające się udziały nowożeńców z pozostałych dwóch kategorii stanu cywilnego (rys. 7).

Rys. 7. Struktura stanu cywilnego nowożeńców w Łodzi w 1990 i 2003 r.

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Statystyka...*, 2004, US, Łódź oraz niepublikowanych danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Wiek nowożeńców to podstawowa zmienna w badaniach demograficznych, występująca zarówno po stronie przyczyn, jak i skutków interesującego nas zagadnienia, gdyż od tego, w jakim wieku zawarty zostanie związek małżeński, zależy szereg innych elementów ruchu naturalnego, a przede wszystkim urodzenia małżeńskie, rozwody oraz inne następstwa w sferze życia społecznego (Z. Strzelecki 1976).

Zmiana średniego wieku zawierania pierwszych małżeństw była jedną z najistotniejszych konsekwencji przejścia demograficznego, które dokonało się w Europie w ostatnich dwóch wiekach. Ważny jest także fakt, że zmiana

średniego wieku zawierania małżeństw miała istotny wpływ na proporcje osób bezżennych w starszych kohortach wiekowych (K. Tymicki 2001).

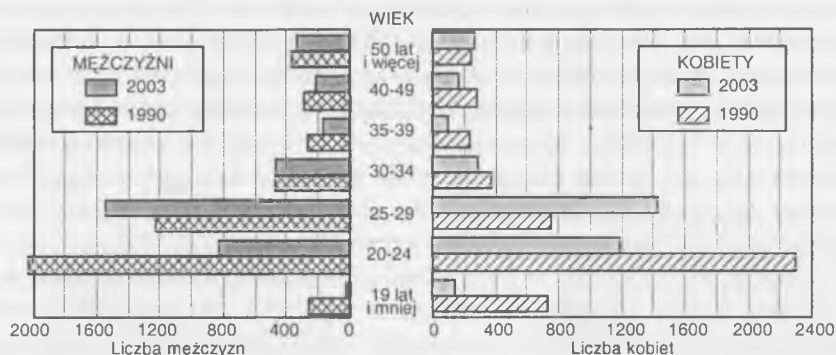
Zależność pomiędzy średnim wiekiem zawarcia pierwszego małżeństwa oraz proporcją osób bezżennych wykorzystał J. Hajnal (1965) do sformułowania trzech wzorców zawierania małżeństw. Pierwszy wzorzec małżeństwa jest charakterystyczny dla Europy Zachodniej i Północnej, charakteryzujących się późnym wiekiem zawierania małżeństw oraz wysoką proporcją osób trwale bezżennych. W Europie Wschodniej, gdzie spotyka się drugi wzorzec małżeński, nowożeńcy zawierają związki we wczesnym wieku i odnotowuje się niższą proporcję osób bezżennych w populacji. Trzeci wzorzec, nazywany nieeuropejskim, jest podobny do wzorca wschodnioeuropejskiego, z tą różnicą, że wartości wskaźników są niższe, tzn. niższy jest wiek zawierania małżeństwa i jeszcze mniejsza proporcja osób bezżennych.

Zmiany wieku zawierania małżeństw wynikają ze stadiów rozwoju społeczeństwa: od relatywnie wysokiego wieku w fazie preindustrialnej, przez niski wiek w okresie największej intensywności rewolucji przemysłowej, do ponownie wysokiego wieku zawierania małżeństw na przełomie XX i XXI w. We współczesnych społeczeństwach zachodnich wyraźna jest tendencja do wstępowania w związki w późniejszym wieku. Przejmowanie wzorców zachowań demograficznych z krajów wysoko rozwiniętych – w tym wieku zawierania małżeństw – określone terminem *westernizacji* – można zaobserwować także w naszym kraju (J. Dybowska 2000). W Łodzi w latach 1990–2003 wyraźnie zwiększył się wiek środkowy nowożeńców (tab. 6). Mediana wieku kobiet wzrosła o 2,86 lat, z 23,77 w 1990 do 26,63 lat w 2003 r. Połowa mężczyzn-nowożeńców w 1990 r. miała nie więcej, a połowa nie mniej niż 25,74 lat, w 2003 r. zaś – 28,02 lat (wzrost o 2,28 roku). Legalizowanie związków w coraz późniejszym wieku potwierdzają także inne miary statystyczne: kwartyl pierwszy (Q_1), kwartyl trzeci (Q_3) i typowy wiek nowożeńców (Rt).

Analiza struktury wieku nowożeńców w poszczególnych grupach wiekowych potwierdza słuszność wysuniętych wniosków dotyczących średniego wieku zawierania małżeństw. W początkowym okresie badań, w 1990 r. największy odsetek wśród nowożeńców zarówno kobiet, jak i mężczyzn stanowiły osoby mające 20–24 lata (powyżej 40%) – rys. 8. Osoby w wieku 25–29 lat stanowiły drugą grupę pod względem liczebności zawierających związki małżeńskie (kobiety – 15,4%, mężczyźni – 24,9%). Odnotować też należy wysoki udział kobiet bardzo młodych – 19 lat i mniej, które w 1990 r. zalegalizowały związek (14,9%).

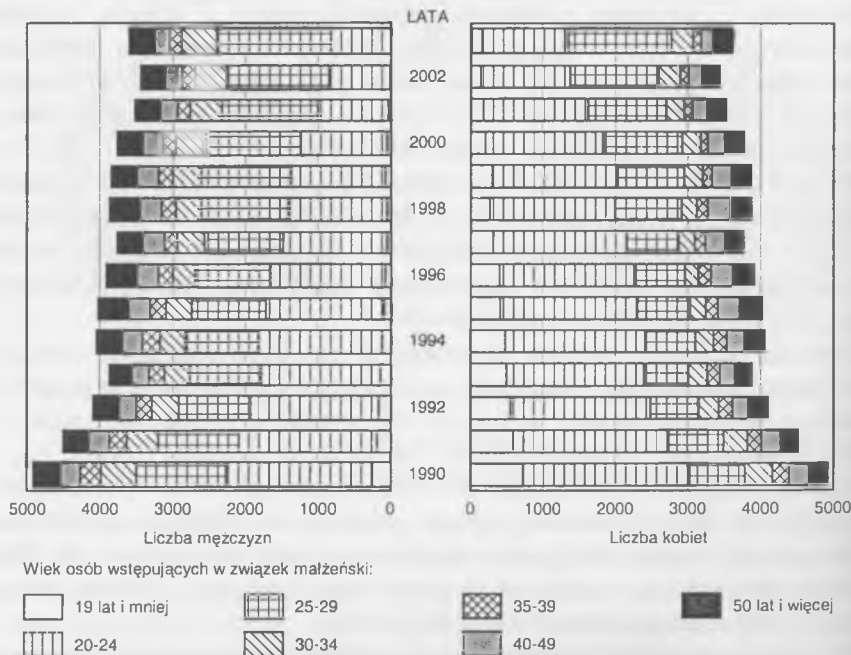
W okresie minionych trzynastu lat w bardzo znaczącym stopniu uległa zmianie struktura płci i wieku nowożeńców w Łodzi (rys. 9). Po pierwsze wyraźnie spadła skłonność do zawierania małżeństw w najmłodszych grupach wiekowych (19 lat i mniej oraz 20–24 lata) na korzyść nowożeńców z grupy 25–29 lat i w mniejszym stopniu 30–34 lata. Wyraźną skłonność do

zawierania związków w późniejszym wieku (25–29 lat) obserwujemy, analizując wskaźniki dynamiki – kobiety 189,1%, mężczyźni 127,0%. Analiza danych dotyczących wieku nowożeńców wskazuje też na wysoki udział nowożeńców w najstarszej grupie wiekowej – 50 lat i więcej.

Rys. 8. Piramida płci i wieku nowożeńców w Łodzi w 1990 i 2003 r.

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2004, US, Łódź

Rys. 9. Zmiany struktury płci i wieku nowożeńców w Łodzi w latach 1990–2003

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź, *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź

Tabela 6

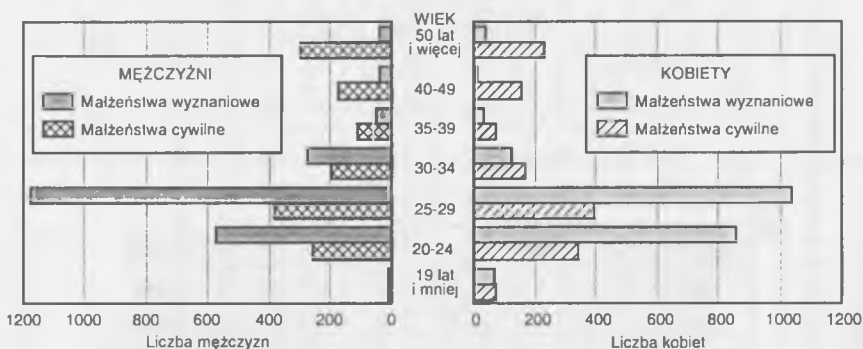
Parametry statystyczne wieku nowożeńców zawierających związek małżeński w Łodzi w latach 1990–2003

Parametry	Rok													
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
MĘŻCZYŹNI														
Mediana Me	25,74	25,71	25,64	25,68	25,97	26,39	26,42	26,80	27,13	27,20	27,33	27,80	28,03	28,02
Kwartył pierwszy Q_1	22,41	22,45	22,45	22,48	22,58	22,77	22,82	23,07	23,32	23,38	23,67	24,27	24,92	25,13
Kwartył trzeci Q_3	31,91	32,13	32,16	31,91	32,95	33,79	33,68	33,25	34,00	33,51	33,07	34,64	33,56	33,04
Typowy wiek R_t	20,99– –30,49	20,87– –30,55	20,78– –30,50	20,96– –30,40	20,78– –31,16	20,88– –31,90	20,99– –31,85	21,71– –31,89	21,79– –32,47	22,13– –32,27	22,63– –32,03	22,61– –32,99	23,71– –32,35	24,07– –31,97
KOBIECY														
Mediana Me	23,77	23,87	23,86	23,80	24,00	24,22	24,19	24,25	24,82	24,70	25,25	25,60	26,40	26,63
Kwartył pierwszy Q_1	21,08	21,25	21,20	21,24	21,38	21,57	21,55	21,69	22,03	21,91	22,26	22,41	22,91	23,18
Kwartył trzeci Q_3	29,38	29,28	29,39	29,16	29,53	29,87	29,82	29,63	29,97	29,72	29,58	29,72	29,91	29,77
Typowy wiek R_t	19,62– –27,92	19,85– –27,89	19,76– –27,96	19,84– –27,76	19,92– –28,08	20,07– –28,37	20,05– –28,33	20,28– –28,22	20,85– –28,79	20,79– –28,61	21,59– –28,91	21,95– –29,27	22,90– –29,90	23,33– –29,93

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź; *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź.

Nieco odmiennie kształtuje się struktura wieku nowożeńców w zależności od rodzaju zawartego związku (rys. 10). W subpopulacjach – kobiet i mężczyzn – zanotowano podobne różnice w wieku nowożeńców zawierających związki cywilne i wyznaniowe. Dotyczą one w przypadku związków cywilnych mniejszego udziału osób w wieku 20–29 lat na korzyść nowożeńców starszych (powyżej 35 lat). Można przypuszczać, iż powodem większego zainteresowania osób starszych zawieraniem ślubów cywilnych jest ich przeszłość matrymonialna i w większości przypadków brak możliwości legalizowania związków poprzez śluby wyznaniowe.

Strukturę wieku partnerów zawierających śluby konkordatowe wyróżniają nieco większe udziały nowożeńców w grupach 20–29 lat i niższe wśród nowożeńców powyżej 35. roku życia.

Rys. 10. Piramida płci i wieku nowożeńców zawierających związek wyznaniowy lub cywilny w Łodzi w 2003 r.

Źródło: oprac. własne na podstawie niepublikowanych danych Urzędu Statystycznego w Łodzi

Informacje obrazujące zależność pomiędzy wiekiem mężczyzn i kobiet wstępujących w związek w Łodzi nie pozwalają, niestety, jednoznacznie ustalić, jaki był udział par małżeńskich, w których małżonkowie byli w jednakowym wieku (małżeństwa rówieśnicze), a jaki udział małżeństw, w których starszy był mąż lub żona. Niezbędne do tego byłyby informacje ukazujące powiązania nowożeńców według poszczególnych roczników wieku. Analiza dostępnych danych pozwala jednak na wysunięcie następujących wniosków:

- blisko dwie trzecie mężczyzn w wieku 19 lat i mniej wzięło się w 1990 r., a niespełna połowa w 2003 r. z partnerkami z tej samej grupy wiekowej,
- blisko połowa kobiet w wieku 20–24, 25–29 i 40–49 lat wchodziła w związki małżeńskie z mężczyznami z tych samych grup wiekowych,

– odsetek kobiet z grup wiekowych 30–34 i 35–39 wiążących się z partnerami z tego samego przedziału wieku w omawianym okresie wynosi od 30 do 40%; pozostałe kobiety z powyższych grup wieku zawierały związki z mężczyznami od siebie starszymi.

Identyfikacja wiodących cech struktury wieku nowożeńców Łodzi w latach 1990–2003 została poszerzona badaniami zmian tej struktury w czasie. Dokonano przy tym podziału badanego okresu na fazy wyróżniające się podobieństwem struktury wieku badanych osób. Wykorzystano algorytm taksonomiczny zaproponowany przez S. Chomątowskiego i A. Sokołowskiego (1978), w którym miarę podobieństwa dwóch struktur określa następująca relacja:

$$P^*_{ij} = \sum_{k=1}^r \min (p_{ik}, p_{jk})$$

gdzie:

i, j – są to numery obiektów lub momentów,

k – numer składnika struktury,

p_{ik} – udział k -tego składnika w strukturze obiektu i ,

p_{jk} – udział k -tego składnika w strukturze obiektu j .

Wyrażenie P^*_{ij} może przyjmować wartość z przedziału $\langle 0,1 \rangle$. Jeżeli struktury i oraz j są całkowicie różne, to wówczas $P^*_{ij} = 0$, a jeżeli identyczne, to $P^*_{ij} = 1$.

Często wygodniej jest posługiwać się miarą braku podobieństwa między dwoma strukturami, określoną wzorem:

$$P_{ij} = 1 - \sum_{k=1}^r \min (p_{ik}, p_{jk}) = 1 - P^*_{ij}$$

W opracowaniu wykorzystano miarę braku podobieństwa, przy założeniu krytycznego poziomu braku podobieństwa na poziomie $\alpha = 0,05$, tzn. że dwa lata znajdują się w jednej podgrupie, jeżeli struktura w tych okresach będzie się różnić o mniej niż 0,05.

W wyniku zastosowania procedury algorytmu taksonomicznego uzyskano jednorodne podokresy o różnej długości, których granice są nieco inne dla mężczyzn i dla kobiet (tab. 7).

Omówienie wyników periodyzacji struktury wieku nowożeńców należy rozpocząć stwierdzeniem, iż uległa ona znacznym zmianom w minionym okresie, ale były to zmiany o charakterze stałej tendencji ogólnej z niewielkimi wahaniami. Dlatego wpływ na otrzymane rezultaty badań mają niewielkie różnice w strukturze wieku wydzielonych podokresów, często odnoszące się do udziałów jednej lub dwóch grup wieku⁵.

⁵ Sprawdzenia poprawności przeprowadzonego postępowania dokonano poprzez weryfikację jednorodności faz i ich wzajemnego zróżnicowania, obliczając miary braku podobieństwa dla przeciętnych struktur w podokresach.

Tabela 7

Jednorodne podokresy wydzielone dla struktury wieku nowożeńców zawierających małżeństwa Łodzi w latach 1990–2003

Wydzielone okresy	Kobiety	Mężczyźni
I	1990–1993	1990–1995
II	1994–1997	1996
III	1998–1999	1997–1999
IV	2000–2001	2000–2001
V	2002–2003	2002–2003

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Ruch naturalny ludności w Łodzi...*, 1999, US, Łódź. *Statystyka...*, 2000, 2002, 2004, US, Łódź.

Wyróżnione fazy, odnoszące się do struktury kobiet, mają długość od jednego roku do czterech lat. Dwa z pierwszych podokresów są zróżnicowane ze względu na zmienność struktury w grupie wiekowej 20–24 lata i 40–49 lat. Trzecia faza, obejmująca lata 1998–1999 wyróżniona została ze względu na wyraźnie zarysowaną tendencję spadku nowożeńców-kobiet w grupie 20–24 lata i na wzrost udziału kobiet w wieku 40–49 lat. Ostatnie fazy struktury wieku utrwalają w sposób zasadniczy mniejszy udział grupy wiekowej 20–24 lata (szczególnie piąty podokres) i wzrost udziału grupy 25–29 lat.

Jednorodne podokresy dla struktury wieku mężczyzn w części pokrywają się z podokresami wyodrębnionymi dla kobiet (ostatnie dwa). Podobnie jak w przypadku kobiet elementami różnicującymi fazy zmian struktury wieku są poszczególne udziały grup wiekowych. Pierwszy okres (lata 1990–1995) obrazuje stosunkowo niewielkie zmiany strukturalne wieku mężczyzn-nowożeńców. Rok 1996 sygnalizuje zachodzące zmiany w strukturze wieku mężczyzn, dotyczące osób mających 20–24, 25–29 lat. Następne fazy utrzymują spadkową tendencję udziału młodszych mężczyzn i wzrostową starszych mężczyzn w zawieranych związkach małżeńskich.

2.4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza stanu, struktury małżeństw i struktury demograficznej nowożeńców zawierających związek małżeński w Łodzi pozwala na próbę wyjaśnienia przebiegu formowania się małżeństw w mieście w latach 1990–2003.

W Łodzi, podobnie jak w innych dużych miastach, odnotowany został trwały proces spadku liczby zawieranych związków małżeńskich. Spośród pięciu największych miast Polski największy spadek liczby zawartych

nowych związków wystąpił właśnie w Łodzi. Tendencja spadkowa dotycząca legalizacji nowych związków nie wynikała ze struktury demograficznej ludności miasta, ale z malejącej skłonności młodych osób do wstępowania w związki małżeńskie.

W analizie formowania się małżeństw istotną rolę odgrywa struktura związków małżeńskich. Wśród małżeństw zawartych zdecydowanie dominują małżeństwa pierwsze (powyżej 76% ogółu). Dominującymi typami związków powtórnych są małżeństwa osób rozwiedzionych i rozwiedzionych z wolnymi.

Wprowadzenie możliwości zawarcia ślubu wyłącznie wyznaniowego sprawiło, że 60% związków to związki tzw. konkordatowe. Porównanie liczby związków wyznaniowych z poziomem praktyk religijnych w województwie łódzkim (w 2000 r. 40% mieszkańców systematycznie praktykowało, a 40% praktykowało sporadycznie) wykazuje, iż w dalszym ciągu małżeństwa cywilne stanowią wysoki odsetek wśród ogółu par legalizujących swój związek⁶.

Jedną z cech charakterystycznych zawieranych w Łodzi małżeństw jest podobieństwo wieku nowożeńców, chociaż na podstawie dostępnych danych nie było możliwe dokładne ustalenie liczby związków rówieśniczych.

W przeprowadzonych badaniach wieku nowożeńców stwierdzono systematyczny spadek udziału małżeństw młodocianych – co należy traktować jako pozytywny przejaw procesu formowania się nowych małżeństw. Jednocześnie odnotowano wstępowanie w związek małżeński w coraz późniejszym wieku w obydwu subpopulacjach. Mężczyźni w końcowym okresie badań najczęściej zawierali związki w wieku 25–29 lat, liczba kobiet z grup wiekowych 20–24 i 25–29 lat była zaś bardzo zbliżona.

Identyfikacja wzorów doboru współmałżonka według cech demograficznych wykazała, iż w Łodzi przeważały doборы homogeniczne ze względu na stan cywilny i wiek nowożeńców.

Badanie formowania się małżeństw w Łodzi oparte zostało w całości na materiale statystycznym i było w swej istocie fragmentaryczne, bo dotyczyło tylko cech demograficznych małżonków. Niemniej jednak na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono odmiennosć formowania się małżeństw w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej. Odmiennosć ta dotyczy szczególnie wieku małżonków, tj. wchodzenia w związki małżeńskie w coraz późniejszym wieku zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn. Interesujący jest także fakt utrzymywania się w nowych warunkach społeczno-gospodarczych homogenicznych wzorów doboru małżeńskiego ze względu na wiek i poprzedni stan cywilny nowożeńców.

⁶ B. Wciórka, *Religijność Polaków na przełomie wieków*, www.cbos.com.pl

3. STRUKTURA DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNA, SPOŁECZNO- -EKONOMICZNA I POCHODZENIE RODZINNE OSÓB ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO ORAZ MOTYWY WYBORU WSPÓŁMAŁŻONKA W ŁODZI

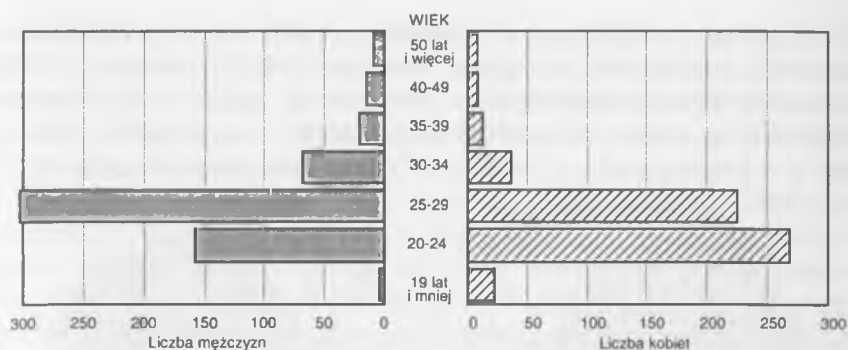
3.1. Cechy demograficzno-społeczne osób zawierających małżeństwo

3.1.1. Wiek i stan cywilny osób zawierających małżeństwo

Podstawę źródłową tego rozdziału stanowią materiały empiryczne zebrane techniką ankietową wśród respondentów, którzy zawierali małżeństwo w Łodzi w latach 2001–2003. W niniejszym rozdziale poddano analizie cechy demograficzne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne respondentów. Identyfikacja cech małżonków umożliwiła określenie struktury zawieranych małżeństw.

Wiek wstępowania w związki małżeńskie świadczy nie tylko o dojrzałości biologicznej i społecznej, ale także wiąże się z pewnym bagażem doświadczeń życiowych przyszłych kandydatów do małżeństwa. Dolna granica wieku nowożeńców ustalona jest na ogół przez prawo rodzinne. Intencją ustawodawcy jest zapewnienie poprzez cenzus wieku pewnych warunków dojrzałości społecznej do małżeństwa, takich jak m. in. zdobycie wykształcenia i zawodu przez przyszłych małżonków. Obok ustaleń prawnych kwestię wieku zawierania małżeństw regulują normy kulturowe, określające poza odpowiednim dla mężczyzn i kobiet wiekiem do założenia rodziny pożądaną różnicę wieku między małżonkami.

Zdecydowana większość badanych, którzy zawierali małżeństwo w Łodzi, to ludzie młodzi, poniżej 30. roku życia (88,8% kobiet i 80,2% mężczyzn). Zaobserwowane tendencje dotyczące wieku zawierania małżeństw w latach 1990–2003 (opisane w rozdz. drugim pracy) są także charakterystyczne w badanej grupie respondentów. Jak zaobserwowano – bowiem – wyraźnie zaznacza się skłonność do wstępowania w związki małżeńskie w coraz późniejszym wieku zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn (rys. 11).

Rys. 11. Piramida płci i wieku respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Jednocześnie występuje bardzo pozytywne zjawisko ograniczenia liczby małżeństw młodocianych – odnotowano tylko jeden przypadek zawarcia małżeństwa przez 17-letnią kobietę. Rozpiętość wieku wstępowania w związki małżeńskie wśród kobiet – respondentów wynosiła 17–61 lat, a wśród mężczyzn – respondentów 19–69 lat.

Dominującym przedziałem wieku, w którym małżeństwa były zawierane najczęściej wśród kobiet – żon, był wiek 20–24 lata (46,2%), dla mężczyzn zaś wiek 25–29 lat (52,2%). Wiek najczęstszego wstępowania w związki małżeńskie to dla kobiet 24 lata (78 kobiet), a dla mężczyzn 25 lat (75 mężczyzn). O legalizowaniu związków w coraz późniejszym wieku świadczą wartości jego wybranych wskaźników (tab. 8).

Tabela 8

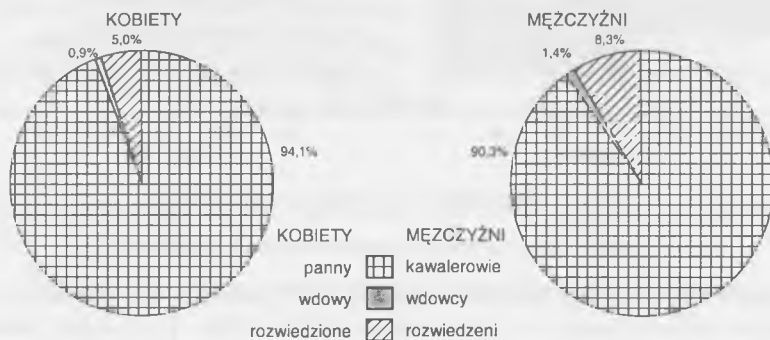
Parametry statystyczne wieku respondentów

Parametry	Mężczyźni	Kobiety
Mediana Me	27,11	25,00
Średnia arytmetyczna $\bar{x}$	27,50	25,05
Kwartyl pierwszy Q_1	24,40	22,29
Kwartyl trzeci Q_3	29,50	28,22
Typowy wiek R_i	24,56-29,66	22,03-27,97

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Wskaźniki dla respondentów są niższe od charakterystyk odnoszących się do nowożeńców, którzy zawarli małżeństwo w Łodzi w latach 1990–2003 (por. tab. 9). Wynika to z mniejszego udziału osób najstarszych w badaniach ankietowych, a są to osoby, które z większą ostrożnością i dystansem podchodzą do takiego rodzaju badań.

Ankietowani wstępujący w związki małżeńskie w zdecydowanej większości pozostawali w stanie wolnym (94,1% panien i 90,3% kawalerów). Wśród respondentów, którzy mają już za sobą przeszłość matrymonialną, większy odsetek stanowią osoby rozwiedzione, wdowy i wdowcy w badanej grupie są zaś najmniej licznie reprezentowani (rys. 12).

Rys. 12. Struktura stanu cywilnego respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Stan cywilny respondentów jest wynikiem ich „kariery matrymonialnej”, a to ma odzwierciedlenie w zróżnicowaniu struktury wieku małżonków z poszczególnych kategorii stanu cywilnego (tab. 9). Osoby w stanie wolnym – panny i kawalerowie – to w zdecydowanej większości osoby młode i bardzo młode, w grupie wdowców i wdów najwyższy odsetek stanowiły zaś osoby starsze. Na uwagę zasługuje struktura wieku rozwiedzionych respondentów, wśród których zaobserwowano znaczny udział osób młodych.

Tabela 9

Wiek respondentów według kategorii stanu cywilnego

Wiek respondentów [w latach]	Stan cywilny kobiet				Stan cywilny mężczyzn			
	ogółem	panny	wdowy	rozwiedzione	ogółem	kawalerowie	wdowcy	rozwiedzeni
19 i mniej	22	22	–	–	4	4	–	–
20–24	268	267	–	1	158	152	1	5
25–29	225	216	–	9	303	297	–	6
30–34	36	33	1	2	69	52	–	17
35–39	13	5	–	8	21	15	–	6
40–44	5	–	–	5	7	3	1	3
45–49	3	1	1	1	8	1	–	7
50 i więcej	8	2	3	3	10	–	6	4
Razem	580	546	5	29	580	524	8	48

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

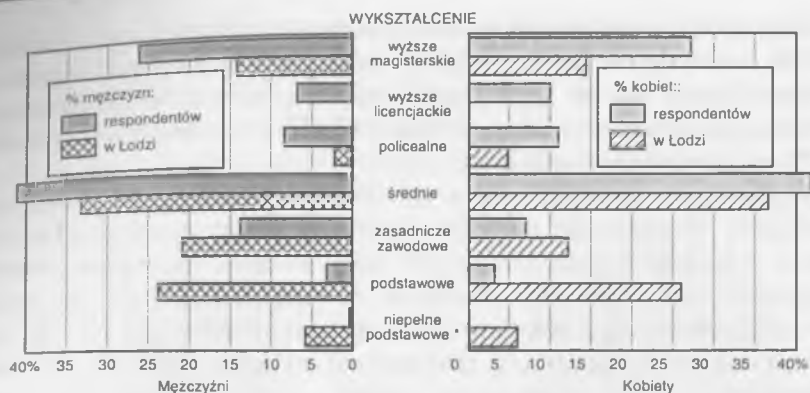
Respondenci rozwiedzeni stanowią nieznaczny odsetek ogółu badanych (5% to rozwiedzione kobiety, 8,3% rozwiedzeni mężczyźni) i prezentują znacznie niższy udział tej kategorii stanu cywilnego w porównaniu ze strukturą nowożeńców w Łodzi w roku 2003 (12,8% rozwiedzionych kobiet i 15,2% rozwiedzionych mężczyzn).

Rozpoznanie struktury stanu cywilnego zawierających małżeństwo umożliwiło identyfikację małżeństw pierwszych i powtórnych. Dominacja panien i kawalerów legalizujących swój związek wyznacza przewagę związków pierwszych nad powtórnie zawieranymi (88,3% to związki pierwsze). Małżeństwa powtórne były reprezentowane w ponad 60% przez związki mieszane. Najczęściej zawieranymi związkami powtórnymi wśród respondentów były małżeństwa: panna – rozwiedziony (33 pary), rozwiedziona – rozwiedziony (12 związków) i rozwiedziona – kawaler (12 związków).

Dla respondentów powtórnie zawierających związek małżeński było to ich drugie lub trzecie małżeństwo. Odnotowano siedem przypadków legalizowania związków po raz trzeci (3 mężczyzn, 4 kobiety), pozostałych 83 respondentów zawierało małżeństwo drugi raz (53 mężczyzn, 30 kobiet).

3.1.2. Poziom wykształcenia osób zawierających małżeństwo

Struktura wykształcenia respondentów w porównaniu z poziomem wykształcenia mieszkańców Łodzi ogółem w 2002 r. (w wieku 13 lat i więcej). przedstawia się bardzo korzystnie (rys. 13). Odnotowano bowiem wysoki udział respondentów z wykształceniem wyższym i policealnym, wynoszący odpowiednio 35,1 i 9,7%. Odsetek najlepiej wykształconych respondentów jest 2,5-krotnie wyższy od analogicznej wartości dla mieszkańców Łodzi. Ankietowani naj słabiej wykształceni stanowią niewielki odsetek (3,4% – podstawowe, niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego). Zaobserwowano także nieznaczne zróżnicowanie poziomu wykształcenia respondentów w zależności od płci, wyrażające się nieco wyższym poziomem wykształcenia kobiet.

*wykształcenie podstawowe niepełne i bez wykształcenia szkolnego (w przypadku Łodzi dochodzi też nieuczone)

Rys. 13. Struktura wykształcenia respondentów i mieszkańców Łodzi

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych i *Statystyka Łodzi*, 2004, US, Łódź

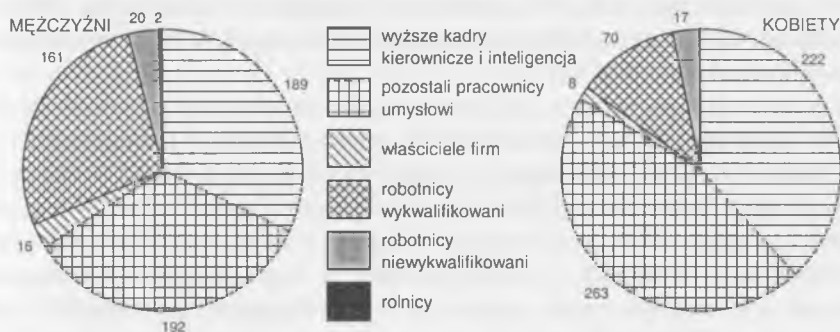
Poziom wykształcenia respondentów, tak odmienny od struktury wykształcenia mieszkańców Łodzi, jest uzależniony od wieku przyszłych małżonków. Na zależność tę wskazują m. in.: G. Kacprowicz (1989) i H. Mrzygłód (1996). Ankietowani to w zdecydowanej większości ludzie młodzi, do 30. roku życia (84,5%), a więc zdobywający wykształcenie już w czasie trwania transformacji społeczno-gospodarczej. Nowe warunki na rynku pracy, które są wynikiem zmian, jakie zaszły i zachodzą w Polsce, stanowią czynnik motywujący ludzi młodych do zdobywania wykształcenia umożliwiającego im znalezienie pracy. Wśród respondentów z wykształceniem wyższym ponad 93% to osoby, które nie ukończyły 30 lat. W kategorii małżonków starszych wiekiem wzrasta odsetek osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym.

3.1.3. Grupa społeczna osób zawierających małżeństwo

W badanej zbiorowości małżonków przynależność społeczną wyznaczano na podstawie klasyfikacji stosowanej m. in. przez H. Domańskiego (2001), która bazuje na kryterium wykształcenia i wykonywanego zawodu. Wyróżnione zostały następujące kategorie społeczno-zawodowe:

- wyższe kadry kierownicze i inteligencja,
- pozostali pracownicy umysłowi,
- właściciele firm,
- robotnicy wykwalifikowani,
- robotnicy niewykwalifikowani,
- rolnicy.

Respondentom, którzy nie pracowali, przypisano grupy społeczne, biorąc pod uwagę ich poziom wykształcenia. Zestawione dane dotyczące przynależności społecznej respondentów wskazują, że najczęściej należeli oni do dwóch grup społecznych: wyższych kadr kierowniczych i inteligencji oraz pozostałych pracowników umysłowych (rys. 14).

Rys. 14. Grupy społeczne respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Robotnicy (wykwalifikowani i niewykwalifikowani) stanowili niespełną piątą część ankietowanych. Udział właścicieli firm i rolników był niewielki i wynosił 2,2%. Na zróżnicowanie struktury przynależności społecznej wpływa płeć badanych. Odnotowano większy udział kobiet w grupie wyższych kadr kierowniczych i inteligencji oraz pracowników umysłowych.

3.1.4. Wyznanie religijne osób zawierających małżeństwo

Badania religijności Polaków przeprowadzone przez CBOS w latach 1986–2001 wskazują, że poziom wiary i częstość praktyk religijnych Polaków były stabilne, pomimo zmian politycznych, ekonomicznych i społecznych w kraju (B. Wciórka 2001). Według badań CBOS-u Polacy w latach 1999–2000 w 96% określali się jako osoby wierzące, co oznacza, że w naszym kraju nie zadziały mechanizmy laicyzacyjne, które doprowadziły do masowego odchodzenia Europejczyków od religii. Powszechne wśród Polaków poczucie, że są osobami religijnymi nie przekłada się jednak na uczestnictwo w praktykach religijnych, ponieważ tylko 58% z nich systematycznie praktykuje (2000 r.). Poziom uczestnictwa w praktykach religijnych jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od regionu kraju. Zdecydowanie najniższy zaobserwowano w województwach zachodniopomorskim i łódzkim. Spośród mieszkańców województwa łódzkiego, którzy określają się jako osoby wierzące, systematycznie praktykuje 40% ogółu badanych i taka sama grupa sporadycznie lub wcale nie uczestniczy w praktykach religijnych.

Badania J. Mariańskiego (2002) prowadzone w łódzkiej archidiecezji wykazały, iż 87,9% respondentów to osoby wierzące i głęboko wierzące. W badanej grupie uczestniczyła młodzież, która w 65% zadeklarowała się jako wierząca. E. Klima (2004), identyfikując w roku 2002 stosunek łódzian do wiary określiła, że osoby głęboko wierzące i wierzące stanowiły prawie 72% badanych. Spośród 254 respondentów (katolików) – niespełna 20% nie wypełniało obowiązkowych praktyk religijnych (udział w mszach świętych, przystępowanie do komunii).

Przeprowadzone badania ankietowe wśród zawierających małżeństwo w Łodzi uwzględniały wyznania religijne respondentów i ich stosunek do praktyk religijnych. Respondenci w zdecydowanej większości deklarują, iż są osobami wierzącymi (90,3% mężczyzn i 96,6% kobiet). W całej badanej grupie niespełna 7% ocenia się jako osoby niewierzące (9,7% mężczyzn i 3,4% kobiet). Pomimo wysokiego odsetka respondentów wierzących, wyraźne jest zróżnicowanie uczestnictwa w praktykach religijnych. Wśród wierzących respondentów ponad połowę stanowią wierzący niepraktykujący.

Rozpoznanie stosunku respondentów do wiary obejmowało także rodzaj wyznania. Struktura wyznaniowa osób zawierających małżeństwo była jednorodna. Wśród respondentów wierzących dominowali katolicy – 98,3% (tab. 10). Inni wyznawcy stanowili niewielką grupę 18 respondentów (11 mężczyzn i 7 kobiet), z czego najliczniejsi byli Świadkowie Jehowy.

Tabela 10

Wyznania religijne respondentów

Wyznawcy	Liczba respondentów		
	ogółem	mężczyźni	kobiety
Katolicy	1 066	513	553
Grekokatolicy	2	1	1
Prawosławni	2	1	1
Ewangelicy	1	1	–
Świadkowie Jehowy	8	4	4
Adwentyści	2	1	1
Mormoni	1	1	–
Buddyści	2	2	–
Razem	1 084	524	560

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Uzyskane wyniki badań poziomu religijności respondentów odbiegają od rezultatów badań przeprowadzonych wśród łódzian przez E. Klimę (2004). Na wyższy udział wierzących wśród zawierających małżeństwo mogą mieć wpływ różne czynniki. Niewątpliwie jednym z nich jest sposób sformułowania pytania o stosunek do wiary, które miało charakter dość

ogólny. Podobna sytuacja wystąpiła przy określaniu poziomu praktykowania respondentów, którzy mogli zadeklarować się jako wierzący praktykujący lub niepraktykujący, bez szczegółowego wnikania w różnego rodzaju praktyki obowiązkowe (np. udział w mszach świętych, przystępowanie do komunii) oraz nadobowiązkowe (np. czytanie prasy kościelnej, uczestnictwo w grupach lub ruchach religijnych). Bardzo istotnym czynnikiem, który niewątpliwie zaważył na odpowiedziach respondentów, było traktowanie przez nich (i być może w większym nawet stopniu przez ich rodziców) małżeństwa jako uroczystości religijnej.

O słuszności tego wniosku może świadczyć fakt zawierania ślubów wyznaniowych przez ponad 77% respondentów. Jednocześnie potwierdza się teza o wybiórczości i selektywności wiary Polaków, na co wskazuje Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego¹. Zaobserwowano bowiem wysoki odsetek respondentów, którzy nie wypełniają praktyk religijnych, a mimo to zawierają związek wyznaniowy.

Obowiązujące prawne uregulowania państwowe i kościelne, dotyczące zawierania małżeństw, dają możliwość nupturientom (kandydatom do małżeństwa) do legalizacji związku poprzez²:

- ślub konkordatowy – zawarcie małżeństwa religijnego i jednocześnie uzyskanie skutków cywilnych według prawa polskiego,
- ślub cywilny – zawarty przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego,
- ślub cywilny i wyznaniowy – zawierany według praktyki stosowanej do dnia 15 listopada 1998 r., przed podpisaniem Konkordatu,
- ślub religijny – bez skutków cywilnych zapewnionych w Konkordacie.

Zgodnie z uchwałą Konferencji Episkopatu Polski z dnia 4 czerwca 1998 r. wierni Kościoła katolickiego w Polsce zawierający małżeństwo kanoniczne mają obowiązek uzyskania dla niego skutków cywilnych. Ordynariusz miejsca może zezwolić na zawarcie małżeństwa bez skutków cywilnych tylko w wyjątkowych przypadkach z ważnych powodów pastoralnych (por. kan. 1071 § 1, nr 2 KPK)³.

Wśród respondentów odnotowano grupę przyszłych małżonków, którzy zawierali związki cywilne i kościelne (15% ogółu małżeństw). Być może było to spowodowane mocno zakorzenioną tradycją zawierania dwojaczego rodzaju ślubów. Na rodzaj zawieranego ślubu wpływa nie tylko stosunek do wiary, ale także możliwość zawarcia ślubu wynikająca ze stanu cywilnego partnerów. Dotyczy to zwłaszcza osób rozwiedzionych, w przypadku których zawarcie ślubu wyznaniowego jest możliwe wtedy, gdy osoby te wcześniej

¹ Kościół i religijność Polaków 1945–1999, 2000, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa.

² L. Adamowicz, *Postępowanie w sprawach małżeńskich*, www.kuria.lublin.pl

³ Kanon 1071 § 1, nr 2 *Kodeksu Prawa Kanonicznego* brzmi: „Poza wypadkiem konieczności, nie można bez zezwolenia ordynariusza miejsca asystować przy małżeństwie, które nie może być uznane lub zawarte według prawa polskiego”, www.archidiecezja.lodz.pl

zalegalizowały swój związek tylko w Urzędzie Stanu Cywilnego lub uzyskały unieważnienie ślubu wyznaniowego w Kościele. Dlatego respondenci będący osobami rozwiedzionymi w blisko 82% przypadków zawierali związki cywilne.

3.2. Cechy społeczno-ekonomiczne osób zawierających małżeństwo

3.2.1. Zawód wyuczony i wykonywany osób zawierających małżeństwo

Dane dotyczące struktury zawodowej respondentów zestawiono według *Klasyfikacji zawodów i specjalności* GUS⁴, która wyróżnia dziesięć grup zawodów. Analiza zawodowa przyszłych małżonków dotyczyła zawodu wyuczonego i wykonywanego.

Uzyskanie zawodu wyuczonego wiąże się z osiągniętym poziomem i rodzajem wykształcenia. Wysoki udział respondentów z wykształceniem średnim (41,5%, w tym zapewne absolwenci liceów ogólnokształcących) jest zbieżny z niskim odsetkiem (21%) osób nie posiadających zawodu wyuczonego (tab. 11).

Przyszli mężowie najczęściej zdobyli zawody wyuczone z takich grup, jak: specjaliści (33,4%), technicy i inny średni personel (32,2%) oraz robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (25,0%). Najczęstsze zawody wyuczone wśród mężczyzn, to: ekonomista, informatyk, nauczyciel, lekarz, technik i mechanik. Blisko 80% zawodów wyuczonych kobiet – przyszłych żon – pochodziło z grup: specjaliści oraz technicy i inny średni personel (ekonomistki, nauczycielki i pielęgniarki – por. rys. 15). Struktura respondentów według zawodu wyuczonego jest zróżnicowana w zależności od płci, o czym świadczy obliczony współczynnik feminizacji. Największe wartości współczynnik ten osiągnął dla zawodów z grup: pracownicy usług osobistych i sprzedawcy oraz pracownicy biurowi. Przedstawiona struktura zawodowa respondentów według zawodu wyuczonego jest uzależniona od ich wykształcenia. Wysoki wśród ankietowanych udział osób o najwyższym poziomie wykształcenia łączy się ze zdobyciem zawodów z grup specjalistów oraz techników i innego średniego personelu.

Trudna sytuacja na rynku pracy powoduje, iż respondenci często pracują w zawodach odmiennych od wyuczonych (tab. 12), niezależnie od zdobycia określonego wykształcenia. Struktura według zawodu wykonywanego wykazała większe zróżnicowanie niż według zawodu wyuczonego respondentów (rys. 16).

⁴ *Klasyfikacja zawodów i specjalności*, 1996, GUS, Warszawa.

Tabela 11

Zawód wyuczony respondentów

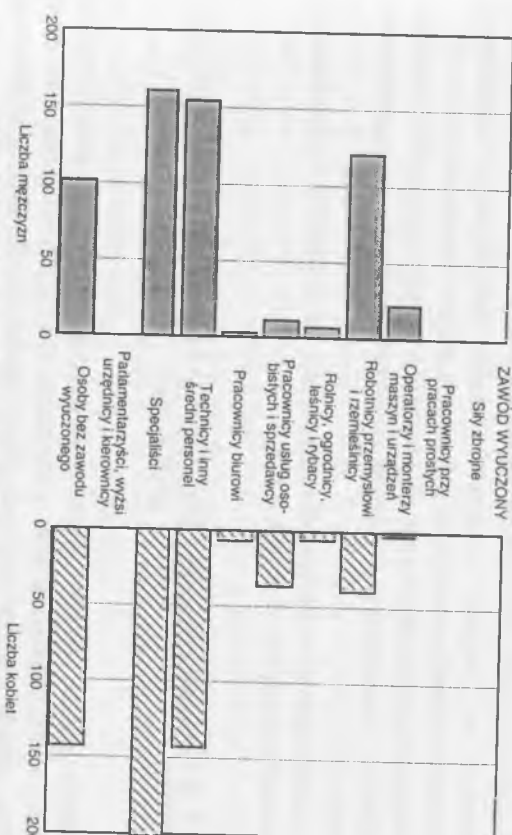
Nazwa grupy zawodów	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety		Współczynnik feminizacji W_f
		liczby bezwzględne	% ogółu posiadających zawód wyuczony	liczby bezwzględne	% ogółu posiadających zawód wyuczony	
Parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy, kierownicy	—	—	—	—	—	—
Specjaliści	362	160	33,4	202	46,2	126
Technicy i inny średni personel	297	154	32,2	143	32,7	93
Pracownicy biurowi	10	3	0,6	7	1,6	233
Pracownicy usług osobistych, sprzedawcy	49	12	2,5	37	8,5	308
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy, rybacy	13	7	1,5	6	1,4	86
Robotnicy przemysłowi, rzemieślnicy	159	120	25,0	39	8,9	33
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	25	22	4,6	3	0,7	14
Pracownicy przy pracach prostych	1	1	0,2	—	—	—
Siły zbrojne	—	—	—	—	—	—
Razem	916	479	100,0	437	100,0	91
Bez zawodu	244	101	—	143	—	—
Ogółem	1 160	580	—	580	—	—

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Zawód wykonywany respondentów

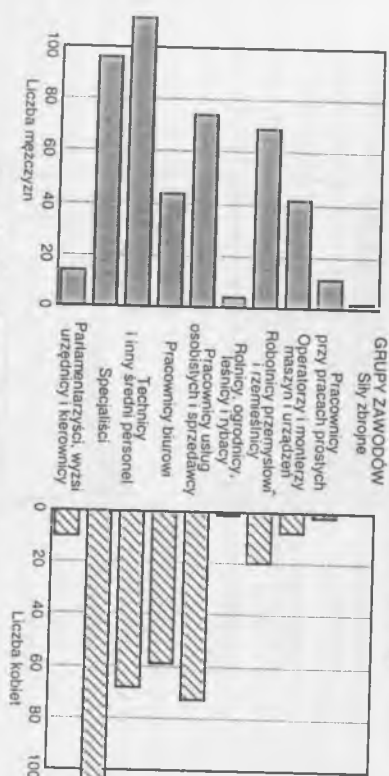
Nazwa grupy zawodów	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety		Współczynnik feminizacji W_f
		liczby bezwzględne	%	liczby bezwzględne	%	
Parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy, kierownicy	24	14	3,0	10	2,9	71
Specjaliści	202	96	20,6	106	30,5	110
Technicy i inny średni personel	179	111	23,8	68	19,6	61
Pracownicy biurowi	103	44	9,4	59	17,0	134
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	147	74	15,8	73	21,0	99
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	5	4	0,9	1	0,3	25
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	89	69	14,7	20	5,8	29
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	50	42	9,0	8	2,3	19
Pracownicy przy pracach prostych	13	11	2,4	2	0,6	18
Siły zbrojne	2	2	0,4	–	–	–
Razem	814	467	100,0	347	100,0	74

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 15. Struktura respondentów według zawodu wyuczonego

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 16. Zawód wykonywany respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

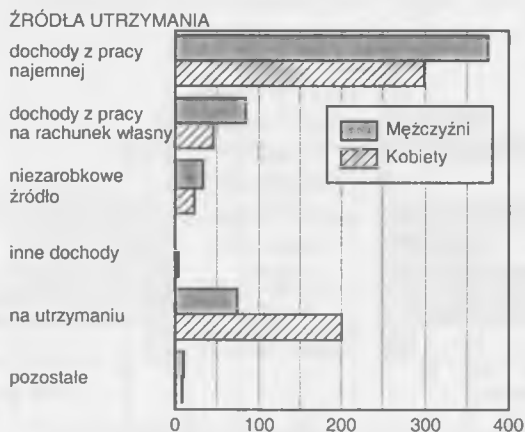
Analiza porównawcza zawodu wyuczonego i wykonywanego respondentów pozwala wyciągnąć następujące wnioski:

- większe zróżnicowanie występuje wśród zawodów wykonywanych niż wyuczonych,
- odmienna struktura zawodowa według zawodu wykonywanego cechuje kobiety i mężczyzn,
- dominacja zawodów wykonywanych – podobnie jak zawodów wyuczonych – z grupy specjalistów oraz technicy i inny średni personel.

- większy jest udział zawodów wykonywanych w stosunku do wyuczonych w grupach pracownicy usług osobistych i sprzedawcy, pracownicy biurowi, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń,
- mężczyźni najczęściej pracują jako: informatycy, pośrednicy handlowi, sprzedawcy, nauczyciele, mechanicy samochodowi, magazynierzy i kierowcy,
- wśród kobiet odnotowano najwięcej nauczycielek, sprzedawczyń, pracownic biurowych i pielęgniarek.

3.2.2. Źródło utrzymania i aktywność zawodowa osób zawierających małżeństwo

Dominującym źródłem utrzymania respondentów jest praca najemna (58,2%), która stanowi źródło utrzymania dla 28,5% mieszkańców Łodzi (2002 r.). Obok pracujących liczną grupę (blisko 23,7%) tworzą ankietowani, którzy są na utrzymaniu rodziców (lub innych członków rodziny, np. dziadków) oraz swojego przyszłego współmałżonka (rys. 17).

Rys. 17. Struktura respondentów według źródła utrzymania

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Występowanie tak licznej grupy respondentów, którzy nie pracują na swoje utrzymanie, jest zjawiskiem niekorzystnym, świadczącym o bardzo trudnej sytuacji młodych ludzi zawierających związki małżeńskie. Zapewne jest to wynik dokonujących się w Polsce zmian transformacyjnych, które dla młodych ludzi oznaczają wydłużenie okresu zależności w trakcie zdobywania wykształcenia, a także przedłużanie tego okresu w czasie poszukiwania pracy. Może to być także w wielu przypadkach objaw niedojrzałości

społecznej respondentów, a dojrzałość społeczna obok biologicznej powinna charakteryzować osoby zakładające rodziny.

Psycholodzy i socjolodzy zwracają uwagę na przedłużanie okresu zależności dzieci od rodziców. Badania na temat warunków życia w Polsce potwierdzają uzależnienie się młodych rodzin od instytucji czy też od rodziców bądź krewnych (I. Topińska 1987). G. Becker (1981) długookresową tendencję do wydłużania się okresu dzieciństwa próbuje wyjaśnić w kategoriach teorii „kapitału ludzkiego”. Autor zakłada, że nakłady poniesione na wychowanie, kształcenie i zdobywanie kwalifikacji zawodowych zwiększają przyszłe szanse uzyskania wyższych dochodów lub nawet szerzej – lepszej pozycji życiowej. Tym samym owe nakłady mogą być więc traktowane jako „inwestycje” powiększające „kapitał” tkwiący w każdym człowieku i dający się w przyszłości z korzyścią dla niego uruchomić.

Do pozostałych źródeł utrzymania respondentów należą: praca na rachunek własny – 11,2% (w Łodzi 4,9%), niezarobkowe źródło – 4,8% (w Łodzi 33,9%) oraz inne dochody (np. z wynajmu lokali, odsetki od lokat bankowych), którymi dysponowało 7 respondentów. Nieliczna grupa przyszłych małżonków utrzymuje się z kilku źródeł (17 osób) – najczęściej będąc na utrzymaniu pracują lub otrzymują renty rodzinne. Osoby zawierające małżeństwa są zróżnicowane pod względem źródła utrzymania. Wśród mężczyzn-respondentów odnotowano większy udział pracujących (praca najemna i na własny rachunek), a niższy odsetek będących na utrzymaniu i posiadających niezarobkowe źródło. W przypadku kobiet niekorzystny jest natomiast wysoki udział przyszłych żon będących na utrzymaniu (34,7%).

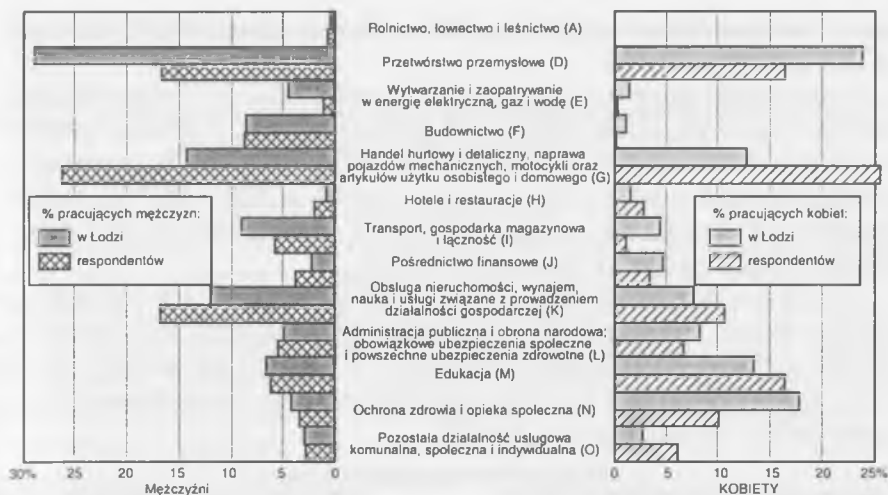
W badanej grupie ankietowanych współczynnik aktywności zawodowej wyniósł dla mężczyzn 81,4%, dla kobiet 60,7% i był zróżnicowany ze względu na wiek respondentów. Uzyskane wartości współczynników aktywności zawodowej respondentów nie odbiegają zasadniczo od ogólnomiejskiego. Współczynnik aktywności zawodowej łódzian w wieku produkcyjnym w 2002 r. wyniósł 74,9% dla mężczyzn i 68,7% dla kobiet. Na aktywność zawodową wpływ mają cechy demograficzne (wiek, płeć) i społeczne (wykształcenie, miejsce zamieszkania). Naturalnym zjawiskiem na rynku pracy jest niska aktywność zawodowa wśród osób najstarszych i bardzo młodych mężczyzn, którzy uczą się lub odbywają zasadniczą służbę wojskową (A. Jagielski 1978). Respondenci najczęściej pracują w handlu (sekcja G) i przemyśle przetwórczym (sekcja D). Wysoki odsetek pracujących respondentów odnotowano w innych, obok działalności handlowej, usługach (tab. 13). Porównanie struktury pracujących respondentów i wszystkich łódzian (2002 r.) wskazuje, że struktury te są podobne z wyjątkiem dwóch sekcji: przemysłu i handlu (rys. 18). Ankietowani, z racji swojego wykształcenia (poziomu i rodzaju), stanowią niższy odsetek wśród pracowników przemysłu niż mieszkańcy Łodzi, natomiast więcej z nich pracuje w sekcji G.

Tabela 13

Pracujący respondenci według sekcji PKD

Nazwa sekcji	Ogółem	Mężczyźni		Kobiety	
		liczby bezwzględne	%	liczby bezwzględne	%
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo (A)	3	3	0,6	—	—
Przetwórstwo przemysłowe (D)	135	78	16,7	57	16,4
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę (E)	6	5	1,1	1	0,3
Budownictwo (F)	42	41	8,8	1	0,3
Handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego (G)	212	123	26,4	89	25,6
Hotele i restauracje (H)	19	9	1,9	10	2,9
Transport, gospodarka magazynowa i łączność (I)	31	27	5,8	4	1,2
Pośrednictwo finansowe (J)	30	18	3,9	12	3,5
Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (K)	116	79	16,9	37	10,6
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne (L)	49	26	5,6	23	6,6
Edukacja (M)	86	29	6,2	57	16,4
Ochrona zdrowia i opieka społeczna (N)	51	16	3,4	35	10,1
Pozostała działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna (O)	34	13	2,7	21	6,1
Razem	814	467	100,0	347	100,0

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 18. Pracujący respondenci i mieszkańcy Łodzi według sekcji PKD

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych i *Statystyka Łodzi*, 2004, US, Łódź

Charakter pracy w poszczególnych sekcjach gospodarki narodowej wywołuje różnicowanie liczby pracujących ze względu na płeć. Występują bowiem sekcje, które są zdominowane przez kobiety, jak np. edukacja, ochrona zdrowia, lub przez mężczyzn, np. budownictwo. Wśród respondentów zaobserwowano większy udział kobiet pracujących w edukacji i ochronie zdrowia, mężczyzn zaś w przemyśle, budownictwie, transporcie i innych usługach.

3.2.3. Poziom dochodów osób zawierających małżeństwo

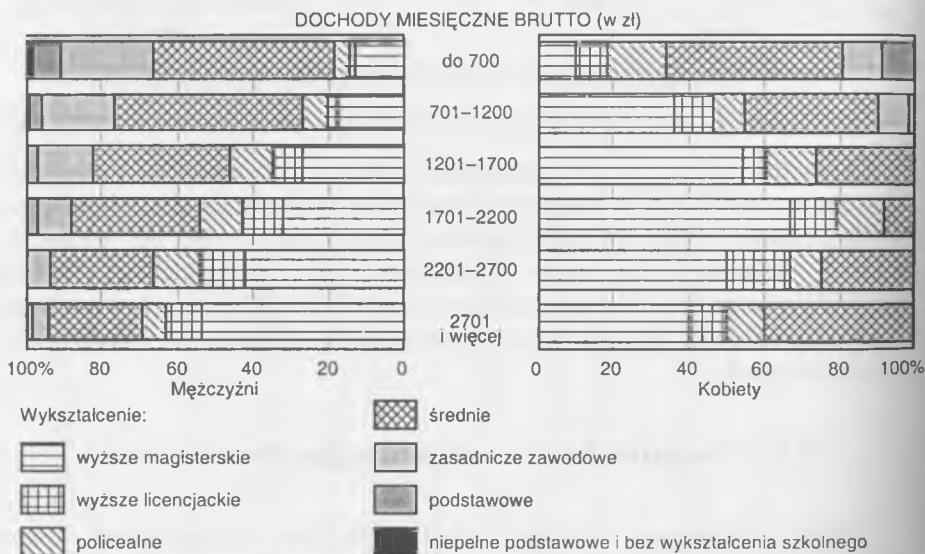
Badani respondenci poziom swoich dochodów miesięcznych brutto określali przyporządkowując ich wartość do jednego z sześciu podanych przedziałów⁵. Najniższą wysokość dochodów miesięcznych brutto opisano kwotą poniżej 700,00 zł, najwyższe zaś zawierały się w przedziale powyżej 2700,00 zł. Przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto w gospodarce narodowej w Łodzi w 2001 r. i 2003 r. wyniosło odpowiednio 1918,58 i 2158,02 zł, zawierało się więc w czwartym przedziale dochodów przyjętym w ankiecie. Blisko 83% respondentów (73,6% mężczyzn i 92,1% kobiet) odpowiedziało, że ich dochody wynoszą poniżej 1700,00 zł, a więc są niższe od przeciętnego wynagrodzenia w Łodzi. Ankietowane osoby o takich

⁵ Wyniki badań odnoszące się do poziomu dochodów należy rozpatrywać z dużą ostrożnością, ponieważ w tym wypadku ankietowani mogli podawać заниżone wartości swoich dochodów.

dochodach oceniły je w 46,1% jako niskie i bardzo niskie (38,5% mężczyzn i 56,2% kobiet).

Badani małżonkowie o najwyższych dochodach stanowili niewielką grupę (10,3% mężczyzn, 2,6% kobiet). Ich podział według dochodów pozwolił wnioskować, że mężczyzn osiągających wyższe dochody jest więcej niż kobiet, natomiast mniej liczna jest grupa mężów o najniższych dochodach. Ankietowani mężczyźni najczęściej oceniali swoje dochody jako średnie (blisko 50%), kobiety zaś jako niskie (42,2%).

pozytywny wpływ wykształcenia na poziom dochodów w największym stopniu można zaobserwować u respondentów z najwyższymi dochodami. Wśród najlepiej zarabiających (powyżej 2701,00 zł) ponad 60% (63,5% mężczyzn i 50% kobiet) uzyskało najwyższy poziom wykształcenia (wyższe magisterskie i licencjackie por. rys. 19).

Rys. 19. Struktura poziomu dochodów według wykształcenia respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

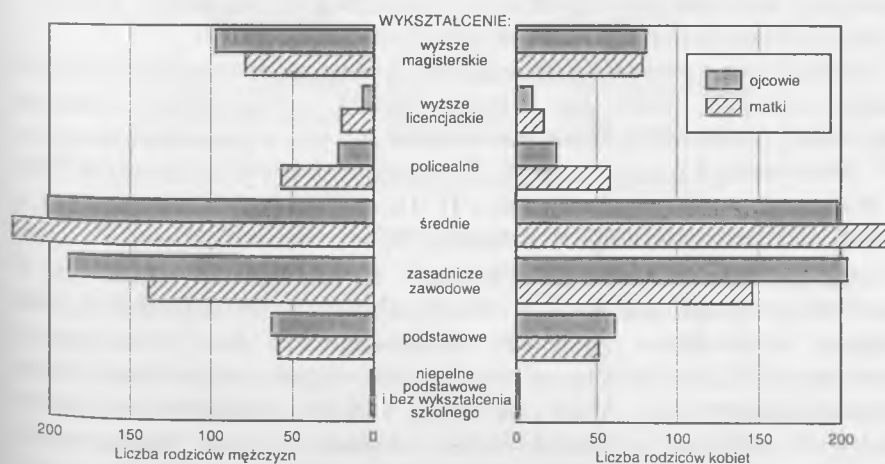
Wśród zawierających małżeństwa, których osiągnięte dochody są niższe od przeciętnej dla mieszkańców Łodzi, wykształcenie nie oddziałuje na wysokość dochodów. W tej grupie respondentów osoby z wyższym wykształceniem (33,4%) były dwukrotnie liczniejsze od osób charakteryzujących się najniższym poziomem wykształcenia – zasadniczym zawodowym, podstawowym i niepełnym podstawowym (16,2%).

3.3. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo

3.3.1. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według wykształcenia i grupy społecznej rodziców

Respondentów różnicuje także pochodzenie rodzinne. Pochodzenie to określono poprzez wykształcenie, zawód wyuczony i wykonywany, miejsce pracy, grupę społeczną i miejsce zamieszkania rodziców respondentów. Grupa rodziców respondentów (żyjących) liczyła 2235 osób, tj. 556 matek i 568 ojców przyszłych żon oraz 548 matek i 563 ojców przyszłych mężów. W przypadku wykształcenia i zawodu wyuczonego rodziców uzyskano informacje dla 2320 rodziców respondentów, w tym także dla nieżyjących.

Informacje uzyskane od respondentów wykazały, że ich rodzice charakteryzują się niższym poziomem wykształcenia od swoich dzieci. Wykształcenie rodziców ankietowanych przedstawia się przy tym korzystniej w porównaniu z wykształceniem mieszkańców Łodzi w 2002 r. Może to wynikać z faktu, iż respondenci, udzielając odpowiedzi, zawyżają poziom wykształcenia nie tylko swój, ale i swoich rodziców. Rozpatrując wykształcenie rodziców, odnotowano nieco większy udział osób z wykształceniem wyższym, policealnym i zasadniczym zawodowym w stosunku do danych dotyczących mieszkańców Łodzi. Natomiast mniejszy był udział rodziców z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Wśród rodziców respondentów nieco lepiej wykształceni są rodzice przyszłego męża (rys. 20).

Rys. 20. Wykształcenie rodziców respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Porównanie wykształcenia respondentów i ich rodziców umożliwiło określenie wpływu poziomu wykształcenia rodziców na edukację ich dzieci. Rodzice przyszłych małżonków najslabiej wykształconych w przeważającej większości (70–80%) osiągnęli ten sam poziom wykształcenia, co ich dzieci. Lepiej wykształceni są rodzice respondentów, którzy zdobyli policealne i średnie wykształcenie. Zdecydowanie najkorzystniejsza pod względem wykształcenia była sytuacja rodziców, których dzieci uzyskały wykształcenie wyższe.

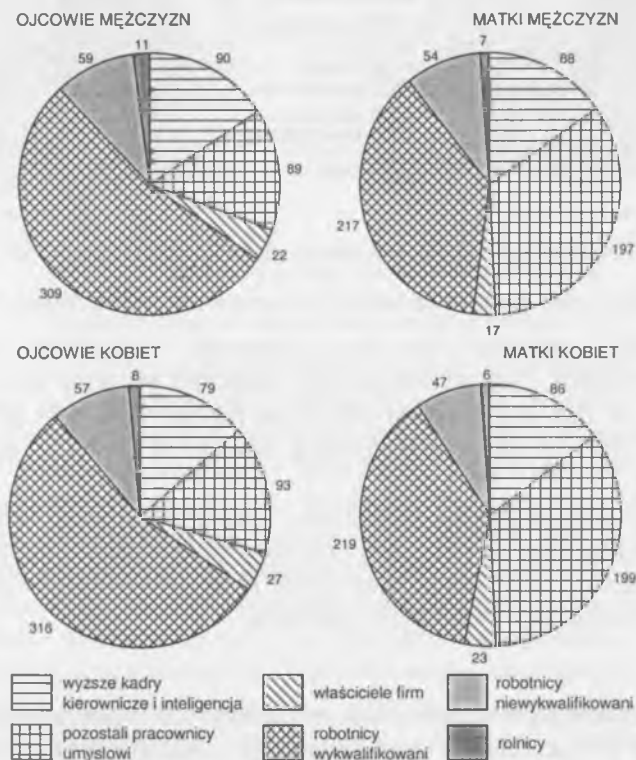
Zaobserwowane prawidłowości mogą świadczyć o tzw. sukcesji dokonującej się w rodzinie, a dotyczącej nie tylko transferów międzypokoleniowych w wymiarze materialnym (wydatki edukacyjne), ale także w wymiarze niematerialnym poprzez przekaz wartości niewymiernych, odnoszących się do motywowania swoich dzieci do zdobywania wykształcenia (P. Szukalski 2002a).

Wpływ wykształcenia rodziców na uzyskany poziom wykształcenia respondentów zmierzono za pomocą współczynnika zbieżności Czuprowa (T_{xy}), który służy do badania zależności między cechami niemierzalnymi. Wartości współczynnika T_{xy} wskazują, że wykształcenie rodziców w niewielkim stopniu wpływa na poziom wykształcenia ich dzieci. Przy uwzględnieniu poszczególnych poziomów wykształcenia respondentów, zależności pomiędzy rodzicami i ich dziećmi wykazały pewne zróżnicowanie. Najwyższe wartości współczynnik Czuprowa osiągnął dla respondentów (zarówno kobiet, jak i mężczyzn) mających najniższy poziom wykształcenia ($T_{xy}=0,22$, $T_{yx}=0,21$), najniższa zaś korelacja wystąpiła pomiędzy wykształceniem rodziców a dziećmi u respondentów (kobiet) z wykształceniem średnim i policealnym ($T_{xy}=0,02$).

Pochodzenie społeczne respondentów wyznaczono, określając zarówno grupy społeczne ojców, jak i matek. Jednak w literaturze przedmiotu najczęściej pochodzenie społeczne utożsamiane jest z grupą społeczną ojca (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974; G. Kacprowicz 1989; H. Mrzygłód 1996; I. Brzozowska 1996 i in.). Badania H. Domańskiego i A. Dukaczewskiej (1997) wskazują, że kobiety dokonują wyboru przynależności klasowej, kierując się głównie własnym statusem, a nie statusem męża. Jest to argument przeciwko traktowaniu rodziny jako zintegrowanej całości, której miejsce w strukturze społecznej zdeterminowane jest przez pozycję mężczyzny. W odróżnieniu od ustaleń dokonanych na podstawie badań przeprowadzonych w Anglii, Australii i USA, identyfikacje klasowe mężczyzn w Polsce w równym stopniu związane są z ich własną pozycją zawodowo-edukacyjną, jak i z pozycją żony, tak jakby żadna strona nie miała tu wyraźnej przewagi – z pewnością nie mają jej mężczyźni.

W tym opracowaniu pochodzenie społeczne respondentów wyznaczono na podstawie przynależności społecznej ojca i matki. W grupie robotników wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych udział rodziców jest większy

niż dzieci (rys. 21). Ponad dwukrotnie mniejszy jest natomiast udział rodziców w grupie inteligencji. Struktura pozycji społecznej rodziców przedstawia się odmiennie w przypadku matek i ojców. Matki respondentów, w stosunku do ojców, stanowiły dwukrotnie większą grupę wśród pozostałych pracowników umysłowych, mniejszy zaś był ich udział wśród robotników wykwalifikowanych.

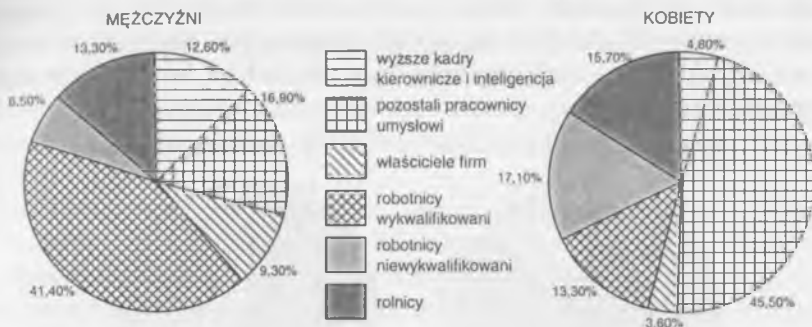
Rys. 21. Grupa społeczna rodziców respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Porównanie przynależności społecznej rodziców respondentów z wynikami badań H. Domańskiego i A. Dukaczewskiej (1997) dla mieszkańców Polski przeprowadzone w latach 1992–1994 dowodzi podobieństwa tych struktur, zwłaszcza w przypadku mężczyzn (rys. 22). Największe różnice dotyczą grupy rolników, która jest nielicznie reprezentowana przez rodziców respondentów, co wynika z zakresu przestrzennego niniejszych badań.

Wyniki badań wskazują, iż zbieżność grupy społecznej jest częściej większa pomiędzy matkami a respondentami (33,6% matka – syn, 39,8% matka – córka) niż pomiędzy ojcami a dziećmi (ojciec – syn 27,2%, ojciec – córka 17,9%). Zależności pomiędzy przynależnością społeczną

respondentów i ich rodziców są słabe. Najsilniejsza korelacja wystąpiła pomiędzy pozycjami społecznymi matek i córek ($T_{xy} = 0,28$).

Rys. 22. Przynależność społeczna mieszkańców Polski w latach 1992–1994

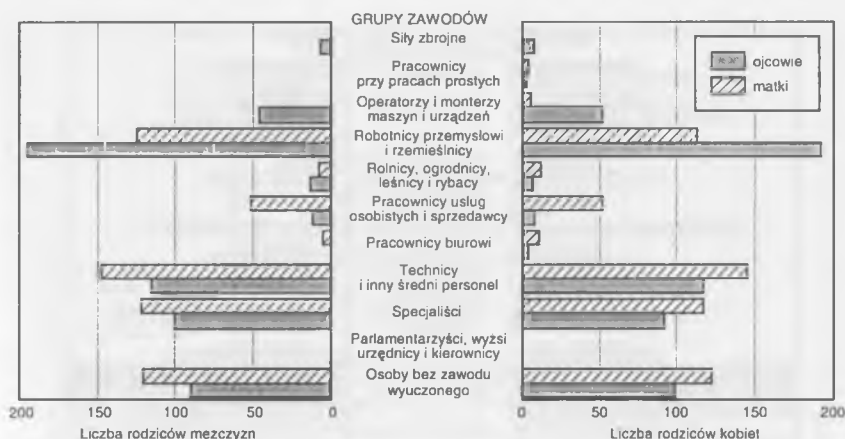
Źródło: oprac. własne na podstawie H. Domański, A. Dukaczewska (1997)

Respondenci dokonali także oceny poziomu zamożności rodziców i przyszłych teściów. Ocena zamożności, podobnie jak inne cechy, została wyznaczona w skali od bardzo wysokich do bardzo niskich. Ankietowani w blisko 65% ocenili sytuację materialną swoich rodziców i teściów jako średnią.

Uzyskane oceny poziomu zamożności były zróżnicowane w niewielkim stopniu. Przyszłe żony nieco lepiej oceniły sytuację materialną teściów niż swoich rodziców, ocena dokonana przez mężczyzn określiła zaś poziom zamożności rodziców i teściów jako podobny.

3.3.2. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według zawodów (wyuczonego i wykonywanego) i miejsca pracy rodziców

Wśród rodziców respondentów blisko 19% nie miało żadnego zawodu wyuczonego. Zapewne jest to spowodowane poziomem ich wykształcenia, a zwłaszcza znacznym odsetkiem osób z wykształceniem średnim, podstawowym i niepełnym podstawowym wśród rodziców (ok. 47%). Tak, jak w przypadku respondentów struktura zawodu rodziców zależna jest od ich poziomu wykształcenia. Najliczniej są reprezentowane zawody z grupy robotników przemysłowych i rzemieślników wśród ojców, a z grupy techników wśród matek (rys. 23).

Rys. 23. Zawód wyuczony rodziców respondentów

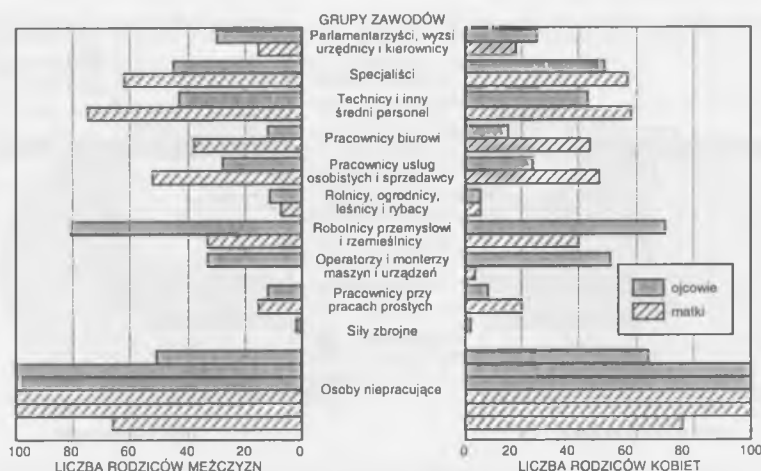
Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Również w innych grupach zawodów zaznacza się dominacja ze względu na płeć, np. dominacja matek w grupie pracowników usług osobistych i sprzedawców, a dominacja ojców w grupie operatorów i monterów maszyn i urządzeń. Matki respondentów najliczniej reprezentowały następujące zawody wyuczone: techników, szwaczek, ekonomistek, nauczycielek, pielęgniarek, sprzedawczyń i krawcowych. Ojcowie zaś zdobyli zawody takie, jak: technicy, kierowcy, mechanicy, ślusarze, elektrycy i inżynierowie.

Zależność pomiędzy zawodami wyuczonymi respondentów i ich rodziców najwyraźniej uwidacznia się w grupach specjalistów, robotników przemysłowych i rzemieślników. Wpływ zawodu wyuczonego jest większy w przypadku rodziców mężczyzn, gdyż w ponad 33% przypadków pokrywały się zawody wyuczone rodziców i ich synów⁶. Rodzice przyszłych żon mieli w 26% takie same zawody jak ich córki. Obliczone współczynniki Czuprowa pomiędzy zawodami wyuczonymi respondentów i ich rodziców świadczą o niskim poziomie korelacji. Najwyższy poziom zależności wystąpił pomiędzy zawodami wyuczonymi ojców i synów ($T_{xy} = 0,35$) oraz matek i córek ($T_{xy} = 0,27$).

Wśród zawodów wykonywanych przez rodziców odnotowano (tak jak w przypadku badanych respondentów) większe zróżnicowanie. Charakterystyczna dla matek jest dominacja zawodów z grupy specjalistów, techników, pracowników usług osobistych i sprzedawców oraz pracowników biurowych. Ojcowie najczęściej pracowali jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, operatorzy i monterzy maszyn oraz urządzeń (rys. 24).

⁶ Analiza porównawcza dotyczyła grup zawodów według *Klasyfikacji zawodów i specjalności* opracowanej przez GUS w 1996 r.

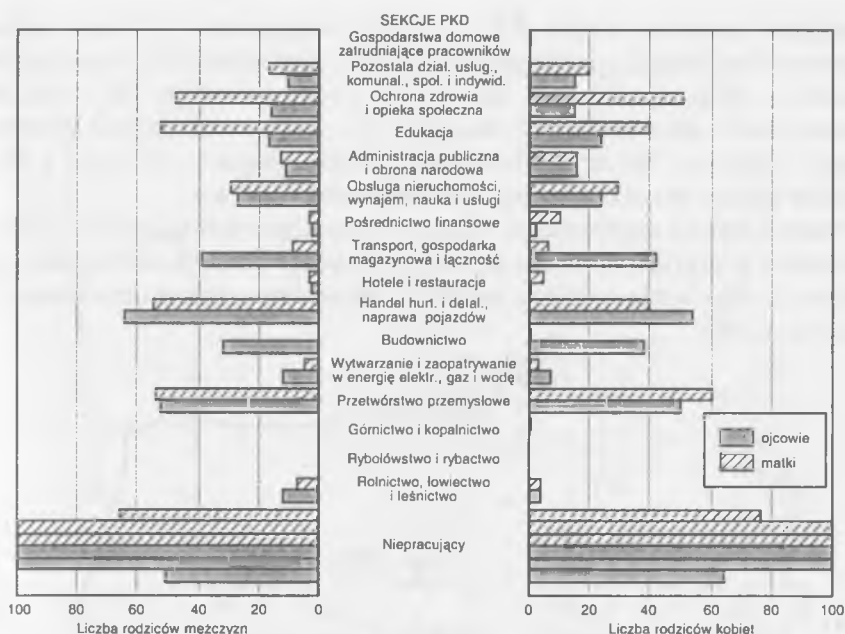
Rys. 24. Zawód wykonywany przez rodziców respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Zawodami najczęściej wykonywanymi przez matki były zawody nauczycielek, sprzedawczyń, szwaczek i księgowych. Wśród ojców najwięcej było kierowców, mechaników samochodowych i innych, sprzedawców i elektryków.

Zależności pomiędzy zawodami wykonywanymi przez małżonków i ich rodziców okazały się słabe. Podobnie jak w przypadku zawodu wyuczonego najwyższy poziom zależności odnotowano pomiędzy zawodami wykonywanymi matek i córek ($T_{xy} = 0,33$) oraz ojców i synów ($T_{xy} = 0,24$).

Pracujący rodzice stanowili niespełna 53% ogółu rodziców badanych małżonków. Struktura pracujących rodziców, według sekcji PKD, nie odbiega w zasadniczy sposób od struktury respondentów. Wyniki badań ankietowych dowodzą, że miejsca pracy rodziców wchodzi w skład zaledwie kilku sekcji PKD. Sekcjami gospodarki narodowej, które zatrudniały największą część spośród rodziców respondentów, były handel i naprawy, przemysł, budownictwo, transport – zatrudniające najwięcej ojców – oraz przemysł, handel i naprawy, edukacja, ochrona zdrowia, w których pracuje przeważająca grupa matek (rys. 25).

Rys. 25. Pracujący rodzice respondentów według sekcji PKD

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Siła zależności pomiędzy miejscem pracy respondentów i ich rodziców, okazała się niewielka. Wśród ankietowanych 14,1% mężczyzn i 10,0% kobiet pracuje w takich samych sekcjach PKD, jak ich rodzice. Nieznacznie większa zależność wystąpiła pomiędzy miejscami pracy matki i córki – $T_{xy} = 0,17$ i ojca i syna – $T_{xy} = 0,17$.

Zbieżność miejsc pracy w przypadku ojców i synów dotyczyła przemysłu (sekcja D) i handlu (sekcja G), a matek i córek przemysłu. Aktywność zawodowa rodziców jest znacznie niższa od aktywności ich dzieci. Blisko 48% rodziców nie jest już aktywna zawodowo.

3.3.3. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania rodziców

Miejsca zamieszkania rodziców respondentów pogrupowano według następujących kategorii: mieszkańcy Łodzi, innych miast, wsi i mieszkający za granicą. Wyniki badań wskazują, że rodzice respondentów w zdecydowanej większości byli mieszkańcami Łodzi. Na wsi zamieszkiwało 7% rodziców przyszłej żony i 6,2% przyszłego męża.

Spośród rodziców respondentów – mieszkańców wsi – najwięcej (70,7%) mieszkało w województwie łódzkim. W innych miastach, poza Łodzią,

mieszkało niewiele ponad 8% rodziców respondentów. Poza dużymi aglomeracjami miejskimi (Warszawa, Poznań, Katowice) były to najczęściej średnie i małe miasta (rys. 26 i 27). Tylko niespełna 1% rodziców zamieszkiwało poza granicami naszego kraju. Były to następujące państwa: Angola, Nigeria, Niemcy, Macedonia, Wielka Brytania, Francja i Peru (rodzice mężczyzn) oraz Niemcy i Austria (rodzice kobiet).

Analiza miejsc zamieszkania rodziców i ich dzieci wskazuje duży stopień zbieżności w przypadku miasta Łodzi. W blisko 99% przypadków Łódź jako miejsce zamieszkania rodziców jest także miejscem, w którym mieszkają ich dzieci (rys. 28).

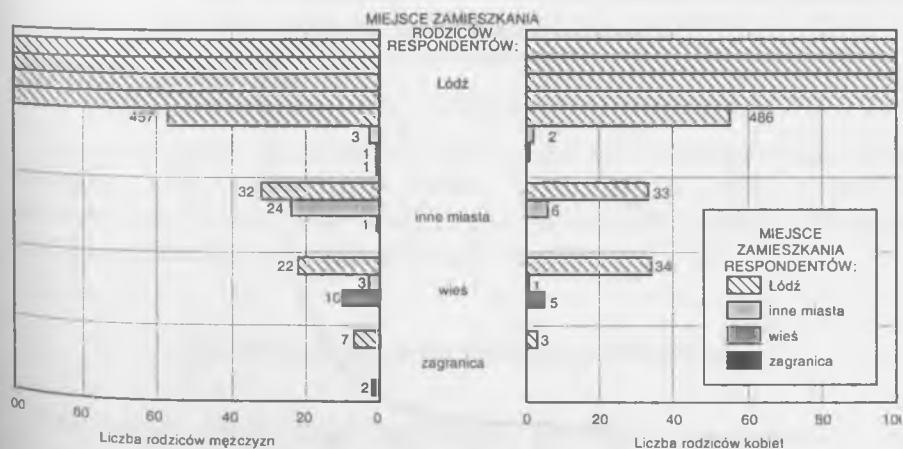
Rys. 26. Miejsce zamieszkania rodziców mężczyzn w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 27. Miejsce zamieszkania rodziców kobiet w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

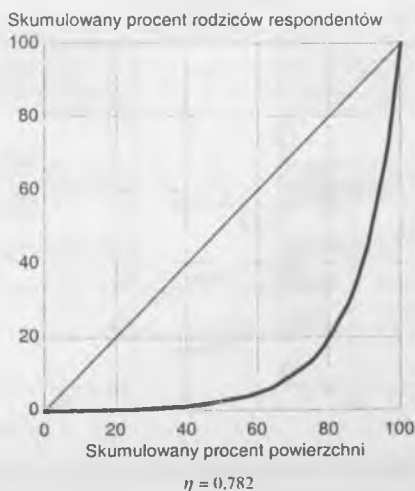
Rys. 28. Miejsce zamieszkania rodziców i respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Współczynnik zbieżności Czuprowa obliczony z uwzględnieniem wszystkich rodzajów miejsc zamieszkania rodziców i ich dzieci wykazał umiarkowaną zależność, T_{xy} osiągnął bowiem wartość 0,40 dla wszystkich respondentów (0,48 dla mężczyzn i rodziców oraz 0,25 dla kobiet i rodziców).

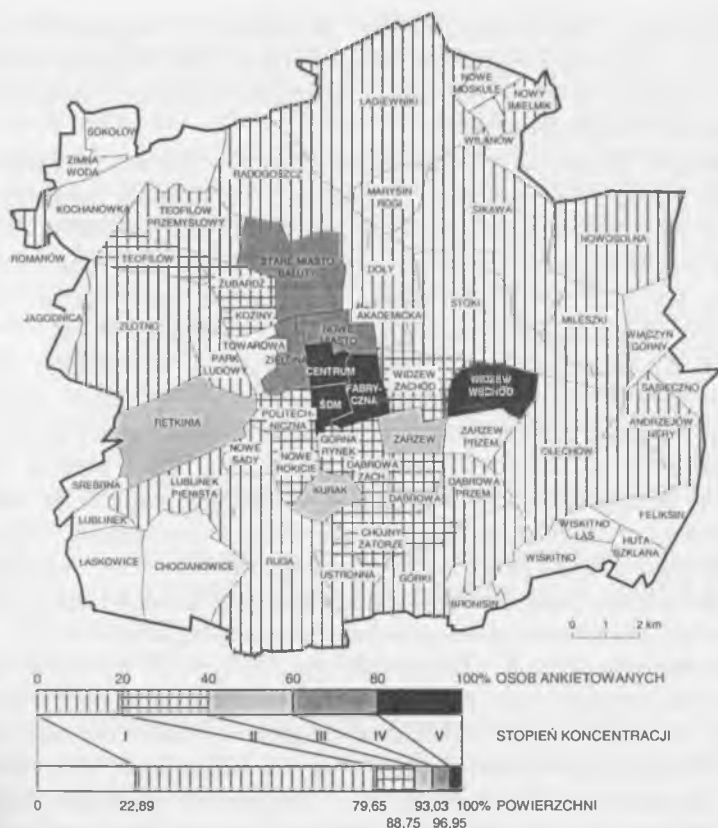
Do analizy rozmieszczenia miejsc zamieszkania rodziców respondentów w Łodzi wykorzystano podział obszaru miasta na jednostki osiedlowe, które opracował Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi. Podział ten był najbardziej przydatny, ponieważ uwzględniał trzy istotne kryteria. Pierwsze dotyczyło tworzenia przez zabudowę osiedlową wyodrębniających się przestrzennie i funkcjonalnie rejonów; drugie – jednorodnego i od lat ukształtowanego charakteru użytkowania i nazewnictwa, a trzecie – występowania dominanty funkcyjno-przestrzennej na danym terenie (*Statystyczna charakterystyka Łodzi... 1990*).

Jak zaznaczono, blisko 84% rodziców respondentów jest mieszkańcami Łodzi. Rozmieszczenie miejsc zamieszkania rodziców w mieście według jednostek osiedlowych jest nierównomierne. Miejsca te znajdowały się w 42 jednostkach, a w 19 nie odnotowano występowania tych miejsc. Blisko 52% rodziców mieszkało w siedmiu jednostkach. Jednostkami o największej liczbie miejsc zamieszkania rodziców były: Retkinia (11,9%), Stare Miasto Bałuty (10,3%), Widzew Wschód (10,1%), Nowe Miasto (5,1%), Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa (4,6%) i Radogoszcz (4,3%). W pozostałych 35 jednostkach mieszkało od 1 do 40 rodziców respondentów. Największa koncentracja miejsc zamieszkania rodziców obejmowała obszary centralnej części miasta oraz Widzewa Wschód (rys. 29, 30).

Rys. 29. Stopień koncentracji miejsc zamieszkania rodziców respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 30. Koncentracja miejsc zamieszkania rodziców respondentów według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Nierównomierne rozmieszczenie tych miejsc było wynikiem tego, że na niespełną 11% powierzchni miasta zamieszkiwało 60% rodziców respondentów. Poziom koncentracji miejsc zamieszkania rodziców wyrażony współczynnikiem koncentracji okazał się wysoki ($\eta = 0,782$).

3.4. Motywy zawarcia związku małżeńskiego

Motywacja jako układ motywów ludzkiego postępowania jest przedmiotem badań wielu nauk, m. in. psychologii, socjologii, nauk o moralności, czyli dyscyplin zajmujących się interpretacją ludzkich zachowań. Odróżnia się trwałą strukturę motywacyjną, która nadaje ogólny kierunek ludzkiemu postępowaniu, od aktualnej motywacji wywołującej określone zachowania w danym kontekście sytuacyjnym. Motywacja rozumiana jest

jako wewnętrzny mechanizm, który uruchamia i organizuje ludzkie zachowania oraz kieruje człowieka na osiągnięcie celu. Rodzaje motywacji są klasyfikowane według potrzeb i pragnień ludzkich (*Multimedialna Encyklopedia Powszechna* 2002).

W szerokim znaczeniu psychologicznym motyw (słowo pochodzące od łacińskiego *movere* – poruszać, popychać), to czynnik uruchamiający aktywność osobnika ukierunkowaną na cel (W. Kopaliński 1989). W takim znaczeniu psychologia posługuje się nim często zarówno w odniesieniu do człowieka, jak i do zwierząt; motyw w węższym, specyficznie ludzkim znaczeniu, to świadoma racja naszego działania (N. Sillamy 1996).

Według K. Obuchowskiego (1982) stosowane w psychologii sposoby rozumienia motywu dadzą się podzielić na dwie grupy. W jednej motyw jest traktowany – z czym można spotkać się częściej – jako czynnik popychający do działania, a w drugiej – zakres stosowania tego pojęcia zostaje ograniczony do czynników umożliwiających świadome podjęcie działania.

Przykładem definicji należących do pierwszej z wyróżnionych grup jest rozumienie tego terminu przez J. Reykowskiego (1970, s. 18). Według niego motywacja jest procesem psychicznej regulacji, od której zależy kierunek ludzkich czynności oraz ilość energii, jaką na realizację danego kierunku człowiek jest gotów poświęcić.

Zaproponowana przez K. Obuchowskiego (1982, s. 29) definicja motywu „jako zwerbalizowanie celu i programu umożliwiające danej osobie podjęcie określonej czynności”, jest przykładem drugiego sposobu rozumienia tego terminu. Zdaniem tego autora na treść motywu składają się dwa elementy: program czynności i cel czynności. K. Obuchowski podkreśla także, że przyczyną działania może być kilka motywów, nawet sprzecznych ze sobą, co pozwala wyjaśnić pewne specyficzne sposoby działania, jego niekonsekwencje lub powstrzymywanie się od działania.

W literaturze społeczno-ekonomicznej spotkać można wiele teorii objaśniających motywację zachowań człowieka wykorzystujących do tego potrzeby. Najbardziej znana jest przetransponowana z psychologii teoria potrzeb A. Masłowa (K. Kmiotek 1999; R. W. Griffin 1996). A. Masłow (1943) postawił hipotezę, że człowiek w swoim działaniu dąży do zaspokojenia zespołu potrzeb, potrzeby te tworzą zaś logiczną hierarchię, którą można przedstawić następująco (w kolejności od potrzeb podstawowych do złożonych):

- potrzeby fizjologiczne (pożywienie, odpoczynek, popęd seksualny),
- potrzeby bezpieczeństwa,
- potrzeby społeczne (przyjaźń, miłość),
- potrzeby szacunku,
- potrzeby samorealizacji.

Autor tej teorii twierdził, że muszą być zaspokojone przede wszystkim potrzeby niższego rzędu, aby było możliwe zaspokojenie potrzeb wyższego

rzędu. Oprócz wymienionych pięciu potrzeb, A. Maslow wyróżnił również tzw. potrzeby dodatkowe. Należy przez nie rozumieć takie, które mogą ujawniać się tylko w przypadku niektórych ludzi. Dla przykładu może to być potrzeba wiedzy, czy też potrzeby estetyczne. Do zaspokojenia potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa niezbędne są środki finansowe. Podobnie zaspokojenie potrzeb społecznych w znacznym stopniu ułatwia posiadanie pieniędzy. Są one niezbędne do utrzymania rodziny, poprzez którą człowiek zaspokaja swoje potrzeby miłości i przynależności, również ich dostatek umożliwia kontakty towarzyskie z wybranym kręgiem osób.

Znacznej modyfikacji teorii Maslowa dokonał C. Alderfer (1969). Według niego hierarchiczna klasyfikacja potrzeb nie odzwierciedla złożoności zachowania człowieka. Odczuwanie potrzeb przez ludzi ma charakter bardziej dynamiczny oraz ciągły, tzn. ludzie mogą odczuwać kilka potrzeb równocześnie. C. Alderfer dokonuje również rozdziału potrzeb, według czasu ich odczuwania, na krótkotrwałe, długotrwałe oraz okazjonalne.

Według C. Alderfera pod pojęciem motywacji należy rozumieć pragnienie zaspokojenia potrzeb sklasyfikowanych w następujących grupach potrzeb:

- 1) egzystencjalnych,
- 2) relacji z innymi,
- 3) rozwoju osobowego.

W teorii tej motywacja jest funkcją intensywności potrzeby. C. Alderfer wyjaśnił również, na czym polega demotywacja człowieka. Mamy z nią do czynienia wówczas, gdy człowiek nie może zaspokoić danej potrzeby i w wyniku niezadowolenia przenosi swoje pragnienia na inną kategorię potrzeb.

Kolejną teorią wyjaśniającą zachowania człowieka jest teoria wzmocnienia B. F. Skinnera (1971), zwana też teorią modyfikacji zachowań lub teorią uczenia się. Oparta jest ona na koncepcji behawiorystycznej człowieka, która wyjaśnia zachowanie człowieka jako funkcję instynktu. Według tej koncepcji człowiek działa, kierując się instynktem i sterując swoim zachowaniem w taki sposób, aby móc zaspokoić swoje potrzeby.

Według B. F. Skinnera zachowaniami ludzi steruje środowisko społeczne, dlatego można wyjaśnić i kierować zachowaniem jednostki (tzn. formować różne wzorce zachowania) przez manipulowanie środowiskiem, gdyż człowiek jest istotą reaktywną i jego zachowanie zaprogramowane jest przez aktywne środowisko. Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie czynniki determinujące zachowanie mają swoje podłoże w środowisku, część może mieć podłoże genetyczne, np. zachowania wrodzone.

Motywy wyboru współmałżonka można więc traktować jako siły pobudzające oraz ukierunkowujące zachowania przyszłych małżonków. Wśród motywów wyróżnia się sprzyjające i niesprzyjające. I. Janicka (1995) motywacje do małżeństwa różnicuje w zależności od wieku jego zawierania. W związkach młodych partnerów, według niej, przeważa motywacja

emocjonalna – miłość, przyjaźń, koleżeństwo, satysfakcja seksualna, w starszych małżeństwach wzrasta zaś rola motywacji racjonalnej, obawa przed samotnością, perswazja osób bliskich, stabilizacja. Autorka wyróżnia także motywację instrumentalną – potrzeba dowartościowania się, zdobycie prestiżu otoczenia, zmiana warunków życiowych – na którą wiek przyszłych partnerów nie oddziałuje.

Analizując motywację zawarcia małżeństwa z punktu widzenia późniejszej jakości stworzonego związku małżeńskiego, można wyróżnić motywację dojrzałą, prawidłową (miłość, chęć założenia rodziny, pragnienie wspólnego osiągania celów życiowych) oraz motywację niedojrzałą (ucieczka przed samotnością, ucieczka w małżeństwo, nieplanowana ciąża, małżeństwo z litości – por. M. Ryś 1999).

Badania empiryczne, określające motywy zawarcia małżeństwa, dowodzą, iż przyszli małżonkowie podają bardzo różne powody decydujące o wyborze współmałżonka. Udzielane odpowiedzi dotyczą motywów deklarowanych, które nie zawsze muszą być uwzględniane w wyborze partnera, mogą bowiem mieć charakter motywów ukrytych (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974). Do motywów ukrytych W. Warzywoda-Kruszyńska zalicza cechy społeczne jako motywy wyboru wytwarzające „wzory ukryte”.

Najpopularniejszym motywem zawarcia małżeństwa, jednocześnie stanowiącym podstawę szczęśliwych i trwałych związków, jest miłość (J. Rostowski 1987). Na podstawie badań M. Trawińskiej (1977) stwierdzono, że zaangażowanie uczuciowe partnerów jest w naszej rzeczywistości dominującym motywem. Według badań Z. Tyski (1990) motyw ten występuje u 73,9% mężczyzn i 73,2% kobiet.

Miłość będąca motywem wyboru partnera do małżeństwa przybiera różne formy. Wyróżnia się miłość koleżeńską lub przyjacielską, miłość wzajemnego wspierania, miłość romantyczną. Z badań wynika, że najkorzystniejsza dla funkcjonowania związku jest forma miłości przyjacielskiej (partnerzy rozpatrują związek małżeński pod kątem zaspokojenia, pragnienia przebywania razem, realizowania wspólnych zainteresowań – M. Ryś 1999).

Dane uzyskane z różnych badań empirycznych motywów zawierania małżeństw pozwalają stwierdzić, iż o wyborze współmałżonka decydowały głównie motywy uczuciowe. Jedynie w przypadku badań GUS-owskich, które dotyczyły osób rozwodzących się, pragnienie życia w rodzinie, a nie miłość do wybranej osoby, było najczęstszym motywem zawarcia związku małżeńskiego. Pod tym względem nie zauważono większych różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami, a także mieszkańcami miast i wsi (M. Kuciarska-Ciesielska, G. Marciniak, J. Paradysz 1993; M. Kuciarska-Ciesielska 1994). Można domniemywać, że wybór motywu miłości wskazany przez mniejszą liczbę osób, niż można było oczekiwać, wiąże się z faktem, iż związek małżeński okazał się nietrwały. Jeżeli natomiast

rzeczywiście między zawierającymi związek małżeński nie było miłości, a dominowały inne względy, to one mogły spowodować, że w ciągu pożycia nie wytworzyły się silne więzi emocjonalne, co w konsekwencji zazwyczaj doprowadza – w połączeniu z innymi czynnikami – do rozpadu związków małżeńskich.

Ankietowani zawierający małżeństwa w Łodzi określili swoją motywację do zawarcia związku w przeważającej części jako uczuciową. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni wymieniali najczęściej miłość jako motyw wyboru współmałżonka (tab. 14). Do innych wymienianych motywów należą m. in.: potrzeba założenia rodziny, pragnienie życia w rodzinie, potrzeba stabilizacji życiowej, legalizacja związku czy wreszcie chęć bycia razem. W nieco mniejszym stopniu motywem zawierania małżeństw było oczekiwanie dziecka i znacznie częściej motyw ten wymieniali mężczyźni.

Wśród pozostałych motywów na uwagę zasługuje ucieczka przed samotnością, która jako motyw pojawiła się w wypowiedziach 26 kobiet. W grupie motywów określonych jako inne respondenci wymieniali m. in. przywiązanie, poczucie bezpieczeństwa, potrzebę wewnętrzną, względy religijne, tradycję.

Tabela 14

Motywy zawierania związków małżeńskich określone przez respondentów

Motywy	Mężczyźni		Kobiety	
	liczba wskazań	% wskazań	liczba wskazań	% wskazań
Miłość	401	65,6	396	62,3
Chęć bycia razem	46	7,5	47	7,4
Potrzeba założenia rodziny	50	8,2	54	8,5
Pragnienie życia w rodzinie	2	0,3	7	1,1
Potrzeba legalizacji związku	35	5,7	28	4,4
Potrzeba stabilizacji życiowej	8	1,3	14	2,2
Oczekiwanie dziecka	28	4,6	25	3,9
Ucieczka przed samotnością	3	0,5	26	4,1
Chęć odejścia z domu	–	–	2	0,3
Chęć poprawy sytuacji materialnej	7	1,2	6	0,9
Zainteresowanie seksualne partnerem	2	0,3	–	–
Namowa osób bliskich	9	1,5	7	1,1
Inne	20	3,3	24	3,8
Razem	611	100,0	636	100,0

Uwaga: liczba motywów przewyższa liczbę respondentów, ponieważ respondenci podawali więcej niż jeden motyw.

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Na motywacje małżonków w niewielkim stopniu wpływają ich cechy demograficzno-społeczne z wyjątkiem wieku. Wraz ze wzrostem wieku zaobserwowano nasilenie się motywacji racjonalnej i instrumentalnej wyrażającej się potrzebą stabilizacji, obawą przed samotnością, chęcią poprawy warunków materialnych.

Blisko 60% respondentów wykazywało motywację zgodną zawarcia związku małżeńskiego, tzn. określili taki sam motyw kierujący ich wyborem. Motywacja zgodna miała najczęściej charakter motywacji emocjonalnej, gdyż w ponad 80% przypadków dotyczyła motywu miłości (tab. 15).

Tabela 15

Motywacja zgodna respondentów

Motyw	Liczba wskazań	Procent wskazań
Miłość	282	82,1
Chęć bycia razem	15	4,4
Oczekiwanie dziecka	15	4,4
Potrzeba założenia rodziny	13	3,8
Potrzeba legalizacji związku	11	3,2
Potrzeba stabilizacji życiowej	2	0,6
Namowa osób bliskich	2	0,6
Chęć poprawy sytuacji materialnej	1	0,3
Inne	2	0,6
Razem	343	100,0

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Motywacja zawarcia związku małżeńskiego wiąże się z oczekiwaniami partnerów odnośnie do małżeństwa, jak również z wyobrażeniami o tzw. idealnym partnerze. Badani respondenci, wyznaczając cechy „idealnego” partnera, mieli możliwość podania kilku określeń i najczęściej z tej możliwości korzystali.

Wskazania przyszłych małżonków różnią się nieco między sobą pod względem cech „idealnego” partnera (tab. 16). Dla większości przyszłych żon „idealny” partner powinien odznaczać się opiekuńczością, odpowiedzialnością, inteligencją i obdarzać je uczuciem miłości. Przyszli mężowie uważają, że najważniejsze cechy idealnej partnerki to: wierność, wyrozumiałość, uczciwość i uczucie do partnera. Interesujący, i zastanawiający, jest fakt, iż określenie „kochająca(y)”, które pojawia się często w wypowiedziach respondentów, tylko w ok. 7% odpowiedzi znajduje się jako pierwsze określenie cech „idealnego” partnera. Najczęściej cecha ta występuje dopiero na trzecim miejscu w kolejności udzielanych odpowiedzi. Dla niewielkiej grupy respondentów (12,2%) ich przyszły małżonek jest utożsamiany z tzw. idealnym partnerem. Zapewne jest to wynik kierowania się w wyborze partnera motywacją emocjonalną.

Cechy partnera (osobiste, jak charakter, wygląd i uroda) były oceniane jako ważne i bardzo ważne zarówno przez mężczyzn, jak i przez kobiety. Charakter przyszłego współmałżonka respondenci określają w ponad 95% jako ważny i bardzo ważny. Nieco mniej istotna, według ankietowanych, jest uroda przyszłych parterów. W tym przypadku zaobserwowano różnicę w postrzeganiu tej cechy, tzn. mężczyźni większą wagę przypisywali urodzie i wyglądowi swoich partnerek (rys. 31).

Tabela 16

Cechy „idealnego” partnera najczęściej podawane przez respondentów

Nazwa cechy	Wskazania przyszłych mężów		Wskazania przyszłych żon	
	liczba wskazań	% wskazań	liczba wskazań	% wskazań
Opiekuńcza(y)	76	4,8	231	15,0
Wierna(y)	192	11,9	102	6,6
Wyrozumiała(y)	189	11,7	75	4,9
Inteligentna(y)	160	9,9	116	7,5
Uczciwa(y)	156	9,7	98	6,3
Kochająca(y)	147	9,1	118	7,6
Odpowiedzialna(y)	49	3,0	121	7,8
Miła(y)	7	0,4	99	6,4
Czuła(y)	72	4,5	87	5,6
Szczera(y)	65	4,0	88	5,7
Taka(i) jak narzeczona(y)	81	5,0	60	3,9
Tolerancyjna(y)	48	3,0	73	4,8
Zaradna(y)	59	3,7	70	4,5
Uczuciowa(y)	69	4,3	11	0,7
Troskliwa(y)	67	4,2	36	2,3
Spokojna(y)	62	3,9	23	1,5
Ładna(y)	53	3,3	6	0,4
Rozważna(y)	2	0,1	31	2,0
Pracowita(y)	28	1,7	26	1,7
Wrażliwa(y)	3	0,2	29	1,9
Dobra(y)	2	0,1	25	1,6
Bezkonfliktowa(y)	19	1,2	1	0,1
Z poczuciem humoru	4	0,3	19	1,2
Razem	1 610	100,0	1 545	100,0

Uwaga: Liczba wskazań cech przewyższa liczbę respondentów, ponieważ respondenci podawali więcej niż jedną cechę.

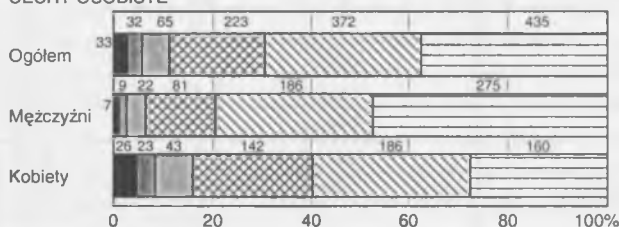
Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Badana grupa przyszłych małżonków, zamierzająca zawrzeć związek małżeński miała ukształtowane wyobrażenie o pełnieniu ról w małżeństwie

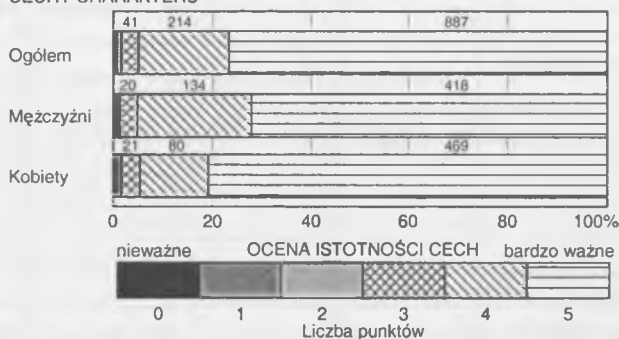
– żony i męża. Udzielone odpowiedzi na temat roli żony i męża w związku odnoszą się do dwóch typów związków: tradycyjnego i partnerskiego. Najważniejsza różnica pomiędzy małżeństwami (rodzinami) tradycyjnymi i partnerskimi wynikała z odmiennej roli i pozycji męża i żony w związku.

W swej klasycznej postaci małżeństwo tradycyjne występowało w okresie preindustrialnym, przed pojawieniem się kapitalistycznej produkcji przemysłowej (Z. Tyszką 1988). Pracę wykonywano wówczas najczęściej w środowisku i w gronie rodzinnym pod kierunkiem „głowy rodziny” – ojca, który był właścicielem instytucji pracy lub co najmniej jej zarządcą. Warunkowało to w pełni patriarchalny system władzy. Dlatego też w modelach ról żony i męża kładziono nacisk na cechy korzystne dla rodziny w jej aspekcie instytucjonalnym – dla kobiety było to spełnianie funkcji opiekuńczej i usługowej, dla mężczyzny – materialnej i kontrolnej.

CECHY OSOBISTE

CECHY CHARAKTERU

Rys. 31. Ocena istotności cech osobistych i charakteru przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

W podejściu socjologicznym partnerstwo pojmowane jest jako równość praw i obowiązków współpartnerów (D. Inglik-Dziąg 1998). Akcentuje się tu aspekt instytucjonalny związku, mniejszą wagę przywiązując do kontaktów interpersonalnych oraz relacji osobowościowych. Psycholodzy i seksuolodzy reprezentują stanowisko określane jako osobowościowe. Analiza pojęcia „partnerstwo małżeńskie” skupia się tu głównie na sferze uczuć oraz na płaszczyźnie relacji seksualnych wewnątrz związku.

Genezy małżeństwa partnerskiego i rodziny partnerskiej należy szukać w kulturze europejskiej wieku XX, choć jego elementy występowały już w okresach wcześniejszych (I. Taranowicz 1995). Symptomy związków partnerskich, zdaniem F. Engelsa (1969), pojawiły się w wieku XIX w środowiskach proletariatu. Rozwijający się w tej warstwie społecznej typ rodziny pracowniczej z obojgiem zatrudnionych zawodowo małżonków sprzyjał wytworzeniu równości praw i obowiązków między nimi. Elementy związków partnerskich odnaleźć można również wśród najbiedniejszej ludności wiejskiej, nieposiadającej własnych gospodarstw rolnych. Tam realizowane były partnerskie wzory życia rodzinnego wynikające z konieczności ekonomicznej.

Ideologicznego wsparcia rozwojowi partnerstwa między kobietami i mężczyznami w sferze życia osobistego dostarczały ruchy społeczno-polityczne kobiet z wyższych warstw społecznych, walczących o równość praw dla obydwu płci. Znaczącym zjawiskiem społecznym umożliwiającym zmianę dotychczasowego modelu małżeństw była bowiem XIX-wieczna emancypacja kobiet. Zmiany te nasiliły się w wieku XX pod wpływem industrializacji, urbanizacji i demokratyzacji. Powodując wzrost aktywności zawodowej kobiet, wzrost poziomu ich wykształcenia i rozwoju aspiracji życiowych, procesy te doprowadziły do radykalnych przeobrażeń stosunków wewnątrzrodzinnych i wewnątrzpartnerskich. Egalitaryzm płci stał się faktem społecznym, wzmocniła go także tzw. rewolucja seksualna (J. Krzyszkowski 1989).

W Polsce społeczną podbudowę dla partnerskich stosunków w małżeństwach stworzyły m. in. generalnie łagodniejsza wersja patriarchy oraz powojenne przemiany społeczno-gospodarcze wraz z marksistowskimi postulatami ideologicznymi, obowiązującymi w kraju po II wojnie światowej (F. Adamski 1968; D. Inglik-Dziąg 1998).

W byłych państwach socjalistycznych usiłowano zrealizować model rodziny, w którym praca zawodowa obojga rodziców i egalitarny podział obowiązków rodzinnych stać się miały zaprzeczeniem tradycyjnego podziału ról życiowych obydwu płci i umożliwić proces równouprawnienia kobiet w życiu zawodowym i szerzej rozumianej sferze publicznej. Taki model rodziny zakładał konieczność radykalnej zmiany tradycyjnych poglądów mężczyzn w odniesieniu do zakresu ról ich partnerek życiowych, stawiał również przed mężczyznami nowe zadania w dziedzinie współuczestniczenia w tych obszarach życia rodzinnego, które wcześniej stanowiły domenę kobiet (G. Firlit 1995). Badania poglądów mężczyzn z byłych państw socjalistycznych (Niemcy Wschodnie, Polska, Rosja, Węgry) wykazały, że wypowiadają się oni za równością szans zawodowych kobiet i mężczyzn. Na płaszczyźnie ogólnej, bez odniesienia do sytuacji indywidualnej, mężczyzn cechował wysoki poziom akceptacji pracy zawodowej kobiet. Równość szans zawodowych dla kobiet ulega daleko idącym ograniczeniom, gdy w grę

wchodzi praca zawodowa własnych partnerek. Ta relatywnie wysoka akceptacja równości szans zawodowych obydwu płci nie oznacza bowiem, że wyrażający takie opinie, w życiu prywatnym istotnie są skłonni przejąć połowę obowiązków domowych czy opiekuńczych (G. Firlit 1995).

Rozpoczęty w Polsce proces transformacji nieuchronnie związany jest z przenikaniem do nas z krajów zachodnich nowych modeli współżycia ludzi – wśród których łatwo można odnaleźć cechy charakterystyczne dla małżeńskich związków partnerskich. Wyniki badań z lat osiemdziesiątych XX w. wskazują, że większość polskich związków małżeńskich po części realizuje niektóre elementy zaczerpnięte z modelu małżeństwa tradycyjnego, patriarchalnego, niektóre zaś pochodzące z modelu małżeństwa partnerskiego. Proporcje tych elementów zależą od występowania wielu czynników, a zwłaszcza od wieku partnerów, ich pochodzenia społecznego, poziomu wykształcenia oraz typu pracy zawodowej. Partnerzy młodzi, mieszkający w dużych miastach, posiadający wyższy poziom wykształcenia, a zwłaszcza wykonujący tzw. wolne zawody i dysponujący korzystnymi warunkami materialnymi znacznie częściej opowiadają się za realizacją modelu związku partnerskiego. Natomiast najslabiej model ten upowszechnił się w rodzinach chłopskich i robotniczych, w których małżonkowie cechują się najniższym poziomem wykształcenia (D. Inglik-Dziąg 1998).

Respondenci zawierający małżeństwo w Łodzi w większości opowiadali się za jego partnerskim modelem (73%), zakładając takie same prawa i obowiązki dla żony i męża. Partnerstwa w małżeństwie częściej oczekują kobiety (79,7%) niż mężczyźni (66%). Wypowiedzi przyszłych małżonków, odnoszące się do modelu małżeństwa, były nakierowane na instytucjonalny charakter związku, bardzo rzadko wyrażały interpersonalną istotę małżeństwa. Partnerska sfera uczuć w małżeństwie identyfikowana była przez respondentów m. in. poprzez wzajemne wspieranie się i pomoc w trudnych sytuacjach, instytucjonalny charakter partnerstwa określano zaś współpracą w wypełnianiu podstawowych funkcji w małżeństwie i w rodzinie.

Ankietowani dostrzegali więcej zalet niż wad instytucji małżeńskiej. Blisko 15% małżonków przyznało, że instytucja małżeńska nie ma żadnych wad. Zapewne interesująca byłaby weryfikacja tych sądów po kilku latach trwania związku. Wśród pozostałych panowało przekonanie, że ograniczenie wolności, obowiązki, trudności w osiąganiu kompromisów między małżonkami oraz koszty zawarcia związku są największymi wadami małżeństwa jako instytucji.

Pozytywna ocena instytucji małżeńskiej wynikała z kilku powodów. Dla 21% respondentów poczucie bezpieczeństwa dla siebie i przyszłych dzieci było największą jego zaletą. Inne zalety to bycie razem, wspólne zamieszkiwanie, posiadanie rodziny, poczucie stabilizacji życiowej, możliwość łącznego rozliczenia podatkowego.

3.5. Podsumowanie

Przebadana grupa respondentów to w przeważającej większości ludzie młodzi, do 30. roku życia. Wśród ankietowanych najliczniej były reprezentowane kobiety w wieku 20–24 lata i mężczyźni w wieku 25–29 lat. Młody wiek osób zawierających związki małżeńskie wpływa na ich stan cywilny, większość z nich była bowiem stanu wolnego. To z kolei wyznaczyło wśród ankietowanych przewagę małżeństw pierwszych nad powtórnie zawieranymi.

Poziom wykształcenia badanych osób odznacza się wysokim udziałem najlepiej wykształconych (35,3% z wykształceniem wyższym) i niewielkim odsetkiem respondentów o najniższym poziomie wykształcenia (13,7% z wykształceniem zasadniczym zawodowym, podstawowym i niepełnym podstawowym). Struktura wykształcenia osób zawierających małżeństwa ma m. in. wpływ na ich przynależność społeczną. Najliczniej reprezentowane były wyższe kadry kierownicze i inteligencja oraz pozostali pracownicy umysłowi. Rozpoznanie struktury wyznaniowej małżonków wykazało, że 93% z nich to osoby wierzące – wyznania katolickiego, które zawierały najczęściej śluby wyznaniowe.

Na strukturę zawodową respondentów ma bez wątpienia wpływ ich wykształcenie. Najczęściej zdobyli oni zawody wyuczone z grup specjalistów, techników i innego średniego personelu oraz robotników przemysłowych i rzemieślników. Zawód wykonywany badanych małżonków jest bardziej zróżnicowany, ale utrzymuje się dominacja zawodów z grupy specjalistów oraz techników i innego średniego personelu. Źródłem utrzymania dla większości respondentów była praca najemna, zaobserwowano także liczną grupę osób będących na utrzymaniu. Poziom aktywności zawodowej w badanej grupie jest wysoki (71%), wyższy dla mężczyzn niż kobiet. Miejsce pracy ankietowanych związane było z sekcją G (handel) i sekcją D (przemysł) oraz z innymi obok działalności handlowej usługami. Respondenci ocenili swoje dochody miesięczne w większości (78%) jako niższe od przeciętnego wynagrodzenia w Łodzi.

Rodzice badanych małżonków charakteryzują się niższym poziomem wykształcenia od swoich dzieci. Zależność pomiędzy wykształceniem rodziców i ich dzieci okazała się słaba, wykazano jednak pewne zróżnicowanie na poszczególnych jego poziomach. Przynależność społeczna rodziców jest zróżnicowana ze względu na ich płeć. Matki respondentów w stosunku do ojców stanowiły dwukrotnie większą grupę wśród pozostałych pracowników umysłowych, mniejszy zaś był ich udział wśród robotników wykwalifikowanych. Wyniki badań wykazały, że zbieżność pomiędzy grupami społecznymi rodziców i respondentów jest słaba, ale częstsza pomiędzy matkami i ich dziećmi.

Wśród rodziców respondentów najliczniej są reprezentowane zawody wyuczone z grupy robotników przemysłowych i rzemieślników (ojcowie) oraz z grupy techników (matki). Rodzice najczęściej pracowali w zawodach z grupy specjalistów, techników, pracowników usług osobistych i sprzedawców, pracowników biurowych – matki oraz robotników przemysłowych i rzemieślników, operatorów i monterów maszyn i urządzeń – ojcowie. W przypadku zawodów zbieżność pomiędzy rodzicami i ich dziećmi jest niewielka, nieco silniejsza dla zawodu wyuczonego niż wykonywanego. Aktywność zawodowa rodziców jest niższa od ankietowanych dzieci. Struktura pracujących rodziców według sekcji PKD jest związana z następującymi sekcjami: handel i naprawy, przemysł, budownictwo, transport (ojcowie) oraz przemysł, handel i naprawy, edukacja, ochrona zdrowia (matki).

Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo, według miejsca zamieszkania rodziców, okazało się cechą, która w największym stopniu wpływa na respondentów, o czym świadczy największa wartość współczynnika zbieżności Czuprowa. Rodzice, tak jak ich dzieci, w zdecydowanej większości byli mieszkańcami Łodzi.

W wyborze współmałżonka szczególną rolę ogrywa motywacja emocjonalna. Najczęstszym motywem zawierania małżeństw była miłość. Inne motywy prowadzące do ślubu mają charakter racjonalny i instrumentalny. Częściej kierują się nimi starsi wiekiem małżonkowie. Respondenci częściej opowiadali się za partnerskim modelem małżeństwa, w którym pozycja żony i męża są równorzędne. W swoim przyszłym związku dostrzegali więcej zalet niż wad, co świadczy o pozytywnym stosunku do instytucji małżeństwa i uznawaniu jej za ważny element życia.

4. DOBÓR WEDŁUG CECH DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH, SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH I POCHODZENIA RODZINNEGO OSÓB ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO W ŁODZI

4.1. Demograficzno-społeczny dobór osób zawierających małżeństwo

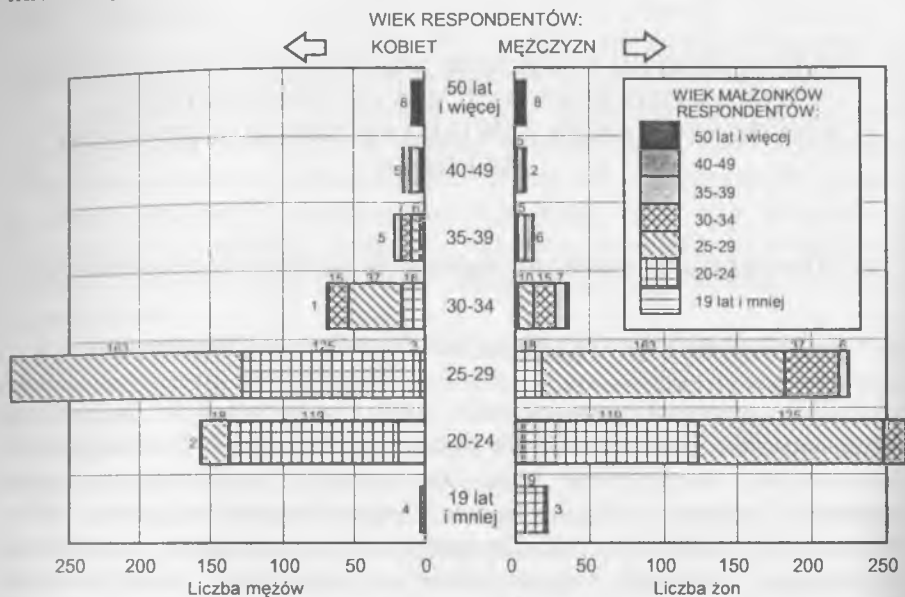
4.1.1. Dobór ze względu na wiek i stan cywilny małżonków

Cechy demograficzno-społeczne osób zawierających małżeństwo zakresują pole wybieralności ich partnera małżeńskiego. Spośród nich w opracowaniu uwzględniono wiek, stan cywilny, wykształcenie, grupę społeczną i wyznanie religijne. Są one kryteriami wydzielania kręgu osób – pierwszy filtr selekcji – (obok cech społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego), z którego przypuszczalnie następuje wybór współmałżonka. Analiza porównawcza danych wynikowych pochodzących z badań ankietowych małżeństw zawieranych w Łodzi wykazała, że stopień ich homogamii jest zróżnicowany ze względu na każdą z omawianych cech.

Wiek w istotnym stopniu oddziałuje na dobór partnerów (E. Rosset 1975; Z. Strzelecki 1976, 1993; K. Sienkiewicz 1978; K. Guraj-Kaczmarek 1991, 1995; G. Kacprowicz 1989; H. Mrzygłód 1996; I. Brzozowska 1996; J. Dybowska 2000; K. Tymicki 2001 i in.). Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że zawierane w Łodzi małżeństwa (w badanej grupie respondentów) cechuje homogamia pod względem wieku. Biorąc pod uwagę kojarzenie się partnerów według grup wiekowych, małżeństwa jednorodnie wiekowo stanowiły ponad 54% związków (rys. 32).

O tym, iż w całej analizowanej zbiorowości występuje tendencja do homogamii świadczy współczynnik H , którego wartość wynosi 0,47, co oznacza nadwyżkę małżeństw jednorodnych, w stosunku do możliwego udziału, na poziomie 47%. Szanse zawarcia związku homogenicznego w danej grupie wiekowej wyrażonej współczynnikiem h były zróżnicowane i największe wartości przyjmowały w najstarszych związkach (tab. 17). Wszystkie grupy wiekowe kobiet i mężczyzn, z wyjątkiem najmłodszych respondentów (z grupy 19 lat i mniej), odznaczały się homogenicznością zawieranych związków. Zaobserwowano również nadreprezentację małżeństw pomiędzy partnerami z sąsiednich grup wiekowych (np. związki mężczyzn w wieku 20–24 lata z kobietami liczącymi 19 lat i mniej,

mężczyzn w wieku 30–34 lata z kobietami w wieku 25–29 lat). W każdym takim przypadku nadreprezentacji małżeństw starsi mężczyźni wybierali młodsze partnerki.

Rys. 32. Dobór respondentów według wieku

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Tabela 17

Współczynniki homogenii h dla wieku respondentów

Wiek mężczyzn [w latach]	Wiek kobiet [w latach]						
	19 i mniej	20–24	20–29	30–34	35–39	40–49	50 i więcej
19 i mniej	–	2,17	–	–	–	–	–
20–24	3,17	1,63	0,29	0,20	–	–	–
25–29	0,26	0,89	1,39	0,53	0,14	0,29	–
30–34	–	0,50	1,38	3,50	0,65	–	–
35–39	–	0,31	0,74	5,38	10,64	–	–
40–49	–	0,14	0,17	2,15	17,64	23,81	–
50 i więcej	–	–	–	–	–	14,29	57,14

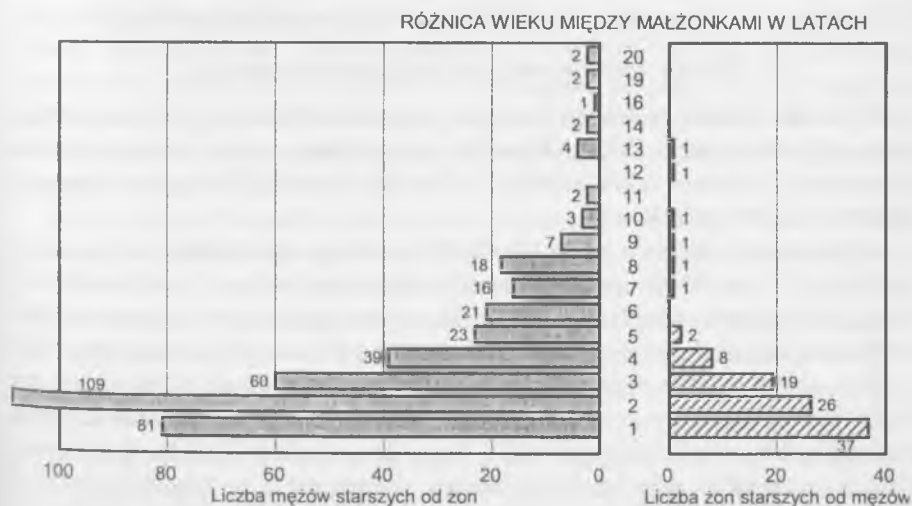
Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Najwięcej małżeństw homogenicznych zawarto w grupie wiekowej 25–29 lat (163 związki) i 20–24 lata (125 związków), co stanowiło blisko połowę wszystkich zawieranych małżeństw. W starszych grupach wiekowych liczba

zawieranych związków małżeńskich, w tym jednorodnych, wyraźnie zmniejsza się.

Porównanie doboru małżeńskiego ze względu na wiek pomiędzy grupami nowożeńców zawierających małżeństwo w Łodzi (w latach 1999–2003) i respondentami wykazało dużo podobieństwo. Odsetek małżeństw homogenicznych (51,5% w 2003 r.) był bardzo zbliżony do udziału tych małżeństw wśród respondentów (54%). Podobnie wartości współczynnika H są bardzo zbliżone – 0,41 dla nowożeńców z Łodzi i 0,47 dla respondentów. Zjawisko nadreprezentacji małżeństw pomiędzy partnerami z tych samych grup wiekowych wystąpiło także wśród nowożeńców, którzy zawarli związek w latach 1990–2003, o czym świadczą współczynniki h .

Analiza wieku respondentów kieruje uwagę na przeważający dobór partnerów ze względu na ten sam lub niewiele różniący ich wiek, co wskazuje na dominację małżeństw rówieśniczych (rys. 33). A. Lityńska i D. Markowska (1974) twierdzą, że partnerów małżeńskich różniących się wiekiem do trzech lat należy traktować jako rówieśników. Tak sformułowane kryteria rówieśnictwa w grupie respondentów spełniało 73,1% zawieranych w Łodzi małżeństw. Dobieranie się w pary o tym samym lub zbliżonym wieku jest zjawiskiem korzystnym z punktu widzenia możliwości nawiązywania ze sobą pozytywnej interakcji. Małżonkowie, między którymi istnieje duża różnica wieku, często różnią się między sobą poglądami, reakcjami na przeżycia i doznania oraz inaczej reagują na codzienne sprawy.

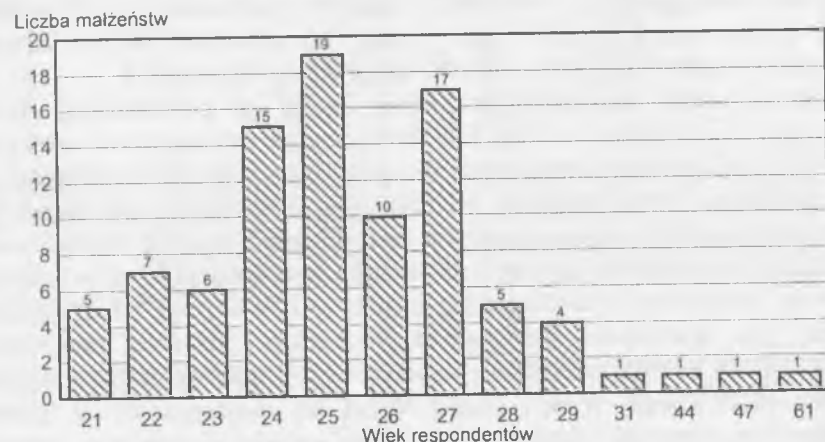
Rys. 33. Różnica wieku między zawierającymi małżeństwo w Łodzi

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Średnia różnica wieku w latach między respondentami wyniosła 2,88, a na jej wartość wpłynęły nielicznie reprezentowane duże różnice wieku

między przyszłymi małżonkami, choć liczba takich przyszłych małżeństw była niewielka.

W grupie partnerów w tym samym wieku (15,9% przyszłych małżeństw) najczęstsze były związki 24-, 25-, 26- i 27-latków (rys. 34). Małżeństwa, w których różnica wieku wynosiła rok, były najczęściej zawierane przez partnerów w wieku 23–24, 24–25 i 25–26 lat. Dwuletnia różnica występowała najliczniej wśród partnerów w wieku 23–25, 24–26 i 25–27 lat, trzy lata różnicy charakteryzowały zaś związki 20–23, 22–25, 23–26 i 24–27 lat.

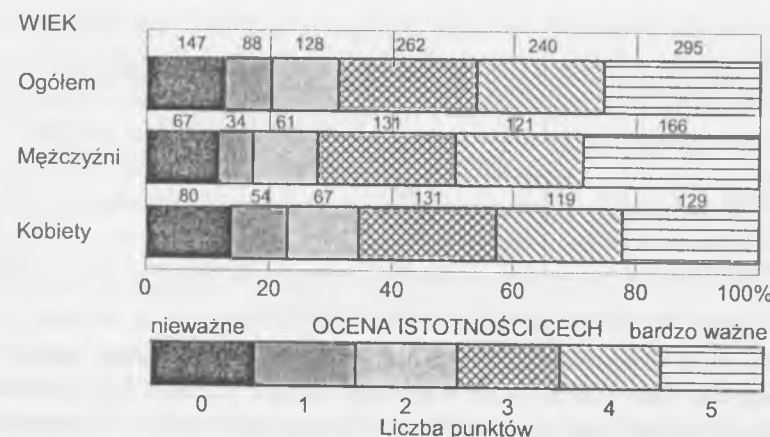
Rys. 34. Małżeństwa respondentów zawierane w tym samym wieku

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

W Polsce normą jest kojarzenie się par, w których mąż jest starszy od żony (Z. Strzelecki 1993). Również w badanej grupie respondentów dominowały właśnie takie związki, stanowiły one 67,2% ogółu badanych małżeństw (390 związków).

Respondenci oceniali wiek jako cechę swojego przyszłego partnera, w skali od 0–5 punktów, przy czym 0 punktów oznaczało nieistotność tej cechy, a 5 punktów określało ją jako bardzo ważną. Okazało się, że wiek dla większości respondentów jest dość istotną cechą przyszłego partnera (rys. 35).

Za ważny i bardzo ważny został wiek uznany przez blisko 50% mężczyzn i 43% kobiet. Subiektywna ocena wieku przyszłego partnera dokonana przez respondentów, przykładających dużą wagę do tej cechy, stanowi przyczynę dokonywania homogenicznych wyborów małżeńskich ze względu na tów czynnik.

Rys. 35. Ocena istotności wieku przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Na bardzo wysoki stopień homogamii wśród zawierających małżeństwo według stanu cywilnego wskazuje udział małżeństw jednorodnych w całej grupie, który wynosi aż 90,7%. O homogenicznym doborze respondentów ze względu na stan cywilny świadczą również współczynnik H wynoszący 0,49 i współczynniki h (tab. 18). Wartości współczynników h potwierdzają dominację doboru homogenicznego wśród osób należących do określonych kategorii stanu cywilnego. Wskazują także na nadreprezentację związków wśród respondentów rozwiedzionych z osobami w stanie wdowim. Zawieranie jednorodnych małżeństw ze względu na stan cywilny zwiększa szansę na udany i trwały związek. Dotyczy to szczególnie osób w stanie wolnym, którzy wykazują tendencję do zawierania związków z osobami bez „przeszłości matrymonialnej”.

Uzyskane wartości miar homogamii małżeństw dla nowożeńców z Łodzi, którzy zawarli małżeństwa w latach 1990–2003, są w dużym stopniu zbieżne z wartościami miar obliczonymi dla respondentów. Udział małżeństw jednorodnych, biorąc pod uwagę poprzedni stan cywilny nowożeńców w Łodzi, wyniósł 85,4% w 2003 r. Pomimo zmian wartości współczynnika H w omawianym okresie, faktyczna nadwyżka małżeństw jednorodnych kształtowała się w 2003 r. na wysokim poziomie i wynosiła 57%. Szanse zawarcia związku homogenicznego w danej kategorii stanu cywilnego dla nowożeńców z Łodzi, wyrażone współczynnikiem h , były zróżnicowane i największe wartości przyjęły w związkach jednorodnych. Zjawisko nadreprezentacji danego typu małżeństw wystąpiło także w związkach osób rozwiedzionych z owdowiałymi – podobnie jak w grupie respondentów.

Tabela 18

Współczynniki homogamii h dla stanu cywilnego respondentów

Stan cywilny mężczyzn	Stan cywilny kobiet		
	panna	wdowa	rozwidziona
Kawaler	1,04	—	0,46
Wdowiec	0,13	28,57	12,50
Rozwidziony	0,73	7,32	5,00

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Stan cywilny przyszłego współmałżonka jest traktowany przez 66% respondentów jako cecha ważna i bardzo ważna (rys. 36). Dla „zaledwie” 18% ankietowanych jest on nieważny lub bardzo mało ważny, niezależnie od płci respondentów. Homogeniczny dobór respondentów, tak silny w przypadku stanu cywilnego, świadczy nawet o większym wpływie tej cechy niżby to wynikało z jej oceny przez ankietowanych.

STAN CYWILNY

Rys. 36. Ocena istotności stanu cywilnego przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Stan cywilny dorosłych mieszkańców, jak wykazały liczne badania, ma wpływ na poziom umieralności tych osób (Z. Welon 1995). Już w końcu XIX w. stwierdzono we Francji, w Prusach i w Szwecji, że wskaźniki umieralności osób będących w związku małżeńskim były konsekwentnie niższe niż osób samotnych – zarówno kawalerów i panien, jak wdowców i rozwodników. Fakt ten został potwierdzony także w XX w. we wszystkich krajach rozwiniętych zarówno w Europie, jak i w USA, Japonii czy Australii. Badania Z. Welona prowadzone w Polsce wśród ludności miejskiej, w wieku 20–64 lata, w trzech regionach kraju różniących się poziomem uprzemysłowienia i urbanizacji, a także stopniem zagrożenia ekologicznego (na Górnym

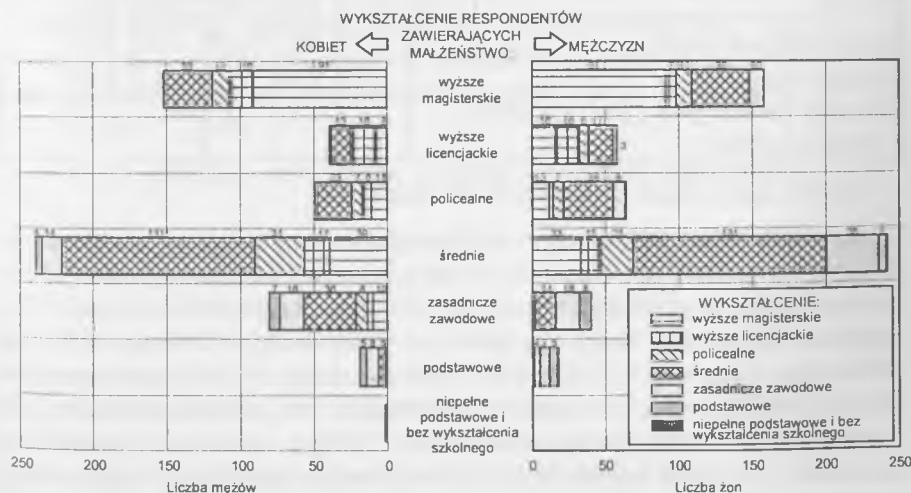
Śląsku, na Dolnym Śląsku i w regionie północno-wschodnim), potwierdziły, że osoby będące w związku małżeńskim żyją przeciętnie dłużej niż osoby samotne, ale wielkość tej nadwyżki jest zależna od sytuacji społeczno-gospodarczej.

4.1.2. Dobór ze względu na wykształcenie małżonków

Jednym z czynników mających wpływ na preferencje w wyborze partnera do małżeństwa jest wykształcenie. Rola wykształcenia jako kryterium doboru przyszłego małżonka jest w Polsce duża, gdyż koreluje silnie z innymi czynnikami społecznymi mającymi znaczenie w doborze małżeńskim, takimi jak zawód, poziom urbanizacji lub miejsce zamieszkania (T. Bielecki, A. Szklarska, Z. Welon, C. Brajczewski 1997).

Wykształcenie, jak pisała G. Kacprowicz (1989), jest ważnym wymiarem małżeństwa, ponieważ odgrywa rolę kryterium doboru małżeńskiego, poza tym instytucje edukacyjne stały się istotnym elementem rynku małżeńskiego, szczególnie dla tych osób, które przebywały tam dostatecznie długo. Wyboru potencjalnego małżonka dokonuje się najczęściej wśród ludzi o podobnym poziomie wykształcenia.

Wśród badanych małżeństw odnotowano 45,9% związków jednorodnych, biorąc pod uwagę wykształcenie jako kryterium doboru (rys. 37).

Rys. 37. Dobór respondentów według poziomu wykształcenia

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

O tym, że w całej badanej grupie ankietowanych wystąpiła wyraźna tendencja do homogamii ze względu na poziom wykształcenia świadczy

współczynnik $H = 0,29$. Poziom homogeniczności małżeństw, według poszczególnych kategorii wykształcenia, wyrażony współczynnikiem h , wykazuje dominację kojarzenia się partnerów o takim samym poziomie wykształcenia (tab. 19).

Tabela 19

Współczynniki homogamii h dla poziomu wykształcenia respondentów

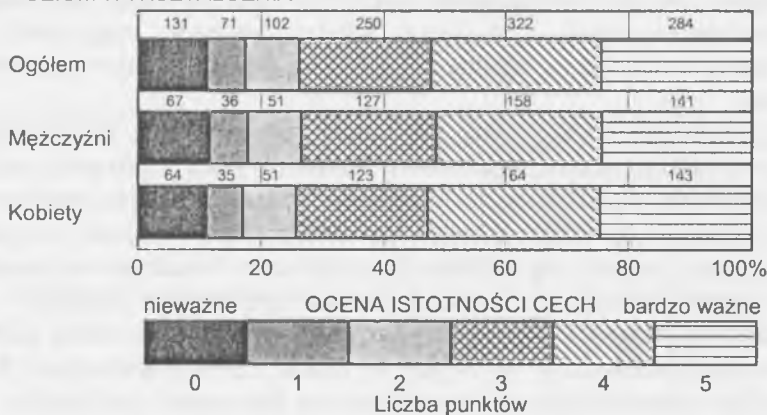
Wykształcenie mężczyzn	Wykształcenie kobiet						
	wyższe magisterskie	wyższe licencjackie	policealne	średnie	zasadnicze zawodowe	podstawowe	niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego
Wyższe magisterskie	2,20	1,05	0,72	0,52	—	—	—
Wyższe licencjackie	0,66	4,10	0,46	0,80	—	0,83	—
Policealne	0,82	1,22	1,29	1,12	0,59	—	—
Średnie	0,60	0,71	1,29	1,31	0,85	0,54	—
Zasadnicze zawodowe	0,46	0,38	0,91	1,08	2,90	2,82	—
Podstawowe	—	—	0,48	0,63	6,11	8,48	—
Niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego	—	—	—	1,20	—	16,11	—

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Na podstawie informacji uzyskanych o kontynuacji nauki przez małżonków można wnioskować, iż udział małżeństw homogenicznych w badanej próbie w niedługim czasie się zwiększy. Respondenci (ponad 37%) podnoszą swoje kwalifikacje, kontynuując naukę w trybie dziennym (37,6%) lub wieczorowym (62,4%). Częściej robią to kobiety (41,9%) niż mężczyźni (32,9%). Podnoszenie poziomu wykształcenia jest charakterystyczne dla respondentów z wykształceniem średnim (53,5%) i wyższym od średniego. Niewielki jest udział respondentów, którzy nadal edukują się, wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym (6,2%).

Dla ankietowanych wykształcenie ich przyszłego partnera jest cechą ważną (rys. 38). Ponad połowa respondentów przypisała poziomowi wykształcenia wartość 4 i 5 punktów ważności (w skali od 0 do 5 punktów). Świadczy to o uznawaniu ważności tego czynnika przez respondentów w doborze małżeńskim.

POZIOM WYKSZTAŁCENIA

Rys. 38. Ocena istotności poziomu wykształcenia przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Z badań empirycznych wynika, że dla osiągnięcia wysokiej jakości związku małżeńskiego ważne jest podobieństwo w zakresie inteligencji. Odpowiedni poziom inteligencji każdego z partnerów wpływa na wzrost ich społecznej atrakcyjności, a co za tym idzie – na ich znaczenie dla siebie nawzajem (J. Rostowski 1987). J. Laskowski (1987) uważa, że zbliżony poziom wykształcenia ułatwia przebieg interakcji. Natomiast zdaniem Z. Celmer (1985), zgodność zawodu i wykształcenia nie odgrywa tak wielkiej roli. Ważny jest poziom kulturalny i stałe pogłębianie swoich wiadomości – żywy, twórczy stosunek do życia.

4.1.3. Dobór ze względu na grupę społeczną małżonków

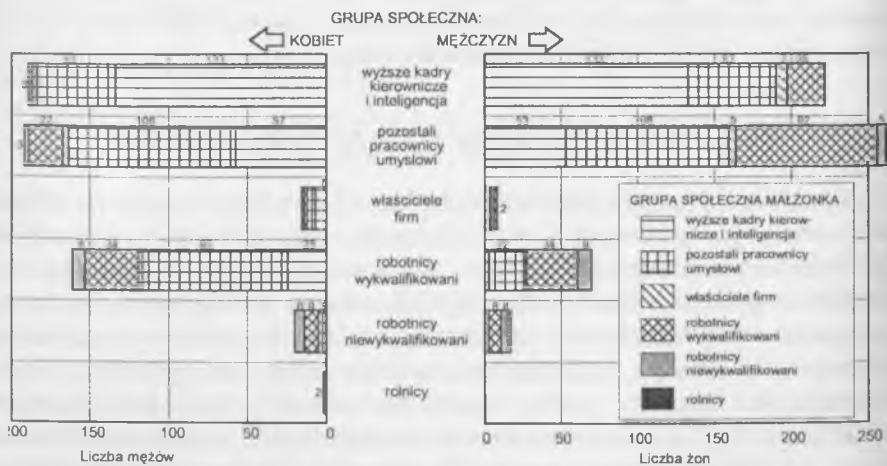
Identyfikacja grupy społecznej w badaniach socjologów przeprowadzana jest różnymi sposobami, w zależności od potrzeb badawczych. W. Warzywoda-Kruszyńska (1974) w badaniach doboru małżeńskiego położenie społeczne małżonków określiła trzema obiektywnymi cechami, mianowicie przynależnością zawodową (ustalaną na podstawie charakteru wykonywanej pracy), wykształceniem (określanym na podstawie liczby ukończonych klas i typem ukończonej szkoły) oraz pochodzeniem społecznym (ustalanym na podstawie przynależności klasowo-warstwowej ojca). Jej wyniki badań potwierdziły najwyższą homogeniczność doboru małżeńskiego ze względu na wykształcenie ($H = 0,40$), a najniższą z uwagi na pochodzenie społeczne ($H = 0,22$).

O istnieniu w społeczeństwie polskim barier społecznych w doborze małżeńskim, które przebiegają między pracownikami umysłowymi a fizycznymi oraz między zawodami rolniczymi a pozostałymi kategoriami

zawodów, pisała G. Kacprowicz (1989). Według niej w przypadku wykształcenia granica przebiega między osobami mającymi pełne wykształcenie średnie i wyższe a osobami z wykształceniem niższym niż średnie.

H. Domański (2001) pisał, że homogamia społeczna małżonków jest jednym z filarów struktury klasowej. Klasom wyższym pozwala zachować ekskluzywność, która tłumaczy niechętny stosunek do mezaliansów wśród elit, natomiast dla klas niższych jest źródłem pocieszającej swojskości, pomagającej borykać się z losem. Bezpośrednim wskaźnikiem homogamii jest stopień zbieżności cech położenia społecznego mężów i żon. Prowadzone przez H. Domańskiego badania nad zbieżnością położenia społecznego małżonków w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX w. dowiodły, że podstawowym czynnikiem jest homogamia małżeńska. Autor podkreśla, że w przełomowym okresie transformacji ustrojowej tendencja ta nie uległa zmianom. Stosunkowo najbardziej zamkniętą kategorią byli rolnicy, charakteryzujący się najwyższą częstością związków małżeńskich ograniczonych do własnych środowisk zawodowych.

Drugą pozycję zajmowała pod tym względem inteligencja, która wyraźnie wyprzedzała właścicieli firm. Obydwie kategorie robotników reprezentowały raczej niski stopień zwartości, jednak zdecydowanie najmniej zwartym segmentem byli pozostali niżsi pracownicy umysłowi. Badani małżonkowie z Łodzi zawarli 48,4% społecznie homogenicznych małżeństw (rys. 39), a wartość współczynnika H wyniosła 0,33.

Rys. 39. Dobór respondentów według grupy społecznej

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Wyznaczone przez socjologów granice w doborze małżeńskim pomiędzy pracownikami umysłowymi i fizycznymi przebiegają tak samo wśród

badanych respondentów w Łodzi, o czym świadczą wartości współczynnika h (tab. 20).

Tabela 20

Współczynniki homogamii h dla grupy społecznej respondentów

Grupa społeczna mężczyzn	Grupa społeczna kobiet					
	wyższe kadry kierownicze i inteligencja	pozostali pracownicy umysłowi	właściciele firm	robotnicy wykwalifikowani	robotnicy niewykwalifikowani	rolnicy
Wyższe kadry kierownicze, inteligencja	1,84	0,62	–	0,13	–	–
Pozostali pracownicy umysłowi	0,78	1,22	1,51	0,95	0,53	–
Właściciele firm	1,14	0,69	9,06	1,04	–	–
Robotnicy wykwalifikowani	0,41	1,26	0,90	1,75	1,70	–
Robotnicy niewykwalifikowani	–	0,55	–	3,73	10,24	–
Rolnicy	–	2,21	–	–	–	–

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Powszechnie przywiązuje się dużą wagę do podobieństwa w zakresie przynależności do grupy społecznej (M. Ryś 1999). Przynależność społeczna może być rozpatrywana jako wskaźnik wielu parametrów, określających przede wszystkim sytuację materialną, intelektualną, a także społeczną. Wyznacza bowiem w ogólnym zarysie poziom dochodów, niekiedy warunki mieszkaniowe, typ, poziom i długotrwałość kształcenia, orientację zawodową, rodzaj pracy, dostępność i zakres korzystania z różnego rodzaju darów kulturowych. A te z kolei pozostają w związku z wieloma innymi właściwościami, jak potrzeba osiągnięcia odpowiedniego standardu życia, występowanie specyficznych zainteresowań, sposobów zachowywania i postępowania, a także postaw wobec innych ludzi (J. Rostowski 1987).

4.1.4. Dobór ze względu na wyznanie religijne małżonków

W literaturze spotykamy co najmniej trzy sposoby rozumienia związku między wyznaniem religijnym a wzajemnymi relacjami w małżeństwie. Wynikają one z:

- podobieństwa małżonków w zakresie przynależności religijnej oraz postaw i przekonań religijnych,
- religijności postrzeganej jako skuteczna bariera przeciwko rozwiązaniu małżeństwa,

– religijności traktowanej jako znaczący element w badaniu pozytywnej perspektywy w małżeństwie (K. Cieślak 1991).

Stosunkowo dobrze udokumentowano w literaturze przedmiotu tezę, że zgodność przekonań religijnych małżonków jest ważnym czynnikiem mającym wpływ na trwałość małżeństwa. Badania M. Braun-Gałkowskiej (1979) wykazały, że spośród par mających zgodnie pozytywną postawę religijną, 63% było z tego zadowolonych. J. Rostowski (1987) również podkreśla znaczenie podobieństwa postaw religijnych w aspekcie zgodności ogólnej orientacji życiowej, hierarchii wartości, poglądów na małżeństwo i funkcjonowanie rodziny. Od przynależności do określonej religii może być uzależniony poziom zaangażowania się wzajemnego partnerów, traktowany jako swoisty przejaw całościowego, konstruktywnego i indywidualnego podejścia do życia. Z tradycją religijną wiążą się specyficzne poglądy, przekonania i zwyczaje dotyczące wielu spraw życia codziennego. Jednym z nich jest problem dzieci, a więc ich posiadania i wychowania. Nawet samo ujęcie ról męża i żony może być odmiennie interpretowane przez przedstawicieli różnych grup religijnych. U par małżeńskich z homogamią religijną istnieje większe prawdopodobieństwo zadowolenia i szczęścia małżeńskiego (J. Rostowski 1987).

Małżeństwa jednorodne wyznaniowo w badanej grupie respondentów stanowią 65,2% ogółu zawieranych związków. Dobór badanych partnerów, ze względu na stosunek do wiary i praktyk religijnych, wykazuje wysoki stopień homogamii – $H = 0,52$. Współczynniki $h > 1$ występują wśród wyznawców tej samej religii, którzy przejawiają taki sam stosunek do praktyk religijnych. Ponadto nadreprezentację małżeństw odnotowano w wielu związkach wyznawców różnych religii, przy niewielkim udziale osób wyznających inną religię niż katolicyzm. Najwyższe wartości współczynnik h przyjął dla małżonków – adwentystów i Świadków Jehowy.

4.2. Dobór osób zawierających małżeństwo ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne małżonków

4.2.1. Dobór ze względu na zawód wyuczony i wykonywany małżonków

Zawód wyuczony i wykonywany w mniejszym stopniu niż cechy demograficzno-społeczne determinuje dobór partnerów (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974; G. Kacprowicz 1989; I. Brzozowska 1996; H. Mrzygłód 1996). Jednak – zdaniem G. Kacprowicz (1989) – gdyby wybór małżonków ze względu na ich zawód dokonywał się losowo, mielibyśmy do czynienia z „mieszaniem się” ludzi o różnej „kondycji społecznej” i tym samym „mieszaniem się” stylów życia i systemów wartości. To „mieszanie się” jest

w jakimś stopniu zawsze obecne, wymuszają je różnice w strukturze zawodowej między kobietami i mężczyznami zawierającymi małżeństwo. Zauważalna jest jednak tendencja do homogamii małżeństw z uwagi na zawód małżonków.

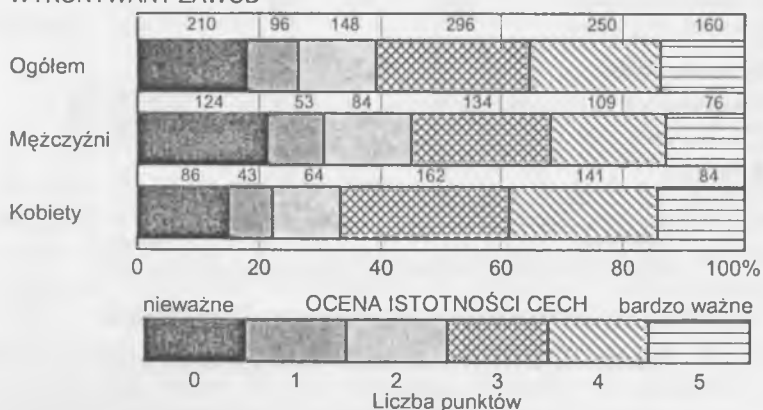
Przejawem tej tendencji jest udział małżeństw jednorodnych dochodzący w grupie respondentów – sklasyfikowanych ze względu na zawód wyuczony – do 32,1% i do 17,6% – biorąc pod uwagę zawód wykonywany. Współczynnik H przybiera wartość 0,26 dla zawodu wyuczonego i 0,18 dla zawodu wykonywanego, co świadczy o występowaniu homogamii w doborze małżeńskim w rozpatrywanych grupach, ale na poziomie niższym niż dla cech wcześniej omówionych (wiek, stan cywilny, wykształcenie, grupa społeczna, wiara).

Sklonność do doboru małżeństw ze względu na pokrewny zawód wyuczony partnerów występuje wśród osób zaliczonych do większości grup zawodów, z wyjątkiem grupy operatorów i monterów oraz grup nie reprezentowanych przez żadnego z respondentów. Współczynnik h przyjął wartości większe także od partnerów, którzy dokonali doborów heterogenicznych ze względu na zawód wyuczony, co świadczy o nadreprezentacji małżeństw w tych grupach zawodowych.

Zawód wykonywany w mniejszym stopniu niż wyuczony wpływa na kojarzenie się partnerów. Dla trzech grup zawodów nie odnotowano związków jednorodnych, co znalazło odzwierciedlenie w ogólnie niższym poziomie homogamii małżonków z uwagi na zawód wykonywany.

Respondenci ocenili zawód wykonywany jako mniej istotny przy wyborze przyszłego partnera (rys. 40).

WYKONYWANY ZAWÓD

Rys. 40. Ocena istotności zawodu wykonywanego przez respondentów

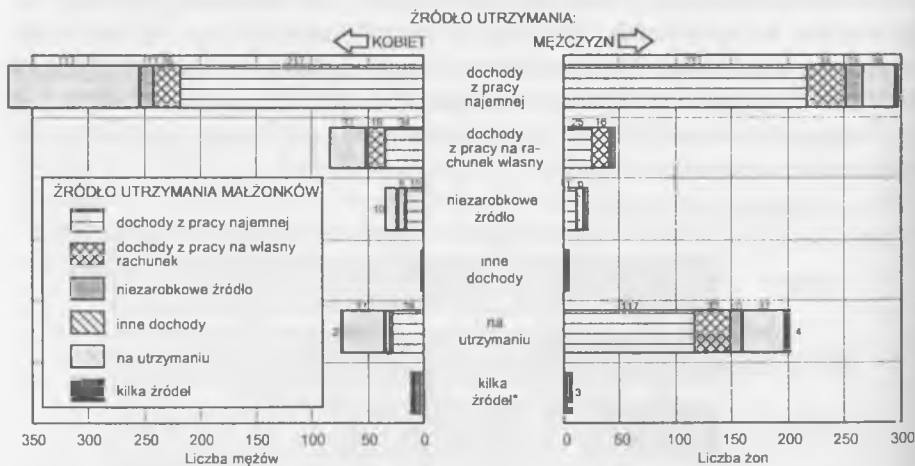
Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Wśród ankietowanych 35% respondentów zawód wykonywany przez partnera określiło jako ważny i bardzo ważny czynnik decydujący o wyborze, blisko 27% przyszłych partnerów uważa go zaś za nieważny lub mało ważny.

4.2.2. Dobór ze względu na źródło utrzymania i miejsce pracy małżonków

Biorąc pod uwagę źródło utrzymania jako cechę wpływającą na kojarzenie się partnerów zidentyfikowano 48,1% związków jednorodnych (rys. 41). W analizowanej populacji faktyczna nadwyżka małżeństw jednorodnych w stosunku do możliwych wyniosła 23% ($H = 0,23$). Małżeństwa homogeniczne ze względu na poszczególne rodzaje źródeł utrzymania są nadreprezentowane (z wyjątkiem grupy małżeństw o innych dochodach), o czym świadczą wartości współczynnika h (tab. 21).

Rodzaj pracy – według sekcji PKD – dla zawierających małżeństwo ma mniejsze znaczenie w doborze partnerskim. Związki jednorodne stanowią w tym wypadku niewiele ponad 14% ogółu przyszłych małżeństw. Tendencja do homogamii małżeństw jest jednak zauważalna, ponieważ H wyniósł 0,19.

*Kategoria „kilka źródeł” obejmuje np. pracę najemną i inne dochody.

Rys. 41. Dobór respondentów według źródła utrzymania

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Tabela 21

Współczynniki homogamii h dla źródła utrzymania respondentów

Źródło utrzymania mężczyzn	Źródło utrzymania kobiet					
	dochody z pracy najemnej	dochody z pracy na rachunek własny	niezarobkowe źródło	inne dochody	na utrzymaniu	kilka źródeł
Dochody z pracy najemnej	1,13	0,84	0,77	0,62	0,90	0,58
Dochody z pracy na rachunek własny	0,79	2,40	0,31	1,38	1,10	–
Niezarobkowe źródło	0,86	0,74	4,65	3,41	0,85	–
Inne dochody	–	–	13,18	–	1,44	–
Na utrzymaniu	0,74	0,51	1,07	1,57	1,44	1,96
Kilka źródeł	0,71	–	–	–	1,05	19,77

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Nadreprezentacja małżeństw wyrażona wartościami współczynnika h większymi od jedności występuje nie tylko w związkach partnerów z tej samej sekcji, możemy spotkać wiele innych kombinacji związków, co świadczy o woli przyszłych małżonków do wybierania partnerów pracujących w różnych sekcjach gospodarki narodowej. Większe zróżnicowanie wartości współczynnika h w doborze małżeńskim według miejsca pracy jest uzależnione odmienną strukturą zawodową kobiet i mężczyzn.

4.2.3. Dobór ze względu na poziom dochodów małżonków

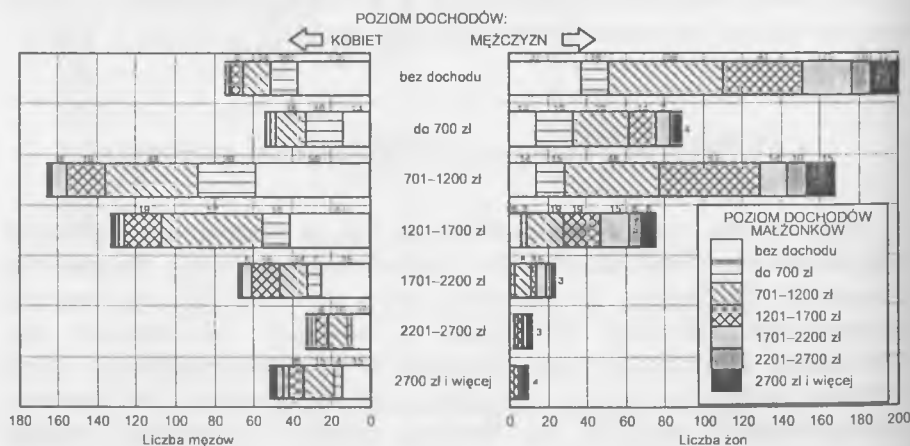
Ekonomiczne teorie małżeńskości pozwalają na sformułowanie pewnych przypuszczeń o powiązaniach doboru małżeńskiego z sytuacją ekonomiczną przyszłych małżonków. Ich wspólną cechą jest założenie racjonalności postępowania człowieka wynikającej z kalkulacji ekonomicznej oraz traktowanie małżeństwa jako swoistego dobra konsumpcyjnego, dzięki któremu osiąga się wyższą satysfakcję lub użyteczność. W koncepcji zaproponowanej przez G. S. Beckera, decyzję o zawarciu związku małżeńskiego porównuje się z wymianą dóbr i usług między dwoma krajami. Każdy z partnerów dysponuje pewną „nadwyżką produkcyjną” dóbr i usług przez siebie świadczonych, która może być przekazana na rzecz potencjalnego partnera. Zawarcie związku małżeńskiego nastąpi wtedy, gdy partnerzy dostrzegą korzyści płynące z takiej wymiany. W teorii

przedstawionej przez R. A. Easterlina zakłada się, że zachowanie jednostki na rynku matrymonialnym ukształtowane jest głównie przez doświadczenia wyniesione z okresu dzieciństwa. Wysoka stopa życiowa osiągana we wczesnych latach życia kształtuje takie same aspiracje co do przyszłości. Oznacza to, że decyzję o zawarciu małżeństwa warunkuje osiągany przez partnerów dochód, a skłonność ta wzrasta ze wzrostem relatywnych możliwości finansowych.

Trudna sytuacja na rynku pracy może zatem utrudniać lub wręcz uniemożliwiać pozyskanie dochodów niezbędnych do założenia rodziny. Z drugiej zaś strony może skłaniać do wysiłków mających na celu pozyskanie czy podwyższenie kwalifikacji, co może powodować odroczenie decyzji matrymonialnych (M. Podogrodzka 2003).

Małżeństwa jednorodne pod względem poziomu dochodów w badanej grupie przyszłych małżonków stanowiły 17,9%, współczynnik H wyniósł zaś 0,07, co świadczy o niewielkim ogólnym wpływie poziomu dochodów na kojarzenie się małżeństw (rys. 42). Natomiast homogeniczność doboru małżeńskiego pomiędzy partnerami o dochodach z tych samych przedziałów wielkości została potwierdzona wielkościami współczynników h (tab. 22).

Status majątkowy przyszłego współmałżonka, według opinii respondentów, nie jest znaczący dla ponad 40% ankietowanych, którzy uznali go za nieważny lub bardzo mało ważny. Respondenci oceniający pozycję materialną partnera życiowego jako ważną i bardzo ważną stanowili grupę o połowę mniejszą. Wynika z tego, że status majątkowy w niewielkim stopniu oddziałuje na dobór małżeński (rys. 43).

Rys. 42. Dobór respondentów według poziomu dochodów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

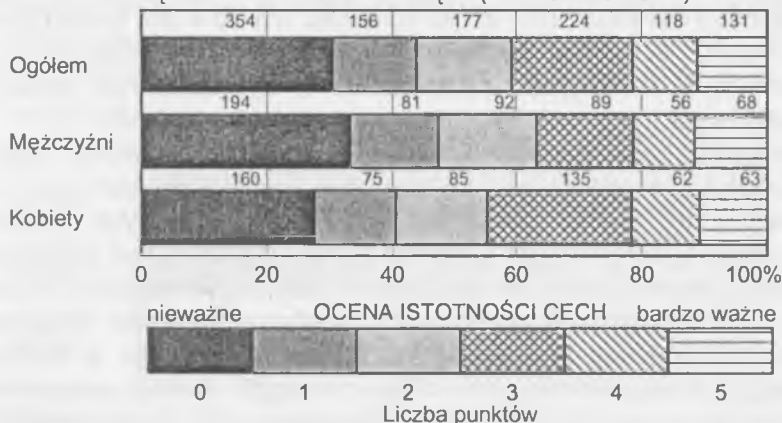
Tabela 22

Współczynniki homogamii h dla poziomu dochodów respondentów

Poziom dochodów mężczyzn [w zł]	Poziom dochodów kobiet [w zł]						
	bez dochodu	do 700,00	701,00–1 200,00	1 201,00–1 700,00	1 701,00–2 200,00	2 201,00–2 700,00	2 701,00 i więcej
Bez dochodu	1,44	1,23	0,65	0,62	0,33	1,31	–
< 700,00	0,75	2,29	0,96	0,42	0,90	0,90	–
701,00–1 200,00	1,03	1,14	1,00	0,87	1,16	0,29	0,70
1 201,00–1 700,00	0,89	0,69	1,35	1,09	0,55	0,73	0,87
1 701,00–2 200,00	1,06	0,67	0,71	1,68	1,78	0,71	0,85
2 201,00–2 700,00	0,87	0,39	1,05	1,39	1,46	2,93	1,76
2 701,00 i więcej	0,83	0,50	1,00	1,17	1,39	2,79	4,46

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

STATUS MAJĄTKOWY PRZYSZŁEGO MĘŻA (PRZYSZŁEJ ŻONY)

Rys. 43. Ocena istotności statusu materialnego przyszłego partnera przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Obojętność na sprawy materialne partnerów przed małżeństwem wydaje się zaskakująca, a nawet paradoksalna, skoro w trakcie trwania związku mają

one na ogół znaczny wpływ na jakość jego funkcjonowania. Brak pieniędzy, trudna sytuacja materialna mogą stanowić główne źródło konfliktów (J. Rostowski 1987). Badania przeprowadzone przez M. Braun-Gałkowską (1985) wykazały, że istnieje zależność między poczuciem szczęścia małżeńskiego a zamożnością, szczególnie zaś posiadaniem samodzielnego mieszkania. Wynika z tego jednak, że o ile dawniej małżeństwo powstawało i mogło trwać przez wzgląd na majątek, interesy, stanowisko – o tyle dzisiaj w dużej mierze uwolniło się od tych motywów (M. Ryś 1999).

4.3. Dobór osób zawierających małżeństwo ze względu na pochodzenie rodzinne małżonków

4.3.1. Dobór ze względu na wykształcenie i przynależność społeczną rodziców

Wpływ wykształcenia rodziców na dobór małżeński respondentów określono biorąc pod uwagę zarówno wykształcenie ojców, jak i wykształcenie matek. W grupie respondentów odnotowano 37,4% małżeństw jednorodnych ze względu na wykształcenie ojców jako cechę doboru małżeńskiego oraz 33,3% małżeństw homogenicznych z uwagi na wykształcenie matek. Tendencja do homogamii małżeńskiej ze względu na tę cechę była niewielka i wyniosła 0,15 w przypadku ojców i 0,11 dla matek. Zaobserwowano jednorodny dobór małżeński w pięciu (dla ojców) i sześciu (dla matek) z siedmiu poziomów wykształcenia. Największe wartości współczynnik h osiągnął dla rodziców z wykształceniem wyższym i podstawowym.

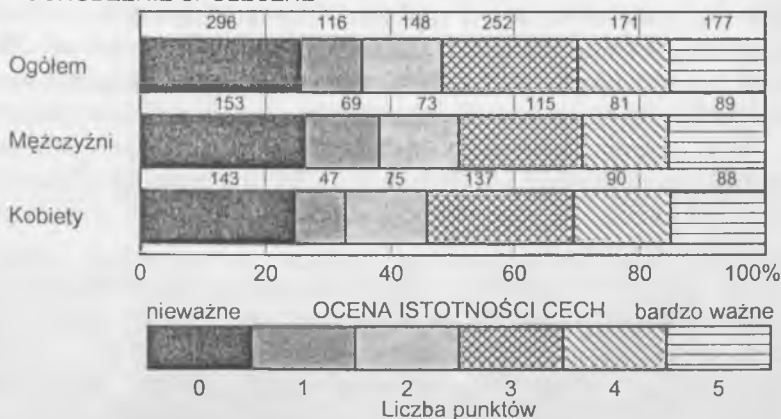
Znaczenie wykształcenia rodziców w homogenicznych doborach małżeńskich respondentów według wykształcenia okazało się słabe. Homogeniczny dobór respondentów na poszczególnych poziomach wykształcenia jest przy tym w różnym stopniu uzależniony od wykształcenia rodziców. Średni poziom korelacji odnotowano w jednorodnych związkach osób z wykształceniem licencjackim i policealnym. Natomiast wykształcenie rodziców, niższe od wykształcenia ich dzieci, wpływało w niewielkim stopniu na dobór małżeński wśród ankietowanych. Zaobserwowano jednak nieco większe wartości współczynnika Czuprowa pomiędzy wykształceniem rodziców i ich dzieci w doborach homogenicznych niż dla wykształcenia rodziców i respondentów ogółem. Biorąc pod uwagę poszczególne poziomy wykształcenia dla doboru homogenicznego, zależności były największe dla najwyższych i najniższych poziomów wykształcenia. Współczynnik Czuprowa przyjął odpowiednio wartości od 0,42 do 0,64.

Pochodzenie społeczne jest cechą partnerów, która w nieco większym stopniu niż wykształcenie wpływała na dobór małżeński. Odnotowano bowiem 48,1% związków jednorodnych ze względu na grupę społeczną ojców i 41% biorąc pod uwagę grupę społeczną matek. W analizowanej grupie respondentów nadwyżka małżeństw jednorodnych w stosunku do możliwych wyniosła 20% dla grupy społecznej ojców i 17% dla grupy społecznej matek. Wynika z tego, że nieco silniej na dobór małżeński oddziałuje pochodzenie społeczne ze strony ojców. Nadreprezentowane są małżeństwa pomiędzy respondentami o takich samych grupach społecznych ich ojców oraz matek, ale jednocześnie widoczna jest tendencja do heterogamii małżeńskiej, o czym świadczy wartość współczynnika $h > 1$ dla małżeństw mieszanych ze względu na grupy społeczne rodziców.

Wpływ pochodzenia społecznego na kojarzenie się partnerów pod względem grupy społecznej zaznacza się przede wszystkim w wyborach dokonywanych przez córki pod wpływem matek. Współczynniki zbieżności Czuprowa pomiędzy grupami społecznymi respondentów i ich dzieci w doborach homogenicznych przybierają wartości poniżej 0,30, co świadczy że przy wyborze partnera ankietowani niewielką uwagę zwracali na pochodzenie społeczne współmałżonka. Znacznie istotniejsza była przynależność do grupy społecznej wybranego partnera, co zostało potwierdzone homogenicznymi wyborami.

Pochodzenie społeczne, według opinii respondentów, jest cechą mniej istotną przy wyborze partnera, o czym świadczą oceny wystawione przypisanemu czynnikowi (rys. 44). Podobnie status majątkowy przyszłych teściów jest postrzegany jako cecha mało istotna przyszłego partnera. Blisko 70% ankietowanych oceniło go przypisując mu 0–1 punktów (rys. 45).

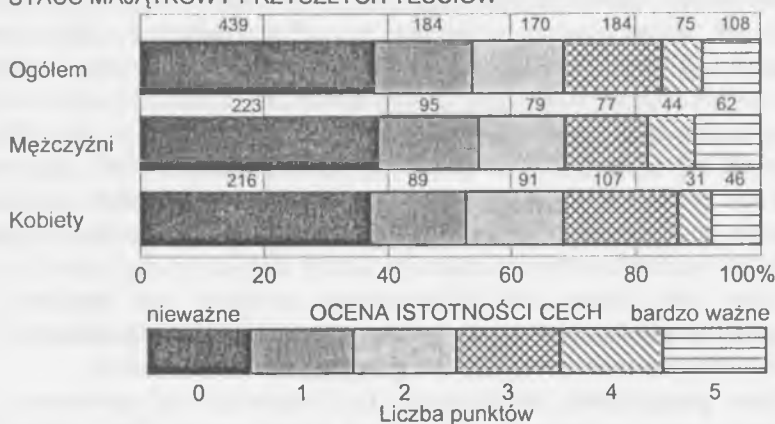
POCHODZENIE SPOŁECZNE

Rys. 44. Ocena istotności pochodzenia społecznego przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

STAUTS MAJĄTKOWY PRZYSZŁYCH TEŚCIÓW

Rys. 45. Ocena istotności statusu majątkowego przyszłych teściów przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Przytoczone wyniki badań mogą wskazywać, iż pozycja społeczna ojca przestała być jedynym wskaźnikiem pochodzenia społecznego dzieci. Dlatego też w badaniach struktury społecznej respondentów powinny być uwzględnione pozycje społeczne obojwojga rodziców.

4.3.2. Dobór ze względu na zawody (wyuczony i wykonywany) i miejsce pracy rodziców

Dobór małżeński respondentów jest w niewielkim stopniu zależny od zawodów ich rodziców. Udział małżeństw homogenicznych w badanej grupie z uwagi na zawód wyuczony ojców wyniósł 34,5%, matek zaś 29,1%. Tendencja do homogamii małżeńskiej nie była wysoka, a współczynnik H przyjął wartość 0,18 dla zawodu wyuczonego ojców i 0,12 w przypadku matek. Niski poziom homogamii małżeńskiej pod względem omawianej cechy potwierdzają wartości współczynnika h , które okazały się większe od 1 w wielu związkach niejednorodnych, co jest przejawem tendencji do heterogamii małżeńskiej.

Zawody wyuczone rodziców – jak zaznaczono w rozdziale trzecim – wpływają w niewielkim stopniu na zawody wyuczone przez respondentów. Podobnie niewielką zależność od zawodu wyuczonego rodziców zaobserwowano w przypadku homogenicznego doboru małżeńskiego respondentów. Największą korelację odnotowano w przypadku ojców i ich synów ($T_{xy} = 0,42$) oraz matek i ich córek ($T_{xy} = 0,27$).

Zawód wykonywany rodziców, jak wcześniej zaznaczono, nie odgrywa znaczącej roli w doborze małżeńskim ich dzieci. Zaobserwowano podobny

udział małżeństw jednorodnych respondentów jak w przypadku zawodu wyuczonego rodziców (34,1% dla ojców i 32,7% dla matek), natomiast tendencja do homogamii małżeńskiej ze względu na tę cechę rodziców była niewielka i wyniosła 0,12 dla ojców i 0,08 dla matek. Ponieważ nadreprezentowane były małżeństwa respondentów o różnych zawodach wykonywanych ojców, jak i matek, można mówić o heterogamii w doborze małżeńskim badanych respondentów.

Współczynnik Czuprowa osiągnął nieco większe wartości w przypadku zależności między zawodami wykonywanymi respondentów i ich rodziców w grupie respondentów o doborze homogenicznym ze względu na omawianą cechę. Wyniki badań wskazują, że w małżeństwach jednorodnych pod względem zawodu wykonywanego większy wpływ na zawód dzieci mają rodzice przyszłych mężów (0,38 – ojcowie, 0,48 – matki) niż rodzice przyszłych żon (odpowiednio 0,35 i 0,40). Najsilniejsze zależności zaobserwowano w grupie specjalistów.

Pochodzenie rodzinne określone miejscem pracy rodziców odgrywało niewielką rolę w doborze małżeńskim ankietowanych osób. Świadczy o tym udział małżeństw homogenicznych (29,6% dla ojców i 37,2% dla matek) i niski poziom współczynnika H – 0,07 dla ojców i 0,09 dla matek. Wśród zawieranych małżeństw przeważają związki heterogeniczne respondentów z uwagi na miejsca pracy ich rodziców – co potwierdzają wartości współczynnika h .

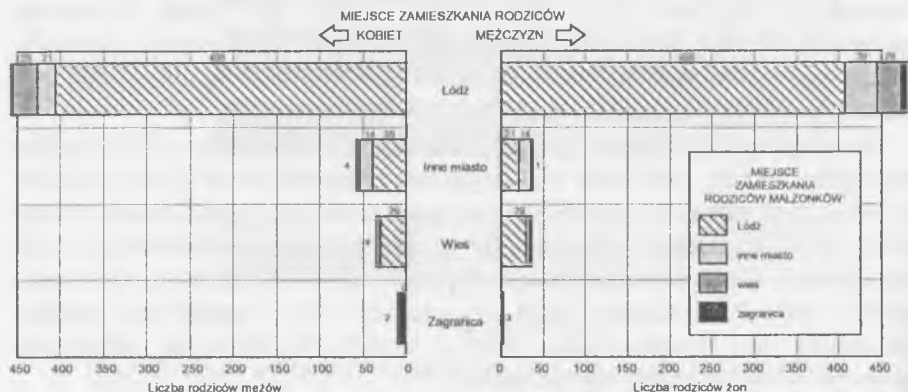
Miejsce pracy rodziców odgrywało nieco większą rolę w grupie respondentów, którzy zawierają homogeniczne związki, o czym świadczą wartości T_{xy} . Istotna zależność ze względu na miejsce pracy ($T_{xy} = 0,43$) wystąpiła jedynie pomiędzy ojcami i synami dokonującymi homogenicznych wyborów małżeńskich.

Wśród cech społeczno-ekonomicznych rodziców ich miejsce pracy okazało się cechą, która obok zawodów najsilniej oddziałuje na czynienie homogenicznych doborów respondentów. W pozostałych związkach małżeńskich ankietowanych osób nie odnotowano znaczącej roli tej cechy.

4.3.3. Dobór ze względu na miejsce zamieszkania rodziców

Dobór małżeński ze względu na miejsce zamieszkania rodziców respondentów został określony według następujących miejsc: Łódź, inne miasto, wieś i zagranica. Blisko 76% związków małżeńskich określono jako homogeniczne według tej cechy rodziców (rys. 46). W grupie małżeństw jednorodnych pod względem miejsca zamieszkania rodziców aż 96% stanowiły małżeństwa, których rodzice mieszkali w Łodzi. Pomimo wysokiego udziału w badanej grupie związków jednorodnych zaobserwowano słabą tendencję do homogamii małżeńskiej – współczynnik

$H = 0,18$. Wartość współczynnika $h > 1$ wskazała, że istnieją preferencje do zawierania związków małżeńskich między partnerami o różnych miejscach zamieszkania ich rodziców.

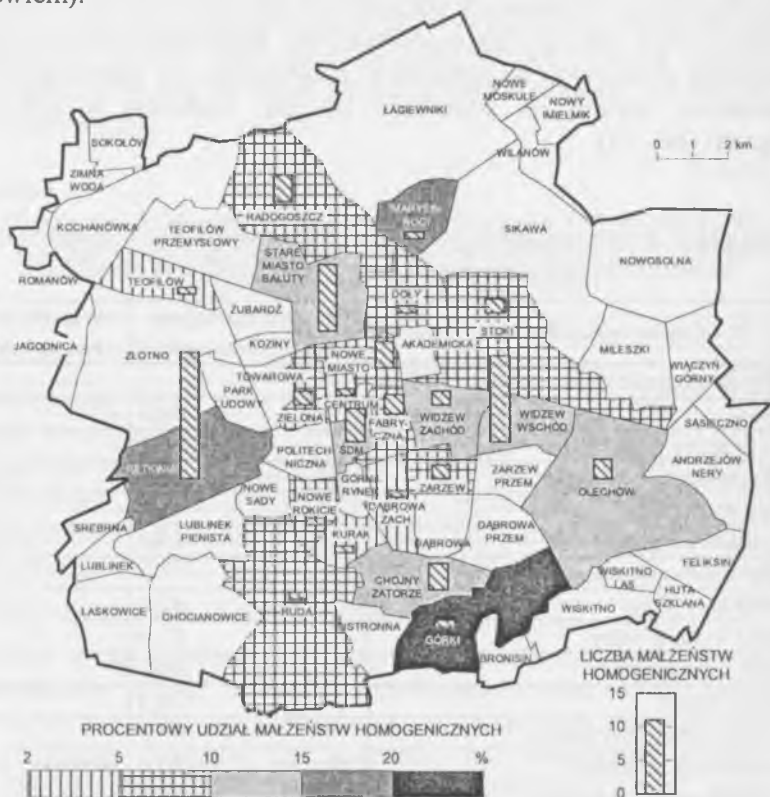
Rys. 46. Dobór respondentów według miejsca zamieszkania rodziców

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Ponieważ rodzice badanych osób zawierających małżeństwo w zdecydowanej większości mieszkali w Łodzi, dobór respondentów według miejsca zamieszkania ich rodziców zanalizowano uwzględniając dobór w granicach miasta. Zaobserwowano jednorodny dobór małżeński w 22 jednostkach osiedlowych Łodzi ze względu na miejsce zamieszkania rodziców badanych osób (rys. 47). Jednak udział związków homogenicznych w całej zbiorowości respondentów, których rodzice byli mieszkańcami Łodzi, był niski i wyniósł 20,2%. Tendencja do homogamii małżeńskiej w tym przypadku okazała się taka sama jak w przypadku miejsc zamieszkania rodziców ogółem; współczynnik H osiągnął wartość 0,18. Rozkład przestrzenny miejsc zamieszkania rodziców, ze względu na które ich dzieci dokonały doborów homogenicznych, wykazał, że najczęściej takich małżeństw zawierano w jednostkach: Retkinia, Widzew Wschód, Stare Miasto Bałuty, ŚDM, Radogoszcz, Nowe Miasto i Chojny Zatorze. Łącznie w tych jednostkach zawarto 82% związków jednorodnych ze względu na miejsce zamieszkania rodziców badanych osób.

Nadreprezentacja małżeństw wystąpiła w 213 przypadkach związków, w tym 22 stanowiły małżeństwa jednorodne ze względu na miejsce zamieszkania rodziców. Uzyskane wyniki wartości współczynnika $h > 1$ pozwoliły więc zaobserwować skłonność do zawierania związków heterogenicznych uwzględniając tę cechę rodziców respondentów. W grupie małżeństw niejednorodnych odnotowano ponad 25% związków, które były zawierane wśród partnerów, których rodzice mieszkali w sąsiednich jednostkach osiedlowych. Takie małżeństwa były zawierane w 23

jednostkach osiedlowych Łodzi. Przykładami kojarzenia się współmałżonków z sąsiednich jednostek osiedlowych ze względu na miejsce zamieszkania ich rodziców są: Stare Miasto Bałuty (z Radogoszczem, Żubardziem, Dołami, Kozinami i Nowym Miastem), Fabryczna (z Górną Rynkiem, Nowym Miastem, Śródmiejską Dzielnicą Mieszkaniową i Zarzewiem), Widzew Wschód (ze Stokami, Widzewem Zachodem i Zarzewiem).

Rys. 47. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce zamieszkania rodziców respondentów według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Analizę znaczenia pochodzenia rodzinnego respondentów według miejsca zamieszkania ich rodziców poszerzono określając wpływ tego miejsca na homogeniczny dobór respondentów¹. Zależność ta okazała się słaba ($T_{xy} = 0,19$) – zarówno w przypadku rodziców kobiet, jak i mężczyzn.

¹ Dotyczy tylko partnerów mieszkających w Łodzi.

4.4. Podsumowanie

Wybór współmałżonka jest procesem selekcji uwarunkowanym czynnikami psychologiczno-osobistymi oraz społecznymi. Czynniki wpływające na wybór partnerów przechodzące przez jednostkowy system wartości kandydatów do małżeństwa nabierają określonego znaczenia i tworzą płaszczyznę wzajemnych oddziaływań partnerów (M. Ryś 1999).

Analiza cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego respondentów potwierdziła, że oddziałują one w niejednakowy sposób na kojarzenie się par. Świadczą o tym miary homogamii (tab. 23).

Tabela 23

Homogamia doboru małżeńskiego respondentów według cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego

Cechy respondentów	Odsetek małżeństw homogenicznych		Współczynnik homogamii H	
Cechy demograficzno-społeczne				
Wiek	54,3		0,47	
Stan cywilny	90,7		0,49	
Wykształcenie	45,9		0,29	
Grupa społeczna	48,4		0,33	
Wyznanie religijne	65,2		0,52	
Cechy społeczno-ekonomiczne				
Zawód wyuczony	32,1		0,26	
Zawód wykonywany	17,6		0,18	
Zródło utrzymania	48,1		0,18	
Miejsce pracy	14,3		0,19	
Dochód miesięczny brutto	17,9		0,10	
Pochodzenie rodzinne	ojcowie	matki	ojcowie	matki
Wykształcenie rodziców	37,4	33,3	0,15	0,11
Grupa społeczna rodziców	48,1	41,0	0,20	0,17
Zawód wyuczony rodziców	34,5	29,1	0,18	0,12
Zawód wykonywany rodziców	34,1	32,7	0,12	0,08
Miejsce pracy rodziców	29,6	32,7	0,07	0,09
Miejsce zamieszkania rodziców ogółem	75,8		0,18	
Miejsce zamieszkania rodziców w Łodzi według jednostek osiedlowych	20,2		0,18	

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Wyniki badań wykazały, iż cechami najsilniej wpływającymi na dobór partnera są cechy demograficzno-społeczne – wiek, stan cywilny, wyznanie religijne, grupa społeczna i wykształcenie. Najsłabszy wpływ na dobór

małżeński miało pochodzenie rodzinne. Wśród tych ostatnich cech odnotowano największe znaczenie miejsca zamieszkania i pochodzenia społecznego respondentów. Jak wykazano, osoby zawierające małżeństwo w doborze partnera kierują się przede wszystkim jego cechami, pochodzenie rodzinne odgrywa zaś drugorzędą rolę. Dokonują więc wyborów wolnych, kierując się własnym zdaniem.

Przeprowadzona analiza dowiodła, że przy wyborze homogenicznym partnerów cechy ich rodziców, takie jak wykształcenie, zawód wyuczony i wykonywany, miejsce pracy, pozycja społeczna oraz miejsce zamieszkania mają niewielki wpływ, o czym świadczą niskie wartości współczynników Czuprowa (tab. 24).

Tabela 24

Współczynniki zbiczności Czuprowa (T_{ij}) pomiędzy cechami społeczno-ekonomicznymi rodziców i respondentów w homogenicznych doborach respondentów ze względu na te cechy

Cechy respondentów	Cechy rodziców męża		Cechy rodziców żony	
	ojciec	matka	ojciec	matka
Wykształcenie	0,29	0,21	0,24	0,24
Zawód wyuczony	0,42	0,21	0,21	0,27
Zawód wykonywany	0,38	0,48	0,35	0,40
Miejsce pracy	0,43	0,30	0,37	0,36
Grupa społeczna	0,23	0,21	0,24	0,25
Miejsce zamieszkania	0,19		0,19	

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Wpływ poszczególnych cech społeczno-ekonomicznych rodziców na homogeniczny dobór małżeński respondentów jest zróżnicowany, co oznacza, że określone cechy mają większe znaczenie w stosunku do innych. Wyniki badań dowiodły, że najsilniej na formowanie jednorodnych związków małżeńskich respondentów spośród cech społeczno-ekonomicznych ich rodziców wpływały zawody i miejsce pracy. Najsłabsza zbiczność wystąpiła z uwagi na miejsce zamieszkania respondentów i ich rodziców, jakkolwiek wpłynęły na to miejsca zamieszkania położone poza Łodzią, tzn. inne miasto, wieś, zagranica. Natomiast zbiczność w przypadku miejsca zamieszkania w Łodzi okazała się dość wysoka.

5. DOBÓR PRZESTRZENNY OSÓB ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO W ŁODZI

5.1. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo

5.1.1. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo według miejsca urodzenia

W tym opracowaniu pochodzenie terytorialne małżonków zostało określone miejscem urodzenia oraz miejscem zamieszkania przed ślubem. Za miejsce urodzenia respondentów przyjęto faktyczne, a nie formalne miejsce przyścia na świat dziecka, które utożsamiane jest zazwyczaj z adresem placówki szpitalnej. W związku z tym jako miejsca urodzenia respondentów były traktowane miejsca zamieszkania matki w chwili narodzin dziecka. Za miejsce zamieszkania przed ślubem uznano aktualne miejsce zamieszkania partnerów.

Wśród badanych małżonków najczęstszym miejscem urodzenia była Łódź (tab. 25). Urodziło się tam blisko 80% respondentów, w innych miastach natomiast ponad 11%. Miastami pochodzenia poza Łodzią były w blisko 60% miasta województwa łódzkiego: Pabianice, Zgierz, Konstantynów Łódzki, Aleksan-drów Łódzki, Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Stryków, Brzeziny i inne (rys. 48 i 49). Niewielka część małżonków pochodziła ze wsi (8,2%) i były to z reguły miejscowości leżące na terenie województwa łódzkiego (70,6%). Za granicą kraju urodziło się 11 respondentów (9 mężczyzn i 2 kobiety).

Tabela 25

Dobór według miejsca urodzenia respondentów

Miejsce urodzenia mężczyzn	Miejsce urodzenia kobiet				
	Łódź	inne miasto	wieś	zagranica	razem
Łódź	375	45	33	1	454
Inne miasto	48	15	7	1	71
Wieś	35	2	9	—	46
Zagranica	7	2	—	—	9
Razem	465	64	49	2	580

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 48. Miejsce urodzenia mężczyzn w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

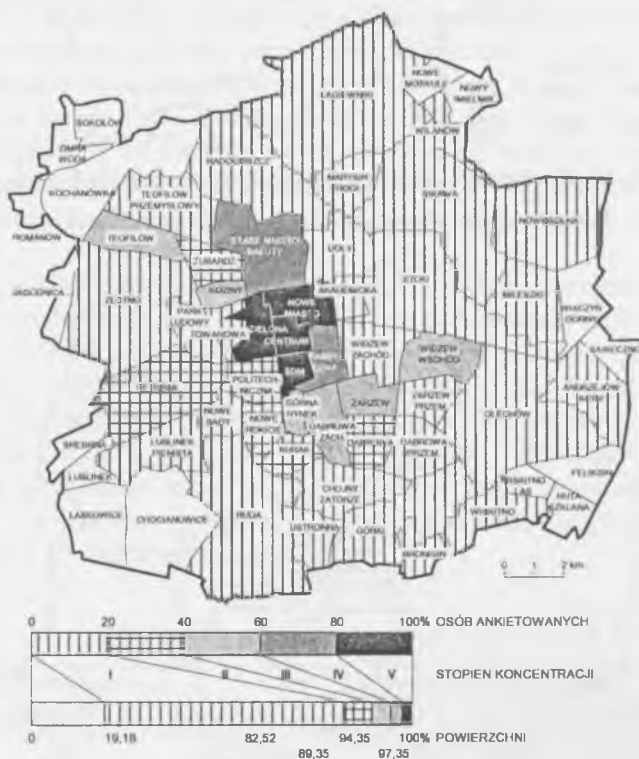

Rys. 49. Miejsce urodzenia kobiet w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

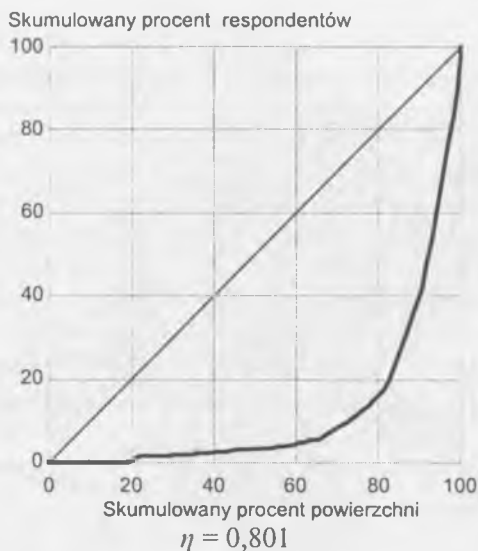
Rozmieszczenie miejsc urodzenia osób zawierających małżeństwa, jak wykazały wyniki badań, było w Łodzi nierównomierne. Respondenci urodzili się w 45 z 61 wydzielonych jednostek osiedlowych, które stanowiły ponad 80% powierzchni miasta. Największą grupę stanowili urodzeni w jednostce osiedlowej Stare Miasto Bałuty (13,4%). Kolejne rejony odznaczające się wysokim udziałem miejsc urodzenia badanych osób to Nowe Miasto (7,7%), Retkinia (7,1%), Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa (6,2%), Widzew Wschód (5,7%) i Zielona (5,5%). W wymienionych sześciu jednostkach urodziło się ponad 45% respondentów.

Największa koncentracja miejsc urodzenia respondentów wystąpiła w czterech sąsiadujących jednostkach, położonych w centrum miasta. Były to Centrum, Zielona, Nowe Miasto i Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa. Jednostki te zajmowały w powierzchni miasta niewiele ponad 2%, a liczba respondentów, którzy się tam urodzili, stanowiła 20% (rys. 50 i 51).

Rys. 50. Koncentracja miejsc urodzenia respondentów według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 51. Stopień koncentracji miejsc urodzenia respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Poziom koncentracji miejsc urodzenia respondentów na terenie miasta okazał się wysoki, co potwierdza krzywa koncentracji i wskaźnik koncentracji Lorenza, którego wartość wyniosła $\eta = 0,801$.

5.1.2. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania przed ślubem

Partnerzy zawierający małżeństwo to głównie mieszkańcy Łodzi (prawie 95% ogółu respondentów¹, por. rys. 52 i 53). Tylko nieznaczna część respondentów zamieszkiwała przed ślubem w innym mieście, na wsi lub za granicą (tab. 26). W innym mieście mieszkało 40 respondentów (9 kobiet i 31 mężczyzn), z czego ponad połowa w miastach województwa łódzkiego: w Aleksandrowie Łódzkim, Pabianicach, Zgierzu, Strykowie, Brzezinach i innych (rys. 54 i 55).

¹ Jest to m. in. wynik założenia, jakie poczyniono przy doborze próby do badań ankietowych, że jeden małżonek miał być mieszkańcem Łodzi.

Rys. 52. Miejsce zamieszkania przed ślubem badanych mężczyzn w Łodzi

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 53. Miejsce zamieszkania przed ślubem badanych kobiet w Łodzi

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Tabela 26

Dobór respondentów według miejsca zamieszkania przed zawarciem małżeństwa

Miejsce zamieszkania mężczyzn	Miejsce zamieszkania kobiet				
	Łódź	inne miasto	wieś	zagranica	razem
Łódź	519	9	6	—	534
Inne miasto	31	—	—	—	31
Wieś	12	—	—	—	12
Zagranica	3	—	—	—	3
Razem	565	9	6	—	580

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 54. Miejsce zamieszkania respondentów – mężczyzn w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 55. Miejsce zamieszkania respondentów – kobiet w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Badani małżonkowie, którzy mieszkali przed ślubem na wsi, stanowili niewielki odsetek respondentów (1,6%) i w większości pochodzili z województwa łódzkiego (poza tym województwem mieszkało tylko dwóch, jeden w województwie mazowieckim, drugi w zachodniopomorskim). Za granicą kraju mieszkało trzech mężczyzn: we Francji (2) i w Holandii (1).

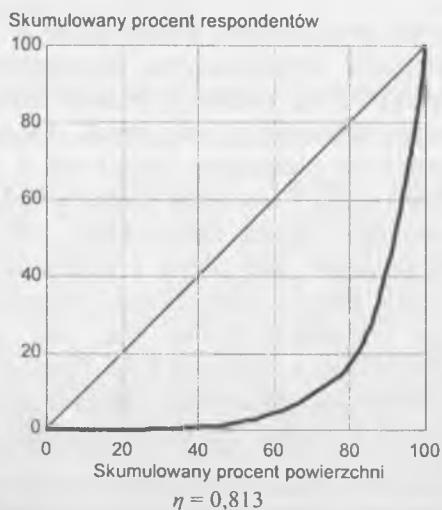
Aktualne miejsce zamieszkania respondentów to 43 jednostki osiedlowe Łodzi (18 jednostek pustych). Najwięcej respondentów zamieszkiwało Retkinię (11,9%), Widzew Wschód (11,0%), Stare Miasto Bałuty (10,6%), oraz Śródmiejską Dzielnicę Mieszkaniową (6,1%) i Nowe Miasto (5,6%). Stanowiło to ponad 45% ogółu. Są to rejony miasta, gdzie występuje zabudowa zarówno kamienicowo-czynszowa, jak i blokowa.

Analiza mapy koncentracji miejsc zamieszkania wykazała, że 60% respondentów zamieszkiwało na niespełna 12% powierzchni miasta. Jednostkami o największej koncentracji miejsc zamieszkania były Nowe Miasto, Widzew Wschód i Śródmiejska Dzielnicza Mieszkaniowa (rys. 56). Rozmieszczenie miejsc zamieszkania odznaczało się wysokim stopniem koncentracji, o czym świadczy wartość wskaźnika koncentracji Lorenza – $\eta = 0,813$ (rys. 57).

Rys. 56. Koncentracja miejsc zamieszkania respondentów przed ślubem według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

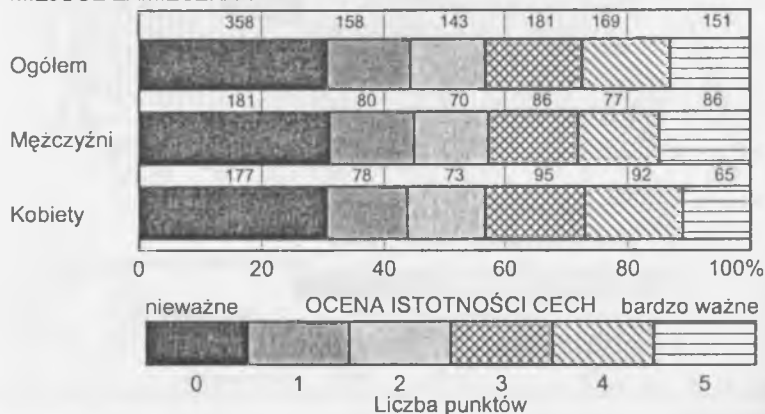

Rys. 57. Stopień koncentracji miejsc zamieszkania respondentów przed ślubem

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Miejsce zamieszkania jest cechą wpływającą na preferencje małżeńskie, może bowiem być czynnikiem ułatwiającym interakcje bądź barierą w zawieraniu znajomości (Z. Strzelecki 1989; H. Mrzygłód 1996). Jednak w wypowiedziach małżonków zapytanych o istotność tego czynnika odnotowano, iż dla 45% mężczyzn i 44% kobiet była to cecha przyszłego współmałżonka mało ważna lub bardzo mało ważna (rys. 58). Może to świadczyć o tym, że cecha ta należy do motywów ukrytych w doborze małżeńskim – obok innych czynników społecznych (W. Warzywoda-Kruszyńska 1974).

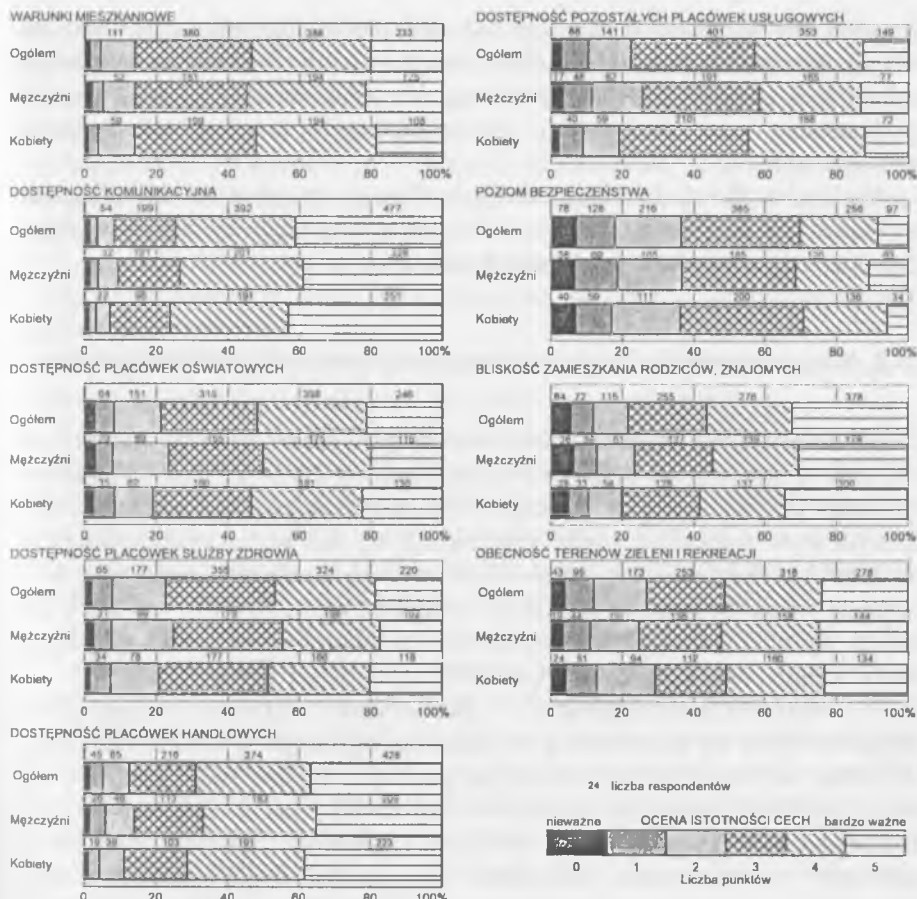
MIEJSCE ZAMIESZKANIA

Rys. 58. Ocena istotności miejsca zamieszkania przez respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Respondenci ocenili swoje miejsce zamieszkania ze względu na warunki mieszkaniowe, dostępność komunikacyjną, dostępność placówek usługowych, poziom bezpieczeństwa, obecność terenów zieleni i rekreacji oraz bliskość zamieszkania rodziców i znajomych. Oceny tej dokonywali, przypisując poszczególnym elementom punkty od 0 do 5, przy czym 0 oznaczało ocenę bardzo niską, 5 zaś ocenę bardzo wysoką (rys. 59). Warunki mieszkaniowe aktualnego miejsca zamieszkania zostały ocenione przez ponad połowę respondentów jako dobre i bardzo dobre. Zdecydowanie najwięcej ocen niskich zostało przypisanych warunkom mieszkaniowym przez respondentów mieszkających na wsi, nie zaobserwowano zaś zróżnicowania odpowiedzi ze względu na płeć. Znacznie lepiej respondenci ocenili dostępność komunikacyjną swojego miejsca zamieszkania. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni w ponad 73% ocenili warunki komunikacyjne jako dobre i bardzo dobre.

Rys. 59. Ocena aktualnego miejsca zamieszkania według respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Małżonkowie, oceniając dostępność placówek usługowych w swoim miejscu zamieszkania, mieli możliwość dokonania oceny dostępności placówek oświatowych, służby zdrowia, handlowych i pozostałych placówek usługowych. Według opinii respondentów najbardziej dostępne były placówki handlowe, których dostępność przez blisko 70% respondentów została oceniona jako dobra i bardzo dobra. Najmniej dostępne okazały się pozostałe placówki usługowe, ocenione przez 10% respondentów jako słabo i bardzo słabo dostępne. Najwięcej najsłabszych ocen dotyczących dostępności placówek usługowych zostało przywołanych przez mieszkańców wsi. Poziom bezpieczeństwa aktualnego miejsca zamieszkania był surowiej oceniany przez kobiety, które w niespełna 30% przypisały mu oceny dobre i bardzo dobre. W ocenie obecności terenów zieleni i rekreacji w miejscu

zamieszkania najczęściej odnotowano wysokich ocen, nie zaobserwowano też różnicy w ocenie pomiędzy kobietami i mężczyznami. Bliskość zamieszkania rodziców i znajomych była podstawą do przypisania swojemu miejscu zamieszkania ocen dobrych i bardzo dobrych przez ponad połowę respondentów.

Analiza wypowiedzi małżonków wskazuje na pozytywny stosunek respondentów do swojego miejsca zamieszkania, o czym świadczą wysokie jego oceny ze względu na wyróżnione elementy.

5.2. Miejsce poznania i spotykania się osób zawierających małżeństwo

Dobór małżeński może być analizowany jako proces selekcji oraz proces rozwoju, w którym para przeżywa kolejne etapy znajomości – od pierwszego spotkania po finalizację znajomości, czyli zawarcie związku małżeńskiego. Zdecydowana większość badań koncentruje się jednak na analizie selekcji małżeńskiej. Przyjmuje się, że wzory doboru są zjawiskiem historycznym i odróżnia się dobór aranżowany (przez rodziców, krewnych itp.) – typowy dla okresu przedindustrialnego – od doboru autonomicznego, dokonywanego współcześnie przez samych młodych (J. Krzyszkowski 1993).

W. Warzywoda-Kruszyńska i J. Krzyszkowski (1990), badając pary przygotowujące się do zawarcia związku małżeńskiego w Łodzi, wskazują, że można wyróżnić wśród nich kilka głównych typów, różniących się od siebie zarówno sposobem zawarcia znajomości, jak i długości okresu przedmałżeńskiego. Kryterium podziału stanowiła sytuacja społeczna partnerów w momencie zawierania znajomości bądź przekształcania znajomości o charakterze erotyczno-emocjonalnym oraz związane z tym motywami decyzji małżeńskiej.

Z tego punktu widzenia wspomniani autorzy wyróżnili cztery zasadnicze rodzaje znajomości:

- znajomość okresu dojrzewania,
- znajomość wczesnej dorosłości, czyli świadomy wybór,
- znajomość aranżowana, czyli małżeństwo swatane,
- znajomość seksualna, czyli małżeństwo przymusowe.

Związki okresu dojrzewania obejmują znajomości zawierane w wieku 14–19 lat. Zawieranie związków odbywa się wówczas na płaszczyźnie aktywności społecznej młodzieży (szkoła, kontakty sąsiedzkie, organizacje młodzieżowe). Decydujące znaczenie ma grupa rówieśnicza, która jest miejscem zawierania znajomości, płaszczyzną pierwszych kontaktów, a uczestnictwo w niej wpływa na kształt rozwoju związku. Rodziny pochodzenia partnerów w tym okresie odgrywają najmniej istotną rolę. Rodzice bądź nic nie wiedzą o istnieniu partnera, który w przyszłości stać się

ma mężem lub żoną ich dziecka, bądź traktują go jedynie jako jeszcze jednego członka grupy rówieśniczej. W przypadku, kiedy uznają, że znajomość ta przybiera niebezpieczny obrót (groźba niepożądaney ciąży), starają się kontrolować jej przebieg.

Znajomości zawierane w okresie dojrzewania charakteryzują się wolniejszym rozwojem w stosunku do pozostałych typów. W ich przebiegu można wyróżnić następujące fazy:

I – znajomość grupowa, dominują w niej kontakty w ramach grupy,

II – „chodzenie ze sobą”, przeważają kontakty we dwoje, ale bez intencji małżeńskiej,

III – „chodzenie ze sobą na poważnie” – jest to przełomowa faza w rozwoju znajomości, a rozpoczyna ją uznanie partnera za stałego,

IV – „prywatne porozumienie” – w tym czasie młodzi rozpoczynają działania na rzecz przyszłości ich związku (podjęcie pracy, zakończenie nauki, odbycie służby wojskowej) oraz negocjują z rodzicami, informując ich o swojej decyzji; oficjalnym usankcjonowaniem nowej sytuacji społecznej młodych jest wspólne spotkanie rodzin pochodzenia z kandydatami do małżeństwa, w czasie którego odbywa się zwykle obrzęd zaręczyn,

V – okres oficjalnego narzeczeństwa – ostatnia faza rozwoju znajomości.

Geneza znajomości okresu wczesnej dorosłości, czyli świadomego wyboru, tkwi w późniejszej fazie życia niż dojrzewanie. Przynajmniej jeden z partnerów – inspirator rozwoju kontaktów – znajduje się w wieku i sytuacji społecznej (pracuje zawodowo), w którym świadomie szuka partnera życiowego. Motywem jest potrzeba stabilizacji życiowej, pragnienie ucieczki z domu itp. Zawarcie znajomości dokonuje się zwykle w miejscu pracy, w czasie większych uroczystości rodzinnych, poprzez wspólnych znajomych lub podczas spotkań towarzyskich.

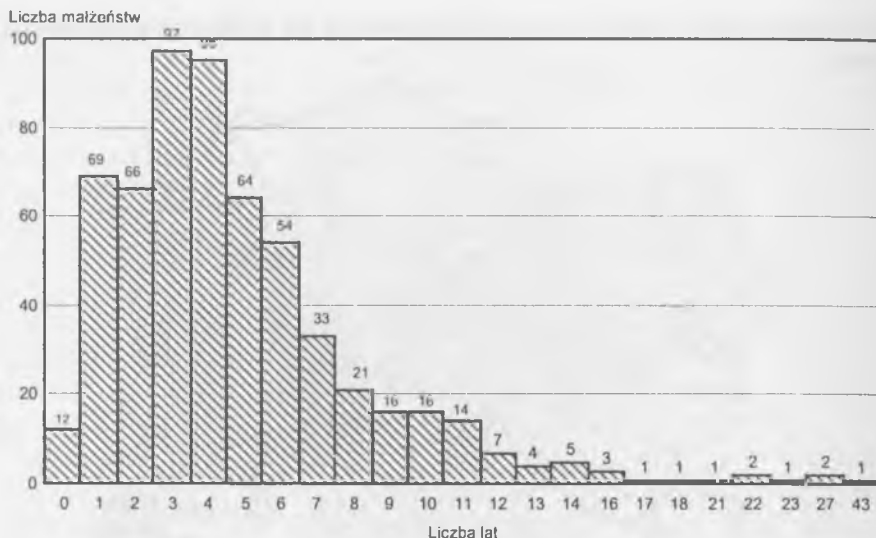
W odróżnieniu od okresu dojrzewania w wieku dojrzałym w ocenie partnera mniej jest elementu fascynacji, zauroczenia atrakcyjnością erotyczną i urodą, natomiast więcej sądów racjonalnych dotyczących zalet i wad poznanego partnera. Przebieg znajomości zostaje skrócony do fazy „chodzenia ze sobą”, która w krótkim czasie zamienia się w etap „chodzenia ze sobą na poważnie”, co stanowi uznanie stałości związku. Ostatnia faza znajomości – „prywatne narzeczeństwo” – połączona jest z oficjalnym narzeczeństwem, co wynika z sytuacji społecznej partnerów. Spełniają oni bowiem formalne (np. wiek) oraz częściowo inne (np. posiadanie stałej pracy zawodowej) wymogi do zawarcia małżeństwa.

W małżeństwach aranżowanych należy odróżnić rolę swata od roli pośrednika. Swatami są ci, którzy z własnej inicjatywy wyszukują odpowiedniego kandydata na przyszłego małżonka oraz doprowadzają do zawarcia znajomości między młodymi. Zajmują się tym głównie rodzice lub rodzeństwo albo wspólni znajomi rodziców i młodych. Swatanymi są głównie młodzi, którzy z przyczyn osobowościowych (nieśmiałość,

skromność) lub społecznych (szczególnie trudna sytuacja rodzinna) nie wykazali dotąd aktywności na rynku małżeńskim. Obok nich drugą grupę tworzą ci, którzy mieli już w przeszłości partnerów i perspektywy małżeńskie, ale zakończyły się one niepowodzeniem, co spowodowało rezygnację z poszukiwania męża czy żony. Uznanie partnera za stałego następuje w stosunkowo krótkim czasie, a również krótki okres „chodzenia ze sobą” przemienia się w fazę nieoficjalnego narzeczeństwa – pomijając fazy pośrednie ze względu na charakter stosunków z rodzinami pochodzenia, które akceptują już młodych jako narzeczonych. Motywy, jakimi kierują się młodzi w tego typu związkach, z reguły bardziej dotyczą samej instytucji małżeństwa niż osoby partnera. Partner jest postrzegany głównie z punktu widzenia roli małżeńskiej i rodzicielskiej, a miłość, jeżeli jest deklarowana, ma bardziej dojrzały charakter – uwzględnia wady i niedoskonałości partnera.

Ostatnim typem znajomości są tzw. znajomości seksualne, określane też związkami przymusowymi, których głównym powodem jest fascynacja erotyczna i jej efekt w postaci ciąży. Stanowi ona motyw wpływający na podjęcie, przyspieszenie, a niekiedy nawet wymuszenie decyzji zawarcia związku małżeńskiego. Wtedy najczęściej dochodzi do legalizacji związku wbrew życzeniom i potrzebom młodych ludzi, mimo że nie potrafią oni pełnić ról małżeńskich i rodzicielskich (M. Ryś 1999). Związki zawierane wyłącznie z tego względu są przeważnie konfliktowe i nietrwałe (J. Laskowski 1987; K. Zawadzki 1995; W. Warzywoda-Kruszyńska i J. Krzyszkowski 1991 i in.). Jeśli fakt ciąży nie był jedynym motywem wyboru, to pozostałe – ewentualnie pozytywne – motywy mogą okazać się istotne w przezwyciężaniu zaistniałych trudności w tak powstałym związku. Zdarza się również, że kobieta decyduje się na poczęcie dziecka, aby skłonić partnera do ślubu. Długość okresu znajomości w związkach przymusowych jest zazwyczaj krótsza niż w pozostałych typach związków.

W badanej grupie osób zawierających małżeństwo w Łodzi zaobserwowano zróżnicowanie długości okresu znajomości od poniżej roku do 43 lat (rys. 60). Najwięcej par poznało się 3 lub 4 lata przed legalizacją związku. Średnia długość okresu znajomości wyniosła 4,9 roku i na jej wartość (średnią arytmetyczną) wpłynęły wartości skrajne, w tym przypadku nielicznie reprezentowane pary, które poznały się ponad 20 lat przed zawarciem małżeństwa.

Rys. 60. Długość znajomości respondentów przed ślubem

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Respondenci poznawali się w różnych miejscach Łodzi, jednak najczęściej były to dyskoteka, pub i kawiarnia, szkoła, mieszkanie (rodziców, kolegów, znajomych, krewnych), praca, osiedle mieszkaniowe (podwórko, ulica), uczelnia oraz wyjazdy wakacyjne (rys. 61).

Miejsca poznania się partnerów w Łodzi były z reguły związane z kilkoma jednostkami zlokalizowanymi w centrum Łodzi, tj. Śródmiejską Dzielnicą Mieszkaniową, Centrum, Nowym Miastem (rys. 62). Przez jednostki te przechodzi ulica Piotrkowska, która często była wymieniana jako miejsce poznania się (lokalizacja wielu pubów). W trzech wyżej wymienionych jednostkach doszło do pierwszego spotkania blisko 55% osób przygotowujących się do małżeństwa. Inne rejony, w których poznali się ankietowani, były związane z miejscem zamieszkania własnym lub partnera (jednostki Akademicka, Stare Miasto Bałuty, Politechniczna, Fabryczna, Retkinia). Wynika z tego, że poziom koncentracji miejsc poznania jest bardzo wysoki. Wykazano, że 60% respondentów poznało się na niespełna 2% powierzchni miasta. O wysokim stopniu koncentracji świadczy wartość współczynnika koncentracji $\eta = 0,897$ (por. rys. 63).

Miejsce poznania jest zróżnicowane ze względu na wiek osób zawierających małżeństwa w Łodzi. Młodzi respondenci nawiązywali kontakty ze swymi przyszłymi małżonkami częściej w szkole, na osiedlu mieszkaniowym i na wyjazdach wakacyjnych – czyli na płaszczyźnie aktywności społecznej. Znajomości wczesnej dorosłości zawierane były najczęściej na uczelni, w miejscu pracy lub podczas uroczystości rodzinnych

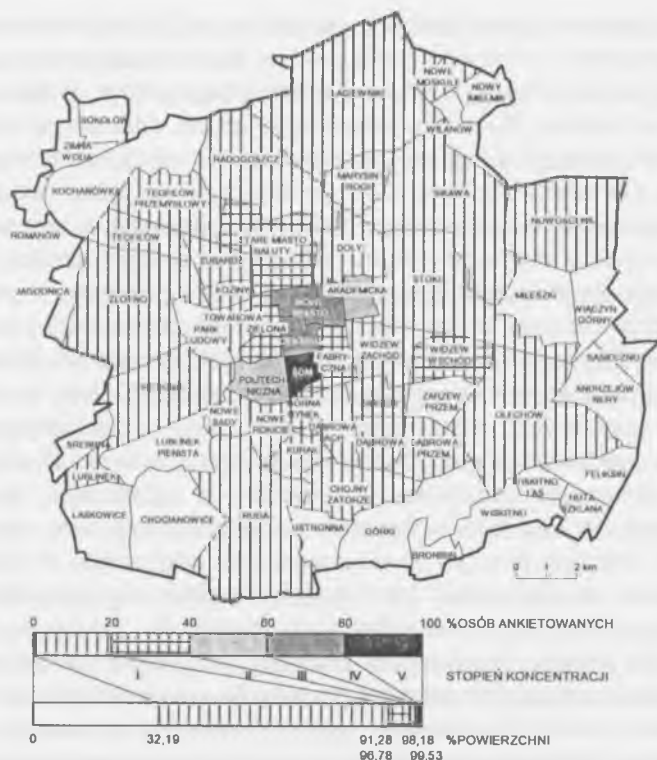
czy towarzyskich. Starsi respondenci poznawali się z reguły w mieszkaniu i w pracy.

Rys. 61. Miejsca poznania respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

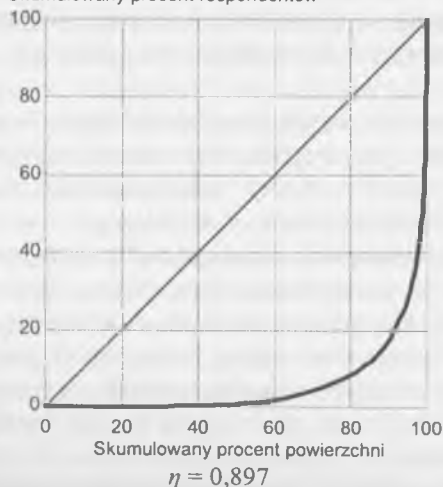
Spośród innych sposobów nawiązywania znajomości zwrócić należy uwagę na Internet jako nowy sposób kojarzenia się partnerów. W badanej grupie zawierających małżeństwa 4 pary nawiązały ze sobą kontakt przez Internet. Internet jest potężnym medium w komunikacji, które może wpływać, a nawet zmieniać aspekty stosunków międzyludzkich (Z. Lew-Starowicz 2003; A. Lekka-Kowalik 2003; K. Lubelska 2003). Naukowcy przypisują zjawisko popularności i potęgi Internetu trzem głównym czynnikom, które umacniają jego pozycję w odniesieniu do zagadnień związanych z komunikacją towarzyską. Są to dostęp, możliwości, anonimowość. Dostęp do materiałów zawartych w Internecie zrównuje użytkowników żyjących w odległych od siebie rejonach geograficznych. Przed kilkoma laty szanse ludzi zamieszkujących różne rejony świata na nawiązanie kontaktów z ludźmi w podobnym wieku, dzielącymi podobne zainteresowania lub reprezentującymi tę samą mniejszość kulturową, wyznaniową czy seksualną były nieporównywalnie mniejsze. Wielkość populacji zamieszkujących poszczególne rejony oraz stopień uprzemysłowienia stanowiły czynniki stwarzające nieprzekraczalne bariery. Pojawienie się Internetu zaciera te granice.

Rys. 62. Koncentracja miejsc poznania respondentów według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Skumulowany procent respondentów

Rys. 63. Stopień koncentracji miejsc poznania respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Internet łamie nie tylko podziały geograficzne. Dla ludzi schorowanych i niepełnosprawnych kontakty nawiązywane za pośrednictwem komputera mogą być już nie alternatywą, a najlepszą i najprostszą drogą utrzymania kontaktu ze światem. Kontaktowanie się z ludźmi dotkniętymi podobnymi problemami wzmacnia poczucie jedności i niejednokrotnie ułatwia znalezienie partnera życiowego. W komunikacji sieciowej najistotniejszy wydaje się czynnik anonimowości. Możliwość pozostania nierozpoznanym podkreśla uczucie wolności i tłumi zahamowania użytkownika. Z drugiej strony anonimowość komunikujących się ze sobą internautów wprowadza w ich interakcje element niepewności. Większość znajomości owocujących bardziej trwałą przyjaźnią lub dających początek związkowi partnerskiemu wcale nie jest zawierana w „pokoikach towarzyskich”, lecz w rozmaitych czatach tematycznych. Elementami, które często przyciągają do siebie internautów, są zbliżone poglądy i postawa, odniesienie się do omawianych kwestii, wzajemne udzielanie wsparcia w dyskusji. Czynnikiem zachęcającym do nawiązania kontaktu może być także ciekawie brzmiący pseudonim, budzący pozytywne skojarzenia. W odniesieniu do takich cech, jak skłonność do dominacji lub uległości wydaje się sprawdzać zasada komplementarności, tzn. osoby dominujące częściej nawiązują kontakt z uległymi i na odwrót. Oczekiwania i nadzieje związane z nową znajomością niekoniecznie muszą pokrywać się z prawdą. Nie ma to większego znaczenia w przypadku kontaktów ograniczonych do rozmowy na czacie i wymiany korespondencji elektronicznej, jednak w przypadku zaaranżowania spotkania może okazać się początkiem końca znajomości lub jej przededefiniowaniem ze statusu flirtującej pary na poziom koleżeński. Internet umożliwia z pewnością bardzo precyzyjne kontrolowanie rozwijanej interakcji, pozwalając na stopniowe ujawnianie informacji lub pozostanie do końca całkowicie anonimowym, ewentualnie wycofanie się ze znajomości bez konsekwencji.

Postęp techniczny jest ciągle przyspieszającym, samonapędzającym się procesem, nieodwracalnie zmieniającym wiele aspektów naszego życia, włączając w to także kontakty międzyludzkie. Jesteśmy świadkami formowania się społeczeństwa „wirtualnego” ze wszystkimi jego przywilejami i udogodnieniami, takimi jak zakładanie stowarzyszeń, wolność wypowiedzi, edukacja, zaopatrzenie, transakcje itp. Wiele danych przemawia za tym, że w niedalekiej przyszłości Internet stanie się jedną z najbardziej powszechnych lub nawet dominującą formą nawiązywania relacji erotycznych i powstawania związków. Wynika to z kilku przyczyn:

- upowszechnienia dostępu do Internetu w skali świata, pojawienia się go w wielu mieszkaniach,
- dla młodych pokoleń Internet staje się codziennym narzędziem, sprzętem, typem komunikacji,

– każda osoba dokonująca autoprezentacji w Internecie ma duże szanse na bycie akceptowaną przez kogoś,

– Internet sprzyja zawieraniu znajomości dzięki dużej liczbie jego użytkowników,

– każdy człowiek jest niepowtarzalną jednostką i ma duże szanse na zainteresowanie sobą,

– komunikacja w Internecie wolna jest od konwenansów, sztuczności i sprzyja otwartości, asertywności,

– nasze zróżnicowane upodobania, oczekiwania i potrzeby znajdują oddźwięk u osób podobnych,

– komunikacja internetowa sprzyja przechodzeniu od liczby relacji w ich jakość, wśród potencjalnych partnerów mamy duże szanse znaleźć jednego, optymalnego dla nas,

– mamy możliwość częstego nawiązywania kontaktu z bliską osobą,

– związki powstałe za pośrednictwem Internetu nie są mniej trwałe ani mniej udane od nawiązywanych w formach tradycyjnych (Z. Lew-Starowicz 2003).

Zapoznanie się partnerów nie zawsze jest równoznaczne z nawiązaniem bliższej znajomości. W wielu przypadkach znajomości respondentów przekształcały się w stałe związki dopiero po upływie wielu miesięcy czy nawet lat, co zaobserwowano porównując długość okresu znajomości liczony od chwili poznania z okresem oficjalnego partnerstwa.

W niniejszej pracy badając kolejne etapy znajomości partnerów dokonano podziału tego okresu na: „chodzenie ze sobą” i narzeczeństwo. Analiza wypowiedzi osób zawierających małżeństwo wykazała, że średni czas „bycia razem” przed ślubem wyniósł 45 miesięcy i był zróżnicowany od 1 do 168 miesięcy. Pierwsza faza znajomości, tzw. chodzenie ze sobą, wśród respondentów trwała znacznie dłużej niż oficjalny okres narzeczeństwa. Wartości średniej długości okresu „chodzenia” i narzeczeństwa wyniosły odpowiednio 30,9 i 14,1 miesiąca. Długość trwania podokresów znajomości wykazała, iż partnerzy znacznie dłużej pozostawali w fazie mniej oficjalnego i zobowiązującego układu, tj. „chodzenia ze sobą”.

Okres narzeczeństwa u respondentów był średnio dwa razy krótszy niż faza „chodzenia ze sobą”, a 40 par zadeklarowało brak fazy narzeczeństwa. Badania małżeństw studenckich, prowadzone przez Z. Tyszkę w 1990 r. wykazały, że niemal połowa badanych małżeństw nie miała sformalizowanego narzeczeństwa. W trakcie „chodzenia ze sobą” zapadła wspólna decyzja o pobrańiu się jako umowa prywatna niepoparta żadnym – choćby skromnym – obrzędem.

Narzeczeństwo ma na celu lepsze wzajemne poznanie się partnerów, w czym może pomóc rodzina każdej ze stron. Chodzi głównie o wzajemne rozpoznanie charakterów, zalet i umiejętności, ewentualnych obciążeń

dziedzicznych, czy nawet ukrywanych nałogów². Episkopat Polski, korzystając z uprawnień zawartych w kan. 1062, § 1³, uważa za wskazane nawiązać do wartościowych tradycji instytucji zaręczyn i narzeczeństwa. W polskiej tradycji rodziny narzeczonych zawsze spotykały się ze sobą, by się wzajemnie poznać i w ten sposób ułatwić młodym lepsze i pełniejsze rozeznanie środowiska, z którego wychodzi przyszły współmałżonek. Episkopat Polski usilnie zaleca, by zaręczyny odbywały się przynajmniej na sześć miesięcy przed ślubem. Obydwie najbliższe rodziny, o ile to możliwe rodzice, rodzeństwo i dziadkowie, powinny się spotkać na skromnej uroczystości. Rodzice obydwu stron (a w ich braku opiekunowie z ramienia rodziny, np. dziadkowie lub ktoś z rodzeństwa rodziców, względnie najstarszy brat czy siostra) są upoważnieni przez biskupa diecezjalnego do błogosławienia pierścionków zaręczynowych (por. kan. 1168)⁴, którymi następnie wymieniają się oblubieńcy, oświadczając, że odtąd będą się uważać za narzeczonych i zamierzają się pobrać w ustalonym czasie, jeżeli przez wzajemne poznanie się, wspólnie dojdą do przekonania, że potrafią stworzyć dobrane i zgodne małżeństwo, są bowiem świadomi, że dalsze losy ich przyszłego związku zależą w dużym stopniu od trafnego wzajemnego wyboru.

Zaręczyny są zatem umową o właściwej sobie naturze, tj. umową uwarunkowaną pomyślnym wynikiem wzajemnego, lepszego poznania, niezbędnego do dojrzałej decyzji. Dlatego też z umowy zaręczynowej nie może powstać uprawnienie, w ścisłym tego słowa znaczeniu, domagania się w sposób bezwzględny zawarcia związku, natomiast możliwe jest dochodzenie wynagrodzenia ewentualnych szkód, względnie wydatków, które powstały z racji zamierzonego małżeństwa.

Pomimo zdecydowanego stanowiska wobec obrony wolności wymaganej do samego zawarcia małżeństwa, zaręczyny mają głęboki sens duszpasterski i osobisty. Narzeczeni bowiem, którzy sobie wzajemnie przyrzekają zawarcie małżeństwa, przez dłuższy czas mogą się wzajemnie lepiej poznać, czują się moralnie związani danym przyrzeczeniem, co zobowiązuje każdego z nich do wzajemnej lojalności względem siebie i nie pozwala na swobodne kontakty z osobami trzecimi. Dłuższy zatem okres narzeczeństwa, połączony z poważnym przygotowaniem do małżeństwa, może się wydatnie przyczynić do dojrzałej, podejmowanej na całe życie decyzji.

² *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w kościele katolickim* (13 XII 1989), www.kkbids.episkopat.pl

³ Kanon 1062 § 1. Przyrzeczenie małżeństwa bądź jednostronne, bądź dwustronne, nazywane zaręczynami, jest regulowane prawem partykularnym, ustanowionym przez Konferencję Episkopatu z uwzględnieniem zwyczajów oraz prawa świeckiego, gdy takie zostało wydane.

⁴ Kanon 1168 – Szafarzem sakramentaliów jest duchowny wyposażony w odpowiednią władzę. Zgodnie z księgami liturgicznymi niektórych sakramentaliów mogą, według zdania ordynariusza miejsca, udzielać także świeccy, posiadający odpowiednie przymioty.

Na wpływ długości okresu znajomości przed decyzją o zawarciu związku małżeńskiego na wzajemną zgodność par narzeczonych i powodzenie małżeńskie, wskazywali J. Janicka i L. Niebrzydowski (1994). W badaniach par narzeczeńskich, które prowadzili, średni okres znajomości wyniósł 30 miesięcy, a model narzeczeństwa był w zasadzie modelem partnerskim, łączącym w sobie elementy tradycyjne i współczesne.

Badania prowadzone wśród osób zawierających małżeństwa w Łodzi, uwzględniające przebieg i długość okresu znajomości małżeńskiej, sytuację społeczną partnerów i motywy zawarcia związku pozwoliły na wyróżnienie kilku typów związków. Były to:

- związki okresu młodzieńczego,
- związki przymusowe,
- związki wczesnej i późnej dorosłości,
- związki bardzo późne i senioralne.

Związkami okresu młodzieńczego określono te pary, w których wiek osób zawiązujących znajomości nie przekraczał 19 lat. Biorąc pod uwagę kojarzenie się partnerów w wieku młodzieńczym, w badanej grupie respondentów, zidentyfikowano 85 związków jednorodnych, czyli homogenicznych pod względem procesu rozwoju znajomości. Dalsze 153 pary stanowiły małżeństwa heterogeniczne, w których jeden z partnerów w momencie zawiązywania znajomości miał 20 i więcej lat.

W związkach przymusowych istotnym, a często jedynym, motywem legalizacji znajomości było oczekiwanie dziecka⁵. Taki motyw zawierania małżeństwa wystąpił w 28 przypadkach. Ponadto analiza długości znajomości przedmałżeńskiej (bardzo krótka) może wskazywać, że w odniesieniu do 20 małżeństw z tej grupy należy mówić o związkach wymuszonych zaistniałą sytuacją nieplanowanej ciąży, a gdy idzie o pozostałych 8 par sytuacja ta mogła wpłynąć na przyspieszenie decyzji o zawarciu małżeństwa.

Osiągnięcie pewnej stabilizacji życiowej w postaci ukończenia nauki, podjęcia pracy zawodowej przynajmniej przez jednego z partnerów, było elementem charakterystycznym dla związków zawiązywanych i zawieranych przez dorosłych. Wśród tego rodzaju małżeństw wyszczególniono związki wczesnej (24–35 lat) i późnej dorosłości (36–45 lat). Odnotowano 244 jednorodne związki dorosłości.

Ostatni typ związków bardzo późnych i senioralnych, który obejmował respondentów w wieku 46 i więcej lat był reprezentowany przez 11 związków homogenicznych, w których partnerzy najczęściej mieli przeszłość matrymonialną. Rozpatrując dobór małżeński pod względem długości i przebiegu znajomości małżeńskiej zaobserwowano, że ponad 58% związków (340 par) dokonało wyborów homogenicznych.

⁵ Motywy zawierania małżeństw zostały omówione w rozdziale trzecim.

Przebieg okresu znajomości przedmałżeńskiej był uwarunkowany wiekiem partnerów, długością i podokresami tej znajomości, a także miejscem spotykania się partnerów w trakcie „chodzenia ze sobą” i narzeczeństwa. Etap „chodzenia ze sobą” respondentów miał charakter znajomości mniej zinstytucjonalizowanej w stosunku do narzeczeństwa – przynajmniej z punktu widzenia rodzin pochodzenia partnerów. Zapewne też z tego powodu etap ten trwał dłużej niż okres narzeczeństwa. Blisko połowa osób zawierających małżeństwo w trakcie „chodzenia ze sobą” spotykała się głównie w mieszkaniach – własnych, swoich rodziców, rodziców partnera. Odsetek respondentów spotykających się w mieszkaniu był faktycznie wyższy, ponieważ w drugim najczęstszym miejscu spotkań, określanym przez respondentów jako różne, znalazły się obok pubów i kin także mieszkania. Zauważalny jest wzrost częstotliwości spotykania się w mieszkaniach postępujący z wiekiem partnerów. Wśród innych miejsc, gdzie partnerzy spotykali się, odnotowano puby i kawiarnie, parki, szkoły, miejsce pracy i inne. Największe zróżnicowanie miejsc spotykania zaobserwowano wśród osób młodych, pomiędzy 20. i 29. rokiem życia.

W trakcie swojej znajomości przedślubnej 40 par nie miało sformalizowanego narzeczeństwa. Przeprowadzona analiza pozwoliła określić, iż najczęściej byli to partnerzy młodzi, w wieku 20–29 lat (80% par, które nie sformalizowały narzeczeństwa).

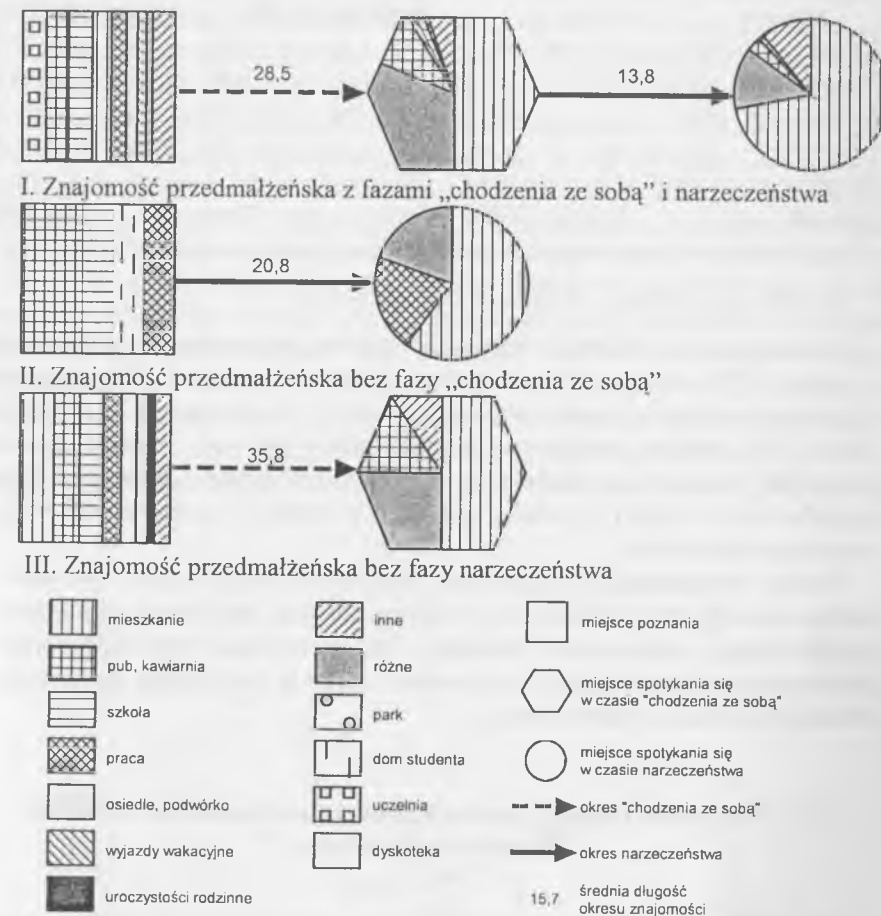
Miejsca spotkań naręczonych w zdecydowanej większości ograniczały się do mieszkań (ponad 80%). W wielu przypadkach były to mieszkania wspólne, część partnerów mieszkała bowiem razem przed ślubem. Innymi miejscami spotkań naręczonych były, jak już wspomniano, puby i kawiarnie, nie, miejsca pracy, domy studenckie, szkoły, dyskoteki i inne.

Pierwszy rodzaj przebiegu znajomości przedmałżeńskiej osób zawierających małżeństwo charakteryzował się dwuetapowością, czyli „chodzeniem ze sobą” – znajomością o małym stopniu instytucjonalizacji – i następującym po nim narzeczeństwem. Związki, w których wyodrębniono obydwa te etapy, stanowiły ponad 92% wszystkich małżeństw.

Nieliczną grupę respondentów (5 par) tworzyły osoby nie wyodrębniające w drugim rodzaju znajomości przedmałżeńskiej nieformalnego okresu „chodzenia ze sobą”. Według opinii małżonków, wkrótce po zapoznaniu się zapadała decyzja o zaręczynach i dalsza znajomość miała charakter narzeczeństwa, które trwało średnio blisko 21 miesięcy. Związki z tej grupy były związkami okresu dorosłości.

Ostatni rodzaj znajomości przedmałżeńskiej dotyczył 40 par, które nie miały sformalizowanego narzeczeństwa. Długość okresu „chodzenia ze sobą”, w trakcie którego zapadała decyzja o zawarciu małżeństwa, wahał się od 1 do 132 miesięcy (średnia wartość 35,8 miesięcy). Interesujący jest fakt, że w tej grupie znalazło się 12 par związków, w których żona jest starsza od męża i 4 związki bardzo późne i senioralne (osób powyżej 46. roku życia).

Znajomość przedmałżeńską bez narzeczeństwa odnotowano także m. in. w związkach przymusowych, gdzie motywem zawarcia małżeństwa było oczekiwanie dziecka.

Rys. 64. Rodzaje przebiegu okresu znajomości przedmałżeńskiej

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Szczegółową analizę doboru przestrzennego małżonków przeprowadzono uwzględniając m. in. miejsce poznania i spotykania się w czasie znajomości przedmałżeńskiej. Uzyskane wyniki badań wykazały, że miejsca poznania i spotykania się małżonków przed ślubem były zależne od ich miejsca zamieszkania. Respondenci najczęściej poznawali się w Łodzi – ponad 85% znajomości (tab. 27). Pozostałe miejsca poznania małżonków wynikały z miejsca zamieszkania poza Łodzią, wyjazdów wakacyjnych, uczestnictwa w uroczystościach rodzinnych i spotkaniach towarzyskich w innych miejscach niż Łódź.

Tabela 27

Miejsca poznania się i spotkania w trakcie trwania znajomości przedmałżeńskej

Miejsca	Poznanie się	„Chodzenie ze sobą”	Narzeczeństwo
Łódź	495	549	520
Inne miasta	42	19	13
Wieś	28	5	5
Zagranica	4	2	2
Inne*	11	—	—
Razem	580	575	540

* inne zawierają m. in. takie odpowiedzi, jak Internet, pociąg, pielgrzymka, góry.

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Uwidacznia się zbieżność miejsc zapoznania i zamieszkania przed ślubem – ponad 83% miejsc dla mężczyzn i 84% dla kobiet. Współczynnik Czuprowa określa tę zbieżność na poziomie 0,34 dla mężczyzn i 0,09 dla kobiet. W jeszcze większym stopniu pokrywają się miejsca spotkań partnerów w czasie „chodzenia ze sobą” i narzeczeństwa. Blisko 95% par spotykało się w Łodzi w trakcie „chodzenia ze sobą” i nieco ponad 96% w czasie narzeczeństwa.

Dobór przestrzenny małżonków uwzględniający miejsce poznania i spotkania się przed ślubem jest wynikiem bliskości przestrzennej partnerów umożliwiającej zachodzenie interakcji. Zaobserwowano większą mobilność przestrzenną partnerów przy poznawaniu niż przy spotykaniu się w trakcie trwania znajomości przedślubnej.

5.3. Planowane miejsce zamieszkania respondentów po zawarciu związku małżeńskiego

Po zawarciu związku małżeńskiego małżonkowie muszą gdzieś zamieszkać. Liczne możliwości, jakie istnieją w tym zakresie, określane są mianem rezydencji małżeńskiej (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001). Małżonkowie mogą zmienić dotychczasowe miejsce zamieszkania, obydwie strony bądź tylko jedna, lub nie zmieniać go i pozostać tam, gdzie rezydowali do tej pory. Jeśli małżeństwo zamieszkuje razem i jednocześnie w pewnym oddaleniu od miejsca zamieszkania swoich rodzin, mamy do czynienia z neolokalnością. W przypadku, gdy małżeństwo mieszka z rodziną jednej ze stron, występuje kilka możliwości. Jeśli małżeństwo zamieszkuje z rodziną mężczyzny określamy je mianem partylokalności. Analogicznie jest z zamieszkiwaniem z krewnymi żony, mówi się wtedy o matrylokalności (D. Jabłoński, L. Ostasz 2001). Jednym z wyznaczników powstania nowego gospodarstwa domowego, które tworzy się w większości przypadków po zawarciu związku

małżeńskiego, jest samodzielne mieszkanie i utrzymywanie się. Wśród małżeństw zawieranych w Łodzi zidentyfikowano wiele związków, które nie miały samodzielnego mieszkania i po zawarciu małżeństwa zamieszkają z rodzicami lub innymi członkami rodziny.

Biorąc pod uwagę wcześniej wymienioną antropologiczną klasyfikację małżeństw wyróżniono w badanej zbiorowości 419 związków neolokalnych (72,2% ogółu małżeństw). Wśród pozostałych dominowały małżeństwa matrylokalne (102 związki) nad patrylokalnymi (59 związków).

Przyszłe miejsca zamieszkania respondentów (po ślubie) wiążą się z ich aktualnym miejscem zamieszkania. Małżonkowie w zdecydowanej większości deklarowali, iż ich miejscem zamieszkania będzie Łódź. Trudna sytuacja na rynku mieszkaniowym, kłopoty finansowe młodych małżonków utrudniają zdobycie swojego samodzielnego pierwszego mieszkania. Dlatego też 6% par respondentów nie potrafiło określić swojego miejsca zamieszkania po ślubie. W grupie tej znalazły się m. in. pary, których związki były legalizowane jako przymusowe z powodu oczekiwania dziecka.

W innych miastach zamierzało zamieszkać 35 par respondentów (rys. 65). Najczęściej wymieniano: Warszawę (8 par), Pabianice (4 pary), Zgierz (3 pary).

Rys. 65. Miejsce zamieszkania nowożeńców po ślubie w miastach poza Łodzią

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Na wsi zamieszka zaledwie 12 par małżonków, z wyjątkiem 1 pary, której miejsce zamieszkania znajduje się w województwie opolskim, małżonkowie będą mieszkać w województwie łódzkim. Poza granicami kraju będzie mieszkało 5 małżeństw: we Francji, w Holandii, Azerbejdżanie i w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Rys. 66. Koncentracja planowanych miejsc zamieszkania po ślubie respondentów według jednostek osiedlowych

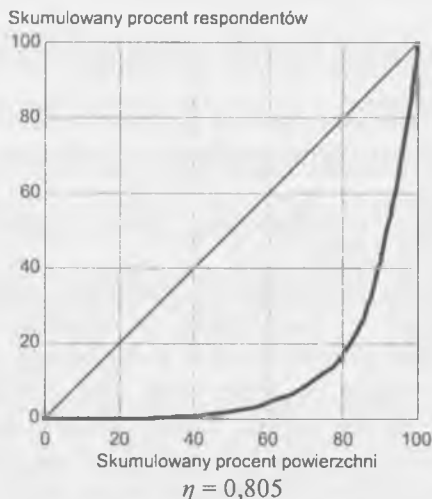
Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Analiza lokalizacji miejsc zamieszkania respondentów po zawarciu małżeństwa wykazała, że znajdują się one w 38 jednostkach osiedlowych Łodzi. Najczęściej badani jako przyszłe miejsca zamieszkania wymieniali Stare Miasto Bałuty (10,4%), Retkinię (10,2%), Widzew Wschód (9,2%), Teofilów (6,0%), Fabryczną (6,6%) i Nowe Miasto (5,2%) – rys. 66. Porównanie miejsc zamieszkania przed i po ślubie pozwoliło stwierdzić, że większość jednostek zamieszkiwanych przez ankietowanych przed ślubem będzie stanowić ich miejsce zamieszkania także po ślubie. Poziom

koncentracji tych miejsc jest podobny (wysoki), wskaźnik koncentracji Lorenza wyniósł $\eta = 0,805$ (rys. 67).

Zależność pomiędzy miejscami zamieszkania respondentów przed i po zawarciu małżeństwa określono wykorzystując współczynnik Czuprowa. Brano pod uwagę takie miejsca zamieszkania, jak Łódź, inne miasto, wieś i zagranica, a współczynnik ten przyjął wartość 0,55 dla mężczyzn i 0,15 dla kobiet, wykazał więc silniejszą zależność pomiędzy miejscami zamieszkania przed i po ślubie mężczyzn.

Według opinii większości respondentów miejsce zamieszkania po ślubie może mieć wpływ na „sukces” małżeński, czyli długie i szczęśliwe pożycie małżeńskie. Takiego zdania było ponad 53% małżonków. Zupełnie przeciwne stanowisko reprezentowało 37% ogółu badanych. Pozostałe osoby zawierające małżeństwo odpowiadały, iż „być może” lub nie miały zdania na ten temat.

Rys. 67. Stopień koncentracji planowanych miejsc zamieszkania po ślubie respondentów

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Osoby biorące udział w omawianych badaniach zapytano o wymarzone miejsce zamieszkania po ślubie. Udzielone przez respondentów odpowiedzi można podzielić na dwie grupy. W pierwszej znalazły się określenia konkretnych miejsc geograficznych, takich jak: ulice (aktualne i przyszłe miejsca zamieszkania), miasta, kraje, wyspy, pasma górskie. Druga grupa odpowiedzi respondentów dotyczyła bliżej nieokreślonych miejsc w przestrzeni geograficznej, m. in. takich, jak: małe miasto, poza miastem, na przedmieściu, na wsi, nad morzem, w górach, na wyspie. Wśród tej grupy odpowiedzi na uwagę zasługują liczne wskazania wymarzonego miejsca zamieszkania po ślubie w postaci własnego mieszkania lub własnego domu

bez podawania konkretnej lokalizacji. Świadczy to o trudnej sytuacji mieszkaniowej małżonków, którzy po zawarciu małżeństwa muszą często zamieszkiwać wspólnie z rodzicami jednego z nich.

Rozpowszechnianie się związków nieformalnych wśród młodych osób w Polsce zostało potwierdzone badaniami prowadzonymi w Łodzi. Blisko 26% osób zawierających małżeństwa mieszkało ze sobą przed ślubem. Okres wspólnego mieszkania bez legalizacji związku wynosił od 2 do 108 miesięcy, a średni czas mieszkania razem przekroczył 21 miesięcy. Odnotowano najwięcej par, które tworzyły związki nieformalne przez 24 miesiące (32 pary) i 12 miesięcy (31 par). W grupie respondentów mieszkających ze sobą przed ślubem było 8 par, których decyzja o małżeństwie została zapewne przyspieszona oczekiwaniem dziecka (długość wspólnego mieszkania w tej grupie wynosiła od 1 roku do 7 lat).

Jak wskazuje wielu badaczy, spotyka się kilka form kohabitacji. Kohabitacja może:

- poprzedzać małżeństwo i stanowić okres przedłużonego „chodzenia ze sobą”,
- poprzedzać małżeństwo i stanowić przygotowanie do niego,
- stanowić alternatywną formę małżeństwa, zwłaszcza dla osób, które nie zamierzają się pobrać,
- stanowić formę niezamężnego życia, wyrastającą z ideologii niezależności (A. Kwak 1995b).

Istotnym czynnikiem pozwalającym rozpoznać związek kohabitacyjny jest czas pozostawania w nim; winien on wynosić przynajmniej kilka miesięcy. Według badań prowadzonych w wielu krajach zjawisko kohabitacji upowszechnia się, rozciąga na różny wiek, stan cywilny, rasy czy klasy społeczne. Staje się bardzo szybko częścią kultury normatywnej danego społeczeństwa. Fenomenowi temu towarzyszy wzrost społecznej akceptacji, która jest wynikiem nowego, liberalnego podejścia do życia seksualnego niezamężnych osób. Dlatego badacze uważają, że kohabitacja może pojawić się w każdej fazie cyklu życia człowieka. Jest ważnym wydarzeniem w cyklu życia ludzi młodych, osób w średnim wieku, a także starszych będących po śmierci partnera/partnerki czy po rozwodzie. Istnieją geograficzne zróżnicowania w nasileniu się tego fenomenu. Jak pokazują badania socjologiczne i demograficzne, związki te są najbardziej popularne w krajach skandynawskich (choć w Norwegii znacznie mniej), szczególnie w Szwecji, gdzie mają długą tradycję (A. Kwak 1995b).

Dobór partnera w związku nieformalnym zależy od określenia znaczenia kohabitacji dla danego partnera. Jeśli jest ona substytutem formalnego małżeństwa, to dobór partnera nie powinien się różnić od doboru małżeńskiego. Wielu autorów podkreśla (L. Sanchez, W. Mannig, P. Smock 1998 za K. Slany 2002b), że pomimo zachodzących zmian odnoszących się do sfery wolności osobistej, intymnej, aktywności zawodowej (przede

wszystkim kobiet) jednostki dążą do wyboru partnera zgodnie z tradycyjnymi wzorami.

Jakkolwiek nie badano przyczyn odraczania decyzji matrymonialnych i tworzenia związków nieformalnych przez respondentów, można przypuszczać, iż okres wspólnego zamieszkiwania przyczynił się do lepszego poznania partnerów i stanowił formę małżeństwa „na próbę”, co w przyszłości może wpłynąć na trwalsze i szczęśliwsze pożycie małżeńskie.

5.4. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo

5.4.1. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo według miejsca urodzenia

Wybór współmałżonka, jak już wcześniej zaznaczono, jest uwarunkowany wieloma czynnikami, wśród których istotną rolę odgrywają zarówno cechy demograficzno-społeczne, jak i przestrzenne kandydatów do małżeństwa.

Zasięg doboru przestrzennego małżonków zbadano na podstawie ich cech przestrzennych. Były to miejsce urodzenia i zamieszkania w okresie przedmałżeńskim. Poznanie wpływu miejsca urodzenia i miejsca zamieszkania na dobór małżeński umożliwiło określenie znaczenia bliskości przestrzennej w kojarzeniu partnerów. Bliskość przestrzenną partnerów w badaniach F. J. Woodsa potraktowano jako czynnik umożliwiający interakcje (H. Mrzygłód 1996).

W badanej populacji małżonków odnotowano blisko 69% jednorodnych związków małżeńskich ze względu na miejsce urodzenia partnerów, ale tendencja do zawierania związków homogenicznych biorąc pod uwagę miejsce urodzenia była niewielka, ponieważ H wyniósł 0,12. Małżeństwa jednorodne pod względem miejsca urodzenia partnerów, z wyjątkiem osób urodzonych poza granicami naszego kraju, odznaczały się homogenicznością zawieranych związków, o czym świadczą wartości współczynnika h większe od 1 (tab. 28). Zaobserwowano także nadreprezentację małżeństw wśród innych trzech grup partnerów. Zwiększone skłonności do zawierania związków heterogenicznych pod względem miejsca urodzenia wykazały osoby urodzone poza granicami kraju, które wiązały się z partnerem z kategorii inne miasta, oraz osoby urodzone na wsi, tworzące związki z partnerami z innych miast.

Ponieważ zdecydowana większość badanych urodziła się w Łodzi (919 respondentów) analizę doboru przestrzennego poszerzono, uwzględniając dobór według jednostek osiedlowych. W całej zbadanej zbiorowości osób zawierających małżeństwo stwierdzono, że związków jednorodnych pod

względem urodzenia (ze względu na jednostki osiedlowe) było 10,9% (41 małżeństw). Tendencja do zawierania małżeństw homogenicznych okazała się niska, a współczynnik H wyniósł 0,08.

Tabela 28

Współczynniki h dla miejsca urodzenia respondentów

Miejsce urodzenia mężczyzn	Miejsce urodzenia kobiet			
	Łódź	inne miasto	wieś	zagranica
Łódź	1,03	0,89	0,86	0,64
Inne miasto	0,84	1,91	1,16	4,16
Wieś	0,95	0,39	2,31	–
Zagranica	0,97	2,02	–	–

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Małżeństwa jednorodne w tym przypadku były zawierane przez partnerów, którzy urodzili się w tej samej jednostce (takich jednostek było 15). Najliczniejszą grupę stanowiły związki homogeniczne osób urodzonych w jednostce Stare Miasto Bałuty (22,4%) – por. rys. 68. Nadreprezentacja małżeństw wystąpiła w 299 przypadkach, a więc zaobserwowano tu zwiększone skłonności do zawierania heterogenicznych związków. Należy zwrócić uwagę na fakt, że w blisko 20% związków były to małżeństwa zawierane pomiędzy osobami urodzonymi w sąsiednich jednostkach, np. Stare Miasto Bałuty – Radogoszcz, Żubardź, Doły; Koziny, Nowe Miasto; Widzew Wschód – Stoki, Widzew Zachód, Zarzew. Wynika z tego, że miejsce pochodzenia małżonków (konkretyzowane miejscem urodzenia według jednostek osiedlowych) miało niewielki wpływ na kojarzenie się partnerów.

Zasięg doboru przestrzennego był w niniejszym opracowaniu utożsamiany z odległościami fizycznymi, jakie odnotowano w trakcie analizy cech przestrzennych partnerów. Wyznacza on granice odległości pomiędzy partnerami, a także obszar objęty kojarzeniem się przestrzennym partnerów.

Zasięg przestrzenny doboru według miejsca urodzenia zidentyfikowano wyznaczając odległości pomiędzy miejscami urodzenia partnerów⁶. Wartości odległości zostały zgrupowane w pięciu przedziałach o zróżnicowanej rozpiętości (tab. 29).

⁶ Odległości policzono w linii prostej, wykorzystując program komputerowy MapInfo 5,5.

Rys. 68. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce urodzenia według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Tabela 29

Odległości pomiędzy miejscami urodzenia respondentów

Odległości [w km]	Liczba małżeństw	Procent ogółu małżeństw
Do 1	52	9,0
1,01–5	192	33,1
5,01–10	123	21,2
10,01–100	110	19,0
Powyżej 100	103	17,7
Razem	580	100,0

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

W całej badanej zbiorowości najliczniej są reprezentowane małżeństwa, w przypadku których odległości pomiędzy miejscami urodzenia partnerów wynosiły od 1 do 5 km (33,1%) i od 5 do 10 km (21,2%) – razem stanowiły

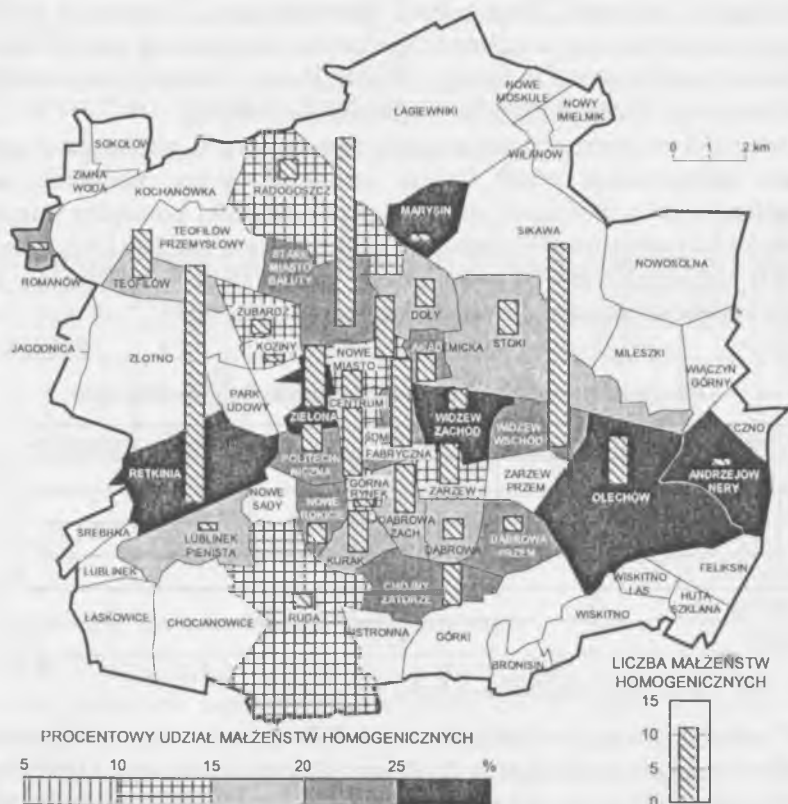
one ponad 54% ogółu małżeństw. Osoby zawierające małżeństwo, których miejsca pochodzenia były najbardziej odległe, tworzyły 103 związki (17,7% małżeństw). Wśród tych małżeństw dominowały związki (55 par), w których odległość pomiędzy miejscami urodzenia wynosiła od 200 do 500 km. Najmniej liczną grupę stanowiły małżeństwa, w których odległości pomiędzy miejscami urodzenia były mniejsze niż 1 km.

5.4.2. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania przed ślubem

Zamknięty niegdyś dobór w ramach miejscowej społeczności oznaczał również ograniczone możliwości poślubienia partnera spoza własnej wsi, miasta czy miasteczka. Współcześnie, w następstwie przeobrażeń społeczno-ekonomicznych, bariera terytorialna uległa ograniczeniu. Nie należy jednak sądzić, że jej rola w doborze małżeńskim zanikła. Z. Strzelecki (1989), badając m. in. dobór terytorialny mieszkańców Polski w latach 1976–1982, stwierdził, że zbyt odległe miejscowości zamieszkania partnerów w okresie narzeczeństwa („chodzenia ze sobą”) nie sprzyjają rozwijaniu się uczucia, wzajemnego poznawania się itp. Może to być powodem tego, że bariera terytorialna odgrywa wciąż istotną rolę w doborze małżeństw. Zdawać sobie zatem należy sprawę, iż dla większości osób zawierających małżeństwo w dalszym ciągu istnieją przesłanki do doboru partnerów wewnątrz społeczności lokalnych.

W doborze terytorialnym małżonków w Polsce występują strukturalne prawidłowości (Z. Strzelecki 1989). Jest to zjawisko zróżnicowane regionalnie. Wynika przede wszystkim z odmiennych wzorców doboru terytorialnego małżeństw mieszkańców miast i wsi oraz z niejednakowego poziomu i charakteru rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych regionów kraju. Ogólnie mniejsza jednorodność terytorialna właściwa jest małżeństwom osób zamieszkałych w regionach o niższym poziomie rozwoju, z dominacją gospodarki rolnej, większa zaś cechuje regiony o wyższym poziomie rozwoju, zurbanizowane, z przewagą przemysłu i usług (z wyjątkiem byłych województw warszawskiego i skierniewickiego). Na dobór terytorialny małżeństw w Polsce wpływa, oprócz czynnika terytorialnego, z pewnością szereg innych zmiennych. Niektóre z nich można zbadać, gdyż wynikają z charakterystyk nowożeńców. Większa jednorodność doboru terytorialnego małżeństw związana jest z pozakawalerskim stanem cywilnym, stosunkowo późnym wiekiem i niższym poziomem wykształcenia nowożeńców, a także z małżeństwami zawieranymi za zgodą sądu (przez osoby niepełnoletnie). Mniejsze natomiast jest znaczenie bariery terytorialnej, jeśli chodzi o małżeństwa osób z wyższym wykształceniem.

Respondenci zawierający małżeństwa byli prawie w 95% mieszkańcami Łodzi. Dokonując wyboru partnera nie zawsze kierowali się jego miejscem zamieszkania. Ponieważ prowadząc badania poczyniono założenia, że jeden z partnerów ma być mieszkańcem Łodzi, kojarzenie się związków jednorodnych możliwe było tylko w jednym przypadku, tzn. gdy obydwój partnerzy zamieszkiwali w Łodzi. Związki takie stanowiły 89,5% ogółu małżeństw⁷. Dobór przestrzenny małżonków był w pewnym stopniu zróżnicowany ze względu na płeć. Kobiety – mieszkanki Łodzi – dokonując wyboru partnera częściej niż mężczyźni wybierały małżonków spoza Łodzi (46 kobiet, natomiast tylko 15 mężczyzn mieszkających w Łodzi wybrało partnera spoza Łodzi). Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mieszkający w Łodzi częściej dokonywali wyboru partnera z innego miasta niż ze wsi.

Rys. 69. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce zamieszkania respondentów przed ślubem według jednostek osiedlowych

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

⁷ Z tego powodu nie obliczono współczynników homogamii h i H .

Dobór przestrzenny pod względem miejsca zamieszkania rozpoznano także według jednostek osiedlowych. Z uwagi na to kryterium doboru zidentyfikowano 42,0% małżeństw homogenicznych. Tendencja do kojarzenia się partnerów mieszkających w tej samej jednostce osiedlowej okazała się wysoka – $H = 40\%$. Respondenci dokonali doborów homogenicznych w 31 jednostkach osiedlowych. Najczęściej jednorodne małżeństwa były zawierane pomiędzy mieszkańcami Retkini (35 związków), Widzewa Wschodu (30 związków) i Starego Miasta Bałuty (28 związków) – por. rys 69. Preferencje do zawierania związków małżeńskich pomiędzy badanymi mieszkającymi w różnych jednostkach osiedlowych zostały zaobserwowane w 201 przypadkach (gdzie $h > 1$). W grupie tych związków blisko 22% małżeństw było zawieranych pomiędzy mieszkańcami sąsiadujących jednostek. Respondenci zamieszkujący 27 jednostek dobierali swojego współmałżonka z sąsiedniej jednostki. Najczęściej takich doborów dokonywali ankietowani ze Starego Miasta Bałuty, Śródmiejskiej Dzielnicy Mieszkaniowej, Nowego Rokicia i Dąbrowy Zachodniej.

Zasięg doboru przestrzennego osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania przed ślubem został określony, podobnie jak w przypadku miejsca urodzenia, na podstawie odległości pomiędzy miejscami zamieszkania partnerów. Wyznaczono go dla 431 par małżeńskich, pozostałe 149 par zamieszkiwało bowiem razem przed ślubem i aktualny adres zamieszkania był taki sam dla obojga partnerów (tab. 30).

Tabela 30

Odległości pomiędzy miejscami zamieszkania respondentów

Odległości [w km]	Liczba małżeństw	Procent ogółu małżeństw
Do 1	87	20,2
1,01–5	152	35,3
5,01–10	116	26,9
10,01–100	51	11,8
Powyżej 100	25	5,8
Razem	431	100,0

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

W badanej grupie małżonków ponad 55% partnerów zamieszkiwało w odległości mniejszej niż 5 km, a 26,9% w odległości 5–10 km. Małżonkowie mieszkający najdalej od siebie, tj. powyżej 100 km, stanowili najmniejszy odsetek badanych (niespełna 6%). Partnerzy, którzy mieszkali najbliżej siebie, gdyż odległość pomiędzy miejscami zamieszkania była mniejsza od 1 km, tworzyli związki pochodzące z okresu młodości, przy czym miejscem poznania partnerów najczęściej były osiedle, podwórko, ulica i szkoła.

Respondenci określali także czas dojścia pieszego lub dojazdu środkami komunikacji miejskiej do miejsca zamieszkania partnera. Czas dojścia pieszego uwzględniono w analizie zasięgu doboru przestrzennego partnerów mieszkających w odległości do 1 km, czas dojazdu zaś w przypadku pozostałych małżeństw (tab. 31 i 32).

Tabela 31

Czas dojścia pieszego do miejsca zamieszkania partnera

Czas dojścia [w min]	Odległość pomiędzy miejscem zamieszkania partnerów do 1 km	
	liczba wskazań	% ogółu wskazań
Do 5	36	41,4
6–10	15	17,2
11–20	35	40,2
21 i więcej	1*	–
Razem	87	100,0

* Nie procentowano ze względu na zbyt małą liczebność podstawy

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 32

Czas dojazdu środkami komunikacji miejskiej do miejsca zamieszkania partnera

Czas dojazdu [w min]	Odległość pomiędzy miejscami zamieszkania partnerów [w km]				
	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100	razem
do 10	49	1	–	–	50
11–20	67	24	4	–	95
21–30	34	52	7	–	93
31–60	2	39	27	–	68
61–120	–	–	13	–	13
121 i więcej	–	–	–	25	25
Razem	152	116	51	25	344

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Partnerzy mieszkający najbliżej (do 1 km odległości) pokonują odległość pomiędzy miejscami zamieszkania w czasie do 10 minut w prawie 60% przypadków w tej grupie badanych. Czas 20 minut wystarczał 99% respondentów na dojście do miejsca zamieszkania partnera. Wśród partnerów, których miejsca zamieszkania są oddalone powyżej 1 km, większości z nich (prawie 70%) wystarczał czas 30 minut na dojazd do miejsca zamieszkania małżonka.

Można z tego wnioskować, że bliskość zamieszkiwania partnerów jest ważnym czynnikiem warunkującym dobór małżeński. Zgodnie z teorią „pola wybieralności” R. F. Wincha miejsce zamieszkania stanowi zmienną – obok wielu cech społecznych partnerów – ze względu na którą może kształtować

się homogamia małżeństw. Wszystkie te cechy te prowadzą do wyselekcjonowania kandydatów do małżeństwa z grupy ludzi, z którymi można wejść w interakcję.

5.5. Podsumowanie

Cechy przestrzenne zawierających małżeństwo w niejednakowy sposób różnicują badanych. Miejscem urodzenia respondentów najczęściej była Łódź oraz miasta województwa łódzkiego. Rozmieszczenie miejsc urodzenia na terenie Łodzi wykazało duży stopień ich koncentracji w centrum. Osoby zawierające małżeństwo, to w znacznej większości mieszkańcy Łodzi (zgodnie z założeniem badań). Ich aktualne miejsca zamieszkania znajdowały się najczęściej w kilku jednostkach osiedlowych (Nowe Miasto, Widzew Wschód i Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa). Miejsce poznania i spotykania się kandydatów do małżeństwa było związane z ich miejscem zamieszkania. Na to, jakie były to miejsca, wpływ miał wiek respondentów – wraz z wiekiem zwiększał się np. udział takich miejsc, jak mieszkanie. Rozmieszczenie miejsc poznania się przyszłych współmałżonków odznaczało się wysoką koncentracją w centrum miasta (wzdłuż ulicy Piotrkowskiej).

W analizie doboru małżeńskiego ze względu na miejsce poznania i spotykania się uwzględniono drugi sposób podejścia do tego zjawiska, wyjaśniając go jako proces rozwoju znajomości. Z tego punktu widzenia wyróżniono w badanej zbiorowości związku okresu młodzieńczego, przymusowe, wczesnej i późnej dorosłości oraz związku bardzo późne i senioralne. Przeprowadzona analiza wypowiedzi respondentów dotyczących okresu znajomości przedślubnej umożliwiła wyróżnienie trzech rodzajów przebiegu znajomości przedmałżeńskiej. Były to znajomość przedmałżeńska z fazami „chodzenia ze sobą” i narzeczeństwa, bez fazy „chodzenia ze sobą” i bez fazy narzeczeństwa.

Wyniki badań dowodzą, że wybór współmałżonka był w różnym stopniu zależny od cech przestrzennych osób zawierających małżeństwo. Tendencja do zawierania związków małżeńskich była silniejsza w przypadku miejsca zamieszkania niż urodzenia. Dobór przestrzenny według miejsca urodzenia odznaczał się skłonnością do heterogamii.

Zasięg przestrzenny doboru wyznaczony odległościami pomiędzy miejscami urodzenia i zamieszkania partnerów wskazał na istotniejszą rolę miejsca zamieszkania w kojarzeniu współmałżonków. Odległości pomiędzy miejscami urodzenia respondentów były większe niż odnoszące się do zamieszkania. Zauważyć jednak trzeba, że małżeństw, w których odległość pomiędzy miejscami urodzenia wynosiła do 5 km, było ponad 42%, co może

świadczyć o małej mobilności przestrzennej respondentów i ich rodziców lub o podejmowaniu przemieszczeń migracyjnych na małe odległości. Bliskość przestrzenna partnera wyrażona odległościami pomiędzy miejscami zamieszkania okazała się istotnym czynnikiem w doborze małżeńskim tylko bowiem 65 par mieszkało przed ślubem w odległości powyżej 100 km.

Po zawarciu małżeństwa ankietowani planowali w większości zamieszkać w Łodzi. Najczęściej jako przyszłe miejsca zamieszkania były wymieniane jednostki osiedlowe, gdzie znajdują się duże osiedla mieszkaniowe o zabudowie blokowej (Retkinia, Widzew Wschód, Teofilów, Stare Miasto Bałuty).

W badanej grupie respondentów na podstawie wypowiedzi dotyczących wspólnego zamieszkiwania przed ślubem, rozpoznano występowanie kohabitacji przedmałżeńskiej. Dotyczyła ona ponad 25% badanych związków, a czas pozostawania w związku nieformalnym oraz wiek partnerów kohabitujących był w wysokim stopniu zróżnicowany.

6. ZALEŻNOŚCI PRZESTRZENNEGO DOBORU MAŁŻEŃSKIEGO OD CECH DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH, SPOŁECZNO- -EKONOMICZNYCH I POCHODZENIA RODZINNEGO OSÓB ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO W ŁODZI

6.1. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od cech demograficzno-społecznych

Przestrzenny dobór małżeński rozpatrywano pod kątem wpływu nań cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego partnerów. Określono zależność między tymi cechami a miejscem zamieszkania jako czynnikiem mającym największe znaczenie w doborze przestrzennym. Zbadano również zależność pomiędzy doбором przestrzennym i demograficzno-społecznym respondentów¹.

Strefy zasięgu doboru przestrzennego wyróżnione na podstawie kryterium odległości pomiędzy miejscami zamieszkania partnerów były zróżnicowane według wieku partnerów zawierających małżeństwo. Różnice pomiędzy strukturą wieku respondentów w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego a strukturą wieku ogółu respondentów zmieniają się w zależności od płci. Największe różnice wieku małżonków w stosunku do ogółu badanych zaznaczyły się u partnerów mieszkających razem (wśród mężczyzn) i w odległości do 1 km (wśród kobiet), przy czym wartości te były nieco większe u kobiet.

Wśród partnerów mieszkających razem przed ślubem zaobserwowano mniejszy udział młodszych mężczyzn (szczególnie z grupy 20–24 lata), przy jednoczesnym większym udziale najmłodszych kobiet. Podobna struktura wystąpiła w grupie par respondentów, w których przypadku odległości miejsc zamieszkania są najmniejsze, przy czym – odwrotnie niż w poprzedniej grupie – największe relatywne różnice odnotowano dla kobiet. Znaczną część związków z tego przedziału odległości stanowiły znajomości okresu młodzieńczego.

W pozostałych strefach zasięgu doboru przestrzennego par osób zawierających małżeństwa struktura wieku była zbliżona do struktury wieku respondentów ogółem. Zaobserwowano także, że partnerzy, którzy

¹ Dobór demograficzno-społeczny jest rozumiany jako dobór ze względu na cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne respondentów.

zamieszkują od siebie najdalej (powyżej 100 km), odznaczali się młodym wiekiem, nie odnotowano bowiem wśród nich mężczyzn powyżej 40. roku życia i kobiet powyżej 35. roku życia.

Przestrzenny dobór par respondentów nie wykazywał zależności od stanu cywilnego, o czym świadczą niewielkie wartości relatywnych różnic odpowiednich struktur. Struktura stanu cywilnego osób zawierających małżeństwa w poszczególnych strefach zasięgu doboru terytorialnego była bardzo zbliżona. Największe rozbieżności wystąpiły pomiędzy osobami zamieszkujących razem i wśród partnerów mieszkających w odległości powyżej 100 km. W związkach, w których partnerzy zamieszkiwali ze sobą przed ślubem, zaznaczył się większy udział osób rozwiedzionych niż stanu wolnego w stosunku do ogółu respondentów. Odmienne natomiast kształtowała się struktura stanu cywilnego występująca w ostatniej strefie zasięgu doboru przestrzennego (gdzie odległości pomiędzy miejscami zamieszkania wynosiły powyżej 100 km), tj. zaobserwowano nadwyżki panien i kawalerów przy braku osób z innych kategorii stanu cywilnego.

Dobór przestrzenny respondentów był zróżnicowany według ich poziomu wykształcenia i zróżnicowanie to rosło wraz z odległością pomiędzy miejscami zamieszkania. Respondenci mieszkający w odległości większej niż 100 km odznaczali się zdecydowanie wyższym poziomem wykształcenia (większy był udział mężczyzn i kobiet z wykształceniem wyższym). Wysoki udział respondentów dobrze wykształconych odnaleźć można także w strefie zasięgu doboru terytorialnego o odległościach pomiędzy miejscami zamieszkania 5,01–10 km. Najgorzej wykształconymi małżonkami w badanej grupie respondentów byli najbliżej siebie mieszkający (0,01–1 km).

Przestrzenny dobór małżeństw według przynależności społecznej nie wykazuje dużej zależności. Nupturienti mieszkający blisko siebie charakteryzują się niższym udziałem grupy inteligencji i wyższym pracowników umysłowych i robotników niewykwalifikowanych (u kobiet). Wśród partnerów mieszkających w największych odległościach widoczne są nadwyżki wśród inteligencji (wśród mężczyzn) oraz wśród inteligencji i pozostałych pracowników umysłowych (u kobiet).

Biorąc pod uwagę stosunek respondentów do wiary i praktyk religijnych, odnotowano największe rozbieżności pomiędzy strukturą respondentów w strefie największych odległości zamieszkiwania. Różnice dotyczyły znacznie większego, w porównaniu z pozostałymi strefami, udziału osób z tej strefy, którzy określili swój stosunek do religii jako wierzący i praktykujący. W dwóch pierwszych wyznaczonych strefach zasięgu doboru przestrzennego (0 i 0,01–1 km), zaobserwowano mniejszy udział wierzących praktykujących na korzyść niepraktykujących i niewierzących.

6.2. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od cech społeczno-ekonomicznych

Zawody respondentów różnicowały dobór przestrzenny w największym stopniu wśród ankietowanych mieszkających najdalej od siebie (powyżej 100 km). W przypadku zawodu wyuczonego najwięcej osób nie mających takiego zawodu odnotowano wśród partnerów mieszkających najbliżej. Natomiast w klasie odległości powyżej 100 km większy był udział respondentów, których zawody wyuczone pochodziły z grupy specjalistów. Struktura badanych według zawodu wykonywanego wpływała na dobór przestrzenny w podobny sposób, jak w przypadku zawodu wyuczonego. W największym stopniu struktura zawodów wykonywanych ogółu małżonków odbiega od struktury badanych mieszkających najdalej od siebie.

Dobór przestrzenny małżeństw w zależności od miejsca pracy ma podobne właściwości, jak w przypadku zawodów. Największe różnice ze względu na rodzaje tych miejsc wystąpiły w strefie zasięgu doboru przestrzennego powyżej 100 km. Ponieważ małżonkowie z tej strefy zasięgu uzyskali wysoki poziom wykształcenia, więcej ich pracuje w administracji i edukacji (kobiety), obsłudze nieruchomości (mężczyźni), a mniej w handlu.

Również źródło utrzymania małżonków nie wpływa w znaczący sposób na kojarzenie się w przestrzeni partnerów. Grupę osób mieszkających wspólnie cechuje podwyższony udział pracujących na własny rachunek. Partnerzy mieszkający najbliżej i najdalej od siebie odznaczają się wysokim udziałem osób będących na utrzymaniu (kobiety w strefie powyżej 100 km) oraz posiadających niezarobkowe źródło utrzymania (mężczyźni w strefie 0–1 km).

Poziom dochodów miesięcznych brutto, który określili respondenci, wywiera największy wpływ na przestrzenny dobór małżeństw w grupie osób najdalej i najbliżej mieszkających. W strefie zasięgu doboru powyżej 100 km odnotowano liczniejsze udziały osób o wyższych dochodach (szczególnie wśród mężczyzn), a także wysoki udział kobiet nie mających dochodów.

Reasumując, cechy demograficzno-społeczne i społeczno-ekonomiczne odgrywają zróżnicowaną rolę w doborze przestrzennym. Spośród nich największe znaczenie miały wiek, wykształcenie, miejsce pracy (mężczyźni) i zawód wykonywany (kobiety). Można zaobserwować wpływ tych cech na dobór partnerów mieszkających wspólnie oraz badanych, których odległości pomiędzy miejscem zamieszkania są najmniejsze i największe.

6.3. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od pochodzenia rodzinnego

Zależności przestrzennego doboru respondentów od pochodzenia rodzinnego zostały zbadane z uwzględnieniem takich cech rodziców, jak wykształcenie, grupa społeczna, zawody (wyuczony i wykonywany), miejsce pracy i miejsce zamieszkania. Wpływ pochodzenia rodzinnego na dobór przestrzenny partnerów okazał się zróżnicowany ze względu na cechy społeczne rodziców oraz ich płeć.

Analiza poziomu wykształcenia rodziców wykazała największe jego zróżnicowanie w strefie zasięgu doboru przestrzennego respondentów określonego odległością powyżej 100 km. Podobnie jak w przypadku ankietowanych małżonków z tej strefy, wykształcenie ich rodziców przedstawiało się korzystniej w stosunku do ogółu rodziców, co wyrażało się większym udziałem rodziców z wykształceniem wyższym i średnim.

Relatywne różnice pomiędzy grupami społecznymi rodziców z poszczególnych stref zasięgu doboru przestrzennego respondentów były największe wśród rodziców, których dzieci mieszkaly najdalej od siebie. W strefie tej odnotowano wyższe udziały rodziców, należących do grupy inteligencji i pracowników umysłowych.

Rozpatrując strukturę zawodową rodziców stwierdzono, że ich zawody wyuczone i wykonywane w najwyższym stopniu odbiegają od ogólnej struktury zawodowej wśród respondentów, których miejsca zamieszkania są najbardziej oddalone. Rodzaje miejsca pracy rodziców ankietowanych, tak jak inne cechy, były najbardziej zróżnicowane w ostatniej strefie doboru przestrzennego respondentów (powyżej 100 km). Tylko w przypadku ojców mężczyzn dobór przestrzenny w odległości 10,01–100 km wykazał większe relatywne różnice pomiędzy rodzajami miejsca pracy rodziców.

W przypadku miejsc zamieszkania zaobserwowano większe różnice w przypadku rodziców mężczyzn niż kobiet. Różnice te dotyczyły rodziców mężczyzn, których dobór przestrzenny był wynikiem miejsca zamieszkania w odległości powyżej 10 km.

W celu uogólnienia zależności doboru przestrzennego od cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego zastosowano wskaźnik syntetyczny w postaci sumy rang. Procedura, która umożliwiła analizę porównawczą, polegała na zamianie wielkości relatywnych różnic badanych struktur na rangi, zgodnie z zasadą: wartość minimalna równa 1, następne zaś odpowiednio 2, 3 ... n. W przypadku występowania kilku takich samych wartości rangi dodawano i dzielono przez tyle, ile było wielkości identycznych, a kolejna strefa zasięgu doboru przestrzennego miała rangę następną, tj. taką, jaką miałyby, gdyby nie występowały wielkości identyczne (tab. 33 i 34).

Tabela 33

Wpływ cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego respondentów – mężczyzn na dobór przestrzenny małżeństw

Cechy	Mężczyźni					
	rangi w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego [w km]					
	0	0,01–1	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100
Wiek	6	1	4	2	3	5
Stan cywilny	5	2	3	4	1	6
Wykształcenie	1	4	2	5	3	6
Grupa społeczna	1	4	2	3	5	6
Wyznanie	3	2	4	1	5	6
Zawód wyuczony	1	4	2	5	3	6
Zawód wykonywany	2	3	1	3	5	6
Źródło utrzymania	3	6	2	5	1	4
Miejsce pracy	1	5	2	3	4	6
Dochód	1	5	4	3	2	6
Wykształcenie ojców	2	3	5	4	1	6
Wykształcenie matek	1	2	3	4	5	6
Grupa społeczna ojców	1	5	3	2	4	6
Grupa społeczna matek	1	4	3	2	5	6
Zawód wyuczony ojców	2	4	1	3	5	6
Zawód wyuczony matek	3	4	1	2	5	6
Zawód wykonywany ojców	1	5	2	3	4	6
Zawód wykonywany matek	4	3	1,5	1,5	5	6
Miejsce pracy ojców	2	3	4	1	6	5
Miejsce pracy matek	5	4	1	2	3	6
Miejsce zamieszkania rodziców	1	3	4	2	5	6
Suma rang	47	76	54,5	60,5	80	122

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Zastosowana procedura badawcza określiła wpływ przyjętych cech na dobór przestrzenny małżeństw. Miara syntetyczna przyjęła w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego wartości od 36 do 123 dla kobiet i od 47 do 122 dla mężczyzn. Maksymalne wartości wskaźnik osiągnął w strefie zasięgu doboru przestrzennego powyżej 100 km. Oznacza to, iż respondenci z tej strefy doboru charakteryzowali się najbardziej odmiennymi cechami demograficzno-społecznymi w stosunku do ogółu badanych.

Największe podobieństwo badanych struktur wystąpiło u kobiet ze strefy 1,01–5 km odległości i u mężczyzn, którzy zamieszkivali wspólnie ze swoimi partnerkami przed ślubem (odległość 0 km).

Tabela 34

Wpływ cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego respondentów – kobiet na dobór przestrzenny małżeństw

Cechy	Kobiety					
	rangi w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego [w km]					
	0	0,01–1	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100
Wiek	1	6	3	2	5	4
Stan cywilny	5	1	2	4	3	6
Wykształcenie	2	3	1	5	4	6
Grupa społeczna	1,5	5	1,5	4	3	6
Wyznanie	5	3	1,5	4	1,5	6
Zawód wyuczony	2	4	1	3	5	6
Zawód wykonywany	3	4	1	2	5	6
Źródło utrzymania	3	4	2	1	5	6
Miejsce pracy	3	4	1	2	5	6
Dochód	3	5	2	1	4	6
Wykształcenie ojców	4	3	1	5	2	6
Wykształcenie matek	2	3	5	1	4	6
Grupa społeczna ojców	3	5	1	4	2	6
Grupa społeczna matek	3	1	2	4	5	6
Zawód wyuczony ojców	3	1	2	4	5	6
Zawód wyuczony matek	5	1	4	2	3	6
Zawód wykonywany ojców	4	2	1	3	5	6
Zawód wykonywany matek	4	3	1	2	5	6
Miejsce pracy ojców	3	4	1	2	5	6
Miejsce pracy matek	4	3	1	2	5	6
Miejsce zamieszkania rodziców	4	2	1	3	6	5
Suma rang	68,5	67	36	60	87,5	123

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

6.4. Przestrzenny dobór w zależności od doboru demograficzno-społecznego osób zawierających małżeństwo

Analiza cech przestrzennych respondentów wykazała, że miejsce zamieszkania ma największy wpływ na dobór partnerów i dlatego w badaniach zależności doboru małżeńskiego dobór przestrzenny utożsamiono z doбором ze względu na miejsce zamieszkania partnerów. Do identyfikacji zależności pomiędzy rozważanymi doborami małżeństw wykorzystano udział małżeństw homogenicznych ze względu na cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne respondentów w

poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego (tab. 35). Ponieważ pochodzenie rodzinne spośród cech ankietowanych małżonków w najmniejszym stopniu oddziałuje na dobór małżeński (z wyjątkiem miejsca zamieszkania rodziców), przy określaniu udziału małżeństw homogenicznych uwzględniono kojarzenie się partnerów nie tylko o cechach takich samych, ale także podobnych.

Tabela 35

Udział małżeństw homogenicznych ze względu na cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne respondentów w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego

Cechy respondentów	Małżeństwa homogeniczne w strefach zasięgu doboru przestrzennego [w km]					
	0	0,01–1	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100
Wiek	53,0	57,5	51,3	62,1	51,0	40,0
Stan cywilny	84,6	89,7	91,4	96,7	92,2	100,0
Wykształcenie	47,7	37,9	44,1	50,9	41,2	60,0
Grupa społeczna	49,7	46,0	46,7	53,4	43,1	48,0
Wyznanie	60,4	64,4	63,8	71,6	76,5	76,0
Zawód wyuczony	34,9	29,9	40,1	40,5	33,3	44,0
Zawód wykonywany	16,8	11,5	21,7	19,8	11,8	16,0
Zródło utrzymania	44,3	42,5	53,3	47,4	56,9	36,0
Miejsce pracy	16,8	5,7	13,2	11,2	11,8	16,0
Dochód	23,5	27,6	26,3	17,2	25,5	12,0
Wykształcenie ojców	38,9	46,0	34,9	35,4	35,3	28,0
Wykształcenie matek	32,2	18,4	29,6	34,5	47,1	40,0
Grupa społeczna ojców	47,7	58,6	57,2	41,4	52,9	36,0
Grupa społeczna matek	42,9	36,8	36,2	42,2	56,8	36,0
Zawód wyuczony ojców	33,7	34,5	33,6	31,9	45,1	36,0
Zawód wyuczony matek	36,9	18,4	28,3	78,4	31,4	28,0
Zawód wykonywany ojców	36,9	27,6	27,6	37,1	29,4	16,0
Zawód wykonywany matek	37,6	24,1	33,6	26,7	25,5	32,0
Miejsce pracy ojców	32,2	28,7	25,7	25,9	25,5	8,0
Miejsce pracy matek	37,6	31,0	36,2	25,0	19,6	20,0
Miejsce zamieszkania	69,0	91,8	87,8	83,0	40,0	16,7

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Udział małżeństw homogenicznych w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego wykazał większe zróżnicowane wartości w porównaniu z udziałem dla ogółu badanych. Przeprowadzona analiza zależności pomiędzy doborami została poszerzona o przypisanie rang wartości udziału małżeństw homogenicznych (tab. 36)².

² Rangi przypisano w kolejności 1,2 ... n, od wartości najwyższej do najniższej.

Tabela 36

Wpływ doboru demograficzno-społecznego na dobór przestrzenny

Cechy respondentów	Rangi w strefach zasięgu doboru przestrzennego [w km]					
	0	0,01–1	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100
Wiek	3	2	4	1	5	6
Stan cywilny	6	5	4	2	3	1
Wykształcenie	3	6	4	2	5	1
Grupa społeczna	2	5	4	1	6	3
Wyznanie	6	4	5	3	1	2
Zawód wyuczony	4	6	3	2	5	1
Zawód wykonywany	3	6	1	2	5	4
Źródło utrzymania	4	5	2	3	1	6
Miejsce pracy	1	6	3	5	4	2
Dochód	4	1	2	5	3	6
Wykształcenie ojców	2	1	5	3	4	6
Wykształcenie matek	4	6	5	3	1	4
Grupa społeczna ojców	4	1	2	5	3	6
Grupa społeczna matek	2	4	5	3	1	6
Zawód wyuczony ojców	4	3	5	6	1	2
Zawód wyuczony matek	2	6	4	1	3	5
Zawód wykonywany ojców	2	5	4	1	3	6
Zawód wykonywany matek	1	6	2	4	5	3
Miejsce pracy ojców	1	2	4	3	5	6
Miejsce pracy matek	1	3	2	4	6	5
Miejsce zamieszkania rodziców	4	1	2	3	5	6
Suma rang	63	84	72	62	75	85

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Wyniki badań wykazały, iż najmniej jednorodne są małżeństwa zawierane wśród małżonków najbliższej i najdalej od siebie mieszkających. W strefie zasięgu odległości 0,01–1 km odnotowano wysoki udział związków homogenicznych pod względem wieku (ranga 2), dochodu (ranga 1) i miejsca zamieszkania rodziców (ranga 1). W grupie tej zidentyfikowano m. in. związki okresu młodzieńczego, które zawiązywały się w większym stopniu ze względu na bliskość przestrzenną i zbliżony wiek partnerów, niż podobieństwo innych cech społecznych.

Partnerów, którzy zamieszkiwali przed ślubem w odległości powyżej 100 km, cechowała silna homogamia pod względem stanu cywilnego, wykształcenia i zawodu wyuczonego. Dobór najbardziej jednorodny ze względu na cechy demograficzno-społeczne dokonał się w strefie odległości

5,01–10 km. Wyniki badań określiły wpływ doboru demograficzno-społecznego na dobór przestrzenny wyrażający się mniejszym udziałem małżeństw jednorodnych w strefie zasięgu odległości 0,01–1 km i powyżej 100 km i zbliżonym poziomem homogamii w pozostałych strefach.

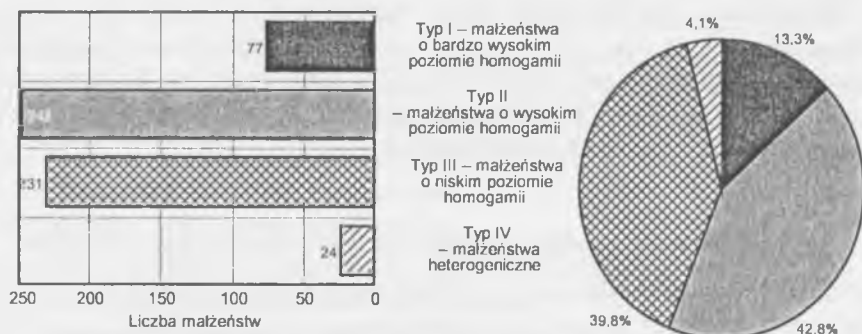
6.5. Typologia małżeństw ze względu na dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny współmałżonków

W typologii małżeństw zastosowano jedną z procedur analizy wielozmiennej, tj. metodę bonitacyjną. Wybór metody został podyktowany kilkoma powodami. Metoda bonitacyjna polega na nadawaniu poszczególnym kategoriom cech charakteryzujących dany problem badawczy odpowiednich wielkości punktowych z przyjętej skali ocen (J. Runge 1992). W analizie doboru małżeńskiego przypisano wielkości punktowe poszczególnym kategoriom doboru przestrzennego i demograficzno-społecznego. Liczba punktów nadana poszczególnym doborom małżeńskim zależna była od poziomu homogamii doboru ze względu na cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne. Najwyższa wartość punktów – 100 została przypisana doborom homogenicznym, w których partnerzy mieli takie same cechy. W następnej kolejności liczbę 80 punktów przyznawano doborom o cechach bardzo podobnych, 60 punktów – podobnych, natomiast doborom heterogenicznym liczbę 40 punktów³. Zawierane małżeństwa klasyfikowano w przyjętych grupach w zależności od stosunku sumy punktów do wartości maksymalnej.

Zastosowana procedura typologiczna małżeństw oparta na kryteriach doboru małżeńskiego uwzględniała 19 cech przestrzennych i demograficzno-społecznych, w większości należących do cech jakościowych. Uwzględnione cechy typologiczne to: wiek, stan cywilny (cechy demograficzne), wykształcenie, wyznanie, przynależność społeczna (cechy społeczne), zawód wyuczony i wykonywany, źródło utrzymania, miejsce pracy, dochód (cechy ekonomiczne), wykształcenie rodziców, zawody wyuczone i wykonywane rodziców, miejsce pracy rodziców, przynależność społeczna rodziców, miejsce zamieszkania rodziców (pochodzenie rodzinne), miejsce urodzenia, zamieszkania i poznania się (cechy przestrzenne).

³ Procedura przypisania punktów poszczególnym doborom z założenia miała charakter subiektywny, ale była zgodna z przyjętymi w literaturze przedmiotu kryteriami wyodrębniania małżeństw jednorodnych i niejednorodnych. Przykład: partnerom mającym ten sam poziom wykształcenia przypisano 100 pkt. tym, którzy mieli wykształcenie wyższe magisterskie i licencjackie; średnie i policealne; podstawowe i niepełne podstawowe – 80 pkt. wyższe magisterskie i policealne; średnie i licencjackie; podstawowe i zasadnicze zawodowe; średnie i zasadnicze zawodowe – 60 pkt. pozostałym doborom – 40 pkt.

W wyniku metody typologicznej uzyskano 4 typy małżeństw⁴ (rys. 70). Wyznaczone typy małżeństw różnią się pomiędzy sobą ze względu na ogólny poziom homogamii oraz jego zmienność dla poszczególnych cech.

Rys. 70. Typy małżeństw ze względu na dobór przestranny i demograficzno-społeczny

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych

Pierwszym wyróżnionym typem były małżeństwa najbardziej jednorodne pod względem wymienionych cech. W typie I zidentyfikowano 77 małżeństw, co stanowiło 13,3% ogółu badanych. Związki, które znalazły się w tej grupie, uzyskały od 85,3 do 96,8% maksymalnej wartości przypisanych punktów, których suma wyniosła 1900. Małżeństwa o bardzo wysokim poziomie homogamii były zawierane wśród respondentów stosunkowo najmłodszych wiekiem (tab. 37).

Dobór jednorodny nie jest charakterystyczny dla określonych grup ludzi o specyficznych cechach. Jedynie w przypadku miejsca zamieszkania przed ślubem zaobserwowano, że respondenci dobierający się jednorodnie mieszkali w Łodzi lub w Łodzi i innych miastach. Oznacza to istnienie tendencji do czynienia wyborów homogenicznych w całej badanej zbiorowości i potwierdza funkcjonowanie reguły endogamii także wśród samych łódzian.

Następnym typem były małżeństwa o wysokim poziomie homogeniczności, które stanowią blisko 43% z ogółu zawieranych związków. Uzyskana suma punktów przypisana doborom małżeńskim w tym przypadku zawierała się w przedziale od 73,3 do 85,2%. Tak jak w przypadku małżeństw z typu I nie zaobserwowano wpływu wybranych cech partnerów na jednorodny dobór małżeński, co świadczy o skłonności do zawierania związków homogenicznych w badanej grupie.

W typie III zarysowała się tendencja do heterogamii małżeństw. Blisko 40% ankietowanych dobierało się w związki z partnerami, którzy charakteryzowali się w wielu przypadkach odmiennymi cechami przestrzennymi i

⁴ Podziału zbioru wartości na przedziały dokonano analizując przebieg wartości zmiennej.

demograficzno-społecznymi. Do cech tych należały najczęściej: wiek, stan cywilny, źródło utrzymania, miejsce pracy, pochodzenie rodzinne i miejsce zamieszkania.

Najbardziej niejednorodne były małżeństwa z typu IV, których jednocześnie było najmniej – 4,1% wszystkich zawieranych małżeństw. Związkom tym przypisano od 50,5 do 62% sumy punktów. Respondenci z małżeństw zgrupowanych w tym typie zawierali heterogeniczne związki pod względem większości cech typologicznych.

Tabela 37

Wiek wstępowania w związki małżeńskie w wydzielonych typach małżeństw

Typ małżeński	Wiek respondentów [w latach]	
	mężczyźni	kobiety
Typ I	20–49	18–46
Typ II	20–63	17–61
Typ III	19–69	18–54
Typ IV	21–64	19–51

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Dla wyznaczonych typów małżeństw zidentyfikowano ich strefy zasięgu doboru przestrzennego dla miejsca zamieszkania (tab. 38) Analiza porównawcza typów małżeńskich według stref zasięgu doboru przestrzennego wskazała, że najbardziej jednorodne związki pod względem wszystkich analizowanych cech tworzyli respondenci zamieszkujący przed ślubem razem lub w bliskiej od siebie odległości, wraz ze wzrostem odległości zwiększał się udział małżeństw niejednorodnych.

Tabela 38

Strefy zasięgu doboru przestrzennego według miejsca zamieszkania respondentów w wydzielonych typach małżeństw

Typ małżeński	Strefy zasięgu doboru przestrzennego [w km]					
	0	0,01–1	1,01–5	5,01–10	10,01–100	powyżej 100
Typ I	16	10	33	12	3	3
Typ II	78	37	57	56	14	6
Typ III	49	38	58	47	27	12
Typ IV	6	2	4	1	7	4
Razem	149	87	152	116	51	25

Źródło: oprac. własne na podstawie badań ankietowych.

Należy dodać, że w strefach zasięgu o największych odległościach pomiędzy miejscami zamieszkania partnerów udział małżeństw o bardzo wysokim i wysokim poziomie homogamii utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie 40–50%. Potwierdza to skłonność do czynienia doborów homogenicznych w całej badanej zbiorowości.

6.6. Podsumowanie

Wpływ cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego partnerów na ich dobór przestrzenny okazał się zróżnicowany. Spośród cech demograficzno-społecznych odnotowano największą rolę wieku i wykształcenia w doborze przestrzennym, o czym świadczą największe wartości relatywnych różnic pomiędzy strukturami respondentów ogółem i z poszczególnych stref zasięgu przestrzennego. W najmniejszym stopniu zróżnicowana była struktura stanu cywilnego respondentów w doborze przestrzennym.

Cechy społeczno-ekonomiczne osób zawierających małżeństwo w podobnym stopniu różnicowały ich dobór przestrzenny. Wpływ tych cech był zależny od płci respondentów, u kobiet odnotowano największe wartości relatywnych różnic pomiędzy strukturami zawodu wykonywanego, u mężczyzn zaś dotyczyło to miejsca pracy.

W poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego zaobserwowano odmienność struktur rodziców według ich cech społeczno-ekonomicznych. Najbardziej odmienne struktury w strefach zasięgu doboru przestrzennego prezentowali rodzice mężczyzn w odniesieniu do swojego miejsca zamieszkania. Dla wszystkich rodziców poziom wykształcenia był cechą w wysokim stopniu różnicującą dobór przestrzenny ich dzieci.

Podjęta w pracy próba wyznaczenia wpływu wyżej wymienionych. cech partnerów na ich dobór przestrzenny pozwoliła stwierdzić, że cechy te są najbardziej zróżnicowane wśród respondentów mieszkających od siebie najdalej oraz najbliżej (u kobiet) i w strefie odległości 1–5 km (u mężczyzn).

Badając zależność pomiędzy doborem demograficzno-społecznym i przestrzennym określono jej siłę poprzez udział małżeństw homogenicznych w strefach zasięgu doboru przestrzennego. Dobór najmniej jednorodny ze względu na cechy demograficzno-społeczne zaobserwowano wśród partnerów najbliżej i najdalej od siebie mieszkających.

Dokonana próba typologii małżeństw ze względu na dobór partnerów pozwoliła na wydzielenie czterech ich typów. Były to małżeństwa o bardzo wysokim poziomie homogamii (I typ), o wysokim poziomie homogamii (II typ), o niskim poziomie homogamii (III typ) i małżeństwa heterogeniczne (IV typ). Uwzględniając wszystkie badane cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne, pochodzenie rodzinne i przestrzenne odnotowano, iż najbardziej homogeniczne związki tworzyli partnerzy mieszkający razem lub w bliskiej od siebie odległości, a najbardziej niejednorodne związki osoby mieszkające najdalej od siebie.

7. ZAKOŃCZENIE

Niniejsze opracowanie stanowi próbę analizy doboru małżeńskiego pod kątem cech przestrzennych i demograficzno-społecznych wśród osób zawierających małżeństwa w Łodzi. Obejmuje trzy grupy problemów odnoszących się do etapu poprzedzającego zawarcie małżeństwa. Pierwsza grupa dotyczy kryteriów doboru małżeństw, druga poziomu homogamii małżeńskiej ze względu na czynniki społeczne i przestrzenne. Trzecia zaś ujmuje zależności pomiędzy doborami przestrzennym i demograficzno-społecznym.

Zweryfikowanie hipotez badawczych postawionych we wstępie pracy uzyskano poprzez realizację założonych celów badawczych. Przeprowadzone badania empiryczne wykazały, że w Łodzi, podobnie jak w innych dużych miastach Polski, w badanym okresie (1990–2003) zachodził proces trwałego, znacznego spadku liczby zawieranych związków małżeńskich. Tendencja spadkowa liczby nowych związków jest skutkiem malejącej skłonności młodych osób do wstępowania w związki małżeńskie. Badania wykazały odmienną formację się małżeństw w Łodzi w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej. Zaobserwowano wchodzenie w związki małżeńskie w coraz późniejszym wieku zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn, przy jednoczesnym spadku udziału małżeństw młodocianych. Zmiany społeczno-ustrojowe nie wpłynęły znacząco na homogeniczność doborów. Nowożeńcy w Łodzi dokonywali homogenicznych doborów ze względu na wiek i poprzedni stan cywilny.

Przebadana grupa osób zawierająca małżeństwa w Łodzi w latach 2001–2003 to w większości ludzie młodzi, do 30. roku życia, w stanie wolnym. Osoby zawierające małżeństwo deklarowały się w 93% jako osoby wierzące, choć połowa z nich nie uczestniczyła w praktykach religijnych. Wysoki udział wierzących respondentów wpływa na zawieranie przez nich ślubów konkordatowych.

Poziom wykształcenia małżonków przedstawiał się bardzo korzystnie w stosunku do ogółu mieszkańców Łodzi – udział osób najlepiej wykształconych był wysoki, a osoby z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym stanowiły niewielki odsetek badanych. Wysoki wśród ankietowanych udział osób z najwyższym poziomem wykształcenia determinował strukturę zawodu wyuczonego respondentów – wysoki udział zawodów z grup specjalistów oraz technicy i inny średni personel. Struktura według zawodu wykonywanego wykazała większe zróżnicowanie niż zawodów

wyuczonych; utrzymywał się wysoki udział pracujących jako specjaliści oraz technicy i inny średni personel techniczny. Struktury wykształcenia i zawodowa respondentów determinowały ich przynależność do grupy społecznej. Najliczniej wśród ankietowanych były reprezentowane wyższe kadry kierownicze i inteligencja oraz pozostali pracownicy umysłowi.

Dominującym źródłem utrzymania ankietowanych była praca najemna. Na uwagę zasługuje też liczna grupa osób pozostających na utrzymaniu. Respondenci najczęściej pracowali w handlu i innych usługach oraz w przemyśle. Według opinii ankietowanych, dochody przez nich osiągnęte (blisko 78% ogółu) były niższe od przeciętnego wynagrodzenia w Łodzi.

Rodzice małżonków charakteryzowali się niższym poziomem wykształcenia od swoich dzieci. Tak jak w przypadku respondentów, struktura zawodów wyuczonych rodziców zależna była od ich poziomu wykształcenia. Najliczniej były w niej reprezentowane zawody z grupy robotników przemysłowych i rzemieślników wśród ojców i z grup techników wśród matek. Wśród zawodów wykonywanych rodziców charakterystyczna była dominacja zawodów z grupy specjalistów, techników, pracowników usług osobistych i sprzedawców oraz pracowników biurowych (dla matek). Ojcowie najczęściej zatrudnieni byli jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń. Miejsce pracy rodziców było związane w głównej mierze z kilkoma sekcjami PKD, sekcjami gospodarki narodowej, które zatrudniały największą część rodziców respondentów. Handel i naprawy, przemysł, budownictwo, transport zatrudniały największą część ojców; przemysł, handel i naprawy, edukacja, ochrona zdrowia, to sekcje w których pracuje przeważająca część matek. Przynależność społeczna rodziców wykazała większy udział robotników wykwalifikowanych, mniejszy zaś inteligencji i pracowników umysłowych w stosunku do ich dzieci. Rodzice respondentów w zdecydowanej większości byli mieszkańcami Łodzi.

Interesującym zagadnieniem podjętym w pracy była motywacja partnerów do zawarcia związku małżeńskiego. Okazało się, że przeważała motywacja emocjonalna, tj. zaangażowanie uczuciowe partnerów. Wraz ze wzrostem wieku zaobserwowano wzrost motywacji racjonalnej i instrumentalnej. Badani małżonkowie częściej opowiadali się za partnerskim modelem małżeństwa, w którym pozycja żony i męża jest równorzędna. Pozytywnie oceniali instytucję małżeństwa, dostrzegając w niej więcej zalet niż wad i uznając ją za ważny element ich życia.

Cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne kandydatów do małżeństwa są kryteriami wydzielania kręgu osób, spośród których następuje wybór współmałżonka. Wyniki badań potwierdziły, że oddziaływanie tych cech na dobór małżeński było zróżnicowane, co oznacza, że określone cechy odgrywały większe znaczenie w stosunku do innych. Najsilniej na dobór małżeński spośród cech

demograficzno-społecznych i społeczno-ekonomicznych wpływały wiek, stan cywilny, wyznanie religijne, wykształcenie i grupa społeczna. Pozostałe cechy odgrywały mniejszą rolę w doborze małżeńskim.

Pochodzenie rodzinne, określone cechami rodziców małżonków w mniejszym stopniu oddziaływało na dobór partnerów. Spośród cech rodziców najsilniej na formowanie homogenicznych związków małżeńskich respondentów wpływało miejsce zamieszkania i ich przynależność społeczna wyznaczona zarówno pozycją matki, jak i ojca. W wyborze swojego życiowego partnera ankietowani kierowali się przede wszystkim jego cechami, pochodzenie rodzinne odgrywało rolę drugorzędną. Dokonywali więc wyborów wolnych, kierując się własnym zdaniem.

Cechy przestrzenne ankietowanych, takie jak miejsce urodzenia, aktualne miejsca zamieszkania, miejsce poznania i spotykania się przed ślubem, podobnie jak w przypadku cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego w niejednakowy sposób wpływają na dobieranie się małżonków. W badanej populacji małżonków tendencje do zawierania związków homogenicznych okazały się silniejsze ze względu na miejsce zamieszkania niż urodzenia. Biorąc pod uwagę kryterium miejsca zamieszkania przed ślubem zaobserwowano kojarzenie się związków jednorodnych u blisko 80% par. Pozostali badani małżonkowie będący mieszkańcami Łodzi, częściej dobierali partnerów z innego miasta niż ze wsi.

Uwzględniając w doborze terytorialnym podział Łodzi na jednostki osiedlowe wykazano także wysoki stopień homogamii małżeńskiej, w przypadku zaś miejsc urodzenia tendencję do zawierania związków niejednorodnych. Miejsce zamieszkania, pomimo rozwoju techniki i większych możliwości komunikacyjnych (rozwój transportu osobowego, telefonii komórkowej, Internetu), pozostaje w dalszym ciągu istotnym czynnikiem doboru małżeńskiego, stanowiąc zapewne w wielu przypadkach barierę terytorialną.

Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo zidentyfikowano wyznaczając odległości pomiędzy miejscami urodzenia i zamieszkania partnerów. Uzyskane wyniki pozwoliły powtórnie stwierdzić, że przestrzenny dobór małżeński w badanej grupie respondentów był w niewielkim stopniu uwarunkowany ich miejscem urodzenia. Wyznaczone strefy zasięgu doboru przestrzennego dla miejsc zamieszkania wskazały, że ponad 55% z nich zamieszkuje w odległości mniejszej niż 5 km. Można z tego wnioskować, iż bliskość przestrzenna umożliwia interakcje i jest ważnym czynnikiem warunkującym dobór małżeński.

Pozostałymi cechami przestrzennymi małżonków, analizowanymi w pracy, były miejsca poznania i spotykania się w trakcie znajomości przedślubnej. Wyniki badań pozwalają wyprowadzić wniosek, że miejsca

poznanie i spotykania się małżonków przed ślubem zależały od ich miejsca zamieszkania – na co wskazuje wysoki poziom zbieżności tych miejsc.

Przeprowadzone badania ankietowe umożliwiły wyróżnienie kilku rodzajów przebiegu znajomości przedmałżeńskiej, które – jak wynika z wypowiedzi ankietowanych – były zależne od cech społecznych partnerów. Zbadano znajomość przedmałżeńską z dwiema fazami: „chodzenia ze sobą” i narzeczeństwa; znajomość przedmałżeńską bez fazy „chodzenia ze sobą” i bez fazy narzeczeństwa.

Przeprowadzone w Łodzi badania potwierdzają tezę o rozpowszechnianiu się związków nieformalnych. Ponad jedna czwarta respondentów zawierających małżeństwo zamieszkiwała bowiem ze sobą przed ślubem, a średni czas mieszkania razem był bliski okresowi dwóch lat.

Jednym z celów pracy było poznanie stopnia wpływu cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego zawierających małżeństwa na ich przestrzenny dobór. Wpływ ten okazał się nieco inny dla mężczyzn i dla kobiet. Najbardziej odmiennymi cechami charakteryzowali się respondenci mieszkający najdalej od siebie, natomiast największe ich podobieństwo wystąpiło u kobiet ze strefy 1,01–5 km odległości i u mężczyzn, którzy zamieszkiwali wspólnie ze swoimi partnerkami przed ślubem.

Zależność doboru przestrzennego od demograficzno-społecznego wyrażała się mniejszym udziałem małżeństw jednorodnych w strefie zamieszkania respondentów w odległości 0–1 km i powyżej 100 km (najbliżej i najdalej mieszkających) i zbliżonym poziomem homogamii małżeństw w pozostałych strefach.

Przeprowadzona typologia małżeństw pozwoliła na wyodrębnienie czterech typów ze względu na dobór małżeński. Ankietowani partnerzy w przeważającej większości dokonali wyborów homogenicznych, o czym świadczyły najliczniejsze wydzielone typy małżeństw o bardzo wysokim i wysokim poziomie homogamii.

Z przedstawionych wniosków i stwierdzonych zależności wynika, że postawione na wstępie opracowania hipotezy zostały pozytywnie zweryfikowane. Wykazano, że zawierane małżeństwa cechuje różnicowany stopień homogamii ze względu na cechy przestrzenne i demograficzno-społeczne. Wyniki analizy dowiodły, że na dobór przestrzenny silniej oddziałują cechy demograficzne i społeczno-ekonomiczne niż pochodzenie rodzinne. W ramach doboru przestrzennego, tak jak założono, rozpoznano większy wpływ aktualnego miejsca zamieszkania niż miejsca urodzenia partnerów.

Podjęty problem badawczy doboru małżeńskiego dotyczył okresu dynamicznych zmian społeczno-gospodarczych w kraju, dlatego interesujące wydawało się, czy opracowana prawie pół wieku temu teoria „pola wybieralności” Wincha znajduje zastosowanie w nowych warunkach

społecznych. Według owego autora istnieją zmienne, ze względu na które można dostrzec homogamię w wyborze małżeńskim.

Istniejący, a potwierdzony badaniami, wysoki poziom homogamii małżeńskiej wśród mieszkańców Łodzi może świadczyć, z jednej strony, o utrzymującej się sile tradycji, pomimo zaistniałych zmian, a z drugiej może być dowodem na to, że instytucja małżeństwa „wymaga”, żeby partnerzy charakteryzowali się podobieństwem pozycji demograficzno-społecznej i przestrzennej, ponieważ w takiej sytuacji łatwiej zaspokajane są ich potrzeby.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczewski W., 1999, *Małżeństwo we współczesnych konkordatach*, Kontrast, Warszawa.
- Adamski F., 1968, *Modele małżeństwa i rodziny w kulturze masowej*, „Studia Socjologiczne”, nr 2.
- Adamski F., 1982, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, PWN, Warszawa.
- Alderfer C. P., 1969, *An Empirical Test of a New Theory of Human Needs*, „Organizational Behavior and Human Performance”.
- Anderson D. A., Hamori S., 2000, *A theory of quality signaling in the marriage market*, „Japan and the World Economy”, No 12.
- Andrzejewska M., 1973, *Częstość małżeństw i tablice małżeńskie w Niemieckiej Republice Federalnej*, „Studia Demograficzne”, nr 33.
- Araszkiewicz A., 1990, *Ruch naturalny i model rodziny wiejskiej w rejonie zapiliczańskim województwa piotrkowskiego*, [w:] W. Michalski (red.), *Wyludnianie się wsi w Polsce Centralnej (na obszarze województwa piotrkowskiego)*, Warszawa.
- Araszkiewicz A., Michalski W., 1991, *Zróżnicowanie społeczno-demograficzne autochtonicznych i napływowych mieszkańców Łodzi*, „Przegląd Ekonomiczno-Społeczny Łodzi”, nr 10.
- Babbie E., 2004, *Badania społeczne w praktyce*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Becker G., 1981, *A Treatise on the Family*, Cambridge, Mass, London.
- Becker G., 1990, *Ekonomiczne teorie zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa.
- Benedict R., 2000, *Wzory kultury*, [w:] A. Mencwel (red.), *Antropologia kultury*, Wyd. UW, Warszawa.
- Bereczkei T., Csanaky A., 1996, *Mate Choice, Marital Success, and Reproduction in a Modern Society*, „Ethology and Sociobiology”, No 17.
- Bielecki T., Szklarska A., Welon Z., Brajczewski C., 1997, *Nierówności społeczne w Polsce: antropologiczne badania poborowych w trzydziestoleciu 1965–1995*. Monografia Zakładu Antropologii PAN, nr 16, Wrocław.
- Bolesławski L., 1974, *Zastosowanie metod kohortowych w badaniach nad częstością zawierania i tworzenia związków małżeńskich oraz płodnością*, „Studia Demograficzne”, nr 36.
- Bolesławski L., 1975, *Prawdopodobieństwo zamążpójścia kobiet i urodzeń dzieci (tablice kohortowe)*, GUS, Warszawa.
- Borowski S., 1977, *Preferencje rodzinne młodzieży w wieku matrymonialnym*, „Studia Demograficzne”, nr 50.
- Braun-Galkowska M., 1979, *Powodzenie małżeństwa a postawa religijna małżonków*, „Roczniki Filozoficzne KUL”, t. 27, nr 4.
- Braun-Galkowska M., 1980, *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowanie powodzenia małżeństwa*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.

- Braun-Gałkowska M., 1985, *Rozwój miłości w małżeństwie*, [w:] F. Adamski (red.), *Miłość, małżeństwo, rodzina*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków.
- Braun-Gałkowska M., 2002a, *Przygotowanie do życia rodzinnego*, „Rocznik Pedagogiki Rodziny”, R. 5.
- Braun-Gałkowska M., 2002b, *Psychoprofilaktyka życia rodzinnego*, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 2.
- Brzezińska A., Ćwiek W., Pietkiewicz B., 2003, *Kociolapy*, „Polityka”, nr 24.
- Brzozowska I., 1996, *Pochodzenie rodzinne oraz struktura demograficzna, społeczno-zawodowa i przestrzenna małżeństw w okresie transformacji gospodarczej w Łasku*, Łódź, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. J. Dzieciuchowicza.
- Buckle L., Gallup G. G., Rodd Z. A., 1996, *Marriages as a Reproductive Contract: Patterns of Marriage, Divorce, and Remarriage*, „Ethology and Sociobiology”, No 17.
- Burgess E., Wallin P., 1953, *Engagement and Marriage*, Chicago–Philadelphia–New York.
- Buszka H., 2000, *Stanowisko Kościoła Polskokatolickiego w sprawie małżeństw wyznaniowo mieszanych*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Bystron J. S., 1976, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 2, PIW, Warszawa.
- Chomętowski S., Sokołowski A., 1978, *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny”, R. 25, z. 2.
- Celmer Z., 1985, *Człowiek na całe życie*, Warszawa.
- Christensen H. T. (eds.), 1964, *Handbook of Marriage and the Family*, Chicago.
- Cieślak K., 1991, *Religijność a sukces małżeński*, „Problemy Rodziny”, t. 30, nr 6.
- Clark W. A., 1976, *Migration in Milwaukee*, „Economic Geography”, No 52.
- Cudak, H., 1998, *Problemy i zagrożenia współczesnej rodziny w Polsce*, [w:] H. Cudak (red.), *Problemy współczesnej rodziny w Polsce. Materiały z II Ogólnopolskiego Sympozjum Naukowego*, Piotrków Trybunalski.
- Cullen I. G., 1976, *The treatment of time in the explanation of spatial behaviour*, [w:] T. Carlestein (eds.), *Timing Space and Spacing Time*, vol. 2: *Human activity and time geography*, Arnold, London.
- Czerniwiene J., 1991, *Małżeństwa mieszane na Litwie*, „Problemy Rodziny”, t. 30, nr 1.
- Dąbrowska Z., 2003, *Małżeństwo jako wartość. Studium empiryczne*, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 1 (5).
- Domański H., 2000, *Hierarchie i bariery społeczne w latach dziewięćdziesiątych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Domański H., 2001, *Zbieżność pozycji społecznej małżonków a rekompozycja systemu uwarstwienia*, „Studia Socjologiczne”, nr 1 (160).
- Domański H., Dukaczewska A., 1997, *Mąż i żona: czyja pozycja decyduje o identyfikacji z klasą społeczną*, „Studia Socjologiczne”, nr 2 (145).
- Domański R., 1970, *Syntetyczna charakterystyka obszaru na przykładzie okręgu przemysłowego Konin–Łęczyca–Inowrocław*, PWN, Warszawa.
- Duncan S. S., 1989, *Uneven Development and the Difference that Space Makes*, „Geoforum”, No 2.
- Dybowska J., 2000, *Dynamika i struktura małżeństw zawieranych w miastach województwa opolskiego w latach 1987–1997 jako wskaźnik przemian społecznych i gospodarczych*.

- [w:] J. Ślodziak (red.), *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*, UO, Opole.
- Dzieciuchowicz J., 1990, *Pochodzenie terytorialne jako czynnik zróżnicowania demograficzno-społecznego polonii francuskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica, 12.
- Dzieciuchowicz J., 1995, *Koncepcja poznawcza zachowań migracyjnych*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica, 20.
- Dzienio K., Wasilewska-Trenkner H., 1983, *Zagrożenia rozwoju demograficznego Polski w wyniku kryzysu społeczno-gospodarczego i politycznego*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (70).
- Dzierżon G., 2002, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa jako kategoria kanoniczna*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Dziwowski K., Gawryszewski A., Iwanicka-Lyrowa E., Jerczyński M., Korcelli P., Żurkowska A., 1977, *Zagadnienia ludnościowe w badaniach geograficznych ostatnich lat*, „Studia Demograficzne”, nr 50.
- Engels F., 1969, *Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa. W związku z badaniami Lewisa H. Morgana*, KiW, Warszawa.
- Eshleman J. R., 1985, *The Family. An Introduction*, Boston.
- Firlit G., 1995, *Tradycja a partnerstwo*, [w:] E. Haloń (red.), *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, Nakładem Centrum Upowszechniania Nauki PAN, Warszawa.
- Frączak E., 2001, *Rodzinne tablice trwania życia. Polska 1988/1989, 1994/1995*, „Monografie i opracowania”, nr 485, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Gacek-Borna M., 1972, *Społeczne determinanty ruchu naturalnego na terenie województw północnych (1950, 1960, 1970)*, „Poznańskie Roczniki Ekonomiczne”, t. 24.
- Galon R., 1957, *Ruch naturalny ludności w Polsce*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 28, z. 2.
- Gałkowska A., 1995, *Małżeństwo rodziców a obraz siebie*, „Problemy Rodziny”, t. 35, nr 5.
- Gałkowska A., 2002, *Zasięg oddziaływania jakości małżeństwa rodziców na dzieci w ich dorosłym życiu*, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 1.
- Genderka K., 2004, *Struktury demograficzne, społeczno-zawodowe i pochodzenie terytorialne małżeństw w Pabianicach, Łódź*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. J. Dzieciuchowicza.
- Giddens A., 2003, *Stanowienie społeczeństwa: zarys teorii strukturacji*, Zys i S-ka, Poznań.
- Glinkowski B., 2002, *Małżeństwo konkordatowe*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań.
- Golinowska S., 1996, *Główne kierunki realizowanej w latach 1994–1996 polityki społecznej na tle wcześniejszego okresu transformacji*, [w:] S. Golinowska (red.), *Polityka społeczna w latach 1946–1996. Procesy regulacyjne i ich potencjalne skutki*, Warszawa.
- Golinowska S., 2002, *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej. Studium ekonomiczne*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Golledge R. G., Zannares G., 1973, *Cognitive approaches to the analysis of human spatial behaviour*, [w:] W. H. Ittelson (eds.), *Environment and Cognition*, Seminar Press, New York.
- Gołata E., 1995a, *Małżeńskość a bezrobocie*, [w:] J. Paradysz (red.), *Badanie koniunktury demograficznej. Materiały z konferencji Baranowo 7–9.12.1999*, Poznań.
- Gołata E., 1995b, *Płodność i małżeńskość w Polsce w okresie transformacji społeczno-gospodarczej*, „Studia Demograficzne”, nr 3 (121).

- Good W. J., 1964, *The Family*, New Jersey.
- Goryński J., 1982, *Polityka przestrzenna*, PWN, Warszawa.
- Gough K. E., 1959, *The Nayers and the Definition of Marriage*, „Journal of the Royal Anthropology Institute”, No 89.
- Góralski W., 1994, *Zawieranie małżeństwa w świetle konkordatu*, [w:] W. Góralski (red.), *Prawda o konkordacie*, Częstochowa.
- Gręźlikowski J., 2000, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego*, „Ateneum Kapłanskie”, t. 134, z. 3 (547).
- Griffin R. W., 1996, *Podstawy zarządzania organizacjami*, przekł. M. Rusiński, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Grossbard-Shechtman S., 2003, *A consumer theory with competitive markets for work in marriage*, „Journal of Socio-Economics”, No 31.
- Gruszczyński L. A., 1991, *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi badań surveyowych*, „Skrypty UŚ”, Katowice.
- Guelke L., 1981, *Idealism*, [w:] M. E. Harvey, B. P. Holly (eds.), *Themes in Geographic Thoughts*, Croom Helm, London.
- Guenther E., 1984, *Małżeństwa studenckie*, [w:] Z. Tysza (red.), *Wybrane kategorie rodzin polskich*, Wyd. Nauk. WAM, Poznań.
- Gużej-Kaczmarek K., 1991, *Statystyczna analiza nowożeńców województwa piotrkowskiego (1975–1985)*, „Studia Regionalne” t. 11–12 (16–17) [1987–1988, PWN, Warszawa–Łódź].
- Gużej-Kaczmarek K., 1995, *Wiek nowożeńców w różnych typach małżeństw powtórnych*, [w:] J. Paradysz (red.), *Badania koniunktury demograficznej. Materiały z konferencji Baranowo 7–9.12.1999*, Poznań.
- Haak H., 1999, *Zawarcie małżeństwa. Komentarz*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń.
- Hägerstrand T., 1975, *Time, space and human conditions*, [w:] *Dynamic Allocation of Urban Space*, Saxon House, Farnborough.
- Hajnal J., 1965, *European Marriage Patterns in Perspective*, [w:] D. V. Glass, D. E. C. Eversley (eds.), *Population in History. Essays in Historical Demography*, E. Arnold Publishers, London.
- Haller M., 1981, *Marriage, Women and Social Stratification: A Theoretical Critique*, „American Journal of Sociology”, vol. 86, No 4.
- Hofsten E., 1978, *Wzrost liczby małżeństw nieformalnych w Szwecji*, „Studia Demograficzne”, nr 54.
- Hollingshead A. B., 1950, *Cultural Factors in the Selection of Marriage Mates*, „American Sociological Review”, vol. 15.
- Holzer J. Z., 1980, *Demografia*, PWE, Warszawa.
- Holzer J. Z., 1984, *Wyższe demograficzne w Polsce. Analiza porównawcza*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (78).
- Holzer J. Z., 1993, *Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030*, „Problemy Rodziny”, t. 3, nr 1.
- Ignatczyk W., 1980, *Postawy i preferencje młodzieży w wieku matrymonialnym i metody ich optymalnego kształtowania. Raport Końcowy z tematu 11.5.4.01*, Centralne Archiwum Badań PW 11.5. nn, IS i D SGPiS, Warszawa–Poznań.
- Ignatczyk W., 1990, *Postawy małżeńskie i prokreacje młodzieży polskiej stanu wolnego. Studium statystyczno-demograficzne*, „Monografie i Opracowania” nr 305, SGPiS, Warszawa.

- Ignatczyk W., 1993, *System wartości małżeńskich preferowany przez młodzież polską*, „Problemy Rodziny”, nr 3.
- Ignatczyk W., 2000, *Małżeństwo jako wartość w okresie przemian społeczno-gospodarczych kraju w świetle postaw młodzieży w wieku matrymonialnym w województwie poznańskim*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. 62, nr 2 [Wydawnictwo Naukowe WAM, Poznań].
- Inglik-Dziąg D., 1998, *Partnerstwo w małżeństwie – analiza problemu*, „Problemy Rodziny”, t. 37, nr 5–6.
- Irwing H., 1975, *Distance, intensity, kinship: key dimensions of social interaction*, „Sociology and Social Research”, No 60.
- Izdebska H., 1975, *Miejsce rodziny w hierarchii wartości w wypowiedziach młodzieży*, [w:] J. Komorowska (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Jabłonowska Z., 1975, *Rodzina w XIX i na początku XX wieku*, [w:] J. Komorowska (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Jabłoński D., Ostasz L., 2001, *Zarys wiedzy o rodzinie małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Adiaphora, Olsztyn.
- Jagielski A., 1971, *Małżeństwo i rodzina w szybko urbanizującej się społeczności na Pobrzeżu Kaszubskim*, „Studia Demograficzne”, nr 25.
- Jagielski A., 1975, *Przeobrażenia demograficzne Polski w trzydziestoleciu na tle zmian demograficznych świata*, „Studia Demograficzne”, nr 40.
- Jagielski A., 1977, *Demograficzne spojrzenie na rolę urbanizacji w procesie transformacji demograficznej*, „Studia Demograficzne”, nr 5.
- Jagielski A., 1978, *Geografia ludności*, PWN, Warszawa.
- Jagielski A., 1991, *La transition demographique en Pologne a l'epoque du passage du socialisme a la democratie*, „Hommes et terres du Nord”, No 1.
- Jagielski A., 1993, *Trends and Patterns in Population Developments After the second World War in Ukraine and Poland: Analogies and Differences*, *Demograficzna sytuacja w Ukraini*, cz. I, Kyjiw.
- Jałowicki B., 1988, *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, KiW, Warszawa.
- Janicka I., 1995, *Wiek partnerów a ich motywacja do małżeństwa*, [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie. Materiały z IV Ogólnopolskiej konferencji psychologów rozwojowych*, Bydgoszcz.
- Janicka I., 2002, *Przeobrażenie współczesnego małżeństwa*, „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Psychologica, 6.
- Janicka I., Niebrzydowski L., 1994, *Psychologia małżeństwa: zafascynowanie partnerem, otwartość, empatia, miłość, seks*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Janiszewski L., 1986, *Sukces małżeński w rodzinach marynarzy. Studium socjologiczne*, PWN, Warszawa–Poznań.
- Jaroński M., 1964, *Pozafabryczne środowisko społeczne*, „Studia Socjologiczne”, nr 1.
- Jelonek A., 1957, *Ruch naturalny w Polsce w latach 1945–1955*, „Dokumentacja Geograficzna PAN IG”, z. 6 [Warszawa].
- Jelonek A., 1960, *Naturalny ruch ludności na ziemiach zachodnich*, „Studia nad zagospodarowaniem gospodarczym i społecznym Ziemi Zachodnich”, nr 1 [Poznań].
- Jelonek A., 1981, *Urbanizacja a reprodukcja ludności*, „Studia Demograficzne”, nr 3 (65).

- Jelonek A., 1986, *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1948–1984*, „Dokumentacja Geograficzna IG i PZ PAN”, z. 6.
- Jelonek A., 1992, *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1948–1988*, „Prace Geograficzne”, z. 92, Prace Instytutu Geografii UJ, z. 114, Kraków.
- Jelonek A., Zaborowski A., 1983, *Urbanizacja a ruch naturalny ludności w Polsce*, „Monografie i Opracowania SGPiS ISiD” [Warszawa].
- Jelonek A., Zaborowski A., 1984, *Influence of Urbanization on Spatial Differentiation of Population Natural Movement*, „Prace Geograficzne UJ”, z. 60.
- Jerczyński M., Grzeszczak J., Muzioł A., Nowosielska E., Rozłucki W., Węclawowicz G., 1991, *Główne orientacje badawcze w geografii społecznej i gospodarczej*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, Seria Geografia 48, Wyd. UAM, Poznań.
- Jędrzejczyk D., 2001a, *Podstawy geografii ludności*, Wyd. Akademickie Dialog, Warszawa.
- Jędrzejczyk D., 2001b, *Wprowadzenie do geografii humanistycznej*, Wyd. UW, Warszawa.
- Jones C., 1981, *Residential mobility: an economic model*, „Scottish Journal of Political Economy”, No 28.
- Jones R. C., 1980, *The role of perception in urban in – migration: a path analytic model*, „Geographical Analysis”, No 12.
- Kacprowicz G., 1989, *Małżeństwa a struktura społeczna w Polsce*, Instytut Socjologii UW, Warszawa.
- Kerckhoff A. C., 1971, *Patterns of Homogamy in Mate Selection*, [w:] M. Anderson (ed), *Sociology of the Family*, London.
- Kerckhoff A. C., Davies K. E., 1962, *Value Consensus and Need Complementary*, „American Sociological Review”, vol. 27.
- Kędelski M., 1981, *Trendy częstości małżeństw i aktywności prokreacyjnej kobiet w Polsce w latach 1950–1976*, „Studia Demograficzne”, nr 1 (63).
- Kędelski M., 1982, *Tendencje stabilizacyjne procesów demograficznych w Polsce w świetle analizy statystycznej*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (68).
- Kędelski M., 1996, *Częstość i kalendarz zawierania pierwszych małżeństw według płci w Polsce w latach 1950–1994*, „Studia Demograficzne”, nr 3 (125).
- Kędelski M., Gołata E., 1986, *Wielostrumieniowe tablice zmian stanu cywilnego ludności w Polsce (1982–1984)*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (86).
- Kijas J., 2000, *Kwestia małżeństw mieszanych we współczesnym dialogu ekumenicznym*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna, Kraków.
- Kirkpatrick C., 1955, *The Family. As Process and Institution*, The Ronald Press Company, New York.
- Klasyfikacja zawodów i specjalności*, 1996, GUS, Warszawa.
- Kleszczyński A., 2000, *Małżeństwa mieszane z punktu widzenia kościoła Ewangelicko-metodystycznego. Uwagi wstępne*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Klima E., 2004, *Religijność w Łodzi*, [w:] J. Dzieciuchowicz (red.), *Rola wyznań religijnych w przestrzeni miejskiej Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Kluzowa K., Slany K., 1990, *Małżeństwa powtórne w Polsce*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (100).

- Kluzowa K., Slany K., 1993, *Powtórne małżeństwa osób w starszym wieku w aspekcie demograficznym*, „Problemy Rodziny”, nr 3.
- Kmiotek K., 1999, *Motywacja a przedsiębiorczość*, [w:] K. Jeremczuk (red.), *Przedsiębiorczość w procesie przemian strukturalnych w Europie środkowo-wschodniej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów.
- Kocik L., 2002, *Wzory małżeństwa i rodziny: od tradycyjnej jednorodności do współczesnych skrajności*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 (DzU z dnia 16 lipca 1997 r.).
- Kopaliński W., 1989, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Korcelli P., 1981, *Regiony miejskie w systemie osadniczym Polski*, [w:] *Studia nad migracjami i przemianami systemu osadniczego w Polsce*, „Prace Geograficzne IG i PZ PAN”, nr 140.
- Korcelli A., Gawryszewski A., Potrykowska A., 1992, *Przestrzenna struktura ludności Polski. Tendencje i perspektywy*, Studia KPZK PAN, t. 98, Warszawa.
- Kosek-Nita B., 1997, *Udział rodziny w procesie transformacji dziedzictwa kulturowego w świetle współczesnych zagrożeń*, [w:] J. Nikitorowicz (red.), *Rodzina wobec wyznań edukacji międzykulturowej*, Transhumana, Białystok.
- Kosiński L., 1963, *Procesy ludnościowe na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1960*, PAN IG, „Prace Geograficzne”, nr 40, PWN, Warszawa.
- Kosiński S., 1983, *Zarys socjologii*, UMCS, Lublin.
- Kościół i religijność Polaków 1945–1999, 2000, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa.
- Kotlarska-Michalska A., 1998, *Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 10.
- Kotowska I., 1998, *Teoria drugiego przejścia demograficznego a przemiany demograficzne w Polsce w latach 1990*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (134).
- Kowalska A., 2001, *Tworzenie rodzin przez absolwentów wchodzących na rynek pracy w latach 1989–1997*, „Studia Demograficzne”, nr 1 (139).
- Kowalska I., 1995, *Historia rozwoju rodziny i jej uwarunkowania*, [w:] E. Hałoń (red.), *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, Centrum Upowszechniania Nauki PAN, Warszawa.
- Krzyszkowski J., 1989, *Uwarunkowania realizacji modelu partnerskiego w małżeństwie*, „Problemy Rodziny”, nr 6.
- Krzyszkowski J., 1993, *Charakterystyka okresu przedmałżeńskiego w świetle badań*, „Problemy Rodziny”, t. 32, nr 1.
- Kucharska M., 1974, *Struktura demograficzna i zatrudnienie mieszkańców osiedla Teofilów „A” w Łodzi*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, Nauki Mat.-Przyr., ser. II, z. 55 [Łódź].
- Kuchowicz Z., 1975, *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku*, Wyd. Łódzkie, Łódź.
- Kuciarska-Ciesielska M., 1994, *Formowanie się i rozpad rodzin w Polsce*, GUS, Warszawa.
- Kuciarska-Ciesielska M., Marciniak G., Paradysz J., 1993, *Rozpad małżeństw w Polsce – przyczyny i skutki*, GUS, Warszawa.
- Kuglarz P., Zool F., 1994, *Małżeństwo konkordatowe. Analiza porównawcza zawarcia małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim. Rozważania na tle konkordatu z 28 lipca 1993*, Kraków.

- Kukliński A., 1985. *Podstawowe problemy rozwoju geografii polskiej w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Geograficzny”, nr 57, z. 1–2.
- Kwak A., 1995a. *Konkubinat – kohabitacja w świadomości społecznej*, „Problemy Rodziny”, t. 35, nr 5.
- Kwak A., 1995b. *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*, „Studia Socjologiczne”, nr 3–4.
- Kwiecień W., 1977. *Małżeństwa i rozwody w Holandii*, „Studia Demograficzne”, nr 49.
- Landis P. H., 1954. *Your Marriage and Family Living*, McGraw-Hill Book Company, New York–Toronto–London.
- Laskowski G., 1987. *Trwałość wspólnoty małżeńskiej*, Warszawa.
- Lekka-Kowalik A., 2003. *Czy cybernetyka wystarczy społeczeństwu*, [w:] T. Ząsepa. R. Chmura (red.), *Internet i nowe technologie – ku społeczeństwu przyszłości*, Łódź.
- Lesthaeghe R., 1991. *The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation*, IPD Workin Paper 1991–1992, Brusels.
- Lewis G. J., 1982. *Human Migration: a geographical perspective*, Croom Helm, London.
- Lew-Starowicz Z., 2003. *Seks w sieci i nie tylko...*, Wyd. Medyczne, Kraków.
- Linke W., 1989. *Trendy małżeństw w Republice Federalnej Niemiec po 1950*, „Studia Demograficzne”, nr 3 (97).
- Lisowski A., 2003. *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Liszewski S., 1997. *Miasto w kręgu zainteresowań geografa*, [w:] IX *Konserwatorium wiedzy o mieście „Współczesne przemiany struktur przestrzennych dużych miast”*. Katedra Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, ŁTN, Łódź.
- Little A. C., Penton-Voak I. S., Burt D. M., Perrett D. I., 2003. *Investigating an imprinting-like phenomenon in humans Partners and opposite-sex parent have similar hair and eye colour*, „Evolution and Human Behavior”, No 24.
- Lityńska A., Markowska D., 1974. *Małżeństwo w świetle statystyki*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, nr 12.
- Lubelska K., 2003. *Mailem :-) do amora*, „Polityka”, nr 7.
- Lutyńska K., 1984. *Wywiad kwestionariuszowy. Przygotowanie i sprawdzenie narzędzia badawczego*, Wrocław.
- Lutyński J., 1960. *Badania nad młodymi małżeństwami*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 14, z. 1.
- Lutyński J., 1977. *Ankieta i jej rodzaje. Materiały do nauczania empirycznych metod badawczych*, Warszawa.
- Lutyński J., 2000. *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, ŁTN, Łódź.
- Łobodzińska B., 1970. *Małżeństwo w mieście*, PWN, Warszawa.
- Łobodzińska B., 1974. *Rodzina w Polsce*, Interpress, Warszawa.
- Łobodzińska B., 1975. *Dobór małżeński jako społeczny proces kojarzenia partnerów*, [w:] J. Komorowska (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Majer A., Starosta P., 2004. *Wokół socjologii przestrzeni*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Malanowski J., 1967. *Stosunki klasowe i różnice społeczne w mieście*, PWN, Warszawa.
- Malinowski B., 1987. *Seks i stłumienie w społeczności dzikich. Małżeństwo*, [w:] B. Malinowski (red.), *Seks i stłumienie w społeczności dzikich oraz inne studia o płci, rodzinie i stosunkach pokrewieństwa*, t. 6, PWN, Warszawa.

- Malinowski B., 2000, *Małżeństwo, pokrewieństwo*, [w:] A. Mencwel (red.), *Wiedza o kulturze*, cz. I. *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*. Wyd. UW, Warszawa.
- Mały słownik języka polskiego*, 1968, Warszawa.
- Mariański J., 2002, *Postawy i zachowania religijno-moralne*, [w:] W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi (red.), *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, Archidiecezjalne Wyd. Łódzkie, Łódź.
- Markowska D., 1969, *Rodzina wiejska na Podlasiu*, Wrocław.
- Marzec H., 2002, *Przemiany gospodarczo-ustrojowe w kraju końca XX wieku i początków XXI i ich wpływ na funkcjonowanie polskich rodzin*, „Rocznik Pedagogiki Rodziny”, R. 5.
- Maslow A. H., 1943, *A Theory of Human Motivation*, „Psychological Review”, t. 50.
- Mazur M., 1999, *Cybernetyka i charakter*, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania, Warszawa.
- Michalczyk T., 1991, *Specyfika systemu wartości młodego pokolenia Ziemi Zachodnich*, [w:] B. Kozera, T. Michalczyk (red.), *Wzory społeczno-kulturowe młodego pokolenia Ziemi*, Opole.
- Michalski W., 1983, *Wpływ inwestycji paliwowo-energetycznej na migracje ludności w Bełchatowie*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Geographica, nr 2.
- Michalski W., 1988, *Próba klasyfikacji przemieszczeń ludności*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Geographica, nr 9.
- Michalski W., 1989, *Bełchatów – miasto „nowe”*, *Próba definicji*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Geographica, nr 11.
- Mika E., 1977, *Reprodukcja ludności na Dolnym Śląsku w okresie 30-lecia*, „Wrocławski Rocznik Ekonomiczny”, t. 7.
- Mikołajczyk-Lerman G., 1991, *Wzory małżeństw a zróżnicowanie sytuacji materialnej rodzin*, [w:] W. Warzywoda-Kruszyńska (red.), *Młoda generacja w społeczeństwie polskim w momencie przełomu formacyjnego*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Mirowski W., 1975, *Związki rodzinne a ruchliwość geograficzna*, [w:] J. Komorowska (red.), *Przemiany rodziny polskiej*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Miszalska A., 1996, *Reakcje społeczne na przemiany ustrojowe. Postawy, zachowania i samopoczucie Polaków w początkach lat dziewięćdziesiątych*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Miszewska B., 1994, *Badania nad ruchem naturalnym w Polsce w latach 1918–1993*, [w:] *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce lata 1918–1993, Kierunki badań naukowych*, t. 2, Łódź.
- Moore G. T., Golledge R. G., 1976, *Environmental Knowing: concepts and theories*, [w:] G. T. Moore, R. G. Golledge (eds.), *Environmental Knowing*, Dowolen Hutchinson and Ross, Stroudsburg.
- Morawski W., 1930, *Małżeństwa, urodzenia i zgony w woj. południowych w r. 1926 na tle woj. Zachodnich i niektórych krajów Europy*, „Kwartalnik Statystyczny”, t. 7, z. 1.
- Morawski W., 1949, *Przyczynek do statystyki ruchu naturalnego ludności w Polsce w latach 1946 i 1947*, „Statystyka Polski”, ser. D, z. 10 [GUS, Warszawa].
- Morgan B. S., 1984, *Social geography. Spatial structure and social structure*, „GeoJournal”, vol. 9, No 3.
- Mrzygłód H., 1996, *Dobór małżeński w rodzinach marynarzy*, Wyd. Nauk. US, Szczecin.
- Multimedialna Encyklopedia Powszechna*, 2002.

- Murstein B. K., 1987, *A Clarification and Extension of the SVR Theory of Dyadic Pairing*, „Journal of Marriage and the Family”, No 49.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski 2002. 2003, GUS, Warszawa.
- Nast W., 2000, *Spojrzenie na małżeństwa mieszane z perspektywy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*. Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Niebrzydowski L., 1997, *Małżeństwo w świetle psychologii*, [w:] H. Cudak (red.), *Rodzina polska u progu XXI wieku*. Łowicz.
- Nowak-Sapota W., 2002, *Zawieranie i rozpad związków małżeńskich a zmiany w strukturze gospodarstw domowych i rodzin*, [w:] J. T. Kowaleski (red.), *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Obuchowski K., 1982, *Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*, PWN, Warszawa.
- Okólski M., 1985, *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (82).
- Okólski M., 1987, *Refleksje nad mechanizmem przejścia demograficznego*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (88).
- Okólski M., 1990, *Teoria przejścia demograficznego*, PWE, Warszawa.
- Oppenheimer V. K., 1988, *A theory of marriage timing*, „American Journal of Sociology”, vol. 94, No 3.
- Pałyga J., 1999, *Oni też chcą być wierni (małżeństwa niesakramentalne)*, Apostolicum, Ząbki.
- Paradysz J., 1976, *O niektórych związkach między spadkiem płodności, starzeniem się ludności a zakupami dóbr trwałego użytku*, „Studia Demograficzne”, nr 45.
- Passent D., 2003, *Trochę zamężni*, „Polityka”, nr 49.
- Paszek B., 1982, *Analiza szacowania prawdopodobieństw brutto i netto dla zdarzeń demograficznych w kohorcie panien*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (86).
- Paszkowska-Rogacz A., 1991, *Wybrane problemy małżeństw inwalidzkich*, „Problemy Rodziny”, t. 30, nr 5.
- Pawłowski W., 1998, *Wybierz węzeł*, „Polityka”, nr 43.
- Pielka H., 1996, *Młodzież szkolna o małżeństwie i przyszłej dobrej rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 8.
- Pielka H., 1997, *Małżeństwo i rodzicielstwo w ocenie rodziców dzieci w młodszym wieku szkolnym*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 9.
- Pielka H., 1998, *Nowożeńcy o własnym małżeństwie i rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 10.
- Pieronek T., 1994, *Znaczenie konkordatu 1993 dla kościoła w Polsce*, [w:] J. Dyduch (red.), *Rola i znaczenie Konkordatu 1993 r.*, Kraków.
- Podogrodzka M., 2003, *Bezrobocie a proces zawierania małżeństw w ujęciu przestrzennym w Polsce w latach 1990–1998*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (144).
- Pohoski M., 1991, *Społeczne aspekty doboru małżeńskiego w Polsce*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodziny polskie o równym statusie społecznym i środowiskowym*, Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP.09.02, Poznań.
- Przychodzeń J., 1965, *Dobór terytorialny i społeczny małżeństw wiejskich*, „Roczniki Socjologii Wsi”, nr 2.

- Raław-Markowska M., 2000, *Od jednorodności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*, „Problemy Rodziny”, nr 2–3.
- Reiss I., 1980, *Family system in America*, Holt, Reinchart and Winston, New York.
- Rembowski J., 1986, *Rodzina w świetle psychologii*, PWN, Warszawa.
- Reykowski J., 1970, *Z zagadnień psychologii motywacji*, PWN, Warszawa.
- Rocznik Demograficzny*, 1991, 1996, 1999, 2002, 2004, GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny województw*, 2004, GUS, Warszawa.
- Rosset E., 1962, *Stosunki ludnościowe*, [w:] E. Rosset (red.), *Łódź w latach 1945–1960*, Towarzystwo Przyjaciół Łodzi, Łódź.
- Rosset E., 1963, *Małżeństwo a reprodukcja ludności*, „Studia Demograficzne”, nr 1.
- Rosset E., 1970, *Obraz demograficzny Ziemi Kieleckiej*, LSW, Warszawa.
- Rosset E., 1975, *Demografia Polski*, PWN, Warszawa.
- Rosset E., 1980, *Piąta faza przejścia demograficznego regres ludności*, „Studia Demograficzne”, nr 3–4 (61–62).
- Rosset E., 1987, *Teoria przejścia demograficznego – jej logika, technika i perspektywy*, [w:] *Studia nad teoriami ludnościowymi*, „Monografie i Opracowania” SGPiS, Warszawa.
- Rostowska T., 2001, *Dojrzałość osobowa człowieka jako warunek szczęścia małżeńskiego*, [w:] H. Cudak (red.), *Socjalizacja i wychowanie we współczesnych rodzinach polskich*, Piotrków Trybunalski.
- Rostowski J., 1987, *Zarys psychologii małżeństwa*, PWN, Warszawa.
- Rowatt W., DeLue S., Strickhouser L., Gonzales T., 2001, *The limited influence of self-monitoring on romantic partner preferences*, „Personality and Individual Differences”, No 31.
- Ruch naturalny ludności w Łodzi w latach 1990–1997*, 1999, US, Łódź.
- Ruch naturalny ludności w woj. zachodnich i śląskim. Lata 1922–1924, 1926*, „Kwartalnik Statystyczny”, t. 3.
- Runge J., 1989, *Zatrudnienie w woj. katowickim a wybrane cechy demograficzno-społeczne w latach 1975–1984*, „Geographia, Studia et Dissertationes”, t. 13, UŚ, Katowice.
- Runge J., 1992, *Wybrane zagadnienia analizy przestrzennej w badaniach geograficznych*, Skrypty UŚ, Katowice.
- Rydzewski P., 1993, *Małżeństwa powtórne osób rozwiedzionych*, „Studia Demograficzne”, nr 3 (113).
- Rykiel Z., 1989a, *Małżeństwa mieszane a integracja społeczna w regionie katowickim*, [w:] *Współczesne przemiany regionalnych systemów osadniczych w Polsce*, „Prace Geograficzne IG i PZ PAN”, nr 152, Warszawa.
- Rykiel Z. (red.), 1989b, *Struktury i procesy społeczno-demograficzne w regionie katowickim*, „Prace Geograficzne IG i PZ PAN”, nr 151, Warszawa.
- Ryś M., 1999, *Psychologia małżeństwa w zarysie*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa.
- Samuels M. S., 1981, *An existential geography*, [w:] M. E. Harvey, B. P. Holly (eds.), *Themes in Geographic Thought*, Croom Helm, London.
- Secomski K., 1984, *Problemy demograficzne i społeczno ekonomiczne Polski*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (78).
- Shaw R. P., 1975, *Migration Theory and Fact: a review and bibliography of current literature*, Regional Science Research Institute, Philadelphia, przedruk w: „Studia Demograficzne”, nr 57/58.

- Sienkiewicz K., 1978, *Powtórne małżeństwa w Polsce*, „Studia Demograficzne”, nr 51.
- Sillamy N., 1996, *Słownik psychologiczny*, Katowice.
- Sitarczyk M., Waniewski A., 2002, *Empatia a zadowolenie z małżeństwa*, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 3.
- Sitek B., 2002, *Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa. Ze studiów nad małżeństwem w prawie rzymskim, kanonicznym Kościoła Katolickiego i polskim prawie cywilnym*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Skinner B. F., 1971, *Beyond Freedom and Dignity*, Knopf, New York.
- Skolnick A., 1978, *The Intimate Environmet. Exploring Marriage and the Family*, Little, Brown and Company, Boston.
- Skretowicz B., Bodych G., 1983, *Małżeństwo i rodzina w ocenie kobiet wiejskich*, „Studia Demograficzne”, nr 71.
- Slany K., 2000, *Przemiany demograficzne w Polsce końca XX wieku*, „Problemy Rodziny”, nr 4.
- Slany K., 2001, *Kohabitacja w Polsce w świetle badań mikrospisu (1995) – komunikat z badań*, „Studia Demograficzne”, nr 1 (139).
- Slany K., 2002a, *Definicje pojęć „małżeństwo i rodzina” w obliczu pojawienia się alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego*, „Małżeństwo i Rodzina”, nr 4.
- Slany K., 2002b, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Nomos, Kraków.
- Smith C. J., 1978, *Self-help and social networks in the urban community*, „Ekistics”, No 46.
- Smoliński Z., 1973, *Prognoza małżeństw do 2000 r.*, „Wiadomości Statystyczne”, R. 18, nr 2.
- Sobczak I., 1974, *Zmiany w reprodukcji w województwie gdańskim w latach 1946–1970*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG”, Nauki Polityczne, nr 2.
- Stasiak H., 1975, *Kształt i wnętrza rodziny*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Statystyczna charakterystyka Łodzi według jednostek osiedlowych oraz miejsc przytączonych z dniem 01.01.1988 r.*, 1990, Łódź.
- Statystyka Łodzi*, 1996, 1998, 2000, 2002, 2004, US, Łódź.
- Stephens W. N., 1964, *The Family in Cross-Cultural Perspective*, New York.
- Stępnia-Minczewska W., 2000, *O małżeństwach (niekoniecznie tylko mieszanych) uwag kilka*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Strzelecki Z., 1976, *Terytorialny i społeczny dobór nowożeńców w Polsce Ludowej*, „Biuletyn Instytutu Gospodarstwa Społecznego SGPiS”, z. 2 [Warszawa].
- Strzelecki Z., 1989, *Cykl życia rodziny a migracje*, „Monografie i Opracowanie SGPiS”, nr 5.
- Strzelecki Z., 1993, *Dobór małżeński w Polsce według cech demo-społecznych*, „Problemy Rodziny”, nr 3.
- Sytuacja demograficzna Polski – Raport 1997*, 1998, Rządowa Komisja Ludnościowa, Warszawa.
- Szczepański J., 1963, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa.
- Szychmiller R., 1999, *Osobowość kandydata do małżeństwa*, Wyższe Seminarium Metropolii Warmińskiej, Hosianum, Olsztyn.
- Szukalski P., 2001, *Związki kohabitacyjne w krajach rozwiniętych*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 1.

- Szukalski P., 2002a, *Struktura demograficzna a przepływy międzypokoleniowe w kontekście reprodukcji ludności*, [w:] J. T. Kowaleski (red.), *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Szukalski P., 2002b, *Urodzenia pozamałżeńskie w Polsce – przyczyny wzrostu*, [w:] J. T. Kowaleski (red.), *Reprodukcja ludności i mobilność przestrzenna na obszarze Ziemi Łódzkiej*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Szulc S., 1928, *Małżeństwa, urodzenia i zgony w województwach południowych. Dane za lata 1919–1925*, „Kwartalnik Statystyczny”, t. 5, z. 1.
- Szymczak M. (red.), 1998, *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa.
- Taranowicz I., 1995, *Małżeństwo partnerskie – mit czy rzeczywistość*, „Roczniki Naukowe AWF”, t. 1, Warszawa.
- Teofiluk J., 2000, *Problem małżeństw mieszanych z prawosławnego punktu widzenia*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Thorns D. C., 1980, *The role of the family life cycle in residential mobility*, University of Birmingham, „Centre for Urban and Regional Studies Workshop Paper”, No 69.
- Topińska I., 1987, *Powstawanie i usamodzielnianie się gospodarstw domowych*, „Studia Demograficzne”, nr 4 (90).
- Tranda Z., 2000, *Małżeństwa mieszane. Punkt widzenia Kościoła Ewangelicko-Reformowanego*, [w:] J. Kijas (red.), *Małżeństwa mieszane*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Kraków.
- Trawińska M., 1977, *Bariery małżeńskiego sukcesu*, Wyd. UW, Warszawa.
- Tymicki T., 2001, *Starokawalerstwo i staropanieństwo. Analiza zjawiska*, „Studia Socjologiczne”, nr 4 (163).
- Tysza Z., 1974, *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa.
- Tysza Z., 1988, *Badania nad rodziną a praktyka społeczna*, Bydgoszcz.
- Tysza Z., 1990, *Małżeństwa i rodziny studenckie*, [w:] Z. Tysza (red.), *Analiza przemian wybranych kategorii rodzin polskich*, Poznań Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP 09.02, Poznań.
- Tysza Z., 1995, *Rodzinne uwarunkowania polityki społecznej w okresie transformacji*, [w:] J. Kroszel (red.), *Rodzina. Społeczeństwo. Gospodarka rynkowa*, Opole.
- Tysza Z., 1997, *Rodzina w epoce preindustrialnej, industrialnej oraz postindustrialnej. Mechanizmy i kierunki przemian*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. 9.
- Tysza Z., 2002, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wyd. UAM, Poznań.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (DzU z dnia 5 marca 1964 r.).
- Kaa D. J. van de, 1987, *Europe's Second Demographic Transition*, „Population Bulletin”, vol. 2, No 1 [Population Reference Bureau Washington DC].
- Vielrose E., 1963, *Struktura rodzin w Polsce według województw w 1960 r.*, „Studia Demograficzne”, nr 7.
- Vielrose E., 1997, *Małżeństwa, wdowieństwo i rozwody w Polsce*, „Studia Demograficzne”, nr 49.
- Walmsley D. J., Lewis G. J., 1997, *Geografia człowieka. Podejście behawioralne*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Warzywoda-Kruszyńska W., 1974, *Małżeństwa a struktura społeczna*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

- Warzywoda-Kruszyńska W., Krzyszkowski J., 1990, *Młode małżeństwa w wielkim mieście*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Krzyszkowski J., 1991, *Problemy ciągłości i zmiany w rodzinach łódzkich – wstępna analiza wyników*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodziny polskie o równym statusie społecznym i środowiskowym*, Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP:09.02, Poznań.
- Warzywoda-Kruszyńska W., Wojciechowska A., 1986, *Rodzina a zróżnicowanie społeczne*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 34/1.
- Waszak S., 1955, *Poznań w świetle badań demograficzno-statystycznych*, „Przegląd Zachodni”, z. 1–2.
- Wąsowicz J., 1928, *Statystyka przyrostu naturalnego ludności w Polsce*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 6.
- Wciórka B., 2001, *Religijność Polaków na przełomie wieków*. Komunikat CBOS 2497.
- Weinberg D. H., 1979, *The determinants of intra-urban household mobility*, „Regional Science and Urban Economics”, No 9.
- Welon Z., 1995, *O pewnej ochronnej funkcji małżeństwa – stan cywilny i nasilenie przedwczesnej umieralności dorosłych*, [w:] E. Haloń (red.), *Rodzina – jej funkcja przystosowawcze i ochronne*, PWN, Warszawa.
- Welon Z., Szklarska A., Bielecki T., 1999, *Wybór partnera do małżeństwa ze względu na wykształcenie w Polsce w latach 1946–1985*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (136).
- Węclawowicz G., 2003, *Geografia społeczna miast*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Wieczorek M., 1986, *Wielostanowe tablice trwania życia według stanu cywilnego*, „Studia Demograficzne”, nr 2 (84).
- Wienold H., 1972, *Kontakt, Einfühlung und Attraktion*, Stuttgart.
- Winch R. F., 1958, *Mate Selection. A study of Complementary Needs*, New York.
- Włostowska K., 1996, *Małżeństwo i życie rodzinne w świadomości studentów uczelni wychowania fizycznego*, „Roczniki Naukowe AWF”, t. 2 [Warszawa].
- Zagórny S., 1991, *Przemiany więzi społecznej młodzieży Ziemi Zachodnich*, [w:] B. Kozera, T. Michalczyk (red.), *Wzory społeczno-kulturowe młodego pokolenia Ziemi Zachodnich*, Opole.
- Zajac K., 1984, *Porównanie poziomu demograficznego i społeczno-gospodarczego na przykładzie województw w latach 1975–1981*, „Studia Demograficzne”, nr 1.
- Zasępa R., Smoliński Z., 1959, *Małżeństwa w Polsce w latach 1950–59*, „Statystyka Polski”, z. 63.
- Zawadzki K., 1995, *Małżeństwa osób niepełnoletnich*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Paedagogica et Psychologica, nr 35.
- Zbořilowa J., 1974, *Zredukowana stopa małżeństw*, „Studia Demograficzne”, nr 36.
- Zhang J., 1995, *Do men with higher wages marry earlier or later*, „Economics Letter”, No 49.
- Ziemska M., 1975, *Rodzina a osobowość*, WP, Warszawa.
- Ziętek M., 1998, *Zmiany w procesie zawierania małżeństw w Polsce w latach 1970–1996*, „Studia Demograficzne”, nr 131.
- Ziętek R., 1984, *Zasady doboru małżeństwa w środowisku wiejskim*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodzina a struktura społeczna*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz.
- Znaniecki F., 1938, *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*, „Ruch Ekologiczny, Prawniczy i Socjologiczny” [Poznań].

STRONY INTERNETOWE

Adamowicz L., *Postępowanie w sprawach małżeńskich*, www.kuria.lublin.pl.

Afirmacja małżeństwa, www.oswiadczenia.maranatha.pl.

Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w kościele katolickim (13.12.1989), www.kbdids.episkopat.pl.

Jelinek T., 1996, *Ewangelicyzm i katolicyzm – szanse czy zagrożenia. Problematyka małżeństw mieszanych*, www.ptew.org.pl.

Lama Ole Nydahl, *Miłość i partnerstwo*, www.buddyzm.home.pl.

Leksykon teologiczny, www.mikolaj-bydgoszcz.home.pl.

Oświadczenie Zarządu Generalnej Konferencji Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego 23 kwietnia 1996, www.oswiadczenia.maranatha.pl.

Sex i życie rodzinne wśród świadków Jehowy, www.katolikos.republika.pl.

SPIS RYSUNKÓW

Rys. 1. Zagadnienie doboru małżeńskiego w badaniach naukowych	16
Rys. 2. Sposoby definiowania małżeństwa	17
Rys. 3. Interdyscyplinarny charakter problematyki małżeństwa	40
Rys. 4. Liczba zawartych małżeństw w Łodzi w latach 1990–2003	62
Rys. 5. Tendencja rozwojowa liczby zawieranych małżeństw w Łodzi w latach 1990–2003	62
Rys. 6. Struktura małżeństw według stanu cywilnego nowożeńców w Łodzi w 1990 i 2003 r.	66
Rys. 7. Struktura stanu cywilnego nowożeńców w Łodzi w 1990 i 2003 r.	70
Rys. 8. Piramida płci i wieku nowożeńców w Łodzi w 1990 i 2003 r.	72
Rys. 9. Zmiany struktury płci i wieku nowożeńców w Łodzi w latach 1990–2003.	72
Rys. 10. Piramida płci i wieku nowożeńców zawierających związek wyznaniowy lub cywilny w Łodzi w 2003 r.	74
Rys. 11. Piramida płci i wieku respondentów	79
Rys. 12. Struktura stanu cywilnego respondentów	80
Rys. 13. Struktura wykształcenia respondentów i mieszkańców Łodzi	82
Rys. 14. Grupy społeczne respondentów	83
Rys. 15. Struktura respondentów według zawodu wyuczonego	89
Rys. 16. Zawód wykonywany respondentów	89
Rys. 17. Struktura respondentów według źródła utrzymania	90
Rys. 18. Pracujący respondenci i mieszkańcy Łodzi według sekcji PKD	93
Rys. 19. Struktura poziomu dochodów według wykształcenia respondentów	94
Rys. 20. Wykształcenie rodziców respondentów	95
Rys. 21. Grupa społeczna rodziców respondentów	97
Rys. 22. Przynależność społeczna mieszkańców Polski w latach 1992–1994	98
Rys. 23. Zawód wyuczony rodziców respondentów	99

Rys. 24. Zawód wykonywany przez rodziców respondentów	100
Rys. 25. Pracujący rodzice respondentów według sekcji PKD	101
Rys. 26. Miejsce zamieszkania rodziców mężczyzn w miastach poza Łodzią	102
Rys. 27. Miejsce zamieszkania rodziców kobiet w miastach poza Łodzią	103
Rys. 28. Miejsce zamieszkania rodziców i respondentów	103
Rys. 29. Stopień koncentracji miejsc zamieszkania rodziców respondentów	104
Rys. 30. Koncentracja miejsc zamieszkania rodziców respondentów według jednostek osiedlowych	105
Rys. 31. Ocena istotności cech osobistych i charakteru przez respondentów	112
Rys. 32. Dobór respondentów według wieku	118
Rys. 33. Różnica wieku między zawierającymi małżeństwo w Łodzi	119
Rys. 34. Małżeństwa respondentów zawierane w tym samym wieku	120
Rys. 35. Ocena istotności wieku przez respondentów	121
Rys. 36. Ocena istotności stanu cywilnego przez respondentów	122
Rys. 37. Dobór respondentów według poziomu wykształcenia	123
Rys. 38. Ocena istotności poziomu wykształcenia przez respondentów	125
Rys. 39. Dobór respondentów według grupy społecznej	126
Rys. 40. Ocena istotności zawodu wykonywanego przez respondentów	129
Rys. 41. Dobór respondentów według źródła utrzymania	130
Rys. 42. Dobór respondentów według poziomu dochodów	132
Rys. 43. Ocena istotności statusu materialnego przyszłego partnera przez respondentów	133
Rys. 44. Ocena istotności pochodzenia społecznego przez respondentów	135
Rys. 45. Ocena istotności statusu majątkowego przyszłych teściów przez respondentów	136
Rys. 46. Dobór respondentów według miejsca zamieszkania rodziców	138
Rys. 47. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce zamieszkania rodziców respondentów według jednostek osiedlowych.	139
Rys. 48. Miejsce urodzenia mężczyzn w miastach poza Łodzią	143
Rys. 49. Miejsce urodzenia kobiet w miastach poza Łodzią	143
Rys. 50. Koncentracja miejsc urodzenia respondentów według jednostek osiedlowych	144
Rys. 51. Stopień koncentracji miejsc urodzenia respondentów	145
Rys. 52. Miejsce zamieszkania przed ślubem badanych mężczyzn w Łodzi	146

Rys. 53. Miejsce zamieszkania przed ślubem badanych kobiet w Łodzi	146
Rys. 54. Miejsce zamieszkania respondentów – mężczyzn w miastach poza Łodzią	147
Rys. 55. Miejsce zamieszkania respondentów – kobiet w miastach poza Łodzią	148
Rys. 56. Koncentracja miejsc zamieszkania respondentów przed ślubem według jednostek osiedlowych	149
Rys. 57. Stopień koncentracji miejsc zamieszkania respondentów przed ślubem	149
Rys. 58. Ocena istotności miejsca zamieszkania przez respondentów	150
Rys. 59. Ocena aktualnego miejsca zamieszkania według respondentów	151
Rys. 60. Długość znajomości respondentów przed ślubem	155
Rys. 61. Miejsca poznania respondentów	156
Rys. 62. Koncentracja miejsc poznania respondentów według jednostek osiedlowych	157
Rys. 63. Stopień koncentracji miejsc poznania respondentów	157
Rys. 64. Rodzaje przebiegu okresu znajomości przedmałżeńskiej	163
Rys. 65. Miejsce zamieszkania nowożeńców po ślubie w miastach poza Łodzią	165
Rys. 66. Koncentracja planowanych miejsc zamieszkania po ślubie respondentów według jednostek osiedlowych	166
Rys. 67. Stopień koncentracji planowanych miejsc zamieszkania po ślubie respondentów	167
Rys. 68. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce rodzenia według jednostek osiedlowych	171
Rys. 69. Małżeństwa homogeniczne zawarte ze względu na miejsce zamieszkania respondentów przed ślubem według jednostek osiedlowych	173
Rys. 70. Typy małżeństw ze względu na dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny	187

SPIS TABEL

Tabela 1. Małżeństwa zawarte w największych miastach Polski w latach 1990–2003	63
Tabela 2. Małżeństwa zawarte w Łodzi w latach 1999–2003 według rodzaju zawartego związku	65
Tabela 3. Małżeństwa homogeniczne i heterogeniczne ze względu na stan cywilny nowożeńców w Łodzi (w % ogółu małżeństw)	67
Tabela 4. Małżeństwa homogeniczne ze względu na wiek nowożeńców w Łodzi	68
Tabela 5. Małżeństwa młodociane zawarte w Łodzi w latach 1990–2003	69
Tabela 6. Parametry statystyczne wieku nowożeńców zawierających związek małżeński w Łodzi w latach 1990–2003	73
Tabela 7. Jednorodne podokresy wydzielone dla struktury wieku nowożeńców zawierających małżeństwa w Łodzi w latach 1990–2003	76
Tabela 8. Parametry statystyczne wieku respondentów	79
Tabela 9. Wiek respondentów według kategorii stanu cywilnego	80
Tabela 10. Wyznania religijne respondentów	84
Tabela 11. Zawód wyuczony respondentów	87
Tabela 12. Zawód wykonywany respondentów	88
Tabela 13. Pracujący respondenci według sekcji PKD	92
Tabela 14. Motywy zawierania związków małżeńskich określone przez respondentów	109
Tabela 15. Motywacja zgodna respondentów	110
Tabela 16. Cechy „idealnego” partnera najczęściej podawane przez respondentów	111
Tabela 17. Współczynniki homogamii h dla wieku respondentów	118
Tabela 18. Współczynniki homogamii h dla stanu cywilnego respondentów	122
Tabela 19. Współczynniki homogamii h dla poziomu wykształcenia respondentów	124
Tabela 20. Współczynniki homogamii h dla grupy społecznej respondentów	127
Tabela 21. Współczynniki homogamii h dla źródła utrzymania respondentów	131
Tabela 22. Współczynniki homogamii h dla poziomu dochodów respondentów	133

Tabela 23. Homogamia doboru małżeńskiego respondentów według cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego	140
Tabela 24. Współczynniki zbieżności Czuprowa (T_w) pomiędzy cechami społeczno-ekonomicznymi rodziców i respondentów w homogenicznych doborach respondentów ze względu na te cechy	141
Tabela 25. Dobór według miejsca urodzenia respondentów	142
Tabela 26. Dobór respondentów według miejsca zamieszkania przed zawarciem małżeństwa	147
Tabela 27. Miejsca poznania się i spotykania w trakcie trwania znajomości przedmałżeńskiej	164
Tabela 28. Współczynniki h dla miejsca urodzenia respondentów	170
Tabela 29. Odległości pomiędzy miejscami urodzenia respondentów	171
Tabela 30. Odległości pomiędzy miejscami zamieszkania respondentów	174
Tabela 31. Czas dojścia pieszego do miejsca zamieszkania partnera	175
Tabela 32. Czas dojazdu środkami komunikacji miejskiej do miejsca zamieszkania partnera.....	175
Tabela 33. Wpływ cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego respondentów – mężczyzn na dobór przestrzenny małżeństw	182
Tabela 34. Wpływ cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego respondentów – kobiet na dobór przestrzenny małżeństw ..	183
Tabela 35. Udział małżeństw homogenicznych ze względu na cechy demograficzno-społeczne, społeczno-ekonomiczne i pochodzenie rodzinne respondentów w poszczególnych strefach zasięgu doboru przestrzennego	184
Tabela 36. Wpływ doboru demograficzno-społecznego na dobór przestrzenny	185
Tabela 37. Wiek wstępowania w związki małżeńskie w wydzielonych typach małżeństw	188
Tabela 38. Strefy zasięgu doboru przestrzennego według miejsca zamieszkania respondentów w wydzielonych typach małżeństw	188

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
1.1. Ogólne sformułowanie problematyki badań	3
1.2. Przedmiot, podmiot i cele pracy	5
1.3. Podstawowe pojęcia i koncepcje teoretyczne	7
1.4. Zastosowane podejścia badawcze	31
1.5. Problematyka badań w świetle literatury	38
1.6. Metody badań i materiały źródłowe	50
2. Nowożeńcy i małżeństwa zawarte w Łodzi w latach 1990–2003	56
2.1. Uwagi wstępne	56
2.2. Stan liczebny i struktura małżeństw	60
2.3. Struktura nowożeńców według cech demograficznych	69
2.4. Podsumowanie	76
3. Struktura demograficzno-społeczna, społeczno-ekonomiczna i pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo oraz motywy wyboru współmałżonka w Łodzi	78
3.1. Cechy demograficzno-społeczne osób zawierających małżeństwo	78
3.1.1. Wiek i stan cywilny osób zawierających małżeństwo	78
3.1.2. Poziom wykształcenia osób zawierających małżeństwo	81
3.1.3. Grupa społeczna osób zawierających małżeństwo.....	82
3.1.4. Wyznanie religijne osób zawierających małżeństwo	83
3.2. Cechy społeczno-ekonomiczne osób zawierających małżeństwo	86
3.2.1. Zawód wyuczony i wykonywany osób zawierających małżeństwo	86
3.2.2. Źródło utrzymania i aktywność zawodowa osób zawierających małżeństwo	90
3.2.3. Poziom dochodów osób zawierających małżeństwo	93
3.3. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo	95
3.3.1. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według wykształcenia i grupy społecznej rodziców	95
3.3.2. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według zawodów (wyuczonego i wykonywanego) i miejsca pracy rodziców	98
3.3.3. Pochodzenie rodzinne osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania rodziców	101
3.4. Motywy zawarcia związku małżeńskiego	105
3.5. Podsumowanie	115
4. Dobór według cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pocho-	

dzenia rodzinnego osób zawierających małżeństwo w Łodzi	117
4.1. Demograficzno-społeczny dobór osób zawierających małżeństwo	117
4.1.1. Dobór ze względu na wiek i stan cywilny małżonków	117
4.1.2. Dobór ze względu na wykształcenie małżonków	123
4.1.3. Dobór ze względu na grupę społeczną małżonków	125
4.1.4. Dobór ze względu na wyznanie religijne małżonków	127
4.2. Dobór osób zawierających małżeństwo ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne małżonków	128
4.2.1. Dobór ze względu na zawód wyuczony i wykonywany małżonków	128
4.2.2. Dobór ze względu na źródło utrzymania i miejsce pracy małżonków	130
4.2.3. Dobór ze względu na poziom dochodów małżonków	131
4.3. Dobór osób zawierających małżeństwo ze względu na pochodzenie rodzinne małżonków	134
4.3.1. Dobór ze względu na wykształcenie i przynależność społeczną rodziców	134
4.3.2. Dobór ze względu na zawody (wyuczony i wykonywany) i miejsce pracy rodziców	136
4.3.3. Dobór ze względu na miejsce zamieszkania rodziców	137
4.4. Podsumowanie	140
5. Dobór przestrzenny osób zawierających małżeństwo w Łodzi	142
5.1. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo	142
5.1.1. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo według miejsca urodzenia	142
5.1.2. Pochodzenie terytorialne osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania przed ślubem	145
5.2. Miejsce poznania i spotykania się osób zawierających małżeństwo	152
5.3. Planowane miejsce zamieszkania respondentów po zawarciu związku małżeńskiego	164
5.4. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo	169
5.4.1. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo według miejsca urodzenia	169
5.4.2. Przestrzenny zasięg doboru osób zawierających małżeństwo według miejsca zamieszkania przed ślubem	172
5.5. Podsumowanie	176
6. Zależności przestrzennego doboru małżeńskiego od cech demograficzno-społecznych, społeczno-ekonomicznych i pochodzenia rodzinnego osób zawierających małżeństwo w Łodzi	178
6.1. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od cech demograficzno-społecznych	178
6.2. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od cech społeczno-ekonomicznych	180
6.3. Przestrzenny dobór osób zawierających małżeństwo w zależności od pochodzenia rodzinnego	181
6.4. Przestrzenny dobór w zależności od doboru demograficzno-społecznego osób	

zawierających małżeństwo	183
6.5. Typologia małżeństw ze względu na dobór przestrzenny i demograficzno-społeczny współmałżonków	186
6.6. Podsumowanie	189
7. Zakończenie	190
Bibliografia	195
Spis rysunków	210
Spis tabel	213